

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο και Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών - Συγκριτικές Νομικές Σπουδές

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο και Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2022-2023

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του Μιχαήλ Ν. Δρακουλάκη

Α.Μ.: 7340182201004

Τα θέματα Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Δικονομικού Δικαίου στο χώρο των Τυχερών Παιγνίων που παρέχονται μέσω διαδικτύου και τα επιμέρους νομικά ζητήματα που ανακύπτουν

Επιβλέπων

Χαράλαμπος Π. Παμπούκης

Αθήνα, Οκτώβριος 2023

Copyright © [Ονοματεπώνυμο, χρονολογία δημοσίευσης]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

*«Τι κείμενα αρχαία και τι κείμενα ξένα δεν ξέρει αυτός ο άνθρωπος!
Ξέρει γαλλικά, αγγλικά, τούρκικα, αρβανίτικα, ρουμελιώτικα... Ξέρει έθιμα και
συνήθειες, την Ιερά παράδοση και τα μάγια, τα ζόρκια και τις δεισιδαιμονίες. Ξέρει
ανέκδοτα κ' ιστορίες, παραμύθια του νησιού κ' οικογενειακά —
για να τα διηγείται ατέλειωτα...
Μα, αν ο συνομιλητής του βαρεθεί, και του ζητήσει να παίξουν έν' από τα πολλά
τ' αλγεβρικά παιχνίδια του καφενέ, με τα χαρτιά, με τα ζάρια, ή με τα πιόνια,
είναι πρόθυμος, γιατί τα ξέρει κ' εκείνα...»*

(κείμενο του Τέλλου Άγρα για τον Αλ. Παπαδιαμάντη, 1936)¹

¹ (Τέλλος Άγρας, «Πώς βλέπομε σήμερα τον Παπαδιαμάντη» (1936): Κριτικά, επιμ. Κώστας Στεργιόπουλος, τ. 3. Ερμής, 1984, σσ. 11-74: 45-46)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	1
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ - Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΥΧΕΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΠΟΥ ΕΦΑΡΜΟΖΟΝΤΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΝΝΟΜΕΣ ΤΑΞΕΙΣ.....	7
Α) Εισαγωγή – Τα κοινώς αποδεκτά στοιχεία των τυχερών παιγνίων.....	7
α) Ειδικά ως προς το στοιχείο της “τύχης”.....	9
β) Ειδικά ως προς τα στοιχεία του “τιμήματος συμμετοχής” και “κέρδους”.....	12
Β) Έτερα κριτήρια χαρακτηρισμού των τυχερών συμβάσεων.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ - ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΤΥΧΕΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΕΝΝΟΜΩΝ ΤΑΞΕΩΝ.....	21
Α) Εισαγωγικά.....	21
Β) Προκατανόηση επιμέρους θεμάτων – οι ιδιαίτερες συνθήκες δημιουργίας των σχετικών διαφορών στην πράξη.....	21
Γ) Διεθνής Δικαιοδοσία.....	25
α) Ιδίως η ρήτρα παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας.....	30
Δ) Εφαρμοστέο δίκαιο.....	31
Ε) Αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων.....	37
Στ) Συγκριτική επισκόπηση της αντιμετώπισης από επιμέρους έννομες τάξεις ζητημάτων σχετικά με ενοχές πηγάζουσες από συμβάσεις τυχερών παιγνίων με στοιχεία αλλοδαπότητας.....	39
α) Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας.....	39
β) Χονγκ Κονγκ.....	40

γ) Σιγκαπούρη.....	42
δ) Γαλλία.....	43
ε) Ηνωμένο Βασίλειο.....	44
στ) Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.....	45
ζ) Συμπερασματικές παρατηρήσεις.....	47
Ζ) Κριτική αποτίμηση των θέσεων των επιμέρους εννόμων τάξεων	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ - ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΩΝ ΤΥΧΕΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.....	53
Α) Εισαγωγή.....	53
Β) Νομικό πλαίσιο για τα τυχερά παιχνίδια γενικά στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η επιμέρους νομολογία του ΔΕΕ.....	54
α) Το εν γένει νομικό πλαίσιο για τα τυχερά παιχνίδια εντός της Ένωσης...	54
β) Η επιμέρους νομολογία του ΔΕΕ επί των νομικών περιορισμών των κρατών-μελών στην αγορά τυχερών παιχνιδιών.....	56
γ) Ενωσιακά νομοθετήματα περιέχοντα διατάξεις ρυθμίζουσες (και) τα τυχερά παίγνια που παρέχονται μέσω διαδικτύου.....	59
Γ) Οι ρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβάσεις τυχερών παιγνίων (Κανονισμοί Ρώμη I και Ρώμη II).....	61
α) Συμβατικές Ενοχές (Κανονισμός Ρώμη I).....	61
i) Κατά τόπον και καθ'ύλην πεδίο εφαρμογής.....	61
ii) Οι γενικοί κανόνες συνδέσεως του άρθρου 3 και 4 ως προς την υπόδειξη του εφαρμοστέου δικαίου.....	62
β) Εξωσυμβατικές ενοχές (Κανονισμός Ρώμη II).....	64
i) Εισαγωγικά - Οι εξωσυμβατικές ενοχές εν γένει στα πλαίσια τυχερών παιγνίων.....	64
ii) Πεδίο Εφαρμογής του Κανονισμού Ρώμη II.....	65
iii) Το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές που πηγάζουν από αδικοπραξία κατά τον Κανονισμό Ρώμη II.....	65
iv) Οι λοιπές εξωσυμβατικές ενοχές και ιδίως ο αδικαιολόγητος πλουτισμός.....	67

ν) Ειδικά οι κανόνες ασφάλειας και συμπεριφοράς (άρθρο 17 Κανονισμού)	68
vi) Ειδικά η περίπτωση της εφαρμογής της <i>lex voluntatis</i> (άρθρο 14 Κανονισμού).....	73
Δ) Οι ρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία σε συμβάσεις διαδικτυακών τυχερών παιγνίων (Κανονισμός Βρυξέλλες Ια).....	73
α) Εισαγωγή - Πεδίο εφαρμογής Κανονισμού.....	73
β) Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβατικές ενοχές που συνάπτονται μέσω διαδικτύου.....	75
i) Η διεθνής δικαιοδοσία ελλείπει επιλογής των μερών.....	75
ii) Οι ρήτρες επιλογής δικαστηρίου.....	77
γ) Οι διατάξεις του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια ως προς τις εξωσυμβατικές ενοχές.....	78
i) Η διεθνής δικαιοδοσία σε διαφορές από αδικοπραξία.....	78
ii) Η διεθνής δικαιοδοσία σε διαφορές αδικαιολόγητου πλουτισμού.....	82
Ε) Η προστασία των καταναλωτών.....	84
α) Η προστασία των καταναλωτών στα πλαίσια του Κανονισμού Ρώμη Ι...	84
i) Ο χαρακτηρισμός μιας σύμβασης ως καταναλωτικής.....	84
ii) Ειδικά η περίπτωση των υπηρεσιών που παρέχονται σε χώρα διαφορετική αυτής της συνήθους διαμονής του καταναλωτή.....	88
iii) Οι επιμέρους ρυθμίσεις για το εφαρμοστέο δίκαιο στις καταναλωτικές συμβάσεις.....	89
β) Η προστασία των καταναλωτών στα πλαίσια του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια.....	94
i) Ειδικά το ζήτημα του χαρακτηρισμού ενός παίκτη τυχερών παιγνίων που παρέχονται μέσω διαδικτύου ως καταναλωτή ή ως επαγγελματία – Η απόφαση Α.Β ν. Personal Exchange του ΔΕΕ.....	98

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ - ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΩΝ ΤΥΧΕΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΤΑΞΗΣ.....	104
A) Εισαγωγή.....	104
B) Το νομικό καθεστώς κατά τη μεταβατική περίοδο.....	105

Γ) Το νομικό πλαίσιο μετά την Υ.Α.79835/2020 του Υπουργού Οικονομικών.....	111
Δ) Η αντιμετώπιση των ζητημάτων διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου στις συμβάσεις παροχής τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου από την ελληνική νομολογία.....	117
α) Η υπ'αριθμ. 684/2023 Απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών.....	118
i) Το ιστορικό της διαφοράς και τα αιτήματα της αγωγής.....	119
ii) Οι προβληθείσες ενστάσεις της εναγόμενης και η κρίση του Δικαστηρίου.....	120
β) Οι υπ'αριθμ. 1283/2023 και 1377/2023 Αποφάσεις του Ειρηνοδικείου Αθηνών.....	121
γ) Συμπεράσματα.....	125
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	129
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	131

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όσο παλιά κι αν ανατρέξει κάποιος μελετητής στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού, δύσκολα θα εντοπίσει εποχή ή κοινωνία στον κόσμο που να μην είχε εμφανιστεί ως φαινόμενο, έστω και με κάποια παραλλαγή του, ο τζόγος και τα τυχερά παίγνια. Αλλά κι όταν οι κοινωνίες άρχισαν να οργανώνονται σε κράτη με θεσμούς και κανόνες, οι νομοθετικές πρωτοβουλίες αρκετών εννόμων τάξεων δεν φάνηκε να αλλάζουν κάτι επί αυτού, ακόμα κι όταν ο νόμος έφτανε στο σημείο να απαγορεύει πλήρως τη συμμετοχή των πολιτών σε αυτά, ή έστω έθετε αντικίνητρα για τους πιθανούς νικητές, όπως μη δυνατότητα δικαστικής διεκδίκησης των κερδών τους ή υψηλή φορολόγηση αυτών.

Η εγγενής όμως ιδιαιτερότητα και η ξεχωριστή φύση αυτού του φαινομένου είχε ως επακόλουθο τα κράτη να αδυνατούν να καταλήξουν σε μια κοινή νομική αντιμετώπιση ως προς αυτόν, με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλές φορές εκ διαμέτρου αντίθετες νομικές προσεγγίσεις στις διάφορες έννομες τάξεις ακόμα και μεταξύ γειτονικών χωρών, αλλά και ομόσπονδων κρατιδίων και πολιτειών. Όλες οι παραπάνω διαφορές πηγάζουν από τη θεώρηση που κάθε κοινωνικό σύνολο έχει ως προς τα τυχερά παιχνίδια και τα στοιχήματα, διαμορφωμένη η τελευταία από τις ιστορικές καταβολές της κάθε κοινωνίας και τη συλλογική ηθική των υποκειμένων της και δη από το κατά πόσον η πιθανότητα πλουτισμού ή αντίστοιχα απώλειας της περιουσίας κάποιου, εξαρτώμενα αμφοτέρω ως γεγονότα, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, από την αβέβαιη αλλά και ταυτόχρονα αμερόληπτη τύχη την οποία εμπιστεύεται ο συμμετέχων στο παίγνιο, μπορούσε να γίνει ανεκτή και να συνυπάρξει με τις αρχές και τις αντιλήψεις του εκάστοτε πολιτισμού. Δεν είναι λίγες εξάλλου οι φορές που η –συνήθως αρνητική– θέση μιας έννομης τάξης πάνω στο τζόγο διαμορφώνεται πρωτίστως και κυρίαρχα από την ίδια την επικρατούσα θρησκεία της χώρας εκείνης, χωρίς να αφήνονται περιθώρια για περαιτέρω σκέψεις και κριτικές εξ άλλων πηγών.

Η ανωτέρω πολυμορφική και ταυτόχρονα πολυπολιτισμική ανομοιογένεια της νομικής αντιμετώπισης του τζόγου παγκοσμίως είναι ίσως και ένα από τα στοιχεία εκείνα αυτού του φαινομένου που τον κάνουν τόσο ξεχωριστό από άλλες δραστηριότητες αλλά και που εξιτάρουν τους νομικούς μελετητές ανά τον κόσμο, προσφέροντας διαρκώς τροφή για σκέψη και γόνιμο προβληματισμό. Η ανωτέρω δε ετερότητα κάθε έννομης τάξης ως προς το φαινόμενο αυτό, ακόμα και στην πιο απλή της μορφή, ήτοι το τι ορίζεται ως τζόγος, αναδεικνύεται αλλά και εντυπωσιάζει ακόμα περισσότερο όταν η επιμέρους νομική θεώρηση κάποιας χώρας σχετικά με αυτόν γίνεται αντικείμενο κρίσης, ερμηνείας και συσχετισμού από αλλοδαπούς νομικούς κανόνες, από άλλα δίκαια και από διαφορετικά νομικά συστήματα.

Οι ως άνω περιπτώσεις δεν θα μπορούσαν εξάλλου να μην αποτελέσουν λαμπρό πεδίο ανάπτυξης και έρευνας ιδίως του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ως ο κατεξοχήν κατάλληλος προς τούτο κλάδος του δικαίου που θα κληθεί να παρέχει τις περισσότερες φορές τις δύσκολες εκείνες απαντήσεις που θα ταλανίζουν τα εμπλεκόμενα μέρη της κάθε ιδιωτικής διαφοράς με στοιχεία αλλοδαπότητας.

Τα τυχερά παίγνια και οι έννομες συνέπειες που δημιουργούνται και σχετίζονται με αυτά είχαν απασχολήσει, ήδη από τον προηγούμενο αιώνα, ουκ ολίγες φορές το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο και τους μελετητές του. Η ραγδαία ωστόσο ανάπτυξη μέσα σε λιγότερο από δύο μόλις δεκαετίες του λεγόμενου διαδικτυακού τζόγου, μίας μορφής που ουσιαστικά εξοβέλισε τους τοπικούς περιορισμούς για τους συμβαλλόμενους, αλλά και των αναπόφευκτων συνεπειών και ζητημάτων που τον ακολούθησαν, ταυτόχρονα δε με τη συσχέτιση και αλληλεπίδρασή του με νέες τεχνολογίες και μορφές συναλλακτικής δραστηριότητας, έθεσε τόσο στους εφαρμοστές του δικαίου όσο και στους νομοθέτες νέες προκλήσεις, έδωσε τροφή για μεθοδολογική σκέψη και απαίτησε νέες, ρηξικέλευθες συλλογιστικές και λύσεις.

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια να εκτεθούν και να αναλυθούν ορισμένα από τα βασικότερα νομικά ζητήματα της εποχής μας σχετικά με τα τυχερά παίγνια και δη το διαδικτυακό τζόγο από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, υπό το πρίσμα διάφορων εννόμων τάξεων ανά τον κόσμο. Κατ' αρχάς εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο τα διάφορα κράτη προσπαθούν (ή επιλέγουν) να ορίσουν τι συνιστά τυχερό παίγνιο και ποια είναι τα κριτήρια που εφαρμόζονται σχετικά με αυτό. Εν συνεχεία αναλύονται επιμέρους προσεγγίσεις και η αντιμετώπιση συγκεκριμένων εννόμων τάξεων ως προς το τζόγο εν γένει και κυρίως ως προς τις συμβάσεις τυχερών παιγνίων που εμφανίζουν κάποιο στοιχείο αλλοδαπότητας. Ακολούθως, εξετάζονται τα υπό κρίση αναλυόμενα ζητήματα από πλευράς ενωσιακού δικαίου αλλά και σχετικά πορίσματα της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ τέλος, γίνεται αναφορά και στη θέση και της ελληνικής έννομης τάξης ως προς τα εν λόγω ζητήματα, με παράθεση επίσης της σχετικής νομολογίας που έχει ως τώρα διαμορφωθεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ - Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΥΧΕΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΠΟΥ ΕΦΑΡΜΟΖΟΝΤΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΝΝΟΜΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Α) Εισαγωγή – Τα κοινώς αποδεκτά στοιχεία των τυχερών παιγνίων

Παρά την αδιαμφισβήτητη εμφάνιση του τζόγου ως φαινομένου σχεδόν σε όλες τις κοινωνίες παγκοσμίως, εύκολα θα διαπιστώσει κανείς ότι όχι μόνο δεν υφίσταται καθολικά αποδεκτός ορισμός ως προς το τι ορίζεται νομικά ως τζόγος, αλλά πολλώ δε μάλλον, και οι όποιοι ορισμοί επιλέγει να δώσει κάθε επιμέρους έννομη τάξη, συνήθως εμφανίζουν αρκετά μεγάλες διαφορές σε σχέση με τους αντίστοιχους άλλων κρατών. Στη συντριπτική ωστόσο πλειονότητα των περισσότερων εννόμων τάξεων διεθνώς, γίνεται δεκτό ότι τζόγο αποτελεί κατ' αρχάς η δραστηριότητα η οποία συγκεντρώνει τουλάχιστον τα τρία ακόλουθα στοιχεία, ήτοι: α) οικονομική διακινδύνευση (άλλως, τίμημα συμμετοχής), β) τύχη και γ) (πιθανό) κέρδος².

Επίσης, στις περισσότερες έννομες τάξεις, οι μορφές του τζόγου στις οποίες κατηγοριοποιεί τις σχετικές συμβάσεις και τις οποίες ρυθμίζει ειδικότερα ο εκάστοτε εθνικός νομοθέτης είναι συνήθως: α) τα τυχερά παίγνια (τα οποία κατ' αντιδιαστολή διακρίνονται από τα απλά, ψυχαγωγικά παίγνια), β) τα στοιχήματα και γ) οι λοταρίες. Ωστόσο δεν αποκλείεται μια περίπτωση να εντάσσεται ταυτόχρονα σε παραπάνω από μία εκ των τριών αυτών κατηγοριών³, ενώ επίσης λεκτέο τυγχάνει ότι και τα δικαστήρια των διαφόρων χωρών δεν δίνουν πάντα μεγάλη σημασία στην ως άνω διαφοροποίηση, καθώς πρακτικά η κατηγοριοποίηση μιας τυχερής σύμβασης στην μία ή στην άλλη εκ των ανωτέρω αναφερόμενων περιπτώσεων δεν έχει πάντα ουσιαστική νομική σημασία για την εκάστοτε κρινόμενη υπόθεση⁴.

Επιπλέον, δεδομένου ότι πάντα κάθε συμμετοχή σε τέτοια δραστηριότητα που χαρακτηρίζεται νομικά ως τζόγος/τυχερό παίγνιο προϋποθέτει την ύπαρξη συμμετοχής τουλάχιστον δύο προσώπων, οι οποίοι και συμφωνούν αφενός να λάβει χώρα συγκεκριμένο γεγονός, αφετέρου ότι με βάση το αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού θα επέλθουν και αντίστοιχα αποτελέσματα για τους ίδιους, δεν αμφισβητείται επίσης από καμία έννομη τάξη ότι οι παραπάνω δραστηριότητες αποτελούν και θα χαρακτηρίζονται πάντα ως «συμβάσεις», οι οποίες και έχει επικρατήσει διεθνώς να αναφέρονται τόσο στη νομική θεωρία όσο και στη νομολογία ως «συμβάσεις τυχερών παιγνίων» ή και «τυχερές συμβάσεις»⁵ («gambling contracts»)⁶.

² W.Bunting, A Better Legal Definition of Gambling: With Applications to Synthetic Financial Instruments and Cryptocurrency (2022), 86 ALBANY LAW REVIEW 257(2023) κεφ.ΙΙ.Α. (*“Elements of Gambling”*) (διαθέσιμο σε: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4137847> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 27.10.2023)

³ βλ. ενδεικτικά για την ελληνική έννομη τάξη και το άρθρο 25, περ. β), υποπερ. ββ), εδαφ. δ' του Ν.4002/2011: «Τυχερό παίγνιο είναι και το στοιχήμα»

⁴ βλ. και B.A.Gür ‘Structural Comparative Analysis of the Legal Definition of Gambling’, 2015, κεφ.2, σελ. 80 (διαθέσιμο σε: <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1278891>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023), καθώς και W.Bunting, ο.π., κεφ. ΙΙΙ.Β.2.b

⁵ Π.Φίλιος, Ενοχικό δίκαιο - Ειδικό μέρος, τόμ. 2, 7η έκδ., 2011, εκδόσεις Σάκκουλας, σελ. 179 («Τμήμα Έβδομο – Τυχερές Συμβάσεις»). Επισημαίνεται ωστόσο ότι σε συγκεκριμένες έννομες τάξεις, (μεταξύ των οποίων και η ελληνική) ο όρος «τυχερή σύμβαση» είναι ευρύτερος και χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει και άλλες συμβάσεις που ενέχουν το στοιχείο της τυχαιότητας,

Ειδικά ως προς τον διαδικτυακό τζόγο/διαδικτυακά τυχερά παίγνια, λεκτέο κατ' αρχάς τυγχάνει ότι παρότι κάθε κράτος, ακόμα και σε επίπεδο μελών Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθιερώνει δικό του ορισμό, γίνεται εντούτοις γενικά δεκτό ότι η χρήση του διαδικτύου ως μέσου προκειμένου κάποιος να συμμετέχει σε τυχερά παίγνια δεν μεταβάλλει τη νομοθεσία και εν γένει τη θέση της αντίστοιχης έννομης τάξης ως προς το τζόγο, εκτός κι αν ειδικότερες δικαιοπολιτικές επιλογές του νομοθέτη επιβάλλουν διακριτή αντιμετώπιση ειδικά για τα τυχερά παίγνια που παρέχονται διαδικτυακά (όπως παραδείγματος χάριν απαγόρευση σύναψης συμβάσεων τυχερών παιγνίων μεταξύ ημεδαπών παικτών και παρόχων που παρέχουν τις εν λόγω υπηρεσίες εξ αποστάσεως από άλλα κράτη –βλ. ανάλυση κατωτέρω επί του εν λόγω ζητήματος). Ενδεικτικά, ο ορισμός που πρότεινε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2011 στην Πράσινη Βίβλο σχετικά με τα διαδικτυακώς παρεχόμενα τυχερά παίγνια αναφέρει ότι «Οι υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών σε απευθείας σύνδεση είναι οι υπηρεσίες που περιλαμβάνουν το χρηματικό στοιχείο σε παιχνίδια τύχης, συμπεριλαμβανομένων των λαχειοφόρων κληρώσεων και των πράξεων στοιχηματισμού που προσφέρονται εξ αποστάσεως, με ηλεκτρονικά μέσα και μετά από ατομικό αίτημα του αποδέκτη των υπηρεσιών»⁷, και ο οποίος ορισμός εν πολλοίς ανταποκρίνεται στην θέση σχεδόν των περισσότερων κρατών ως προς το τι ορίζεται νομικά ως διαδικτυακός τζόγος/διαδικτυακά τυχερά παίγνια, ενώ και οι επιμέρους ορισμοί διαφόρων χωρών ως προς αυτό το ζήτημα, αν και με παρεμφερή διατύπωση⁸, δεν έχουν ουσιαστική απόκλιση από τον ανωτέρω ορισμό που πρότεινε η Επιτροπή⁹.

Σημειώνεται επίσης ότι σε αντίθεση με αρκετές άλλες μορφές συμβάσεων, των οποίων ο ακριβής χαρακτηρισμός είναι κυρίως επιστημονικού ενδιαφέροντος ή καθαρά θεωρητικής φύσης, ο χαρακτηρισμός μιας σύμβασης ως τυχερής/τζόγου, επάγεται στις περισσότερες έννομες τάξεις πολύ σημαντικές έννομες συνέπειες, όπως ενδεικτικά καθιστάμενης της εκτέλεσης της σύμβασης ως μη δικαστικώς επιδιώξιμης ή ακόμη και αναγνώρισης της σύμβασης καθαυτής ως άκυρης, ενώ επίσης, έτι περαιτέρω, στα περισσότερα κράτη προβλέπονται για συγκεκριμένες περιπτώσεις ενασχόλησης με το τζόγο και ποινικές κυρώσεις για τα εμπλεκόμενα μέρη. Για αυτό και η βεβαιότητα ως προς τον σαφή και ακριβή ορισμό σε κάθε έννομη τάξη ως προς το τι συνιστά σύμβαση τυχερού παιγνίου είναι υπέρμετρης σημασίας, δεδομένων των

χωρίς να αποτελούν απαραίτητα σύμβαση τυχερού παιγνίου/τζόγο, όπως για παράδειγμα η ισόβια πρόσοδος (βλ. σχετικώς και ΕφΑθ 1667/2006, δημ. ΤΝΠ “sakkoulas-online”)

⁶ (Αν και δεν απαντάται γενικώς στην ελληνική βιβλιογραφία, κατά τη γνώμη του γράφοντος σκόπιμο θα ήταν να θεωρείται δόκιμος και ο όρος «συμβάσεις τζόγου», ως αποδίδων ακριβέστερα το εννοιολογικό περιεχόμενο της φράσης «gambling contracts»)

⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Πράσινη Βίβλος - Τυχερά παιχνίδια σε απευθείας σύνδεση στην Εσωτερική Αγορά, (24.03.2011), κεφ.2.1, (διαθέσιμη σε: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0128:FIN:el:PDF> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 22.10.2023)

⁸ βλ. ενδεικτικά για την ελληνική έννομη τάξη ορισμό για τα «Τυχερά παίγνια μέσω διαδικτύου» στο άρθρο 25 Ν.4002/2011, αλλά και τον ορισμό της γαλλικής νομοθεσίας για τα διαδικτυακά τυχερά παίγνια -άρθρο L320 παρ.5 Γαλλικού Κώδικα Εσωτερικής Ασφαλείας

⁹ βλ. και B.A.Gür ‘Structural Comparative Analysis of the Legal Definition of Gambling’, ο.π., κεφ.2, σελ. 81

πολύ σημαντικών επιπτώσεων που δύναται να έχει για τους εκάστοτε συμβαλλόμενους ο χαρακτηρισμός μιας σύμβασης ως τέτοιας¹⁰.

Όπως πολύ συχνά παρατηρείται και στη διεθνή βιβλιογραφία, κατ'αρχάς πολλές δραστηριότητες εμπίπτουν προδήλως στην έννοια των τυχερών συμβάσεων (άλλως, συμβάσεων τυχερών παιγνίων), ανταποκρινόμενες και στο αίσθημα του μέσου πολίτη περί τούτου, χωρίς να ουσιαστικά τίθεται ζήτημα ως προς το χαρακτηρισμό τους ως τέτοιες. Έτσι, για παράδειγμα ο στοιχηματισμός χρηματικού ποσού από κάποιον παίκτη σε κάποιο αθλητικό γεγονός, σε παιχνίδι ρουλέτας, ή η αγορά λαχνού με την ελπίδα αποκόμισης χρηματικού κέρδους σπάνια έως ποτέ δεν θα αμφισβητηθεί βασίμως ότι ως δικαιопραξίες συνιστούν όντως κατάρτιση τυχερής σύμβασης και δη τζόγο. Ωστόσο σε αρκετές περιπτώσεις, ο χαρακτηρισμός μιας σύμβασης ως τζόγου ή μη εμφανίζει αρκετές δυσκολίες και τα ως άνω τρία απαραίτητα χαρακτηριστικά (οικονομική διακινδύνευση, τύχη και κέρδος) δεν αποτελούν πάντα επαρκές ή σαφές κριτήριο για εξαγωγή βέβαιων συμπερασμάτων για τον εφαρμοστή του δικαίου. Τούτο διότι πολλές φορές δεν είναι εύκολο να διαπιστωθεί εάν υπάρχει (και σε ποιο βαθμό) συνδρομή ενός ή περισσότερων εκ των ανωτέρω τριών στοιχείων αυτών, ενώ επίσης, και αρκετές περιπτώσεις συμβάσεων οι οποίες εμπεριέχουν τα τρία προαναφερόμενα στοιχεία, ρητά εξαιρούνται από τους εθνικούς νομοθέτες ως μη εμπίπτουσες στο εκάστοτε ρυθμιστικό πλαίσιο που διέπει τις τυχερές συμβάσεις στα κράτη εκείνα¹¹.

Όπως προαναφέρθηκε, οι έννομες τάξεις ανά τον κόσμο διαθέτουν αρκετά διαφορετικούς ορισμούς ως προς την έννοια του τζόγου εν γένει, με αποτέλεσμα πολλές φορές μια σύμβαση η οποία πληροί τα κριτήρια για να χαρακτηριστεί ως τυχερή από μία έννομη τάξη, να μην εμπίπτει σε αυτή την κατηγορία σε άλλη έννομη τάξη, και το αντίστροφο. Αυτό φυσικά αποτελεί αντίστοιχα απόρροια των ιστορικών διαφορών, δικαιοπολιτικών επιλογών και ηθικών αξιών που ενυπάρχουν σε κάθε χώρα. Ως προς δε τα τρία επιμέρους (και, κατά γενική ομολογία, κοινώς) αποδεκτά χαρακτηριστικά του τζόγου που αναφέρθηκαν ανωτέρω, θα πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες επισημάνσεις.

α) Ειδικά ως προς το στοιχείο της “τύχης”

Ειδικότερα, ως προς τον παράγοντα της τύχης, είναι αρκετά χαρακτηριστικό της ιδιαίτερης φύσης των τυχερών συμβάσεων ότι δεν υπάρχει καν ομοιογένεια ανάμεσα στα διάφορα εθνικά δίκαια ως προς το πότε θεωρείται ότι υφίσταται το εν λόγω στοιχείο σε κάποια σύμβαση, ώστε να φτάσει να θεωρηθεί τζόγος. Η ως άνω διαφοροποίηση πηγάζει τις περισσότερες φορές από το βαθμό από τον οποίο απαιτεί το εκάστοτε δίκαιο να επηρεάζεται η έκβαση του παιγνίου (ή στοιχήματος) από την τύχη ή αντίστοιχα από την ικανότητα του παίκτη. Επί του εν λόγω θέματος έχουν

¹⁰ (βλ. σχετική ανάλυση επί του εν λόγω ζητήματος στο επόμενο κεφάλαιο)

¹¹ Σε αυτές τις περιπτώσεις θα μπορούσαν να αναφερθούν για παράδειγμα η αγοραπωλησία μετοχών και ομολόγων, η σύναψη συμβολαίων μελλοντικής εκπλήρωσης (future contracts), ακόμα και η κατάρτιση ασφαλιστηρίων συμβολαίων (βλ. ως προς τα τελευταία σχετικά με τη διαφοροποίησή τους από τις τυχερές συμβάσεις και: *Ρ. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου*, *Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο*, 4^η έκδ., 2014, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 218-219, αρ.364-365)

αναπτυχθεί από τις έννομες τάξεις διεθνώς αντίστοιχες θεωρίες-κριτήρια, με βάση τα οποία και ο εφαρμοστής του δικαίου θα εξετάσει εάν το υπό κρίση παίγνιο θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως τυχερό ή μη.

Κατ' αρχάς, η πλειονότητα των κρατών διεθνώς, μεταξύ των οποίων οι περισσότερες πολιτείες των Η.Π.Α, αλλά και η Γερμανία¹² και η Ιταλία¹³ εφαρμόζουν τη λεγόμενη στη νομική θεωρία “εξέταση κυρίαρχου παράγοντα” (“*dominant factor test*” ή “*predominance factor test*”) η οποία εξετάζει εάν ένα παίγνιο θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως τυχερό, εάν ο παράγοντας της τύχης είναι *κυρίαρχος/καθοριστικός* (*dominant*) για την έκβαση του αποτελέσματος του παιχνιδιού¹⁴. Η εξέταση αυτή λαμβάνει χώρα από τον εφαρμοστή του δικαίου μέσω της διερεύνησης της επιρροής που έχει η τύχη έναντι της ικανότητας (ή της γνώσης) του παίκτη, σε βαθμό που η πρώτη υπερτερεί της τελευταίας. Σύμφωνα με την ως άνω εξέταση, ένα δικαστήριο θα κρίνει ότι ένα παιχνίδι είναι τυχερό όταν οι ικανότητες/γνώσεις του παίκτη καθορίζουν την έκβαση της νίκης του σε ποσοστό συνήθως μικρότερο του 50% των αποτελεσμάτων του παιχνιδιού¹⁵.

Σε αρκετές επίσης έννομες τάξεις χρησιμοποιείται ένα παρεμφερές κριτήριο για να κριθεί εάν θα χαρακτηριστεί ένα παίγνιο ως τζόγος, και συγκεκριμένα η “εξέταση του υλικού στοιχείου” (“*material element test*”), κατά την οποία ερευνάται εάν στο υπό κρίση παίγνιο-σύμβαση η έκβαση επηρεάζεται έστω και σε κάποιο βαθμό από την τύχη, χωρίς ωστόσο η τελευταία να είναι απαραίτητα και καθοριστικός παράγοντας για το επερχόμενο αποτέλεσμα. Αυτό το κριτήριο ακολουθούν κατά κανόνα μεταξύ άλλων και οκτώ πολιτείες των Η.Π.Α.¹⁶, μεταξύ των οποίων η Νέα

¹² Glücksspielstaatsvertrag (2021), άρθρο 3 παρ.1 «Ένα τυχερό παιχνίδι υφίσταται όταν, στα πλαίσια του παιχνιδιού, απαιτείται μια αμοιβή για την απόκτηση ευκαιρίας νίκης και η έκβαση για τη νίκη εξαρτάται εξ ολοκλήρου ή *πρωτίστως* από την τύχη»

¹³ Άρθρο 721 Ιταλικού Ποινικού Κώδικα: «“*τυχερά παιχνίδια*” είναι εκείνα στα οποία προκύπτει σκοπός κέρδους και η νίκη ή η ήττα εναπόκειται εξ ολοκλήρου ή *σχεδόν ολοκληρωτικά* στην τύχη»

¹⁴ B.A.Gür ‘Structural Comparative Analysis of the Legal Definition of Gambling’, ο.π., κεφ.3.1, σελ. 83-84

¹⁵ βλ. σχετικά και σκεπτικό του Ανώτατου Δικαστηρίου της Καλιφόρνια στην υπόθεση *In re Allen*, (δημοσ. στις 19.12.1962), 59 C2d 5, 6: «Είναι ο χαρακτήρας του παιχνιδιού και όχι ενός συγκεκριμένου παίκτη η δεξιότητα ή η έλλειψή της που καθορίζει αν το παιχνίδι είναι τυχερό ή ικανότητας. ...Η εξέταση δεν αφορά το αν το παιχνίδι περιέχει ένα στοιχείο τύχης ή ένα στοιχείο δεξιότητας αλλά ποιο εξ αυτών είναι ο κυρίαρχος παράγοντας για τον καθορισμό του αποτελέσματος του παιχνιδιού» (διαθέσιμη σε: <<https://casetext.com/case/in-re-allen-18/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 20.10.2023). Λεκτέο επίσης τυγχάνει ότι, εφαρμόζοντας εν προκειμένω το εν λόγω κριτήριο, το Επαρχιακό Δικαστήριο της Νέας Υόρκης (N.Y. District Court) στην απόφαση *U.S.A. v. Lawrence Dicristina* (2012) έκρινε ότι το “poker” δεν εμπίπτει στη νομοθεσία για τα τυχερά παίγνια, ως παιχνίδι του οποίου η έκβαση εναπόκειται πρωτίστως στην ικανότητα των παικτών, κι ως εκ τούτου δεν έχαιραν επί αυτού οι σχετικές (ποινικές) διατάξεις για το τζόγο (βλ. εκτενέστερα σε: J.Hilton, ‘Refusing to Fold: How Lawrence DiCristina Went Bust Fighting for a Novel Interpretation of the Illegal Gambling Business Act’, 2015, vol. 83, University of Cincinnati Law Review, 1467, σελ. 1480-1486 (διαθέσιμο σε: <<https://scholarship.law.uc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=uclr>>, ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

¹⁶ βλ. εκτενέστερα: A.N.Cabot/G.J.Light/K.F.Rutledge, ‘Alex Rodriguez, a Monkey, and the Game of Scrabble: The Hazard of Using Illogic to Define the Legality of Games of Mixed Skill and Chance’, 2009, vol. 57, Drake Law Review. 383, σελ. 392-393 (διαθέσιμο σε: <https://lawreviewdrake.files.wordpress.com/2015/06/irvol57-2_cabot-7-1.pdf> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 17.10.2023).

Υόρκη¹⁷, η Ουάσιγκτον, η Αλαμπάμα και η Οκλαχόμα, αλλά και η Γαλλία¹⁸. Με βάση το ως άνω κριτήριο, εφόσον οποιοδήποτε στοιχείο του παιχνιδιού που δύναται να επηρεάσει την έκβαση, εναπόκειται ως προς τον καθορισμό του στην τύχη (ή και στην τύχη) τότε το συγκεκριμένο παιχνίδι θα χαρακτηρίζεται ως τυχερό¹⁹. Είναι αναμενόμενο φυσικά ότι με βάση το ως άνω κριτήριο, στην κατηγορία των τυχερών θα εντάσσονται πολύ περισσότερα παιχνίδια από ό,τι στην πρώτη περίπτωση. Το εν λόγω κριτήριο φαίνεται ότι έχει υιοθετήσει και η Ελλάδα, καθώς σε αυτό παραπέμπει και ο τρόπος με τον οποίο έχει τεθεί νομοθετικά ο ορισμός για τα τυχερά παίγνια, στο άρθρο 25 του Ν.4002/2011 («β) “Τυχερά παίγνια”: Προκειμένου ένα παίγνιο να χαρακτηριστεί ως τυχερό πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά οι εξής προϋποθέσεις: αα. Να υφίσταται, έστω και εν μέρει, επιρροή της τύχης στο αποτέλεσμα του παιγνίου...»)²⁰.

Επίσης, ένα ακόμη κριτήριο που χρησιμοποιείται από κάποιες έννομες τάξεις όπως της πολιτείας του Τέξας²¹ στην Αμερική, είναι και η χαρακτηριζόμενη στη θεωρία ως “εξέταση οποιασδήποτε πιθανότητας” (“any chance test”), με βάση την οποία, ακόμα και η παραμικρή ύπαρξη του στοιχείου της τύχης θα κρίνεται ως αρκετή για να χαρακτηρίσει τη σύμβαση μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών ως τυχερή, ακόμα κι αν ως παράγοντας, είναι στην ουσία ανεξάρτητος και μη επηρεάζων στην πραγματικότητα την όποια έκβαση του παιχνιδιού καθαντού²².

Ακόμη περισσότερο ενδιαφέρον ωστόσο έχει ο ορισμός που έχουν επιλέξει να καθιερώσουν ορισμένα κράτη όπως του Ηνωμένου Βασιλείου, κατά τον οποίο στην κατηγορία των τυχερών παιχνιδιών θα εντάσσονται επίσης -πέρα από τα παιχνίδια που είτε ενέχουν συνδυασμό τύχης και ικανότητας είτε ο παράγοντας της τύχης μπορεί να εξαλειφθεί πλήρως λόγω της ικανότητας του παίκτη- ακόμα και τα παιχνίδια τα οποία δεν ενέχουν μεν καθόλου το στοιχείο της τύχης, ωστόσο *παρουσιάζονται σαν* (“presented as”) να επηρεάζεται η έκβασή τους από αυτήν, ακόμα κι αν αυτό δεν ισχύει στην πραγματικότητα²³. Αντίστοιχη αλλά πιο λακωνική είναι και η διατύπωση που επιλέγει και η πολιτεία του Ιλινόις των Η.Π.Α., ορίζοντας ότι συνιστά ενασχόληση με το τζόγο όταν κάποιος «*παίζει παιχνίδια τύχης ή*

¹⁷ (βλ. σχετικώς και Ποινικό Κώδικα Νέας Υόρκης § 225.00(1) (“‘CONTEST OF CHANCE’ means any contest, game, gaming scheme or gaming device in which the outcome depends in a material degree upon an element of chance, notwithstanding that skill of the contestants may also be a factor therein.”))

¹⁸ βλ. άρθρο L320 παρ.1 Γαλλικού Κώδικα Εσωτερικής Ασφαλείας

¹⁹ (Σε αυτή την περίπτωση, παιχνίδια που ενέχουν το στοιχείο της τύχης θα εξαιρούνται μόνο όταν αυτή επί της ουσίας δεν θα έχει καθόλου ή σχεδόν μηδαμινή επιρροή ως προς το αποτέλεσμα καθαντό, όπως για παράδειγμα η ρίψη κέρματος για να αποφασιστεί ποιος παίκτης θα έχει τα λευκά και ποιος τα μαύρα κομμάτια σε μια παρτίδα σκάκι).

²⁰ Σε κάθε περίπτωση, σημειώνεται εξάλλου ότι ο ελληνικός Αστικός Κώδικας στα άρθρα 844-846 (τα οποία είναι και τα μόνα άρθρα του Κώδικα που άπτονται της εν λόγω θεματικής), δεν παρέχει κάποιον ορισμό ως προς το τι συνιστά τυχερό παίγνιο, στοίχημα ή λοταρία

²¹ βλ. και A.N.Cabot/G.J.Light/K.F.Rutledge, ο.π., σελ. 393

²² (Ετσι, με βάση το εν λόγω κριτήριο, και το προηγούμενο παράδειγμα με τη ρίψη κέρματος για να αποφασιστεί ποιος παίκτης θα έχει τα λευκά και ποιος τα μαύρα κομμάτια πριν την παρτίδα σκάκι, θα εμπίπτει στην ανωτέρω περίπτωση, χαρακτηριζόμενο εν προκειμένω ως τυχερό παίγνιο)

²³ βλ. Gambling Act 2005, άρθρο 6, παρ.2: «In this Act “game of chance” (a) includes: (i) a game that involves both an element of chance and an element of skill, (ii) a game that involves an element of chance that can be eliminated by superlative skill, and (iii) a game that is presented as involving an element of chance, but (b) does not include a sport»

ικανότητας για χρήματα ή άλλα πράγματα αξίας...»²⁴, επίσης θέτοντας εκ ποδών επί της ουσίας τον παράγοντα της τύχης ως προϋπόθεση για το χαρακτηρισμό ή μη μιας δραστηριότητας ως σχετιζόμενη με τον τζόγο.

Τέλος, μία ομάδα εννόμων τάξεων έχει επιλέξει να θεσπίσει ως κριτήριο για το χαρακτηρισμό ενός παιγνίου ως τυχερό και μόνο το γεγονός ότι αυτό διενεργείται-παίζεται με συγκεκριμένα μέσα που απλώς παραπέμπουν σε τυχερό παίγνιο, χωρίς ωστόσο να ενυπάρχει απαραίτητα ο παράγοντας της τυχειότητας σε αυτά. Έτσι, για παράδειγμα η πολιτεία της Νεβάδα στις Η.Π.Α. ορίζει ως τυχερό κάθε παιχνίδι το οποίο «παίζεται με κάρτες, ζάρια, εξοπλισμό ή οποιαδήποτε μηχανική, ηλεκτρομηχανική ή ηλεκτρονική συσκευή ή μηχανήμα...» με σκοπό τον πορισμό οικονομικού οφέλους²⁵. Παρεμφερή ορισμό-κριτήριο ακολουθούν εξάλλου ως προς το ζήτημα αυτό και αρκετά κράτη της Μέσης Ανατολής όπως το Ιράν και η Σαουδική Αραβία, επηρεασμένα από την ισλαμική θρησκεία και την αυστηρή θέση της πάνω στο τζόγο εν γένει ως ανήθικη δραστηριότητα (στα αραβικά: “haraam”), θεωρώντας μάλιστα ως ενασχόληση με το τζόγο τη συμμετοχή πολιτών σε τέτοια παιχνίδια, ακόμη και όταν δεν υπάρχει καν οικονομική διακινδύνευση ή περιουσιακά αποτιμητό βραβείο²⁶. Με βάση το κριτήριο των ανωτέρω εννόμων τάξεων, ακόμα και παιχνίδια όπως το μπιρζ (το οποίο, αν και παίζεται με τράπουλα, ενέχει ελάχιστα έως καθόλου τον παράγοντα της τύχης) ή ακόμα και το σκάκι δύνανται να θεωρηθούν τυχερά παιχνίδια, ασχέτως της επιρροής ή μη σε αυτά του παράγοντα της τύχης²⁷.

β) Ειδικά ως προς τα στοιχεία του “τιμήματος συμμετοχής” και “κέρδους”

Πέρα όμως από το στοιχείο της τύχης καθαυτής και της επιρροής της στην έκβαση του αποτελέσματος του υπό εξέταση παιχνιδιού, αντίστοιχα μεγάλες διαφοροποιήσεις αναδεικνύονται και ως προς τον τρόπο που φαίνεται να ερμηνεύουν και να ορίζουν οι διάφορες έννομες τάξεις διεθνώς και τα έτερα άλλα δύο (κοινώς αποδεκτά) χαρακτηριστικά που όπως προαναφέρθηκαν ενυπάρχουν στις τυχερές συμβάσεις, ήτοι του οικονομικού τιμήματος συμμετοχής και του (πιθανού) κέρδους.

Ειδικότερα, ως τίμημα συμμετοχής ορίζεται οτιδήποτε μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει κάποια οικονομική αξία (ασχέτως αν είναι χρήματα ή άλλο αντικείμενο) και το οποίο καταβάλλεται από τον συμμετέχοντα παίκτη προκειμένου να έχει δικαίωμα να διεκδικήσει την πιθανότητα να κερδίσει. Η δυστοκία που ανέκυψε ως προς τη διάγνωση του εν λόγω στοιχείου αφορούσε τις περιπτώσεις που κάποιος επαγγελματίας, κυρίως στα πλαίσια της εμπορικής προώθησης των υπηρεσιών ή των

²⁴ Άρθρο 28 παρ.1(α) Ποινικού Κώδικα Πολιτείας Ιλινόις του 1961

²⁵ 2022 Nevada Revised Statutes Chapter 463 - Licensing and Control of Gaming NRS 463.0152 - "Game" and "gambling game" defined (δημοσ. σε: <<https://law.justia.com/codes/nevada/2022/chapter-463/statute-463-0152/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 09.10.2023)

²⁶ M.M.Hajian / M.I.Tafreshi, ‘Gambling and Futures Contracts; Comparative Study between English and Islamic Law’, 2011, κεφ. 4.2 (διαθέσιμο σε: <https://www.academia.edu/978006/Gambling_and_Futures_Contracts_Comparative_Study_between_English_and_Islamic_Law> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 24.10.2023)

²⁷ βλ. ενδεικτικά επί αυτού και την νομοθετική καθολική απαγόρευση του παιχνιδιού σκάκι στην Σαουδική Αραβία από το 1979 ως και το 1988, ως μία εκ των μορφών του (πλήρως κατακριτέου για τα δεδομένα της χώρας) τζόγου (βλ. εκτενέστερα: <<https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2016-01-28/saudi-arabia-religious-decree-forbids-chess/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 24.10.2023)

προϊόντων του, δίνει το δικαίωμα σε άλλα άτομα (κατά βάση, ήδη υφιστάμενους ή και πιθανούς νέους πελάτες του) να συμμετέχουν σε τυχερά παιχνίδια που ο ίδιος διοργανώνει (τα οποία συχνά αποκαλούνται και «τυχεροί διαγωνισμοί» ή «τυχερή κλήρωση») χωρίς ωστόσο την καταβολή κάποιου τιμήματος για τη συμμετοχή²⁸. Αντίστοιχο όμως προβληματισμό έχουν κατά καιρούς δημιουργήσει στους εφαρμοστές του δικαίου στις διάφορες έννομες τάξεις και οι παρεμφερείς περιπτώσεις των (περιορισμένων) δωρεάν πονταρισμάτων ή δωρεάν συμμετοχών σε κάποια κατεξοχήν τυχερά παίγνια²⁹ (παραδείγματος χάριν, χωρίς οικονομική επιβάρυνση συμμετοχή του παίκτη στο επόμενο γύρισμα της ρουλέτας) από παρόχους που παρέχουν κατ' επάγγελμα υπηρεσίες τυχερών παιγνίων όπως τα καζίνο και οι εταιρείες διαχείρισης στοιχηματικών ιστοσελίδων. Σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις ανακύπτει το ερώτημα εάν και οι συμβάσεις αυτές θα πρέπει να χαρακτηριστούν ως τυχερές, ακόμα κι αν φαίνεται να ελλείπει ένα από τα (κατά γενική ομολογία, απαραίτητα) δομικά στοιχεία των τυχερών παιγνίων. Ωστόσο, σε αντίθεση με την εκτενή ανάλυση τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία ως προς την επιρροή της τύχης σε κάποιο τυχερό παίγνιο, για τις ανωτέρω περιπτώσεις ως προς την άνευ οικονομικού ανταλλάγματος συμμετοχή κάποιου παίκτη σε τυχερό παίγνιο, δεν υφίσταται αντίστοιχα εκτενής νομική ανάλυση στη διεθνή βιβλιογραφία, ούτε καν για το αν θα πρέπει τα ανωτέρω να χαρακτηρίζονται τελικά ως τυχερά παίγνια ή μη³⁰, ενώ χαρακτηριστικό δε είναι ότι σε νομοθετικό επίπεδο δεν φαίνεται να υπάρχει και κάποια ειδική πρόβλεψη, τουλάχιστον στα ευρωπαϊκά κράτη επί αυτού του φαινομένου, με εξαίρεση μόνο την υποχρέωση των εταιρειών προς τους παίκτες οι όροι των συμβάσεων αυτών να είναι διαφανείς και δίκαιοι για όλους τους συμμετέχοντες³¹.

Ίσως αυτό που έχει προκαλέσει όμως μεγαλύτερη συζήτηση και δικαστικές διενέξεις διεθνώς, ειδικά τα τελευταία χρόνια, είναι η ο τρόπος με τον οποίο θα ερμηνεύεται και θα αξιολογείται το στοιχείο του πιθανού «κέρδους» για τον εκάστοτε υποψήφιο παίκτη. Το ζήτημα κάθε άλλο παρά απλό φαίνεται να είναι, αφού ενδεικτικά αξίζει μόνο να αναφερθεί ότι ως διενεργούμενες παράνομες (ήτοι μη καταλλήλως αδειοδοτημένες από την αρμόδια αρχή) πράξεις σχετιζόμενες με το τζόγο έχουν κατηγορηθεί και αντιστοίχως εναχθεί εταιρείες που πωλούσαν μέχρι και συλλεκτικές κάρτες που απεικόνιζαν αθλητές ή και συλλεκτικές κάρτες επιτραπέζιων

²⁸ Παραδείγματος χάριν ένα ξενοδοχείο που κληρώνει για κάποιον από όλους τους πελάτες του εκείνη τη στιγμή τη δυνατότητα για δωρεάν παροχή σε κάποια από τις υπηρεσίες του ξενοδοχείου που κανονικά είναι επί πληρωμή (πχ ένα δωρεάν γεύμα στο εστιατόριο της επιχείρησης)

²⁹ (Στην διεθνή βιβλιογραφία συχνά αναφέρονται και ως “free draws”, “free spins”, “give-away” ή “sweepstakes”, βλ. και B.A.Gür ‘Structural Comparative Analysis of the Legal Definition of Gambling’, ο.π., κεφ. 3.2, σελ.84-86)

³⁰ βλ. ενδεικτικά και την απόφαση FCC v. American Broadcasting Co., Inc. (1954) του Ανώτατου Δικαστηρίου της Αμερικής (Supreme Court), όπου κρίθηκε ότι τέτοιες πρακτικές δεν συνιστούν τζόγο, αφ’ ης στιγμής ο κάθε παίκτης συμμετέχει χωρίς κάποια οικονομική επιβάρυνση, σελ. 347, σκεψ. 292-293 (διαθέσιμη σε: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/284/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 22.10.2023)

³¹ (βλ. ενδεικτικά σχετική διαδικτυακή ενημέρωση από την αρμόδια εποπτική αρχή για τα τυχερά παίγνια στο Ηνωμένο Βασίλειο, “Gambling Commission”, προς τους Βρετανούς καταναλωτές, για αυτές τις περιπτώσεις: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/public-and-players/guide/page/free-offers-and-bonuses>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 23.10.2023)

παιχνιδιών. Ενδεικτική επί αυτού είναι η (ευρέως σχολιασμένη πλέον στη διεθνή βιβλιογραφία) υπόθεση *Shwartz v. Upper Deck Co.*³² (1997) επί της οποίας επελήφθη το Επαρχιακό Δικαστήριο της Καλιφόρνια και η οποία αφορούσε αγωγή καταναλωτών κατά εταιρείας η οποία κατασκεύαζε και πωλούσε στο αμερικανικό κοινό πακέτα με χάρτινες συλλεκτικές κάρτες οι οποίες απεικόνιζαν γνωστούς αθλητές μπίιζμπολ. Κάποιες μάλιστα εξ αυτών των καρτών, ούσες πιο σπάνιες από τις υπόλοιπες κοινές κάρτες (χαρακτηριζόμενες οι πρώτες ως “chase cards”) είχαν αρκετά μεγάλη οικονομική αξία στη δευτερογενή αγορά, όπου οι συλλέκτες μπορούσαν να αγοράσουν αλλά και να πουλήσουν τέτοιες κάρτες. Οι ενάγοντες καταναλωτές ζητούσαν αποζημίωση από την εναγόμενη εταιρεία, ισχυριζόμενοι ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητά της πώλησης των εν λόγω καρτών συνιστούσε στην ουσία (παράνομη) δραστηριότητα τζόγου, αφού ενυπήρχαν εν προκειμένω και τα τρία απαραίτητα στοιχεία προς τούτο, ήτοι καταβολή τιμήματος, τύχη και (πιθανό) κέρδος, αιτούμενοι την επιστροφή των χρημάτων που έχασαν αγοράζοντας τέτοια πακέτα (με σκοπό αντίστοιχα την εύρεση μεγάλης οικονομικής αξίας σπάνιων καρτών), ως ζημία προκληθείσα από τζόγο (“gambling loss”). Το δικάσαν δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι πράγματι η ως άνω δραστηριότητα της εναγόμενης συνιστούσε όντως δραστηριότητα τζόγου, αφού πληρούνταν όλα τα απαραίτητα κριτήρια για αυτό, θεωρώντας βάσιμο τον σχετικό ισχυρισμό των εναγόντων³³.

Πέρα όμως από τις ανωτέρω περιπτώσεις, έντονη συζήτηση έχει προκαλέσει τα τελευταία χρόνια και μια άλλη παρεμφερής δραστηριότητα εμπορικών εταιρειών με αποδέκτες τους καταναλωτές, και δη ανήλικα άτομα, αυτή τη φορά εκδηλωνόμενη όμως μέσω του διαδικτύου. Η περίπτωση αυτή αφορά τα λεγόμενα “loot boxes” τα οποία αποτελούν στην ουσία ψηφιακό περιεχόμενο εντός και στα πλαίσια συγκεκριμένων διαδικτυακών ψυχαγωγικών παιχνιδιών (συνήθως το περιεχόμενο των loot boxes αφορά κάποια διαφορετική «στολή» ή κάποιο νέο «όπλο»/«εξάρτημα» για τον «ήρωα» του αντίστοιχου ηλεκτρονικού παιχνιδιού), και τα οποία «κουτιά» αγοράζονται από τους παίκτες με πραγματικά χρήματα. Επίσης, σε αυτά ενυπάρχει και το στοιχείο της τυχαιότητας, καθώς τη στιγμή που ο εκάστοτε ενδιαφερόμενος παίκτης αγοράζει ένα τέτοιο «τυχερό κουτί», δεν γνωρίζει το ακριβές (ψηφιακό) περιεχόμενό του, κι ως εκ τούτου εκείνη τη στιγμή που καταβάλλει το τίμημα ρισκάρει να λάβει κάτι που ίσως έχει (τουλάχιστον, κατ’ αρχάς για τον ίδιο) κάποια αξία, ή όχι. Η ως άνω εμπορική δραστηριότητα έχει προκαλέσει διεθνώς αρκετές αντιδράσεις, κυρίως με το επιχείρημα ότι αποτελεί μια κεκαλυμμένη μορφή τζόγου, στην οποία μάλιστα έχουν ελεύθερα πρόσβαση και ανήλικοι, ενώ επίσης έντονη είναι

³² *Marty Schwartz, et al, v. The Upper Deck Company*, 967 F. Supp. 405 (1997) United States District Court, S.D. California (διαθέσιμη σε: <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/967/405/1467622/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 23.10.2023)

³³ βλ. χαρακτηριστικά και το σκεπτικό της ως άνω απόφασης ως προς το ζήτημα αυτό, σκεψ. 413: «(Οι εν λόγω κάρτες) Είναι τόσο πολύτιμες που οι άνθρωποι τσογάρουν αγοράζοντας πολλά πακέτα καρτών με την ελπίδα να λάβουν μια σπάνια κάρτα (chase card) η οποία μπορεί στη συνέχεια να ανταλλαχθεί με μετρητά. Η βάση της αξίωσης των εναγόντων δεν είναι ότι οι άνθρωποι αγοράζουν τα πακέτα για να αποκτήσουν απλά μια κάρτα του αγαπημένου τους παίκτη, αλλά ότι αγοράζουν τα πακέτα για να αποκτήσουν ένα μικρό κομμάτι χαρτί που μπορεί να ανταλλάσσεται με μετρητά. Ασχέτως αν το χαρτί αυτό περιέχει αριθμούς λόττο, επιφάνειες ζυστό ή το πρόσωπο του Μάικλ Τζόρνταν, εξακολουθεί να αποτελεί τζόγο».

και η επί αυτής νομοθετική πρωτοβουλία σε αρκετά κράτη. Αξίζει να επισημανθεί ότι κράτη όπως το Βέλγιο και η Φινλανδία έχουν απαγορεύσει νομοθετικά τέτοιες δραστηριότητες από εταιρείες των βιντεοπαιχνιδιών, ως αποτελούσες οι πρώτες μη αδειοδοτημένη μορφή τυχερών παιγνίων ενώ αντίστοιχο νομοσχέδιο έχει ήδη τεθεί σε διαβούλευση και στην Ισπανία³⁴. Με πρόσφατη δε απόφαση αυστριακού Πρωτοδικείου (συγκεκριμένα, του Bezirksgericht Hermagor) (η οποία ωστόσο κατέστη ήδη ανέκκλητη), η εταιρεία “Sony” υποχρεώθηκε να επιστρέψει πίσω σε πελάτη της χρήματα τα οποία ο τελευταίος δαπάνησε για αγορά loot-boxes στα πλαίσια του δημοφιλούς ποδοσφαιρικού βιντεοπαιχνιδιού της εναγόμενης εταιρείας με την ονομασία “FIFA”, με το σκεπτικό ακριβώς ότι i) ο παίκτης δαπάνησε για την αγορά αυτή πραγματικά χρήματα, ii) υπήρχε ο παράγοντας της τύχης (αφού ο ίδιος δεν γνώριζε εκ των προτέρων τι ακριβώς θα λάβει με κάθε αγορά) και iii) το περιεχόμενο των εν λόγω loot-boxes που αγοράστηκαν είχαν όντως οικονομική αξία για τον παίκτη, αφού ήταν δυνατή η μετέπειτα ανταλλαγή του περιεχομένου των «κουτιών» αυτών μεταξύ των παικτών στην δευτερογενή αγορά έναντι χρημάτων³⁵.

Παρόλα αυτά, ενδεικτικό της ανομοιογένειας στα νομικά ζητήματα ως προς τα τυχερά παίγνια στα διάφορα κράτη είναι ότι, στον αντίποδα αυτού, αρκετές ήταν οι έννομες τάξεις που θεώρησαν ότι η ως άνω δραστηριότητα δεν εμπίπτει στις τυχερές συμβάσεις και δεν συνιστά τζόγο. Ενδεικτικά, το 2022 το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της Ολλανδίας ανέτρεψε απόφαση επιβολής προστίμου σε εταιρεία που εμπορεύεται βιντεοπαιχνίδι όπου είναι δυνατή η αγορά από τους παίκτες τέτοιων «τυχερών κουτιών», και το οποίο πρόστιμο είχε επιβληθεί από την αρμόδια αρχή της χώρας για τη ρύθμιση των τυχερών παιγνίων, επικαλούμενο το ολλανδικό δικαστήριο ότι αφενός τα εν λόγω loot-boxes ήταν ένα μόνο από τα (δευτερεύοντα) στοιχεία του εν λόγω βιντεοπαιχνιδιού, και όχι το βασικό παιχνίδι καθαυτό που έπαιζαν οι παίκτες, ενώ επίσης και η εμπορευσιμότητα του περιεχομένου των «κουτιών-πακέτων» αυτών στη δευτερογενή αγορά ήταν σχετική, καθώς τέτοιες συναλλαγές μεταξύ των παικτών ήταν δυνατές μόνο με ανταλλαγή-πώληση ολόκληρων των ηλεκτρονικών λογαριασμών-προφίλ του εκάστοτε παίκτη και όχι μεμονωμένα των «πακέτων» αυτών ή του περιεχομένου τους³⁶. Αντίστοιχη θέση ως προς το εν λόγω ζήτημα των “loot boxes” (τουλάχιστον επί του παρόντος) και ειδικότερα ως προς τη μη κατηγοριοποίησή τους ως τυχερό παίγνιο, επίσης έχουν μεταξύ άλλων χωρών και ο Καναδάς, η Αυστραλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, οι περισσότερες πολιτείες των Η.Π.Α. αλλά και η Γερμανία (επιλέγοντας αντίθετα να εισάγουν οι περισσότερες εξ αυτών

³⁴ βλ. εκτενέστερα: L.Xiao ‘Loot Box State of Play 2023: Law, Regulation, Policy, and Enforcement Around the World’ (2023), σελ. 13-20 και 46-48 (διαθέσιμο σε: <<https://osf.io/q2yv6/download>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 24.10.2023)

³⁵ L.Xiao ‘Loot Box State of Play 2023: Law, Regulation, Policy, and Enforcement Around the World’, ο.π., σελ. 15-18

³⁶ βλ. εκτενέστερα και σχετική νομική αρθρογραφία επί της εν λόγω υπόθεσης στο διαδίκτυο: ‘Dutch court rules FIFA loot boxes not a game of chance, revokes EA penalty’ (δημοσ. σε: <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=b7336333-71ac-47d4-b33d-77f5bf54ebfe>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 27.10.2023)

μόνο κάποιες επιμέρους νομοθετικές ρυθμίσεις, συνήθως είτε ως προς την κατάλληλη ενημέρωση των παικτών, είτε ως προς το κατώτατο ηλικιακό όριο συμμετοχής)³⁷.

Τέλος, αντίστοιχα έντονο προβληματισμό έχει προκαλέσει τα τελευταία χρόνια διεθνώς και ο χαρακτηρισμός του στοιχηματισμού και η εν γένει συμμετοχή σε παίγνια με τα οποία τόσο η ίδια η οικονομική διακινδύνευση των παικτών όσο και το πιθανό κέρδος σε περίπτωση νίκης υφίστανται μεν, αλλά είναι εξ ολοκλήρου σε μορφή κάποιου κρυπτονομίσματος (crypto-currency)³⁸. Μάλιστα, η σταδιακά αυξανόμενη απήχηση τέτοιων συναλλαγών είναι τέτοια που ήδη υφίστανται και λειτουργούν σε αρκετά μέρη του κόσμου επιχειρήσεις διαδικτυακών καζίνο οι οποίες συναλλάσσονται με τους αντισυμβαλλόμενους παίκτες τους αποκλειστικά μέσω κρυπτονομισμάτων³⁹. Κατ' αρχάς, επισημαίνεται ότι γενικά ως κρυπτονόμισμα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το ψηφιακής μορφής νόμισμα (ή άλλως, η ψηφιακή αναπαράσταση αξίας), σχεδιασμένο να λειτουργεί ως μέσο ανταλλαγής μέσω ενός δικτύου υπολογιστών⁴⁰. Ο στοιχηματισμός με τη χρήση κρυπτονομισμάτων είναι δυνατός μέσω αποκεντρωμένων εφαρμογών που λειτουργούν δυνάμει της “τεχνολογίας κατακευματισμένου καθολικού” (“Distributed Ledger Technology” - DLT)⁴¹ και ιδίως στα πλαίσια της τεχνολογίας blockchain⁴². Ωστόσο, επισημαίνεται ότι δεν είναι αναγκαίο η σύμβαση των μερών να λάβει χώρα υποχρεωτικά στα πλαίσια κάποιου “έξυπνου συμβολαίου” (“smart contract”)⁴³ (το οποίο και είναι

³⁷ βλ. αναλυτικότερα: L.Xiao ‘Loot Box State of Play 2023: Law, Regulation, Policy, and Enforcement Around the World’, ο.π., σελ. 24-27 και 32-44, καθώς και O. Demchenko ‘Electronic Commerce in the Gaming Industry. Legal Challenges and European Perspective on Contracts through Electronic Means in Video Games and Decentralized Applications’, Pécs Journal of International and European Law - 2019/I-II, 58, σελ. 61-64 (διαθέσιμο σε: <<https://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2019/12/pjiel-2019-1-2-olena-demchenko.pdf>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

³⁸ S.H.Brown VII, ‘Gambling on the Blockchain: How the Unlawful Internet Gambling Enforcement Act Has Opened the Door for Offshore Crypto Casinos’, 24 Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law 535 (2022), σελ. 544-550 (διαθέσιμο σε: <<https://scholarship.law.vanderbilt.edu/jetlaw/vol24/iss3/3>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 16.10.2023)

³⁹ S.H.Brown VII, ο.π. σελ. 541-542

⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά και: Virtual Currency Regulation, Washington State Department of Financial Institutions (2014), (διαθέσιμο σε: <<http://www.dfi.wa.gov/documents/money-transmitters/virtual-currency-regulation.pdf>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 23.10.2023), καθώς και άρθρο 3 παρ.1 περ.5 του Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαΐου 2023 (MiCA), για τις αγορές κρυπτοστοιχείων, ως προς τον ορισμό της έννοιας «κρυπτοστοιχείο».

⁴¹ βλ. εκτενέστερα ως προς τον τρόπο που λειτουργεί η εν λόγω τεχνολογία και: Τράπεζα της Ελλάδος - Νομισματική Πολιτική 2018-2019, Ιούλιος 2019, Πλαίσιο ΙΙΙ.1 “Ο μηχανισμός του bitcoin”, σελ.54-59 (διαθέσιμο σε: <<https://www.bankofgreece.gr/Publications/NomPol20182019.pdf>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

⁴² Επισημαίνεται ότι μέχρι σήμερα δεν υπάρχει ακόμη καθολικά αποδεκτή απόδοση στην ελληνική γλώσσα της λέξης “blockchain” (βλ. σχετικώς 193/2018 ΜΠρΑγρ, δημ. σε ΤΝΠ sakkoulas-online, αλλά και <<https://el.wikipedia.org/wiki/Blockchain>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023). Ως εννοιολογικά και λεκτικά κατάλληλη και ακριβέστερη γλωσσική απόδοση στα ελληνικά προτείνεται από τον γράφοντα η φράση “τεχνολογία πλινθοδέσμης” (από τα δύο συνθετικά προερχόμενα αντίστοιχα από τις λέξεις “πλίνθος”, ως αποδίδουσα βέλτιστα το εννοιολογικό περιεχόμενο της αγγλικής λέξης “block”, και “δέσμη”, ως αποδίδουσα βέλτιστα το εννοιολογικό περιεχόμενο της αγγλικής λέξης “chain”).

⁴³ (δυνάμει του οποίου, εάν πληρούνται οι όροι που έχουν τεθεί σε μορφή κώδικα, η εκτέλεση της σύμβασης –πχ η μεταφορά των χρημάτων από το χαμένο στο νικητή- θα γίνεται αυτόματα, μέσω του υπολογιστικού συστήματος, χωρίς να απαιτείται η σύμπραξη σε αυτό από το αντισυμβαλλόμενο μέρος, βλ. εκτενέστερα για τα “smart-contracts”: Α.Σπυρίδωνος, Έξυπνα συμβόλαια (smart contracts) και

δυνατόν να καταρτιστεί στα πλαίσια των αντίστοιχων δικτύων blockchain), αλλά αντίθετα μπορεί απλά να έχει συμφωνηθεί ότι ο χαμένος συμβαλλόμενος, αντί για χρήματα, θα (υποχρεούται να) καταβάλλει, με δική του ενέργεια, στο νικητή του στοιχήματος/παίγνιου, συγκεκριμένης αξίας ή αριθμού κρυπτονομίσματα (όπως παραδείγματος χάριν “Bitcoin”, “Ethereum” κτλ). Στις ανωτέρω περιπτώσεις όπου το παίγνιο περιέχει ως στοιχείο του συναλλαγή σε μορφή κρυπτονομισμάτων, ανακύπτει αναπόφευκτα το ερώτημα εάν εν προκειμένω πληρούνται οι προϋποθέσεις για να κριθεί μια συναλλαγή ως τυχερό παίγνιο/στοίχημα ή μη. Αυτό εν πολλοίς θα κριθεί στα παραδείγματα που προαναφέρθηκαν από τη στάση της εκάστοτε έννομης τάξης απέναντι στα (μη νομοθετικώς ρυθμισμένα προφανώς) κρυπτονομίσματα, και ιδίως από το εάν η εν λόγω έννομη τάξη αναγνωρίζει τα ψηφιακά στοιχεία αυτά ως έγκυρο και νόμιμο μέσο πληρωμής/διενέργειας οικονομικών συναλλαγών μεταξύ των ιδιωτών ή όχι. Ενδεικτικά, αξίζει να αναφερθεί ότι και σε αυτό το ζήτημα υφίσταται μεγάλη διαφοροποίηση ανάμεσα στις διάφορες χώρες ανά τον κόσμο, καθώς κράτη όπως η Κίνα, η Αίγυπτος, το Νεπάλ και η Βολιβία απαγορεύουν οποιαδήποτε χρήση/συναλλαγή με (μη νομοθετικώς ρυθμισμένα) κρυπτονομίσματα, κι ως εκ τούτου αρνούνται να τα θεωρήσουν μέσο συναλλαγής και περιουσιακό στοιχείο ενέχον κάποια οικονομική αξία. Άλλα κράτη όπως ενδεικτικά η Ταϊλάνδη, η Σιγκαπούρη, η Ινδονησία αλλά και η Ελλάδα⁴⁴ δεν απαγορεύουν στους πολίτες τους να χρησιμοποιούν ή να κατέχουν τέτοια κρυπτονομίσματα, αρνούμενες ωστόσο να τα αποδεχτούν ως νόμιμο μέσο πληρωμής και οικονομικά αποτιμητό περιουσιακό στοιχείο, ενώ τέλος κράτη όπως οι Η.Π.Α., ο Καναδάς, η Ελβετία, το Ελ Σαλβαδόρ και η Κεντροαφρικανική Δημοκρατία αναγνωρίζουν κρυπτονομίσματα όπως το “Bitcoin” ως απόλυτα νόμιμο μέσο συναλλαγών/πληρωμής και ως περιουσιακό στοιχείο (με τις δύο τελευταίες εξ αυτών χώρες μάλιστα να έχουν υιοθετήσει το εν λόγω κρυπτονόμισμα ως ένα εκ των επίσημων νομισμάτων του κράτους τους)⁴⁵.

ελευθερία των συμβάσεων, σε: Πανεπιστήμιο Πειραιώς/Ελεγκτικό Συνέδριο, Δίκαιο και Τεχνολογία, 2019 σελ. 279-295, δημ. σε ΤΝΠ Sakkoulas-Online.gr.)

⁴⁴ βλ. χαρακτηριστικά επί αυτού και το σκεπτικό της απόφασης 88/2021 ΜΕΦΔυΣτερΕλλ (δημ. ΤΝΠ “Νόμος”): «...η εισροή κεφαλαίων στην ημεδαπή υπό την μορφή bitcoin και εν γένει κρυπτονομίσματος σε οποιαδήποτε έννομη σχέση και αν ερείδεται αντίκειται στην ουσιαστική έννομη τάξη, καθώς ευνοεί την φοροδιαφυγή και διευκολύνει την τέλεση βαρύντων αξιόποινων πράξεων και δη κακουργημάτων, εντείνει την ανασφάλεια των συναλλαγών πλήττοντας με τον τρόπο αυτό την εθνική οικονομία. Κατ’ αποτέλεσμα, η αναγνώριση ισχύος στην ημεδαπή μιας αποφάσεως που αναγνωρίζει το ίδιο το bitcoin ως μια αποκεντρωμένη μονάδα νομίσματος ομότιμων (peer to peer), την ύπαρξη χρέους σε bitcoin, θα οδηγούσε στην ανάπτυξη των ανωτέρω συνεπειών και για το λόγο αυτό αντιτίθεται στην δημόσια τάξη, δηλαδή στους θεμελιώδεις κανόνες και αρχές που κρατούν κατά τον παρόντα χρόνο στην ελληνική έννομη τάξη και απηχούν τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτειακές και πολιτικές αντιλήψεις. Περαιτέρω η αναγνώριση ισχύος στην Ελλάδα μιας αλλοδαπής διαιτητικής απόφασης που αναγνωρίζει το bitcoin ως αποκεντρωμένη μονάδα νομίσματος ομότιμων (peer to peer), διαταράσσει ουσιαστικά το βιοτικό ρυθμό της χώρας αφού ενθαρρύνει τις συναλλαγές σε bitcoin και προάγει την εξομοίωση αυτού με το νόμιμο χρήμα, την στιγμή που το κρυπτονόμισμα υφίσταται ραγδαίες και απρόβλεπτες αυξομειώσεις βραχυπρόθεσμα».

⁴⁵ βλ. αναλυτικότερα επί του θέματος: ‘Regulation of Cryptocurrency Around the World’, Law Library of Congress, Ιούνιος 2018, LL File No. 2018-016036 (διαθέσιμο σε: <<https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/lglrd/2018298387/2018298387.pdf>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 24.10.2023), καθώς και περαιτέρω σχετικές αναφορές στο διαδίκτυο: <<https://b2binpay.com/en/countries-which-allow-cryptocurrency-as-legal-payment-method/>>, <<https://www.investopedia.com/articles/forex/041515/countries-where-bitcoin-legal-illegal.asp>>, και

Συνάγεται επομένως ότι η απάντηση στο ερώτημα εάν, κατά τη *lex cause* που δυνάμει των οικείων κανόνων συνδέσεως του *forum* διέπει την υπό εξέταση έννομη σχέση, θα συνιστά κατάρτιση σύμβασης τυχερού παιγνίου η συμμετοχή σε παίγνιο όπου είτε η συμμετοχή του παίκτη είτε το πιθανό κέρδος που ο τελευταίος διεκδικεί μέσω του παιγνίου/στοιχήματος αυτού είναι σε μορφή κάποιου κρυπτονομίσματος, θα πρέπει να δίδεται αποκλειστικά υπό το πρίσμα της θέσης της συγκεκριμένης έννομης τάξης (της οποίας το δίκαιο θα κρίνεται ως εφαρμοστέο) πάνω στη νομική αντιμετώπιση του αντίστοιχου κρυπτονομίσματος-κρυπτοστοιχείου. Συνεπώς, στις συγκεκριμένες περιπτώσεις συμβάσεων, εάν το τίμημα συμμετοχής ή το πιθανό κέρδος είναι στην ανωτέρω (ψηφιακή) μορφή και η αντίστοιχη χώρα δεν αναγνωρίζει νομικά το εν λόγω κρυπτονόμισμα ως νόμιμο μέσο πληρωμής και επιτρεπόμενο στις συναλλαγές μεταξύ των πολιτών, τότε κατά τη γνώμη του γράφοντος, δεν φαίνεται δυνατότητα συνδρομής όλων των απαραίτητων (και κατά γενική ομολογία, κοινώς αποδεκτών) χαρακτηριστικών προκειμένου να χαρακτηριστεί μια σύμβαση ως σύμβαση τυχερού παιγνίου (ήτοι “οικονομικό τίμημα”, “τύχη” και “κέρδος”), με αποτέλεσμα αντιστοίχως, να μην είναι δυνατός και ο χαρακτηρισμός τέτοιων συμβάσεων ως τυχερών, στα πλαίσια του εν λόγω εφαρμοστέου δικαίου.

Β) Έτερα κριτήρια χαρακτηρισμού των τυχερών συμβάσεων

Τέλος, πέρα από τα τρία στοιχεία που προαναφέρθηκαν (τίμημα, τύχη και κέρδος) στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν αναπτυχθεί επίσης και άλλα κριτήρια με βάση τα οποία δύναται να εξετάζεται (σωρευτικώς ωστόσο με την ύπαρξη και των τριών ως άνω στοιχείων) εάν μια δραστηριότητα αποτελεί τυχερό παίγνιο/τυχερή σύμβαση ή όχι. Προφανώς, κάτι τέτοιο κρίνεται σκόπιμο, αν όχι αναγκαίο, διότι στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο και διαρκώς μεταβαλλόμενο από τις οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις γίνεσθαι, ανακύπτουν διαρκώς νέες εκφάνσεις οικονομικής δραστηριότητας και μορφές συναλλαγών μεταξύ των ιδιωτών, οι οποίες, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, φαίνεται να πληρούν το προαναφερθέν κριτήριο της συνδρομής και των τριών ως άνω στοιχείων (καθιστάμενου επομένως του τελευταίου συχνά μη επαρκούς), χωρίς ωστόσο ο αντίστοιχος εθνικός νομοθέτης να θέλει να προσδώσει σε αυτές τις ειδικότερες συμβάσεις τις συνέπειες που προβλέπονται από την έννομη τάξη του για τις συμβάσεις τυχερών παιγνίων.

Ένα από αυτά τα διαφορετικά και επιπρόσθετα κριτήρια εκ των ανωτέρω αναφερόμενων που έχουν αναλυθεί και προταθεί από τη νομική θεωρία αποτελεί η εξέταση σχετικά με το αν η υπό κρίση συναλλαγή περιέχει την εξαρχής δημιουργία-πρόκληση του κινδύνου/ρίσκου (ενδογενής δημιουργία ρίσκου - “*endogenous risk creation*”) ή απλώς τη μεταφορά-μετατόπιση μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών ενός ήδη υφιστάμενου και ανεξάρτητου από την κατάρτιση της υπό εξέτασης συμβατικής σχέσης των μερών κινδύνου (μεταφερόμενο ρίσκο - “*risk transfer*”)⁴⁶. Με βάση το

<https://en.wikipedia.org/wiki/Legality_of_cryptocurrency_by_country_or_territory> ημερ. τελευτ. πρόσβασης στους ανωτέρω ιστοτόπους: 23.10.2023)

⁴⁶ W.Bunting, A Better Legal Definition of Gambling: With Applications to Synthetic Financial Instruments and Cryptocurrency, ο.π., κεφ. III.B.1 (“Bilateral Risk Creation”)

ως άνω κριτήριο, ως τζόγος θα χαρακτηρίζεται η σύμβαση ανάμεσα σε συμβαλλόμενους, (που μεταξύ και άλλων χαρακτηριστικών της) με αυτήν οι τελευταίοι θα αποκτούν την πιθανότητα για οικονομικό κέρδος ή ζημία συνιστάμενα στο (καθολικά ή εν μέρει) τυχαίο αποτέλεσμα ενός γεγονότος, από το οποίο ωστόσο, εάν εξέλειπε η ίδια η σύμβαση καθαυτή, οι ως άνω συμβαλλόμενοι δεν θα ζημιώνονταν ή αντίστοιχα αποκτούσαν οικονομικό κέρδος. Έτσι για παράδειγμα, δύο πρόσωπα που επιθυμούν να στοιχηματίσουν μεταξύ τους με χρήματα για το εάν θα κερδίσει η ομάδα Α ή η ομάδα Β σε έναν αθλητικό αγώνα, κατ' αρχάς δεν επηρεάζονται καθόλου οικονομικά από την έκβαση του ως άνω αγώνα (ήτοι, δεν θα έχουν καμία ζημία ή κέρδος, ασχέτως του αποτελέσματος της αθλητικής αναμέτρησης) καθ' όσο διάστημα δεν υφίσταται/δεν συνάπτεται η σχετική σύμβαση στοιχήματος, αφού η έκβαση του αγώνα ως γεγονός είναι ανεξάρτητη για τα οικονομικά τους συμφέροντα. Αντίθετα αυτό αλλάζει μόνο κατά το χρόνο που καταρτίζεται η εν λόγω σύμβαση στοιχήματος, οπότε και οι ίδιοι οι συμβαλλόμενοι δημιουργούν για τους εαυτούς τους (ενδογενώς) μέσω της σύμβασης αυτής τις πιθανότητες οικονομικού κέρδους ή ζημίας αντίστοιχα, οι οποίες και μέχρι τότε εξέλειπαν. Με βάση το προαναφερθέν κριτήριο, εύλογα συνάγεται ότι η ως άνω περίπτωση σύμβασης σαφώς και πληροί τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ως τυχερή σύμβαση.

Αντιθέτως, στην περίπτωση που ο οικονομικός κίνδυνος, προκύπτων και επηρεαζόμενος από μελλοντικό και (ως ένα βαθμό τουλάχιστον) αβέβαιο γεγονός, προϋπάρχει για κάποιο από τα εμπλεκόμενα μέρη, και απλά με τη σύμβαση αυτή επιθυμεί να μετατοπίσει μέρος ή το σύνολο του κινδύνου αυτού στον αντισυμβαλλόμενο του, τότε, με βάση το ως άνω κριτήριο, δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί η υπό κρίση σύμβαση ως τζόγος. Σε αυτή την περίπτωση θα μπορούσαν για παράδειγμα να ενταχθούν οι περιπτώσεις των ασφαλιστικών συμβάσεων (παραδείγματος χάριν αποζημίωσης ασφαλισμένου σε περίπτωση πυρκαγιάς)⁴⁷ ή και τα συμβόλαια μελλοντικής εκπλήρωσης (future contracts)⁴⁸. Και στα δύο προαναφερόμενα είδη συμβάσεων, ο κίνδυνος για έναν εκ των συμβαλλομένων κάθε περίπτωσης προϋπάρχει της κατάρτισης της σύμβασης και το πιθανό αβέβαιο αποτέλεσμα το οποίο περιελήφθη στη σύμβαση θα επηρέαζε οικονομικά τον τελευταίο ακόμα κι αν εξέλειπε η κατάρτιση της σύμβασης καθαυτής (καθώς εάν επέλθει ο κίνδυνος της πυρκαγιάς στην πρώτη περίπτωση θα απομειωθεί η περιουσία του ιδιοκτήτη αυτής, ενώ και στη δεύτερη περίπτωση ο αγοραστής

⁴⁷ βλ. και *Ρ. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου*, *Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο*, ο.π., σελ. 218, αρ. 364, όπου επισημαίνεται ορθώς ότι “η συνδρομή του ασφαλιστικού συμφέροντος αποτελεί προϋπόθεση του κύρους της ασφαλιστικής σύμβασης και είναι αυτό το στοιχείο που τη διαφοροποιεί από τις άλλες τυχερές συμβάσεις”, καθώς “στην ασφάλιση ο λήπτης της ασφάλισης προσδοκά την αποζημίωση, όταν πραγματοποιηθεί ο ασφαλισμένος κίνδυνος ενώ στις τυχερές συμβάσεις προσδοκάται το κέρδος, ανεξάρτητα από την επέλευση κάποιας ζημίας”.

⁴⁸ Με τα οποία ο ένας συμβαλλόμενος δεσμεύεται προς τον αντισυμβαλλόμενο του να αγοράσει σε συγκεκριμένο χρόνο στο μέλλον ορισμένη ποσότητα ή αριθμό κάποιου προϊόντος σε προσυμφωνηθείσα τιμή, ασχέτως της μελλοντικής αυξομειώσης της πραγματικής αγοραστικής αξίας του προϊόντος κατά το χρόνο της αγοράς (έχοντας έτσι αντίστοιχα ο πρώτος κέρδος ή ζημία αναλόγως με το αν το τίμημα στο οποίο συμφώνησε είναι ανώτερο ή χαμηλότερο από αυτό της πραγματικής αξίας κατά τη στιγμή εκπλήρωσης της σύμβασης)

υπέχει τον κίνδυνο να αυξηθούν τόσο οι τιμές στο μελλοντικό χρόνο που επιθυμεί να αγοράσει το προϊόν, ώστε να μην μπορεί ο ίδιος να προβεί τότε στην αγορά). Και στις δύο ενδεικτικά αναφερόμενες αυτές περιπτώσεις, αυτό που επιτυγχάνεται μέσω της σύναψης της σύμβασης είναι ακριβώς η μεταφορά-μετατόπιση του ήδη υπάρχοντος (οικονομικού) κινδύνου, πηγάζοντος από μελλοντικό και αβέβαιο γεγονός, από τον ένα συμβαλλόμενο στον άλλο, και άρα ο κίνδυνος αυτός -σε αντίθεση με την προαναφερόμενη περίπτωση του αθλητικού αγώνα- είναι κατ' αρχάς εξωγενής, αυθύπαρκτος και ανεξάρτητος της σχετικής σύμβασης των μερών⁴⁹.

Και το ανωτέρω όμως αναλυθέν κριτήριο δεν φαίνεται να είναι πάντα επαρκές και κατάλληλο για να αποσαφηνίσει πότε μια σύμβαση αποτελεί σύμβαση τυχερού παιγνίου και πότε όχι. Έτσι, με το ως άνω κριτήριο η αγοραπωλησιάζ μετοχών και ομολόγων στο χρηματιστήριο θα πληρούσε κατ' αρχάς τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ως τζόγος, καθιστάμενης επομένως απαραίτητης της σχετικής νομοθετικής διευκρίνησης από τον εκάστοτε εθνικό νομοθέτη ως προς την περίπτωση αυτή, ενώ επίσης και στην περίπτωση των συμβολαίων μελλοντικής εκπλήρωσης που αναφέρθηκαν παραπάνω, πολύ συχνά οι συμβαλλόμενοι δεν ενδιαφέρονται καθόλου για το προϊόν καθαυτό που αγοράζουν/πωλούν, αλλά απλά για την αυξομείωση της τιμής του σε σχέση με την τιμή που συμφώνησαν μεταξύ τους, προκειμένου να κερδοφορήσουν από τη διαφορά⁵⁰.

Από τα ανωτέρω καθίσταται προφανής η εγγενής δυσκολία των εννόμων τάξεων να προβούν στην εφαρμογή ενός καθολικού, ασφαλούς και αδιαμφισβήτητου κριτηρίου-μεθοδολογίας με την οποία να ορίζεται τι συνιστά ενασχόληση με το τζόγο και τι όχι, με αποτέλεσμα σχεδόν ποτέ και σε καμία χώρα να μην μπορεί να παραλειφθεί από τον αντίστοιχο νομοθέτη η περιπτωσιολογική αναφορά διαφόρων επιμέρους μορφών συναλλαγών ως χαρακτηριζόμενων ρητώς ως τυχερών παιγνίων/τζόγου ή αντίθετα ως ρητώς εξαιρούμενων από αυτές.

⁴⁹ βλ. σχετικώς και *R.E.Speidel / I.Ayres*, *Studies In Contract Law*, εκδ. Foundation Press, 6^η έκδοση (2003), σελ. 612-613

⁵⁰ *W.Bunting*, *A Better Legal Definition of Gambling: With Applications to Synthetic Financial Instruments and Cryptocurrency*, ο.π., κεφ. III.C.1 ("Derivative Contracts")

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ - ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΤΥΧΕΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΕΝΝΟΜΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Α) Εισαγωγικά

Οι τυχερές συμβάσεις και τζόγος εν γένει ως φαινόμενο με τις νομικές ιδιαιτερότητες και προβληματισμούς που τον ακολουθούν, δεν είναι αποκλειστικότητα μόνο κάποιων μεμονωμένων κοινωνιών. Αντίθετα, η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι οι ένδικες υποθέσεις που άπτονται ιδιωτικών-αστικών διαφορών που πηγάζουν ή σχετίζονται ουσιαστικά με τις συμβάσεις στοιχηματισμού και τυχερών παιγνίων, δεν λείπουν σχεδόν από καμία έννομη τάξη, ακόμη δε και από χώρες των οποίων το νομικό σύστημα είναι ιδιαίτερα αυστηρό ως προς το εν λόγω θέμα, απαγορεύοντας σχεδόν ολοκληρωτικά το τζόγο. Τουναντίον, τα διάφορα εθνικά δικαστήρια ανά την υφήλιο βρίσκονται πολύ συχνά αντιμέτωπα με τέτοιες διαφορές, αρκετές μάλιστα εκ των οποίων είναι συχνά ιδιαίτερα πολύπλοκες, ιδίως μετά και την εμφάνιση του διαδικτυακού τζόγου, με αποτέλεσμα στις εν λόγω διαφορές η εφαρμογή των οικείων πραγματικών περιστατικών στους εφαρμοστέους κανόνες δικαίου να κρίνεται ως κάτι παραπάνω από δυσχερές. Όλη αυτή η κατάσταση, σε συνδυασμό με την ποικιλότητα και ετερότητα της επιλογής που ακολουθεί ως προς τον τζόγο γενικά η κάθε επιμέρους έννομη τάξη ανά τον κόσμο, έχει συμβάλλει στη δημιουργία ενός πλούσιου “μωσαϊκού”, αποτελούμενο από ξεχωριστές μεταξύ τους νομολογιακές και θεωρητικές προσεγγίσεις και θέσεις, καθώς επίσης και από διαφορετικές νομοθετικές προβλέψεις, οι οποίες, όλες μαζί, όχι μόνο συγκρίνονται (σε θεωρητικό επίπεδο) μεταξύ τους, αλλά πολλώ δε μάλλον, αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και αλληλοχαρακτηρίζονται, με αποτέλεσμα έτσι για παράδειγμα, πολύ συχνά τα δικαστήρια κάποιες έννομης τάξης να καλούνται να κρίνουν ως προς τη νομιμότητα σύμβασης τυχερών παιγνίων η οποία μπορεί να συνήφθη στο εξωτερικό ή να διέπεται από δίκαιο άλλης χώρας.

Στην παρούσα ενότητα θα εξεταστούν ενδεικτικά διάφορες νομικές προσεγγίσεις και ρυθμίσεις επιμέρους κρατών σχετικά με την αντιμετώπιση τυχερών συμβάσεων και των εννόμων αποτελεσμάτων που πηγάζουν εξ αυτών, υπό το πρίσμα ωστόσο του εν ευρεία εννοία (*lato sensu*) ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, και δη των ζητημάτων εφαρμοστέου δικαίου, διεθνούς δικαιοδοσίας και αναγνώρισης και εκτέλεσης (αλλοδαπών) αποφάσεων, τα οποία και αποτελούν ειδικότερα το θέμα της παρούσας εργασίας.

Β) Προκατανόηση επιμέρους θεμάτων – οι ιδιαίτερες συνθήκες δημιουργίας των σχετικών διαφορών στην πράξη

Για να μπορέσει να γίνει αντιληπτή σε όλο της το φάσμα και την έκταση η ανάλυση των επιμέρους ζητημάτων που θα εκτεθούν στην παρούσα θεματική, θα πρέπει να λάβουν χώρα πρώτα ορισμένες επισημάνσεις ως προς τις ειδικότερες περιστάσεις οι οποίες αποτελούν τις συνηθέστερες αιτίες δημιουργίας των διαφορών

μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών σχετικά με τις τυχερές συμβάσεις. Κατ' αρχάς, αναμενόμενο είναι ότι μία πολύ μεγάλη μερίδα εξ αυτών των διαφορών πηγάζουν εκ της ίδιας της παράλειψης κάποιου εκ των συμβαλλομένων να τηρήσει την κύρια παροχή του ως προς αυτή καθαυτή τη σύμβαση τυχερού παιγνίου, και ειδικότερα αφενός ως προς τον επαγγελματία/διοργανωτή του τυχερού παιγνίου να αποδώσει τα κέρδη στον αντισυμβαλλόμενο του σε περίπτωση νίκης του τελευταίου, αφετέρου η παράλειψη του τελευταίου να αποδώσει το ποσό που αντιστοιχεί στη δική του συμμετοχή στο εν λόγω τυχερό παίγνιο, προκειμένου να δύναται να λάβει μέρος σε αυτό. Αυτή η τελευταία περίπτωση είναι και αυτή που εμφανίζει τις περισσότερες παραλλαγές αλλά και νομικές ιδιαιτερότητες. Κι αυτό διότι συνηθέστερα, η δημιουργία μίας τέτοιας οφειλής από τον παίκτη προς τον πάροχο/επαγγελματία που παρέχει το εν λόγω παιχνίδι ή στοιχείμα, μπορεί να συμβεί μόνο εάν ο τελευταίος παρέχει πίστωση στον πρώτο, κατά την έννοια ότι του επιτρέπει να συμμετέχει στο παιχνίδι, ακόμα και χωρίς την καταβολή του σχετικού αντιτίμου που απαιτείται κανονικά, υπό την προϋπόθεση όμως ότι δημιουργείται ενοχική απαίτηση υπέρ του επαγγελματία για είσπραξη του εν λόγω ποσού σε μελλοντικό χρόνο από τον συμμετέχοντα-αντισυμβαλλόμενο του παίκτη. Έτσι, με βάση την υποκείμενη μεταξύ τους σχέση, εάν ο παίκτης κερδίσει, ο επαγγελματίας/πάροχος υποχρεούται να αποδώσει στον πρώτο όλο το ποσό του κέρδους, αλλά ταυτόχρονα ο παίκτης έχει οφειλή προς τον αντισυμβαλλόμενο του ίση με την αξία του κόστους της συμμετοχής του στο παιχνίδι, ανεξαρτήτως της έκβασης και του αποτελέσματος του παιχνιδιού ή στοιχήματος αυτού. Συχνή στην πράξη παραλλαγή της ανωτέρω περίπτωσης είναι και η τριμερής σχέση, κατά την οποία ο πάροχος/επαγγελματίας του παιχνιδιού λαμβάνει κανονικά το κόστος της συμμετοχής του παίκτη από τον τελευταίο, το οποίο ωστόσο ο παίκτης κατέβαλε όχι εξ ιδίων ποσών, αλλά κατόπιν δανειακής σύμβασης που σύναψε με τρίτο άτομο, ακριβώς για το σκοπό αυτό, ήτοι για να μπορέσει να στοιχηματίσει στα τυχερά παίγνια που παρέχει ο εν λόγω επαγγελματίας. Στην ουσία, και σε αυτή την περίπτωση δημιουργείται πάλι σχέση πίστωσης, με τη διαφορά ότι αυτός ο οποίος την παρέχει (και αντίστοιχα φέρει και το ενοχικό δικαίωμα είσπραξης της οφειλής) είναι διαφορετικό πρόσωπο από τον ίδιο το διοργανωτή του παιγνίου. Η τακτική εξάλλου αυτή είναι πολύ δημοφιλής ιδίως σε τουριστικές περιοχές που στηρίζουν μεγάλο μέρος της οικονομίας τους στον τζόγο, και στις οποίες πολλές επιχειρήσεις καζίνο ή και τρίτοι ιδιώτες, προκειμένου να εκμεταλλευτούν την έξη των παικτών για περισσότερα κέρδη και αντιστοίχως για μεγαλύτερη συμμετοχή στα παιχνίδια αυτά, δανείζουν χρήματα στους τελευταίους, έναντι συνήθως αφενός υψηλού τόκου (από τον οποίο και περιμένουν να κερδοφορήσουν), αφετέρου εξασφαλίσεων. Και στις δύο ανωτέρω περιπτώσεις συμβάσεων, ενέχουσες αμφότερες το στοιχείο της πίστωσης/δανεισμού με σκοπό το στοιχηματισμό, ασχέτως του προσώπου που τελικά θα συμβληθεί σχετικώς (ως δανειστής) με τον παίκτη, ανακύπτει η ιδιαιτερότητα ότι συνήθως οι ρυθμίσεις και τα έννομα αποτελέσματα που προβλέπει η εκάστοτε έννομη τάξη για τις συμβάσεις τυχερών παιγνίων καθαυτών, θα ισχύουν και για τις (συνδεόμενες με αυτές) εν λόγω συμβάσεις. Ως εκ τούτου, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, εάν η σύμβαση τυχερού παιγνίου είναι άκυρη (ως αντίθετη για παράδειγμα στη δημόσια τάξη της χώρας) ή παράγουσα

απλώς ατελή ενοχή (κατά την έννοια ότι δεν είναι δικαστικά επιδιώξιμες οι ενοχές που πηγάζουν εξ αυτής) τότε αντίστοιχα το ίδιο θα συμβαίνει και για τις παρεμφερείς αυτές δανειακές συμβάσεις, δυνάμει των οποίων έλαβε χώρα η συμμετοχή του παίκτη στο τυχερό παίγνιο⁵¹. Οι ανωτέρω περιπτώσεις είναι και αυτές στα πλαίσια των οποίων ανακύπτουν πάρα πολύ συχνά αντιδικίες, με τους δανειστές ανά τον κόσμο να προσφεύγουν στη δικαιοσύνη προκειμένου να εισπράξουν τα οφειλόμενα ποσά και αντίστοιχα οι οφειλέτες να προβάλλουν τις σχετιζόμενες με τις τυχερές συμβάσεις ενστάσεις, προς απόρριψη των αγωγικών ισχυρισμών του αντιδίκου τους⁵².

Τα εν λόγω μάλιστα ζητήματα που ανακύπτουν σχετικά με συμβάσεις δανείου με σκοπό τη συμμετοχή στα τυχερά παίγνια, δεν αποτελούν χαρακτηριστικό μόνο του επίγειου τζόγου, αλλά έχουν αρχίσει να κάνουν αισθητή την παρουσία τους και στο διαδικτυακό (on-line) τζόγο, με το δανεισμό για τον παίκτη σε αυτές τις περιπτώσεις να καθίσταται δυνατό συνήθως μέσω της χρήσης πιστωτικών καρτών. Στην υπόθεση *Providian National Bank v. Haines*⁵³ (1998), η ενάγουσα τράπεζα άσκησε αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων της Καλιφόρνια στην εναγόμενη πελάτισσά της, για δανειακή οφειλή ύψους 70.000 δολαρίων, την οποία η τελευταία είχε δημιουργήσει μέσω της χρήσης πιστωτικών καρτών, χρησιμοποιώντας τα χρήματα αυτά για να τζογάρει σε στοιχηματικές ιστοσελίδες. Η εναγόμενη, μόνιμη κάτοικος της Καλιφόρνια -πολιτεία στην οποία ο τζόγος είναι νομικά απαγορευμένος, με τις συμβάσεις που σχετίζονται με αυτόν να θεωρούνται άκυρες (βλ. αναλυτικότερα επί αυτού στη συνέχεια)- στοιχημάτιζε από τον τόπο κατοικίας της στα τυχερά παιχνίδια που προσέφεραν οι εν λόγω ιστοσελίδες, αγνοώντας ως καταναλωτής ότι και αυτή η (διαδικτυακή) μορφή τζόγου ήταν επίσης άκυρη, ως αντίθετη στη σχετική νομοθεσία της Καλιφόρνια. Επί της ως άνω αγωγής, η εναγόμενη άσκησε ανταγωγή (cross complaint) ενάγοντας, εκτός από την αντιδίκου της τράπεζα, και τις δύο εταιρείες που παρείχαν τις υπηρεσίες χρήσης πιστωτικών καρτών. Η εναγόμενη ισχυρίστηκε ότι όλες οι ως άνω εταιρείες, παρότι γνώριζαν ότι και ο διαδικτυακός τζόγος στην Καλιφόρνια ήταν απαγορευμένος, εντούτοις συνεργάζονταν με τις εταιρείες που

⁵¹ Αντίστοιχη θέση φαίνεται να υιοθετεί εξάλλου ενδεικτικά και η ελληνική έννομη τάξη, η οποία μέσω της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων έχει αρκετές φορές αναγνωρίσει την ακυρότητα τέτοιων δανειακών συμβάσεων, -βλ. ενδεικτικά 397/2005 ΕφΔωδ (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”): «...σε περίπτωση δανείου κατά τη διάρκεια απαγορευμένου παιχνιδιού προς το λήπτη με σκοπό την συμμετοχή του τελευταίου στο παιχνίδι, εφόσον οι συνθήκες κάτω από τις οποίες δόθηκε έρχονται σε αντίθεση με τις ιδέες του μέσου λογικού και ηθικού κοινωνικού ανθρώπου, τούτο συνεπάγεται κατά το άρθρο 178 ΑΚ την ακυρότητα του δανείου (βλ. Σ.Διαμαντάκου, *Η εκ παγινίου ή στοιχήματος ενοχή*, Αρμ. ΙΣΤ/213. Κατά Λιτξερόπουλο, Ερμ. ΑΚ εισαγωγ. Άρθρο 844-845 παρ. 65, αρκεί μόνο η γνώση του δανείζοντος ότι το παρασχεθέν δάνειο θα χρησιμοποιηθεί σε παράνομο ή ανήθικο παίγνιο για να είναι απολύτως άκυρο). Υπάρχει δε τέτοια αντίθεση εάν από τις περιστάσεις συμπεραίνεται ότι το δάνειο δόθηκε από συμπαίκτη ή ιδιοκτήτη λέσχης, ή τυχερών ηλεκτρονικών παιχνιδιών για να καλύψει ο λήπτης του δανείου οφειλές από παίγνιο, που γίνεται επί πιστώσει ή αν αυτό (δάνειο) αποσκοπεί σε υψηλό κέρδος και δίδεται προς νεαρά ή ελαφρόνοα πρόσωπα ή εάν ο επαγγελματίας παίκτης δίνει δάνειο στο χαμένο συμπαίκτη του, με σκοπό ο τελευταίος να συνεχίσει το παίγνιο...»

⁵² Z.S. Tang, Cross-Border Enforcement of Gambling Contracts: A Comparative Study, International Journal of Private Law, No.1, 2014, σελ. 1-2, (διαθέσιμο σε: <https://www.researchgate.net/publication/256044232_Cross-Border_Enforcement_of_Gambling_Contracts_A_Comparative_Study> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 27.10.2023)

⁵³ *Providian National Bank v Haines*, No. CV9808858 (California. Super. Ct. 1998)

διαχειρίζονταν τις εν λόγω στοιχηματικές ιστοσελίδες, με τις εταιρείες μάλιστα που παρείχαν τις υπηρεσίες πιστωτικών καρτών να διαφημίζονται (μέσω της τοποθέτησης των εμπορικών τους σημάτων) στις ιστοσελίδες αυτές και εισπράττοντας προμήθεια 2-5% για κάθε μία συναλλαγή μεταφοράς ποσών. Η εναγόμενη ανέφερε ότι αφ' ης στιγμής οι ίδιες οι συμβάσεις τυχερών παιγνίων που σύναψε ήσαν άκυρες, το ίδιο θα έπρεπε να ισχύει και για τις δανειακές συμβάσεις οι οποίες καταρτίστηκαν (μέσω της χρήσης πιστωτικών καρτών) ακριβώς για αυτό το σκοπό, ζητώντας από το δικαστήριο, εκτός από το να αναγνωριστεί ότι δεν την βάρυνε καμία οφειλή απέναντι στην ενάγουσα τράπεζα, έτι περαιτέρω, να της δοθεί αποζημίωση για την παράνομη συμπεριφορά των εταιρειών αυτών εναντίον της⁵⁴. Άξιο προσοχής μάλιστα είναι ότι επί της ως άνω υπόθεσης δεν εκδόθηκε ποτέ δικαστική απόφαση, διότι τα μέρη ήρθαν σε συμβιβασμό, με την ενάγουσα τράπεζα να συμφωνεί να παραιτηθεί από κάθε της αξίωση, και με την ίδια αλλά και πολλές άλλες αμερικανικές τράπεζες στη συνέχεια να απαγορεύουν ρητά ή να περιορίζουν τη χρήση πιστωτικών καρτών πελατών τους σε στοιχηματικές ιστοσελίδες⁵⁵.

Πέρα όμως από τις ανωτέρω διαφορές σχετιζόμενες με τις (ενδοσυμβατικές) σχέσεις πίστωσης, έντονη νομολογιακή παρουσία υπάρχει και για υποθέσεις τυχερών παιγνίων όπου η προβαλλόμενη νομική βάση του ενάγοντος (κατά κανόνα, παίκτη) είναι εξωσυμβατική και δη η αδικοπραξία. Τέτοιες διαφορές ανακύπτουν συνήθως σε περιπτώσεις όπου ο παίκτης θα έχει απολέσει μεγάλα χρηματικά ποσά συνεπεία εθισμού του, επικαλούμενος την αδικοπρακτική παράλειψη του αντισυμβαλλόμενου επαγγελματία/παρόχου τέτοιων παιγνίων, να τον προστατεύσει και να αποτρέψει την οικονομική ζημία που ο πρώτος υπέστη, κατά παράβαση των νομικών υποχρεώσεων που βαρύνουν τον πάροχο. Πολύ συχνά δε, ως νομική βάση επιστροφής των χαμένων στοιχηματισθέντων ποσών αποτελεί και ο αδικαιολόγητος πλουτισμός, όταν κατά τους ισχυρισμούς του ενάγοντος-παίκτη, ελλείπει η νόμιμη αιτία δημιουργίας ή διατήρησης του πλουτισμού αυτού από τον διοργανωτή/πάροχο των παιγνίων.

Ωστόσο, όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου, τα μεγαλύτερα ερμηνευτικά ζητήματα από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ανακύπτουν στις περιπτώσεις όπου κατά το δίκαιο ενός κράτους (το οποίο θα είναι και το εφαρμοστέο στη σύμβαση), είτε οι ίδιες συμβάσεις τυχερού παιγνίου είτε οι σχετιζόμενες με αυτές (συνηθέστερα δανειακές) συμβάσεις αναγνωρίζονται ως έγκυρες και παράγουσες τέλεια ενοχή για τα συμβαλλόμενα μέρη, ενώ κατά το δίκαιο του forum όπου θα κρίνει την υπόθεση, όχι. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ανακύπτει το ερώτημα εάν ο εν λόγω (ημεδαπός) κανόνας του forum που καθιστά άκυρη (ή έστω μη παράγουσα τέλεια ενοχή) την υπό κρίση σύμβαση θα χαρακτηριστεί ως κανόνας αμέσου εφαρμογής (και άρα θα τύχει εφαρμογής ασχέτως του εφαρμοστέου επί της

⁵⁴ βλ. εκτενέστερα για την υπόθεση: C.B. Brundage, 'Playing for Free - The Legality and Enforceability of On-Line Gambling Debts' (2000) *Pace International Law Review*, Vol.12, 153, σελ. 168-170, (διαθέσιμο σε <<https://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol12/iss1/6/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

⁵⁵ βλ. και J.Gottfried, 'The Federal Framework for Internet Gambling', 2004, *Richmond Journal of Law and Technology*, Vol. 10, Issue 3 Article 4, ενότητες 82-83 (διαθέσιμο και σε: <<https://scholarship.richmond.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1197&context=jolt>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 27.10.2023)

διαφοράς δικαίου) ή απλά ως κανόνας αναγκαστικού δικαίου (μη εφαρμοζόμενος ωστόσο στην περίπτωση που το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο είναι δίκαιο άλλης χώρας). Ως προς δε τα θέματα διεθνούς δικαιοδοσίας, οι περιπτώσεις που παρουσιάζουν διεθνώς το μεγαλύτερο νομικό ενδιαφέρον αποτελούν αφενός οι περιπτώσεις εφαρμογής του δικονομικού κανόνα/δόγματος του αγγλοσαξονικού δικαίου, *forum non conveniens*, αφετέρου η διαπίστωση από τον εκάστοτε εφαρμοστή του δικαίου περί της ύπαρξης ή μη διεθνούς δικαιοδοσίας σε περιπτώσεις συμβάσεων ιδίως διαδικτυακών τυχερών παιγνίων, όπου έκαστο εκ των συμβαλλόμενων μερών βρισκόταν σε διαφορετική χώρα, αλλά και η συμμετοχή στα τυχερά παίγνια ή οι πληρωμές και μεταφορές των ποσών ελάμβαναν χώρα επίσης από ξεχωριστά κράτη.

Γ) Διεθνής Δικαιοδοσία

Ως προς το δικαστήριο στο οποίο θα πρέπει να ασκήσει την αγωγή του ο ενάγων προκειμένου να εκτελέσει μια σύμβαση τυχερών παιχνιδιών ή να ανακτήσει χρέη από τυχερά παιχνίδια, λεκτέο τυγχάνει ότι στα περισσότερα νομικά συστήματα διεθνώς, γίνεται δεκτό ότι οι αγωγές μπορούν να ασκηθούν είτε στην κατοικία του εναγομένου είτε στον τόπο όπου γεννήθηκαν τα χρέη⁵⁶.

Ο ενάγων, ωστόσο, θα πρέπει επίσης να λάβει υπόψη και άλλους παράγοντες κατά την επιλογή του δικαστηρίου κάποιου κράτους -εξ όσων έχουν δικαιοδοσία-, όπως το εάν το επιλεγέν δικαστήριο θα εφαρμόζε (σύμφωνα με τους οικείους κανόνες σύγκρουσης του *forum*), δίκαιο επί της διαφοράς με βάση το οποίο μπορεί να θεωρηθεί η σύμβαση από την οποία πηγάζει η απαίτησή του άκυρη ή μη αγωγήμη, και το οποίο δίκαιο φυσικά δεν θα είναι απαραίτητα το εθνικό δίκαιο του *forum*, αλλά αντιθέτως αυτό ακριβώς που θα υποδεικνύεται από τους κανόνες συνδέσεως αυτού. Επιπλέον, ο ενάγων θα πρέπει να ερευνήσει εάν το δικαστήριο της επιλογής του, ασχέτως του εφαρμοστέου δικαίου επί της διαφοράς, πρόκειται να εφαρμόσει ημεδαπούς κανόνες αμέσου εφαρμογής που θα καθιστούν αδύνατη την ευόδωση της αγωγής του, καθώς και το εάν θα κριθεί η εγκυρότητα τέτοιων συμβάσεων ως αντίθετη στην δημόσια τάξη του. Τέλος, εφόσον η αγωγή του ήθελε γίνει δεκτή από το δικαστήριο κάποιας χώρας, ο ενάγων θα πρέπει επίσης να συνεκτιμήσει και το εάν η απόφαση θα μπορεί τελικώς να αναγνωριστεί και κυρίως να εκτελεστεί στη χώρα όπου βρίσκονται τα περιουσιακά στοιχεία του εναγόμενου οφειλέτη του.

Στην πράξη πάντως, όπως είναι αναμενόμενο, οι περισσότεροι πιστωτές επιλέγουν να ενάγουν τον αντισυμβαλλόμενο οφειλέτη στα δικαστήρια της χώρας του τελευταίου⁵⁷. Σχεδόν σε όλες τις έννομες τάξεις παγκοσμίως, θεωρείται ότι υπάρχει δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους εκείνου όταν ο εναγόμενος είναι κάτοικος της εν λόγω χώρας και στα περισσότερα δίκαια, ο συγκεκριμένος σύνδεσμος κρίνεται αρκετός για να θεμελιωθεί η δικαιοδοσία των συγκεκριμένων δικαστηρίων. Εξάλλου, τις περισσότερες φορές εκεί είναι και το μέρος όπου ο εναγόμενος έχει και την πλειονότητα των περιουσιακών του στοιχείων, οπότε είναι λογικό ο ενάγων να θέλει

⁵⁶ Z.S. Tang, ο.π.

⁵⁷ Z.S. Tang, ο.π.

η όποια εκδοθησόμενη απόφαση να είναι πρωτίστως εκτελεστή σε εκείνη τη χώρα. Μοναδική εξαίρεση από την ως άνω περίπτωση, φαίνεται να αποτελεί η πιθανότητα εφαρμογής από το δικάζον δικαστήριο του δικονομικού κανόνα *forum non conveniens*, κανόνας που ωστόσο απαντάται κυρίως σε έννομες τάξεις του λεγόμενου αγγλοσαξονικού δικαίου. Δυνάμει του εν λόγω κανόνα-δόγματος, το δικαστήριο της κατοικίας του εναγόμενου, εφόσον κρίνει ότι τα περιστατικά που συγκροτούν την υπόθεση συνηγορούν υπέρ αυτού, μπορεί να αρνηθεί να προχωρήσει στην εκδίκαση της υπόθεσης, παρότι έχει διεθνή δικαιοδοσία, με το σκεπτικό ότι τα δικαστήρια κάποιας άλλης χώρας (η οποία, πιθανότατα θα είναι ο τόπος στον οποίο γεννήθηκε το χρέος από το τυχερό παίγνιο), είναι καταλληλότερα, για διάφορους λόγους, να επιληφθούν της υπόθεσης⁵⁸.

Σε μια υπόθεση που απασχόλησε τη δικαιοσύνη του Χονγκ Κονγκ την προηγούμενη δεκαετία, και συγκεκριμένα στην υπόθεση *MGM Grand Paradise κατά Wong Sing Wa*⁵⁹ (2011), η ένσταση του *forum non conveniens* προβλήθηκε από τον εναγόμενο προκειμένου το δικαστήριο στο οποίο είχε κατατεθεί η αγωγή να απέχει από την εξέταση της ουσίας της διαφοράς. Ειδικότερα, η εταιρεία “MGM Grand Paradise” διατηρούσε μια αδειοδοτημένη επιχείρηση καζίνο στο στη χώρα Μακάο. Συνήψε σύμβαση δανείου με τον εναγόμενο, χορηγώντας στον τελευταίο πίστωση με μοναδικό σκοπό να τον διευκολύνει να στοιχηματίσει ακόμα περισσότερα χρήματα στα τυχερά παιχνίδια που προσέφερε η εταιρεία στο καζίνο της. Όταν ο παίκτης αρνήθηκε να πληρώσει το χρέος του, η εταιρεία άσκησε αγωγή ενώπιον δικαστηρίου του Χονγκ Κονγκ (συγκεκριμένα, ενώπιον του High Court), προκειμένου να καταφέρει να εισπράξει τα οφειλόμενα χρήματα. Ο εναγόμενος στην ως άνω δίκη υποστήριξε αφενός ότι το δικαστήριο θα έπρεπε να αρνηθεί να δικάσει τη διαφορά, κάνοντας αντίστοιχα δεκτή την ένσταση *forum non conveniens* που προέβαλε, ασχέτως του γεγονότος ότι το δικαστήριο είχε παρόλα αυτά διεθνή δικαιοδοσία, καθώς όπως υποστήριξε, τα δικαστήρια του Μακάο, όπου και συνήφθη η δανειακή σύμβαση, ήταν καταλληλότερα για να επιληφθούν της υπόθεσης, δεδομένου ότι εκεί συνήφθη η δανειακή σύμβαση αλλά και στοιχηματίστηκε και χάθηκε το εν λόγω ποσό. Αφετέρου, ο εναγόμενος επικαλέστηκε ότι η δανειακή σύμβαση ήταν ούτως ή άλλως παράνομη και αντίθετη με τη δημόσια τάξη του Χονγκ Κονγκ, δεδομένου ότι εκεί ο τζόγος απαγορεύεται βάσει της εθνικής νομοθεσίας.

Το δικάσαν δικαστήριο ωστόσο απέρριψε και τους δύο ως άνω ισχυρισμούς. Όσον αφορά την ένσταση του *forum non conveniens*, πέρα από το γεγονός ότι ο εναγόμενος προέβαλε την ένστασή του το πρώτον πολύ αργά και ενώ είχε προχωρήσει κανονικά μεγάλο μέρος της εκδίκασης της υπόθεσης, κάτι που

⁵⁸ Ως προς τον κανόνα του *Forum non conveniens*, βλ. εκτενέστερα: *Ε. Μουσταΐρα*, *Forum non Conveniens: Η επιείκεια στο πλαίσιο της νομιμότητας*, 1995, εκδ. Σάκκουλας Αντ. Ν., καθώς και *Ε. Μουσταΐρα*, *Πρόσφατη νομολογία στον αγγλοσαξονικό χώρο αναφορικά με την εφαρμογή του κανόνα forum non conveniens*, ΔΕΕ, 5/2011, και *J.Samuels*, ‘When is an Alternative Forum Available? Rethinking the Forum non Conveniens Analysis’, *Indiana Law Journal*, Vol 85:1059, (2010) σελ.1060 επομ. (διαθέσιμο σε: <http://ilj.law.indiana.edu/articles/85/85_3_Samuels.pdf> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 20.10.2023)

⁵⁹ HCA2140/2011, *MGM Grand Paradise Limited v. Wong Sing Wa*, (δημοσ. σε: <<https://vlex.hk/vid/mgm-grand-paradise-ltd-862498845>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 24.10.2023)

θεωρήθηκε από το δικαστήριο ότι αποδυναμώνει την ίδια τη βασιμότητα του επιχειρήματος καθ'αυτού και καθιστά την προβολή της ένστασης καταχρηστική, το δικαστήριο επιπλέον έκρινε ότι ο εναγόμενος δεν κατάφερε, αν και είχε το σχετικό βάρος απόδειξης, να τεκμηριώσει ότι το Μακάο ήταν όντως πιο κατάλληλο forum από το Χονγκ Κονγκ για να δικάσει τη διαφορά⁶⁰. Μάλιστα, ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της υπόθεσης ήταν ότι στη έγγραφη σύμβαση πίστωσης μεταξύ των δύο μερών είχε τεθεί και ρήτρα διεθνούς δικαιοδοσίας, η οποία προέβλεπε ότι κατ' αρχάς τα δικαστήρια του Μακάο είχαν δικαιοδοσία για τις διαφορές από τη συγκεκριμένη σύμβαση, ωστόσο αναγνωριζόταν ότι τα μέρη θα μπορούσαν να προσφύγουν και σε δικαστήρια άλλου κράτους εφόσον έκριναν ότι η εκδίκαση από τα δικαστήρια του Μακάο θα απέβαινε άκαρπη για την ικανοποίησή τους και ότι η προσφυγή στα δικαστήρια αυτά (δηλαδή του έτερου κράτους) δεν θα καθιστούσε υπερβολικά δύσκολη την παράσταση και υπεράσπιση του άλλου μέρους ενώπιόν τους. Κατόπιν αυτών, το δικαστήριο έκρινε ότι τα μέρη δεν είχαν καν εξαιρέσει εν προκειμένω τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων του Χονγκ Κονγκ με την ως άνω ρήτρα δικαιοδοσίας, και συνεκτιμώντας και τα υπόλοιπα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης απέρριψε τη σχετική ένσταση του εναγόμενου παίκτη, προχωρώντας στην εξέταση της ουσίας διαφοράς.

Αντίστοιχη όμως ήταν η κρίση του δικάσαντος δικαστηρίου ως προς την προβληθείσα ένσταση επί τη βάσει του forum non conveniens και στην απόφαση *Centrebet v Baasland*⁶¹ (2013) του Ανώτατου Δικαστηρίου της Βόρειας Επικράτειας της Αυστραλίας (Northern Territory Supreme Court –NTSC), στην οποία ωστόσο η ως άνω ένσταση προεβλήθη ως λόγος αναστολής της διαδικασίας εκδίκασης της υπόθεσης, λόγω εκκρεμούσης ήδη ανοιγείσας διαδικασίας ενώπιον δικαστηρίων άλλου κράτους. Ειδικότερα, η διαφορά αφορούσε παίκτη με υπηκοότητα από τη Νορβηγία, ο οποίος στοιχημάτιζε μέσω διαδικτύου σε στοιχηματική ιστοσελίδα, την οποία διαχειριζόταν η αντίδικος εταιρεία (Centrebet) με έδρα στην Βόρεια Επικράτεια της Αυστραλίας, από τις αρμόδιες αρχές της οποίας επίσης είχε λάβει και τη σχετική άδεια προκειμένου να παρέχει νόμιμα υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών στο κοινό. Μέσα στις χώρες όπου η εν λόγω εταιρεία παρείχε διαδικτυακά τις υπηρεσίες της ήταν και η Νορβηγία. Αρχικά, ο παίκτης (Baasland) άσκησε αγωγή ενώπιον των Νορβηγικών δικαστηρίων, με αίτημα να αποζημιωθεί για τα χρήματα που είχε χάσει τζογάροντας στα παιχνίδια που προσέφερε η αυστραλιανή εταιρεία, με το ύψος της αιτούμενης αποζημίωσής του να ανέρχεται σε 1,5 εκατομμύριο δολάρια, επικαλούμενος αδικοπρακτική αμέλεια (negligence) της εταιρείας να τον προστατεύσει από τον εθισμό του, συνεπεία μάλιστα του οποίου στοιχημάτιζε, μεταξύ άλλων, και χρήματα που είχε υπεξαιρέσει από τρίτα άτομα. Τόσο το πρωτοβάθμιο όσο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Νορβηγίας απέρριψαν την αγωγή του παίκτη, για το λόγο ότι δεν μπορούσε να θεμελιωθεί δικαιοδοσία των νορβηγικών δικαστηρίων επί της υπόθεσης. Ωστόσο, το Ανώτατο Δικαστήριο της

⁶⁰ HCA2140/2011, *MGM Grand Paradise Limited v. Wong Sing Wa*, ο.π., σκεψ. 11-13

⁶¹ *Centrebet Pty Ltd v. Baasland*, [2013] NTSC 59, δημοσ. 19.09.2013, (διαθέσιμη σε: <https://supremecourt.nt.gov.au/data/assets/pdf_file/0008/777266/NTSC-59-Centrebet-Pty-Ltd-v-Baasland-19-Sept-2013-Hiley-J.pdf> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 23.10.2023)

Νορβηγίας, ενώπιον του οποίου κατέφυγε ο τελευταίος, ανέτρεψε την απόφαση αυτή, κρίνοντας ότι δεδομένου ότι δεν υφίστατο εν προκειμένω κάποια διεθνής συνθήκη η οποία να τυγχάνει εφαρμογής εν προκειμένω ως προς τη δικαιοδοσία, εφαρμοστέοι ήταν οι εσωτερικοί νορβηγικοί κανόνες για τη δικαιοδοσία, οι οποίοι προέβλεπαν ότι τα δικαστήρια της χώρας θα έχουν αρμοδιότητα εφόσον η υπόθεση εμφανίζει “επαρκώς ισχυρή σύνδεση” (“sufficiently strong connection”) με τη Νορβηγία⁶². Ακολούθως, το νορβηγικό δικαστήριο έκρινε ότι υπήρχε επαρκής σύνδεση της διαφοράς με τη χώρα εκείνη, καθώς η στοιχηματική ιστοσελίδα της εναγόμενης εταιρείας είχε νορβηγική κατάληξη (domain name), το περιεχόμενο της ιστοσελίδας ήταν διαμορφωμένο στη νορβηγική γλώσσα, ενώ επίσης προσέφερε στοιχηματισμό σε νορβηγικά αθλητικά γεγονότα και με νόμισμα της συναλλαγής το νόμισμα της Νορβηγίας. Ως εκ τούτου, το Ανώτατο νορβηγικό δικαστήριο θεώρησε ότι η εταιρεία παρείχε τις υπηρεσίες της στοχευμένα στο νορβηγικό κοινό, κι επομένως τα δικαστήρια της χώρας είχαν δικαιοδοσία επί της υπόθεσης, αναιρώντας την απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου⁶³. Μετά την ανωτέρω απόφαση, και ενώ εκκρεμούσε η πρόοδος της δίκης ενώπιον των νορβηγικών δικαστηρίων, η αντίδικος εταιρεία προέβη στην κατάθεση αγωγής ενώπιον του αρμόδιου Ανώτατου Δικαστηρίου της Βόρειας Επικράτειας της Αυστραλίας, με αιτήματα: να αναγνωριστεί ότι η διαφορά μεταξύ της ίδιας και του παίκτη διεπόταν από το δίκαιο της Βόρειας Επικράτειας, ότι η ίδια δεν είχε ευθύνη αποζημίωσης απέναντι στον αντισυμβαλλόμενο παίκτη από καμία αιτία, καθώς και ότι ο παίκτης, με το να στοιχηματίζει χρήματα που δεν του ανήκαν, είχε παραβιάσει τους όρους της μεταξύ τους σύμβασης.

Στην ως άνω δίκη, ο παίκτης υπέβαλε αίτημα να ανασταλεί η πρόοδος της δίκης (stay of proceedings), μέχρι να ολοκληρωθεί η ήδη εξελισσόμενη διαδικασία ενώπιον της νορβηγικής δικαιοσύνης την οποία στήριξε στη βάση του *forum non conveniens*, επικαλούμενος ότι τα δικαστήρια της Αυστραλίας ήταν μη κατάλληλα για να επιληφθούν της υπόθεσης, τα οποία θα έπρεπε τουλάχιστον να αναστείλουν την εκδίκαση μέχρι να υπάρξει σχετική απόφαση από τα νορβηγικά δικαστήρια. Το δικάσαν δικαστήριο της Αυστραλίας ωστόσο απέρριψε το ως άνω αίτημα, θεωρώντας εν προκειμένω εαυτόν προδήλως κατάλληλο (appropriate) *forum* για να δικάσει τη διαφορά, στηρίζοντας τη θέση του (σφωρευτικώς) στους κάτωθι λόγους, και ειδικότερα: ότι στη σύμβαση μεταξύ των δύο διαδίκων μερών είχε τεθεί ρητά ο όρος ότι δικαιοδοσία επί όποιας διαφοράς ανακύψει εκ της συμβάσεως αυτής θα έχουν μόνο τα δικαστήρια της Βόρειας Επικράτειας, ότι η εφαρμογή της νομοθεσίας επί της οποίας η εταιρεία ζητούσε να αναγνωριστεί ότι δεν έφερε ευθύνη αποζημίωσης

⁶² Άρθρο 4-3, περ.1, Norwegian Dispute Act («*Disputes in international matters may only be brought before the Norwegian courts if the facts of the case have a sufficiently strong connection to Norway*»)

⁶³ J.Nettleton, K.Chong, ‘e-Commerce: Enforceability of Website Terms and Conditions. Centrebet v Baasland – Australia v Norway: Which Courts Have Jurisdiction in Respect of Cross-Border Online Gambling Consumer Claims?’, 2013, (διαθέσιμο και σε: <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=c0308d24-db98-4532-ac3d-dfa4d1be6b40>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

έναντι του παίκτη δεν θα ήταν δυνατή στα νορβηγικά δικαστήρια⁶⁴, ότι η πρόοδος της δίκης ενώπιον της νορβηγικής δικαιοσύνης ούτως ή άλλως δεν είχε προχωρήσει σημαντικά έως τότε, και τέλος, ότι ακόμα κι αν εκδοθεί απόφαση από τα νορβηγικά δικαστήρια επί της υπόθεσης, δεν θα μπορεί να εφαρμοστεί στην ημεδαπή έννομη τάξη της Βόρειας Επικράτειας λόγω μη πλήρωσης εν προκειμένω των προϋποθέσεων της κείμενης νομοθεσίας σχετικά με την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων⁶⁵, αρνούμενο έτσι αντίστοιχα να αναστείλει τις διαδικασίες εκδίκαση της υπόθεσης⁶⁶.

Γενικότερα, η προοπτική επιτυχίας αντίστοιχων αγωγών δεν είναι μεγάλη σε αρκετές περιπτώσεις, επειδή πολλές χώρες έχουν πολύ αυστηρούς κανόνες για την εν γένει αναγνώριση και την εκτέλεση ξένων δικαστικών αποφάσεων, ασχέτως της έννομης σχέσης στην οποία στηρίχθηκαν. Άλλες χώρες, ενώ μπορεί κατ' αρχάς να επιτρέπουν γενικά την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων που υποχρεώνουν κάποιον ιδιώτη να καταβάλλει χρήματα σε άλλον, δυνάμει κάποιας συμβατικής έννομης σχέσης, εντούτοις, ειδικά για τις υποθέσεις που αφορούν ενοχές από τυχερά παίγνια, αρνούνται να αναγνωρίσουν αντίστοιχες αλλοδαπές αποφάσεις επικαλούμενες τη σύγκρουση με τη διεθνή δημόσια τάξη τους (*fundamental public policy*)⁶⁷. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα από ιδιωτικοδιεθνολογικής πλευράς δε είναι και η περίπτωση ορισμένων κρατών των οποίων τα δικαστήρια προβαίνουν σε ειδικότερη διάκριση, αρνούμενα μεν να δικάσουν τα ίδια αγωγές που φέρονται ενώπιόν τους για ενοχές προερχόμενες από τυχερά παίγνια, επικαλούμενα ρητή απαγόρευση του νόμου (ως διάταξη αναγκαστικού δικαίου) της εσωτερικής τους νομοθεσίας, εντούτοις όμως επιτρέπουν την αναγνώριση αποφάσεων αλλοδαπών δικαστηρίων, για το ίδιο ακριβώς ζήτημα και με τα ίδια ακριβώς χαρακτηριστικά (δηλαδή για ενοχές πηγάζουσες από συμβάσεις τυχερών παιγνίων), με το επιχείρημα ότι η αναγνώριση καθεαυτή της αλλοδαπής απόφασης δεν αντιβαίνει στη διεθνή δημόσια τάξη της εν λόγω χώρας, ακόμα κι αν η έννομη σχέση στην οποία στηρίζεται δεν θα επέφερε τις αντίστοιχες έννομες συνέπειες εάν εφέρετο, δια κατάθεσης αντίστοιχης αγωγής, προς εκδίκαση ενώπιον των δικαστηρίων του συγκεκριμένου κράτους αναγνώρισης. Αυτή η τελευταία περίπτωση ομάδας χωρών είναι και αυτή που συγκεντρώνει, όπως είναι φυσικό, και τις περισσότερες πιθανότητες (τουλάχιστον σε σχέση με τις δύο άλλες ομάδες), να αναγνωριστεί και να εκτελεστεί από τα οικία δικαστήρια κάποια αλλοδαπή απόφαση σχετικά με ενοχή από τυχερό παίγνιο, ακριβώς επειδή απαιτεί η εκτέλεση της απόφασης να προσκρούει στη «θεμελιώδη» δημόσια τάξη (*fundamental public policy*) του συγκεκριμένου *forum* για να μην εκτελεστεί οικεία έννομη τάξη και όχι απλά στους εσωτερικούς κανόνες αναγκαστικού δικαίου του εν λόγω κράτους (βλ. εκτενέστερη ανάλυση επί αυτού στη συνέχεια).

⁶⁴ ήτοι η Trade Practices Act του 1974 (αν και χωρίς να λαμβάνει χώρα από το αυστραλιανό δικαστήριο περαιτέρω ανάλυση επί αυτού του συγκεκριμένου ισχυρισμού)

⁶⁵ *Centebet Pty Ltd v. Baasland*, [2013] NTSC 59, ο.π., σκεψ. 132-148

⁶⁶ βλ. εκτενέστερη ανάλυση επί της απόφασης και σε *J.Nettleton, K.Chong*, ο.π.

⁶⁷ *Z.S. Tang*, ο.π., σελ.3

α) Ιδίως η ρήτρα παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας

Όπως και στην πλειονότητα των συμβάσεων, έτσι και στο εξεταζόμενο ζήτημα, εάν μια σύμβαση τυχερού παιγνίου ή αντίστοιχα σύμβαση δανείου για την υποστήριξη των δραστηριοτήτων σχετικά με τα παιχνίδια αυτά, περιέχει ρήτρα επιλογής δικαστηρίου κάποιας χώρας, συνάγεται κατ' αρχάς ότι το ορισθέν δικαστήριο θα έχει διεθνή δικαιοδοσία να δικάσει την διαφορά. Μάλιστα, στο σύγχρονο διεθνοποιημένο εμπορικό περιβάλλον, όπου είθισται οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται εμπορικά στον τομέα των τυχερών παιγνίων και δη των παρεχόμενων μέσω διαδικτύου, να είναι συνήθως επιχειρήσεις μεγάλου οικονομικού μεγέθους και με τεχνογνωσία στα ζητήματα που άπτονται των δραστηριοτήτων τους, αναμενόμενο είναι ότι σπάνια έως ποτέ δεν αφήνεται το ζήτημα της δικαιοδοσίας αρρύθμιστο από τον πάροχο/επαγγελματία των τυχερών παιγνίων. Έτσι, η εμπειρία των τελευταίων τουλάχιστον δεκαετιών έδειξε ότι σχεδόν πάντα οι πάροχοι τυχερών παιγνίων διεθνώς φροντίζουν να θέσουν σχετική ρήτρα ως προς τα δικαστήρια που θα έχουν αποκλειστική δικαιοδοσία σχετικά με οποιαδήποτε διαφορά ανακύψει από τη συμβατική τους σχέση με τους παίκτες-πελάτες τους. Ειδικά δε για τα παρεχόμενα μέσω διαδικτύου τυχερά παίγνια, λεκτέο τυγχάνει ότι η εν λόγω ρήτρα τίθεται συνήθως στους προδιατυπωμένους γενικούς όρους συναλλαγών (ΓΟΣ) της σύμβασης, οι οποίοι ωστόσο είναι ορατοί στον αντισυμβαλλόμενο παίκτη και χρήστη της ιστοσελίδας (μέσω και της οποίας παρέχονται τα ηλεκτρονικά παίγνια) συνήθως μόνο εάν και εφόσον ο τελευταίος επιλέξει, με δική του ενέργεια, να ανοίξει (κάνοντας «κλικ») νέα καρτέλα-παράθυρο στον εν λόγω ιστότοπο στην οποία ακριβώς θα εμφανιστεί και το κείμενο των ΓΟΣ⁶⁸.

Παρόλα αυτά, το γεγονός ότι η εν λόγω ρήτρα αποτελεί κομμάτι της σύμβασης με τον παίκτη, δεν σημαίνει ότι πάντα θα θεωρείται έγκυρη και σε όλες τις υπόλοιπες έννομες τάξεις. Ειδικότερα, σύμφωνα με το δίκαιο ορισμένων χωρών, προβλέπονται περιορισμοί για τη ρύθμιση των ρητρών δικαιοδοσίας ειδικά στις συμβάσεις στις οποίες αντισυμβαλλόμενος είναι καταναλωτής⁶⁹. Εν προκειμένω, ως τέτοια θα θεωρείται η σύμβαση που σχετίζεται με δραστηριότητες τυχερών παιχνιδιών συνάπτεται μεταξύ ενός ατόμου που ενεργεί εκτός της επαγγελματικής του δραστηριότητας (καταναλωτής) και ενός μέρος που ενεργεί στο πλαίσιο της επιχείρησης ή του επαγγέλματός του⁷⁰. Σε πολλές έννομες τάξεις ανά τον κόσμο, εφόσον μια σύμβαση χαρακτηριστεί ως καταναλωτική, έχει ως συνέπεια ότι προδιατυπωμένες ρήτρες δικαιοδοσίας θεωρούνται μη εκτελεστές και ακολούθως να μη παράγουσες έννομα αποτελέσματα, ανάλογα βέβαια το forum αλλά και το εφαρμοστέο επί της διαφοράς δίκαιο. Οι πάροχοι τυχερών παιγνίων μπορούν βέβαια να εισαγάγουν μονομερώς μια ρήτρα δικαιοδοσίας επιλέγοντας το δικαστήριο μιας χώρας, η εθνική νομοθεσία της οποίας δεν παρέχει τέτοια προστασία στους

⁶⁸ Έχοντας έτσι ως αποτέλεσμα πολλές φορές ο χρήστης να παραβλέπει να ανοίξει το συγκεκριμένο παράθυρο, κι ως εκ τούτου να συμβάλλεται με μια εταιρεία παροχής τυχερών παιγνίων χωρίς να έχει δει και διαβάσει τους όρους αυτούς, κομμάτι των οποίων αποτελεί και η ρήτρα δικαιοδοσίας.

⁶⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού αποτελούν, σε επίπεδο ενωσιακής νομοθεσίας, οι διατάξεις των άρθρων 18 και 19 του Κανονισμού 1215/2012 (Βρυξέλλες Ια), για τις οποίες γίνεται εκτενέστερη ανάλυση στη συνέχεια

⁷⁰ Κανονισμός Βρυξέλλες Ια, άρθρ. 17 παρ.1

καταναλωτές⁷¹. Ωστόσο, προφανώς υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις ανά τις έννομες τάξεις διεθνώς ως προς το εν λόγω ζήτημα, με τα δικαστήρια αρκετών εξ αυτών, στις οποίες τέτοιες ρήτρες είναι νομικά απαγορευμένες σε καταναλωτικές συμβάσεις, να αρνούνται να αναγνωρίσουν απόφαση αλλοδαπού δικαστηρίου το οποίο θεμελίωσε τη δικαιοδοσία του ακριβώς δυνάμει μιας τέτοιας (μονομερώς τιθέμενης εκ του παρόχου-επαγγελματία) ρήτρας, όταν κάποιος εκ των διαδίκων έφερε την ιδιότητα του καταναλωτή. Έτσι, ακόμη και αν η ρήτρα δικαιοδοσίας θεωρηθεί έγκυρη και δεσμευτική για τα διάδικα μέρη από το επιλεγέν εκ της εν λόγω ρήτρας και αρχικώς επιληφθέν δικαστήριο, εντούτοις, το πιθανότερο είναι ότι ο ενάγων θα αδυνατεί να εκτελέσει την εκδοθησόμενη απόφαση σε άλλες χώρες όπου υπάρχει σχετική δικαιοδοτική προστασία για τους καταναλωτές⁷².

Δ) Εφαρμοστέο δίκαιο

Σε μια διαφορά ανακύψασα από σύμβαση τυχερών παιγνίων με στοιχεία αλλοδαπότητας, το επιλεγέν από τον ενάγοντα και επιληφθέν επί της υποθέσεως δικαστήριο δεν θα εφαρμόσει απαραίτητα το εθνικό του δίκαιο για να κρίνει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των διάδικων μερών. Αντιθέτως, στις περισσότερες έννομες τάξεις διεθνώς, το δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να εξετάσει και να εξεύρει (με βάση τους οικείους κανόνες συνδέσεώς του), πρώτα απ' όλα, ποιας χώρας το ουσιαστικό δίκαιο κρίνεται εν προκειμένω ως εφαρμοστέο, με βάση πάντα τα επιμέρους πραγματικά περιστατικά που συγκροτούν την υπόθεση. Καταρχάς, και σε αυτή την περίπτωση, εάν η σύμβαση περιλαμβάνει συμφωνία επιλογής δικαίου, θα εφαρμόζεται το επιλεγέν από τους συμβαλλόμενους δίκαιο, εκτός εάν στο δίκαιο του *forum* περιλαμβάνεται ειδική νομική προστασία για τους καταναλωτές όσον αφορά τις συμφωνίες επιλογής δικαίου⁷³. Αντιθέτως, εάν η σύμβαση δεν περιλαμβάνει συμφωνία επιλογής δικαίου, στις περισσότερες έννομες τάξεις ως εφαρμοστέο δίκαιο συνήθως προκρίνεται το δίκαιο του τόπου όπου δημιουργήθηκε η ενοχή/καταρτίστηκε η σύμβαση (*lex loci actus*)⁷⁴. Αντίστοιχα, εάν η νομική βάση της διαφοράς είναι η αδικοπραξία⁷⁵, το εφαρμοστέο δίκαιο θα είναι συνήθως αυτό του τόπου όπου επήλθε η ζημία⁷⁶, ενώ επίσης στις περισσότερες έννομες τάξεις, όταν η

⁷¹ Χαρακτηριστικά παραδείγματα, κράτη που έχουν ιδιαίτερα φιλελεύθερη πολιτική ως προς τον τζόγο, όπως το Μακάο

⁷² βλ. και Z.S. Tang, ο.π., σελ.3

⁷³ Όπως προβλέπει αντίστοιχα ο ευρωπαϊκός Κανονισμός 593/2008 (Ρώμη I), στο άρθρο 6 παρ.2

⁷⁴ βλ. Z.S. Tang, ο.π., σελ.4, με περαιτέρω παραπομπή σε σχετική νομολογία.

⁷⁵ Ειδικά στις έννομες τάξεις του αγγλοσαξονικού δικαίου, στις διαφορές που πηγάζουν από συμβάσεις τυχερών παιγνίων, συνηθέστερη μορφή επίκλησης τέτοιων νομικών βάσεων είναι η επικαλούμενη από τον παίκτη (αδικοπρακτική) *αμέλεια* (*negligence* - όρος του αγγλοσαξονικού δικαίου), του επαγγελματία-παρόχου των παιγνίων να προστατεύσει και να σταματήσει εγκαίρως τον πρώτο από το να κατασπαταλήσει, συνεπεία του εθισμού του, μεγάλα χρηματικά ποσά στα τυχερά παιχνίδια του αντισυμβαλλόμενου του επαγγελματία, και η οποία αμέλειά του αυτή είναι ικανή νομικά να θεμελιώσει αξίωση για αποζημίωση από τον ζημιωθέντα παίκτη

⁷⁶ Αντίστοιχα σε ενωσιακό επίπεδο, τέτοια ρύθμιση εισάγει η διάταξη του άρθρου 4 του Κανονισμού 864/2007 (Ρώμη II)

νομική βάση της αξίωσης του ενάγοντος είναι ο αδικαιολόγητος πλουτισμός⁷⁷, εφαρμοστέο συνήθως είναι είτε το δίκαιο που διέπει και την έννομης σχέση δυνάμει και στα πλαίσια της οποίας προήλθε ο πλουτισμός, είτε (εφόσον αυτό δεν είναι δυνατό να καθοριστεί), ο τόπος στον οποίο επήλθε ο αδικαιολόγητος πλουτισμός⁷⁸.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, το εφαρμοστέο δίκαιο σε μια συμβατική σχέση τυχερού παιγνίου θα είναι το δίκαιο του τόπου όπου λαμβάνουν χώρα οι συγκεκριμένες δραστηριότητες, βάσει του οποίου οι συγκεκριμένες συμβάσεις είναι συνήθως νόμιμες και παράγουσες κανονικά έννομα αποτελέσματα. Ωστόσο, ειδικά ο διαδικτυακός τζόγος ενέχει εκ φύσεως πολλές περισσότερες ιδιαιτερότητες οι οποίες ακριβώς λόγω της πολυπλοκότητας των συστημάτων μέσω των οποίων οργανώνεται και παρέχεται στους παίκτες αφενός, αφετέρου λόγω της απόστασης που συχνά έχει κάθε εμπλεκόμενο μέρος από το άλλο, καθιστούν αρκετά πιο δυσχερές το ζήτημα της αποσαφήνισης των κρίσιμων νομικών εννοιών που με τη σειρά τους θα οδηγήσουν τον εφαρμοστή του δικαίου στην επιλογή του ουσιαστικού δικαίου που ρυθμίζει την εκάστοτε εξεταζόμενη έννομη σχέση. Τέτοιες δυσκολίες στα διαδικτυακά τυχερά παίγνια εμφανίζονται ως προβληματική κυρίως όταν αναζητείται και πρέπει να προσδιοριστεί παραδείγματος χάριν ο τόπος όπου επήλθε η ζημία ενός παίκτη που στοιχημάτιζε μέσω διαδικτύου ή ο τόπος όπου επρόκειτο να λάβει χώρα η εκτέλεση της σύμβασης όταν η τοποθεσία από την οποία στοιχηματίζε ο παίκτης ήταν διαφορετική από εκείνη όπου θα έπρεπε να κατατεθούν τα χρήματα σε περίπτωση νίκης του.

Στην υπόθεση *Hillside (New Media) Ltd κατά Baasland*⁷⁹ (2010) για παράδειγμα, η οποία δικάστηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Αγγλίας και Ουαλίας (England and Wales, First Instance), το δικαστήριο ανέλυσε συστηματικά τα προβλήματα σύγκρουσης νόμων που σχετίζονται με τον διαδικτυακό τζόγο. Η Hillside ήταν μια αγγλική εταιρεία, η οποία παρείχε νόμιμα διαδικτυακές υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών μέσω της επίσημης εμπορικής ιστοσελίδας της. Ο ιστότοπος ανήκε και διαχειριζόταν εξ ολοκλήρου από την στοιχηματική εταιρεία, λειτουργούσε μέσω διακομιστών (servers) που βρίσκονταν στην Αγγλία, ενώ και οι εγκαταστάσεις και το προσωπικό της Hillside βρισκόταν επίσης στην Αγγλία. Οι παίκτες, προκειμένου να έχουν δικαίωμα συμμετοχής στα τυχερά παιχνίδια της ιστοσελίδας έπρεπε πρώτα να εγγραφούν και να δημιουργήσουν ηλεκτρονικό λογαριασμό (profile) στον συγκεκριμένο ιστότοπο, ο οποίος διέθετε το περιεχόμενό του σε διάφορες γλώσσες, μεταξύ των οποίων ήταν τα αγγλικά αλλά και τα νορβηγικά.

⁷⁷ Επίσης, στις διαφορές πηγάζουσες από συμβάσεις τυχερών παιγνίων, μια τέτοια αξίωση είναι πιθανό να προβληθεί όταν ο παίκτης προβάλει ως ισχυρισμό ότι η εν λόγω σύμβαση με την οποία ο ίδιος στοιχημάτισε κάποιο ποσό ήταν για οποιοδήποτε λόγο άκυρη, με αποτέλεσμα να δικαιούται να λάβει πίσω ό,τι κατέβαλε αδικαιολογήτως στον αντισυμβαλλόμενο του.

⁷⁸ βλ. ενδεικτικά ως προς το ενωσιακό δίκαιο επί αυτού του ζητήματος, Κανονισμό Ρώμη II, αρθρ, 10

⁷⁹ *Hillside (New Media) Ltd v Baasland & Ors*, [2010] EWHC 3336 (Comm), (δημοσιευμ. σε: <<https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff7cc60d03e7f57eb232d>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 22.10.2023)

Επιπλέον, τα χρήματα που μεταφέρθηκαν στην εταιρεία για στοιχηματισμό μεταφέρθηκαν επίσης από τράπεζα της Αγγλίας. Ο Baasland⁸⁰ (παίκτης) ήταν Νορβηγός υπήκοος, με μόνιμη κατοικία στη Νορβηγία. Επίσης, και κατά την υποβολή της αίτησής του για να δημιουργήσει τον ατομικό του λογαριασμό στην ιστοσελίδα της στοιχηματικής εταιρείας, ανέγραψε ως τόπο μόνιμης κατοικίας του τη Νορβηγία. Η διαδικασία υποβολής της αίτησης για δημιουργία ηλεκτρονικού ατομικού λογαριασμού στην ιστοσελίδα απαιτούσε από τον παίκτη να συμπληρώσει (κάνοντας «κλικ») ένα πλαίσιο με το οποίο δήλωνε ότι αποδεχόταν όλους τους όρους και τις προϋποθέσεις (ΓΟΣ) της ιστοσελίδας, οι οποίοι είχαν τεθεί μονομερώς από την εταιρεία και ήταν προσβάσιμοι εφόσον ο χρήστης επέλεγε/έκανε «κλικ» σε έναν υπερσύνδεσμο, όπου και εμφανιζόταν, σε νέο παράθυρο, το κείμενο των εν λόγω όρων. Φυσικά, στους εν λόγω όρους περιλαμβάνονταν και ρήτρες επιλογής δικαστηρίου και εφαρμοστέου δικαίου, οι οποίοι προέβλεπαν ότι όλα τα αθλητικά στοιχήματα θεωρούνταν ότι συνάπτονταν στο Ηνωμένο Βασίλειο, όλοι οι όροι θα διέπονται από το αγγλικό δίκαιο, ενώ επίσης τα αγγλικά δικαστήρια έχουν την αποκλειστική δικαιοδοσία να εκδικάζουν όλες τις διαφορές που πιθανώς θα ανέκυπταν. Ο Baasland ωστόσο στοιχημάτιζε μέσω της ιστοσελίδας της εταιρείας κυρίως από τη Γερμανία και περιστασιακά, σε μικρότερο βαθμό, και από άλλες χώρες, όπως από τη Νορβηγία, την Τσεχία και της Δανία. Όταν ο τελευταίος έφτασε μέσα σε μία τετραετία (από το 2005 έως το 2008) να έχει στοιχηματίσει και απολέσει με αυτό τον τρόπο περισσότερα από 2,9 εκατομμύρια λίρες, απέστειλε εξώδικη δήλωση στην Hillside, με την οποία γνωστοποιούσε την πρόθεσή του να ασκήσει αγωγή εναντίον της ενώπιον των νορβηγικών δικαστηρίων, επικαλούμενος ως ισχυρισμό ότι η στοιχηματική εταιρεία δεν παρείχε επαρκή και κατάλληλη ενημέρωση και προστασία στους παίκτες της προτού τους επιτρέψει να χρησιμοποιήσουν τις υπηρεσίες παροχής ηλεκτρονικών τυχερών παιγνίων που η ίδια προσέφερε. Λίγο μετά την λήψη της δήλωσης του παίκτη, η Hillside άσκησε εναντίον του Baasland αρνητική αναγνωριστική αγωγή ενώπιον των αγγλικών δικαστηρίων, με αίτημα να αναγνωριστεί ότι δεν υφίσταται η επικαλούμενη απαίτηση του τελευταίου εναντίον της και ότι η ίδια δεν φέρει κάποια ευθύνη προς τον ίδιο.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην παρούσα υπόθεση είναι ότι το αγγλικό δικαστήριο, παρότι αναγνώρισε ότι υπήρχε ρήτρα επιλογής δικαίου και ότι αυτή ήταν έγκυρη, εντούτοις διέγινωσε ότι η ρήτρα, με τον τρόπο που είχε τεθεί, προβλέποντας ότι *“Όλοι οι όροι θα διέπονται από το αγγλικό δίκαιο”* (*“All conditions should be governed by English law”*), κάλυπτε μόνο τους όρους της σύμβασης (*‘contract terms’*) μεταξύ του παίκτη και της στοιχηματικής εταιρείας, και δεν είχε τεθεί με τρόπο που να καλύπτει όλες ανεξαιρέτως τις διαφορές που μπορεί να ανέκυπταν από την μεταξύ τους σχέση⁸¹. Ωστόσο, συνέχισε το δικαστήριο, ο επικαλούμενος ισχυρισμός του Baasland, -για την αναγνώριση της μη

⁸⁰ (Επισημαίνεται ότι, παραδόξως, πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο που ήταν διάδικος και στην προαναφερόμενη ανωτέρω υπόθεση *Centrebet v. Baasland*, η οποία δικάστηκε από δικαστήριο της Αυστραλίας)

⁸¹ *Hillside (New Media) Ltd v. Baasland*, ο.π., σκεψ. 39: *“...the parties did not choose a law that governed their overall relationship or matters that were not covered by the conditions”*

ύπαρξης του οποίου ασκήθηκε η αναφερόμενη αγωγή από την εταιρεία- ήταν η επικαλούμενη “αμέλεια” (“negligence”) της εταιρείας προς τον παίκτη (η οποία, όπως προαναφέρθηκε, στο αγγλοσαξονικό δίκαιο αποτελεί στην ουσία ειδικότερη μορφή της αδιοπραξίας)⁸² και ως εκ τούτου, η νομική βάση του αιτήματος έπρεπε να ενταχθεί στις μη συμβατικές ενοχές (non-contractual). Συνεπώς, το αγγλικό δικαστήριο εφάρμοσε ως προς την επιλογή δικαίου το άρθρο 4 του Κανονισμού Ρώμη II (864/2007) “για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές”, όπου αντίστοιχα προβλέπεται ότι το εφαρμοστέο δίκαιο επί εξωσυμβατικής ενοχής η οποία απορρέει από αδιοπραξία είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία επήλθε η ζημία (παρ.1). Το αγγλικό δικαστήριο θεώρησε ότι εν προκειμένω, ο τόπος όπου επήλθε η ζημία του παίκτη ήταν το μέρος όπου ο κ. Baasland απώλεσε τα χρήματά του. Κατά το ενδιαφέρον ωστόσο σκεπτικό του Άγγλου δικαστή, ο παίκτης δεν ζημιώθηκε οικονομικά τη στιγμή που κατέβαλε τα χρήματά του στους τραπεζικούς λογαριασμούς της αντιδίκου εταιρείας (αυξάνοντας έτσι ισόποσα τα διαθέσιμα κεφάλαια του ηλεκτρονικού του λογαριασμού-«πορτοφολιού»⁸³ στην ιστοσελίδα της εταιρείας, τα οποία και εν συνεχεία μπορούσε να στοιχηματίσει στα τυχερά παιχνίδια που προσέφερε η πρώτη), με το επιχείρημα ότι στην ενδοσυμβατική σχέση που υπήρχε μεταξύ των διαδίκων, προβλεπόταν και το δικαίωμα του παίκτη να αιτηθεί την εκταμίευση-επιστροφή του ποσού που ενυπήρχε κάθε φορά στον ηλεκτρονικό του λογαριασμό-προφίλ στην ιστοσελίδα, ξανά πίσω στον τραπεζικό του λογαριασμό. Ως εκ τούτου, το δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο παίκτης δεν ζημιώθηκε οικονομικά όταν μετέφερε (διατραπεζικά) τα κεφάλαιά του στην Hillside (δεδομένης της ισόποσης απαίτησης που ταυτόχρονα διατηρούσε απέναντί της για επιστροφή του εν λόγω ποσού οποτεδήποτε το επιθυμούσε), αλλά αντίθετα όταν στοιχημάτισε και απώλεσε τελικά αυτά τα κεφάλαια, μέσω των υπηρεσιών τζόγου που νόμιμα παρέχονταν από την ιστοσελίδα της τελευταίας. Το δικαστήριο έκρινε ότι ο τόπος όπου συνέβη η συγκεκριμένη απώλεια, δημιουργώντας έτσι αντίστοιχα και την προαναφερόμενη οικονομική ζημία του Baasland, ήταν η Αγγλία⁸⁴.

Επιπροσθέτως, και μάλλον εκ του περισσού, το αγγλικό δικαστήριο προσέθεσε επίσης ότι αν και εν προκειμένω δεν υπήρχε, βάσει των περιστατικών της υπόθεσης, λόγος εφαρμογής της παραγράφου 2 του άρθρου 4 του Κανονισμού Ρώμη II, η οποία προβλέπει ότι εάν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η αδιοπραξία εμφανίζει προδήλως στενότερο δεσμό με διαφορετική χώρα από αυτήν στην οποία επήλθε η ζημία τότε εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής, εντούτοις, επεσήμανε ότι ακόμα κι αν είχε εφαρμόσει την εν λόγω διάταξη, και πάλι θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η διαφορά θα έπρεπε να ρυθμιστεί από το αγγλικό δίκαιο, καθώς,

⁸² Βλ. εκτενέστερα και: K.Barker, Introduction: Torts and Tort Law, Oxford University Press, (διαθέσιμο σε <https://www.oup.com.au/data/assets/pdf_file/0021/140880/BARKER_9780195572391_SC.pdf>), καθώς και <<https://www.law.cornell.edu/wex/negligence>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 19.10.2023)

⁸³ Σημειώνεται ότι το αγγλικό Δικαστήριο χρησιμοποιεί τη λέξη «wallet», δηλαδή «πορτοφόλι», για να αναφερθεί στον ηλεκτρονικό λογαριασμό του παίκτη που τηρούνταν στην ιστοσελίδα της στοιχηματικής εταιρείας και στον οποίο πιστώνονταν τα χρήματα που κατέθετε χρηματικά στην τελευταία με σκοπό τον μετέπειτα στοιχηματισμό τους (βλ. *Hillside v Baasland*, ο.π. σκεψ. 15)

⁸⁴ *Hillside v Baasland*, ο.π. σκεψ. 45

όπως ανέφερε: α) οι οικονομικές απώλειες του παίκτη προέκυψαν με οικονομικές συναλλαγές που έλαβαν χώρα μέσω τραπεζικού λογαριασμού του τελευταίου που τηρούνταν σε αγγλική τράπεζα, β) ήταν αποτέλεσμα των υπηρεσιών που παρέχονταν από εγκαταστάσεις της εταιρείας που βρίσκονταν στην Αγγλία και στις οποίες ο Baasland μπορούσε να έχει και όντως είχε πρόσβαση, μέσω διαδικτύου από οποιαδήποτε χώρα (και όχι μόνο από τη Νορβηγία), και γ) η συμβατική σχέση μεταξύ των δύο πλευρών (στα πλαίσια της οποίας ανέκυψε και η παρούσα υπό κρίση διαφορά), διεπόταν από το αγγλικό δίκαιο⁸⁵.

Η ανωτέρω απόφαση, αναμενόμενα έχει τύχει ευρέος σχολιασμού από την διεθνή νομική αρθρογραφία αλλά και μεταγενέστερη νομολογία⁸⁶, καθώς προέβη σε μια αρκετά εκτενή και εις βάθος ανάλυση των κυριότερων ζητημάτων που απασχολούν τους νομικούς από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου σε διαφορές πηγάζουσες από συμβάσεις τυχερών παιγνίων παρεχόμενες μέσω διαδικτύου, όπου τόσο η συμμετοχή των παικτών όσο και η μεταφορά κεφαλαίων από και προς τα συμβαλλόμενα μέρη δύναται να λαμβάνει χώρα από διαφορετικές χώρες, ακόμα και διαφορετικές ηπείρους. Επιπλέον, η συγκεκριμένη απόφαση ενέχει επιπρόσθετα ιδιαίτερο ενδιαφέρον από πλευράς ενωσιακού δικαίου, καθώς έλαβε χώρα ερμηνεία και εφαρμογή της σχετικής ευρωπαϊκής νομοθεσίας και ιδίως των διατάξεων του Κανονισμού Ρώμη II, ο οποίος φυσικά, ανεξάρτητα της μεταγενέστερης αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, εξακολουθεί να ισχύει για τα κράτη-μέλη, παρέχοντας έτσι στο σύγχρονο εφαρμοστή του δικαίου των υπολοίπων κρατών της Ένωσης αξιόλογες παρατηρήσεις και σκέψεις επί πολλών νομικών ζητημάτων που δύναται να ανακύψουν σε αντίστοιχες περιπτώσεις.

Ένα επίσης ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα από ιδιωτικοδιεθνολογικής πλευράς σχετικά με τις ενοχές που πηγάζουν από συμβάσεις τυχερών παιγνίων, είναι και η πιθανότητα εφαρμογής κανόνων αναγκαστικού δικαίου ή αντίστοιχα επιφύλαξης της διεθνούς δημόσιας τάξης, στην οποία μπορεί να προβεί το *forum* σε αντίστοιχες διαφορές που φέρονται ενώπιόν του. Αυτό ακολούθως έχει ως αποτέλεσμα, σε πολλές έννομες τάξεις ανά τον κόσμο, ακόμα κι αν το δικάζον δικαστήριο κρίνει ότι το εφαρμοστέο εν προκειμένω δίκαιο είναι πράγματι αυτό του τύπου όπου δημιουργήθηκε το χρέος ή το δίκαιο που επιλέχθηκε με ειδική (έγκυρη) συμφωνία επιλογής δικαίου από τα εμπλεκόμενα μέρη⁸⁷, εντούτοις, αναλόγως τη θέση του εκάστοτε εθνικού νομοθέτη επί του τζόγου και την αντιμετώπισή του στη

⁸⁵ *Hillside v Baasland*, ο.π. σκεψ. 46

⁸⁶ βλ. ενδεικτικά: *F.McClenaghan*, “The Temporal Scope Of The Rome II Regulation: When Does It Apply?”, σε *Travel Law Quarterly*, 2011, σελ. 179-180, (διαθέσιμο και σε <https://www.travellawquarterly.co.uk/wp-content/uploads/journals/2011_tlq_issue_3_mcclenaghan_o.pdf> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 27.10.2023), βλ. και απόφαση βρετανικών δικαστηρίων: *Hardy Exploration & Production (India) Inc v. Government Of India Defendant & India Infrastructure Finance Company (Uk) Ltd*, [2018] EWHC 1916 (Comm), σκεψ. 73-74, (δημ.σ. σε <https://www.oeclaw.co.uk/images/uploads/judgments/Hardy_Judgment.pdf> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 27.10.2023)

⁸⁷ (με βάση και το οποίο δίκαιο συνήθως η σύμβαση από την οποία θα πηγάζει το χρέος θα κρίνεται έγκυρη και παράγουσα κανονικά υποχρεώσεις και δικαιώματα για τα συμβαλλόμενα μέρη)

συγκεκριμένη χώρα, είναι πολύ πιθανό τα εθνικά δικαστήρια να κηρύσσουν την εκάστοτε υπό κρίση σύμβαση άκυρη ή έστω, μη δικαστικώς επιδιώξιμη την ενοχή πηγάζουσα εξ αυτής⁸⁸. Η ιδιαίτερη αυτή αντιμετώπιση που επιφυλάσσεται ειδικά στον τζόγο από πολλές έννομες τάξεις δεν είναι προφανώς τυχαία, ούτε αδικαιολόγητη. Ανεξάρτητα από τα όποια οικονομικά οφέλη δύναται να προσφέρει εν γένει ο κλάδος των τυχερών παιχνιδιών στα κρατικά ταμεία αλλά και σε μερίδα ιδιωτών, δεν παύει ως χώρος να χαρακτηρίζεται παραδοσιακά και ιστορικά στις περισσότερες κοινωνίες παγκοσμίως ως κατακριτέος ή ανήθικος, ειδικά όταν σε αυτό το συσχετισμό προστεθούν και όλα τα προβλήματα που συνήθως τον συνοδεύουν όπως η ευκολία απώλειας της περιουσίας, τα προβλήματα εθισμού και τα ζητήματα προστασίας συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων όπως ανηλίκων ή ψυχικά ασθενών⁸⁹.

Ένα αρκετά σαφές παράδειγμα καθολικής απαγόρευσης στη διεθνή δημόσια τάξη της χώρας, με αποτέλεσμα η συγκεκριμένη απαγόρευση να χρησιμοποιείται ως γενικό δόγμα για τη συστηματική αποτροπή της επιβολής χρεών προερχόμενα από τυχερά παίγνια, ακόμη κι αυτών που δημιουργήθηκαν σε άλλη χώρα και διέπονται από αλλοδαπό δίκαιο, είναι στην ηπειρωτική Κίνα, της οποίας τα δικαστήρια αρνούνται να κάνουν δεκτές αγωγές που φέρονται ενώπιόν τους για ενοχές πηγάζουσες από συμβάσεις τυχερών παιγνίων (ή αντίστοιχα για πιστώσεις/δανειακές συμβάσεις που συνάφθηκαν με αυτό το σκοπό), όσο και να αναγνωρίσουν αλλοδαπές δικαστικές αποφάσεις που έκαναν δεκτές τέτοιες αγωγές. (βλ. κατωτέρω αναλυτικότερα). Επιπλέον, θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι ακόμα κι αν ο τζόγος είναι νόμιμος σε κάποια κράτη, δεν σημαίνει ότι είναι ανεξέλεγκτος ή χωρίς επιμέρους ρυθμίσεις, αλλά αντίθετα, σχεδόν σε όλα τα κράτη όπου επιτρέπεται, υφίστανται αυστηροί περιορισμοί και έντονος κρατικός παρεμβατισμός στον τρόπο με τον οποίο μπορούν να λειτουργούν νόμιμα οι αντίστοιχες επιχειρήσεις που παρέχουν τις υπηρεσίες αυτές στο κοινό.

Ένα ωστόσο ενδιαφέρον από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ζήτημα είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει κάποια έννομη τάξη ενοχές προερχόμενες από συμβάσεις τυχερών παιγνίων που διέπονται από αλλοδαπό δίκαιο (και σύμφωνα με το οποίο θα είναι, συνήθως, έγκυρες), και οι οποίες ωστόσο συμβάσεις, αν και δεν κρίνονται κατ' αρχήν άκυρες σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία της χώρας αυτής, στην οποία επιτρέπεται –υπό όρους– ο τζόγος, εντούτοις δεν πληρούν όλους τους όρους αυτούς της εσωτερικής νομοθεσίας του forum (προβλεπόμενοι πάντα οι τελευταίοι από κανόνες αναγκαστικού δικαίου της ημεδαπής έννομης τάξης) για να θεωρηθεί έγκυρη η σύμβαση (παράδειγματος χάριν: το κατώτατο ηλικιακό όριο για τους παίκτες ή το μέγιστο επιτρεπτό όριο χρηματικού στοιχηματισμού ανά ημέρα κτλ). Και σε αυτή την περίπτωση είναι ιδιαίτερα δυσχερής μια σαφής απάντηση ως προς το εάν θα κριθεί ότι μία τέτοια περίπτωση έρχεται σε αντίθεση με τη διεθνή δημόσια τάξη (fundamental public policy) του forum ή όχι, ειδικά όταν δεν έχει υπάρξει κάποιο παγιωμένο νομολογιακό προηγούμενο από τα εθνικά δικαστήρια του

⁸⁸ Z.S. Tang, ο.π., σελ.5

⁸⁹ βλ. και G. Benjamin, 'When does a Gambling Prohibition not Prohibit Gambling?', 75 Albany Law Review (2011), σελ. 739-747

κράτους αυτού και ούτε εννοείται έχει ρυθμιστεί ειδικώς ως περίπτωση από το νομοθέτη.

Ε) Αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων

Είναι αναμενόμενο ότι ακόμη κι αν καταφέρει κάποιος ενάγων να εκδοθεί υπέρ του κάποια κατανηφιστική δικαστική απόφαση από τα δικαστήρια ενός κράτους, όταν η χώρα στην οποία βρίσκονται τα περιουσιακά στοιχεία του εναγόμενου δεν επιτρέπει την εκτέλεση της συγκεκριμένης απόφασης, στερώντας έτσι στην πραγματικότητα από τον πρώτο και τη δυνατότητά του να ικανοποιηθεί, αυτόματα καθιστά στην πραγματικότητα την απόφαση αυτή καθαρά συμβολικού χαρακτήρα. Γίνεται επομένως αντιληπτή η τεράστια σημασία που έχει, ιδίως στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο οικονομικά και επιχειρηματικά γίνεσθαι, το ζήτημα της αναγνώρισης και εκτέλεσης αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων, καθώς και τα προβλήματα που μπορούν να ανακύψουν για τα εμπλεκόμενα μέρη.

Παγκοσμίως, γενικά οι αλλοδαπές δικαστικές αποφάσεις κηρύσσονται εκτελεστές σε κάποιο κράτος υπό την ύπαρξη κάποιας εκ των ακόλουθων συνθηκών. Αρχικά, κάτι τέτοιο θα είναι δυνατόν εφόσον μεταξύ των δύο εν λόγω χωρών υφίσταται κάποια διεθνής συνθήκη που υποχρεώνει νομικά έκαστο εξ αυτών κράτος να αναγνωρίζει και να εκτελέσει τις δικαστικές αποφάσεις του άλλου συμβαλλόμενου κράτους. Σε αυτή την περίπτωση εντάσσεται για παράδειγμα η περίπτωση διεθνών Συνθηκών όπως η Σύμβαση του Λουγκάνο της 16.9.1988 "για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις"⁹⁰, καθώς και η Σύμβαση της Χάγης της 02.07.2019 "για την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις"⁹¹, με τα συμβαλλόμενα σε αυτές κράτη να δεσμεύονται (έστω και υπό την αίρεση της πλήρωσης κάποιων ελάχιστων προϋποθέσεων) με την εν λόγω υποχρέωση για τις δικαστικές αποφάσεις που εκδίδονται από κάποιο άλλο συμβαλλόμενο μέρος.

Επίσης, μία άλλη περίπτωση κατά την οποία ένα κράτος θα δέχεται να αναγνωρίσει και να εκτελέσει αλλοδαπή απόφαση είναι εφόσον μεταξύ του κράτους έκδοσης και του κράτους αναγνώρισης υφίσταται σχέση αμοιβαιότητας ("reciprocity") ως προς το εν λόγω ζήτημα⁹². Χαρακτηριστικότερο ίσως τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η έννομη τάξη της (ηπειρωτικής) Κίνας, τα δικαστήρια της οποίας, σύμφωνα με την εσωτερική νομοθεσία, επιτρέπεται να αναγνωρίσουν και να εκτελέσουν αλλοδαπή δικαστική απόφαση μόνο εφόσον είτε το κράτος έκδοσης της συγκεκριμένης απόφασης έχει συνάψει κάποια διεθνή Σύμβαση με την Κίνα για το

⁹⁰ Σύμβαση η οποία συνήφθη μεταξύ των κρατών μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των κρατών της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών

⁹¹ Σύμβαση η οποία έχει προς το παρόν ως συμβαλλόμενα μέρη τα κράτη-μέλη της ΕΕ, την Ουκρανία και την Ουρουγουάη, ωστόσο αναμένεται στο μέλλον να ενταχθούν και αρκετά περισσότερα

⁹² βλ. εκτενέστερα επί της αρχής της αμοιβαιότητας: *M.Martinek* 'The Principle of Reciprocity in the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments - History, Presence and ...No Future', δημ. σε ΤΝΠ "HeinOnline"

σκοπό αυτό⁹³, είτε εφόσον υφίσταται με το εν λόγω κράτος έκδοση της απόφασης σχέση αμοιβαιότητας ως προς το εν λόγω ζήτημα⁹⁴. Παρότι δεν χρειάζεται να εκτεθεί αναλυτικά το συγκεκριμένο ζήτημα στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, αξίζει να αναφερθεί ότι ως προς την αμοιβαιότητα, τόσο η Κίνα όσο και τα περισσότερα άλλα κράτη που εφαρμόζουν το συγκεκριμένο σύστημα, δέχονται ωστόσο τόσο την *de facto* αμοιβαιότητα (η οποία έγκειται στην ανάγκη ύπαρξης απτών νομολογιακών παραδειγμάτων που αποδεικνύουν ότι το κράτος έκδοσης της εν λόγω απόφασης πράγματι τηρεί τη συγκεκριμένη αμοιβαιότητα απέναντι στο συγκεκριμένο κράτος όταν αντίστοιχα φέρονται για αναγνώριση ενώπιον των δικών του δικαστηρίων αποφάσεις του κράτους αναγνώρισης), όσο και την *de jure* αμοιβαιότητα (η οποία έγκειται στην εξέταση από το δικαστήριο του κράτους αναγνώρισης εάν, με βάση μόνο την ισχύουσα νομοθεσία του κράτους έκδοσης, μια δικαστική απόφαση του πρώτου κράτους θα αναγνωριζόταν και θα κηρυσσόταν εκτελεστή από τα δικαστήρια του κράτους έκδοσης)⁹⁵.

Τρίτη και σπανιότερη ωστόσο περίπτωση με την οποία είναι δυνατόν ένα κράτος να αναγνωρίσει μια αλλοδαπή δικαστική απόφαση είναι όταν η δικαιοπολιτική θέση της συγκεκριμένης έννομης τάξης είναι γενικότερα φιλελεύθερη σε αυτό το ζήτημα, μη έχοντας ως απαραίτητα προαπαιτούμενα ούτε την ύπαρξη κάποιας διεθνούς Συνθήκης με το κράτος έκδοσης, ούτε την τήρηση της αμοιβαιότητας, επιτρέποντας έτσι την αναγνώριση και εκτέλεση, εφόσον πληρούνται κάποιες ελάχιστες προϋποθέσεις της εσωτερικής νομοθεσίας. Αναμενόμενο ωστόσο είναι ότι αυτή η περίπτωση δεν αφορά την πλειονότητα των χωρών παγκοσμίως. Η μη ύπαρξη μιας ευρέως αποδεκτής από τα περισσότερα κράτη διεθνούς πολυμερούς Συνθήκης σχετικά το ζήτημα της αναγνώρισης και εκτέλεσης δικαστικών αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές διαφορές⁹⁶ έχει ως αποτέλεσμα πολύ συχνά να υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα για το εάν μια αλλοδαπή δικαστική απόφαση θα καταφέρει να αναγνωριστεί από τα δικαστήρια κάποιου άλλου κράτους. Πέρα εξάλλου από τις ανωτέρω ειδικότερες συνθήκες τις οποίες έχει επιλέξει κάθε χώρα για να αναγνωρίζει

⁹³ Η Κίνα μέχρι σήμερα δεν έχει κυρώσει καμία πολυμερή διεθνή Σύμβαση για την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων, ωστόσο έχει συνάψει 39 σχετικές διμερείς Συμβάσεις με διάφορα κράτη (μεταξύ των οποίων είναι και η Ελλάδα και η Κύπρος), χωρίς ωστόσο σε αυτά τα κράτη να περιλαμβάνονται, παραδόξως, κράτη όπως οι Η.Π.Α. ή το Ηνωμένο Βασίλειο (<<https://www.chinajusticeobserver.com/a/list-of-chinas-bilateral-treaties-on-judicial-assistance-in-civil-and-commercial-matters>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 23.10.2023)

⁹⁴ Άρθρο 282 κινεζικού Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (PRC Civil Procedure Law): «282. *After examining an application or request for recognition and enforcement of an effective judgment or ruling of a foreign court in accordance with an international treaty concluded or acceded to by the People's Republic of China or under the principle of reciprocity, a people's court shall issue a ruling to recognize the legal force of the judgment or ruling...*».

⁹⁵ βλ. εκτενέστερη ανάλυση επί του ζητήματος: J.Huang, Reciprocal Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in China: Promising Developments, Prospective Challenges and Proposed Solutions, Nordic Journal of International Law, Vol. 88, 2019, καθώς και S.Gong, The Chinese Court's Enforcement of a U.S. Civil Judgement, Transnational Notes, 2018 (διαθέσιμο σε: <<https://blogs.law.nyu.edu/transnational/2018/04/the-chinese-courts-enforcement-of-a-u-s-civil-judgement/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 21.10.2023)

⁹⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Σύμβασης της Χάγης της 30ής Ιουνίου 2005, “για τις συμφωνίες παρέκτασης της δικαιοδοσίας”, η οποία τελικά, με εξαίρεση τις ευρωπαϊκές χώρες, δεν έχει κυρωθεί από τα περισσότερα μεγάλα κράτη του κόσμου, μεταξύ των οποίων ΗΠΑ, Κίνα, Ινδία, Ιαπωνία, Ρωσία, Καναδάς κ.α.

ή μη κάποια αλλοδαπή κρίση, σε όλες ανεξαιρέτως τις έννομες τάξεις πάντα υπάρχει και η επιφύλαξη της δημόσιας τάξης, η οποία επιτελεί κομβικό ρόλο ως η ύστατη «γραμμή άμυνας» του forum απέναντι σε πιθανές εκτελέσεις αλλοδαπών αποφάσεων που θα μπορούσαν, κατά την κρίση του δικάζοντος κάθε φορά δικαστή, να προσβάλλουν τον πυρήνα των αρχών και αντιλήψεων της συγκεκριμένης έννομης τάξης. Μάλιστα, ειδικά στις περιπτώσεις αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων επί οφειλών οι οποίες πηγάζουν από τυχερά παίγνια, η νομολογιακή έρευνα διεθνώς έχει δείξει ότι η άρνηση της αναγνώρισης από τα εθνικά δικαστήρια λόγω αντίθεσης στη δημόσια τάξη των διαφόρων χωρών είναι κάτι παραπάνω από συχνή⁹⁷.

Στ) Συγκριτική επισκόπηση της αντιμετώπισης από επιμέρους έννομες τάξεις ζητημάτων σχετικά με ενοχές πηγάζουσες από συμβάσεις τυχερών παιγνίων με στοιχεία αλλοδαπότητας

α) Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας

Η Κίνα έχει μακρά και σταθερή νομολογιακή παράδοση άρνησης επιδίκασης απαιτήσεων που προέρχονται είτε από τυχερές συμβάσεις τυχερών παιγνίων, είτε σχετιζόμενων με αυτές συμβάσεων (όπως δάνεια με σκοπό το στοιχηματισμό), ακόμα κι αν με βάση το εφαρμοστέο επί των συμβάσεων αυτών αλλοδαπό δίκαιο οι τελευταίες θα έπρεπε να θεωρηθούν έγκυρες, με τα δικαστήρια της χώρας να απορρίπτουν παγίως αντίστοιχες αγωγές που φέρονται ενώπιόν τους προς εκδίκαση. Ανάλογη πάγια και αυστηρή θέση η συγκεκριμένη έννομη τάξη έχει και ως προς το ζήτημα της αναγνώρισης αλλοδαπών αποφάσεων που επιδίκασαν τέτοιες απαιτήσεις, επικαλούμενα τα δικαστήρια της ασιατικής αυτής χώρας αντίθεση στη (διεθνή) δημόσια τάξη της Κίνας, απορρίπτοντας χωρίς εξαιρέσεις ανάλογες αιτήσεις αναγνώρισης και εκτέλεσης τέτοιων αποφάσεων⁹⁸.

Αξιοπρόσεκτο δε είναι ότι η συγκροτημένη και σαφής θέση της κινεζικής δικαιοσύνης επί της άρνησής της να νομιμοποιήσει με οιονδήποτε τρόπο εντός της επικράτειάς της οφειλές που σχετίζονται με τυχερά παίγνια, είναι τόσο αυστηρή που φτάνει στο σημείο να επεκτείνεται ακόμη και σε έννομες σχέσεις που ενέχουν ελάχιστα το στοιχείο του τζόγου ή έστω αφορούν οφειλές οι οποίες σχετίζονται μεν χωρίς να προέρχονται όμως άμεσα από κάποια τυχερή σύμβαση ή συμφωνία διευκόλυνσης ενός συμβαλλομένου να τζογάρει. Στην ενδιαφέρουσα από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου απόφαση *Lai v. Li*⁹⁹ (2012), το κινεζικό δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει κατ' αρχάς ως προς το ποιο ήταν το εφαρμοστέο δίκαιο σε περίπτωση διαφοράς από συμβαλλόμενα μέρη που είχαν προβεί σε εμπορική κοινοπραξία, σε άλλη χώρα, με σκοπό την παροχή πιστώσεων σε έτερους ιδιώτες για να στοιχηματίζουν στα τοπικά καζίνο της αλλοδαπής εκείνης χώρας, καθώς επίσης

⁹⁷ βλ. και Z.S. Tang, Cross-Border Enforcement of Gambling Contracts: A Comparative Study, International Journal of Private Law, ο.π., σελ. 5, κεφ. 2.3

⁹⁸ A. Shapiro, 'Hold 'Em or Fold 'Em: Gambling Laws in Asia', (2010) 29 Penn St International Law Review 385, (σελ. 393-396) (διαθέσιμο και σε: <<https://elibrary.law.psu.edu/psilr/vol29/iss2/7/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

⁹⁹ δημοσιευμένη σε: People's Court Daily, 13.05.2012, (βλ. εκτενέστερη ανάλυση για την απόφαση και σε Z.S. Tang, ο.π. σελ. 5-6)

και το εάν οι απαιτήσεις του ενός συμβαλλομένου, προερχόμενες από την εσωτερική τους σχέση ως προς εν λόγω κοινοπραξία έναντι του αντισυμβαλλόμενου του επιχειρηματία, ενέπιπταν επίσης στην απαγόρευση της κινεζικής (διεθνούς) δημόσιας τάξης σχετικά με τις τυχερές συμβάσεις εν γένει. Ειδικότερα, η εμπορική συνεργασία-κοινοπραξία μεταξύ των δύο διαδίκων έλαβε χώρα και συνήφθη στη χώρα Μακάο (χώρα στην οποία ο τζόγος επιτρέπεται και οι συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ιδιωτών είναι κατ' αρχάς έγκυρες και δεσμεύουσες τα συμβαλλόμενα μέρη). Οι δύο διάδικοι προέβησαν στην δημιουργία κοινοπραξίας με σκοπό την παροχή πιστώσεων σε πελάτες στο Μακάο, με σκοπό οι τελευταίοι να μπορούν να στοιχηματίζουν περισσότερα χρήματα στα τοπικά καζίνο που βρίσκονται σε αφθονία εκεί. Η συμφωνία μεταξύ των διαδίκων ήταν ότι θα συμμετείχαν στα κέρδη και στις ζημιές ισόποσα, αναλαμβάνοντας ίδιο επιχειρηματικό κίνδυνο. Αφού κάποια στιγμή η συνεργασία τους διεκόπη, ο ενάγων άσκησε αγωγή ενώπιον των κινεζικών δικαστηρίων ζητώντας να λάβει τα χρήματα που αντιστοιχούσαν στο δικό του μερίδιο στην κοινοπραξία. Φυσικά, η συγκεκριμένη εμπορική σύμβαση από την οποία πήγαζε η οφειλή του ενάγοντος δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί *stricto sensu* τυχερή σύμβαση ή έστω δανειακή σύμβαση με σκοπό το στοιχηματισμό του δανειολήπτη, ούτε πήγαζε από κάποια τέτοια σύμβαση. Αρχικά, ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο, το δικαστήριο επεσήμανε ότι δεδομένης της έλλειψης σχετικής ρήτρας επιλογής δικαίου στη μεταξύ τους σύμβαση, με βάση τους οικείους κανόνες συγκρούσεως, εφαρμοστέο κρίθηκε ότι ήταν το δίκαιο με το οποίο η υπόθεση είχε μεγαλύτερη σύνδεση, εν προκειμένω του Μακάο¹⁰⁰, σύμφωνα με το οποίο (προφανώς) η σύμβαση από την οποία προερχόταν οφειλή του εναγομένου ήταν καθόλα έγκυρη και ισχυρή. Παρόλα αυτά, το δικαστήριο κατέληξε στη θέση ότι η εφαρμογή μιας τέτοιας σύμβασης και η παραγωγή εννόμων συνεπειών εξ αυτής, ακόμη κι αν κατά το εφαρμοστέο επί αυτής δίκαιο επιτρεπόταν, αντίκειται στη δημόσια τάξη της Κίνας και δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή¹⁰¹. Ως εκ τούτου το κινεζικό δικαστήριο κήρυξε άκυρη τη σχετική σύμβαση από την οποία πήγαζε το δικαίωμα του ενάγοντος να εισπράξει το μερίδιό του, προχωρώντας στην απόρριψη της αγωγής.

β) Χονγκ Κονγκ

Στην (ανήκουσα στην οικογένεια του αγγλοσαξονικού δικαίου) έννομη τάξη του Χονγκ Κονγκ, ο τζόγος γενικώς απαγορεύεται από την κείμενη νομοθεσία, με μόνη εξαίρεση το στοιχηματισμό μέσω του κρατικά ελεγχόμενου μονοπωλίου, ήτοι την επιχείρηση “Hong Kong Jockey Club”, μέσω της οποίας επιτρέπεται οι πολίτες να στοιχηματίζουν σε συγκεκριμένες μόνο υποδρομίες, αθλητικούς αγώνες και λοταρίες¹⁰². Παρόλα αυτά, η αντιμετώπιση των τυχερών συμβάσεων με στοιχεία αλλοδαπότητας και των οφειλών που προκύπτουν εξ αυτών, είναι διαφορετική από

¹⁰⁰ Δεδομένου ότι η επίμαχη σύμβαση συνήφθη εκεί αλλά και αφορούσε συμφωνία για συναλλαγές που επίσης λάμβαναν χώρα στο κράτος εκείνο

¹⁰¹ Βλ. εκτενέστερη ανάλυση: A. Shapiro, ‘Hold ‘Em or Fold ‘Em: Gambling Laws in Asia’, ο.π., (σελ. 394-395)

¹⁰² Βλ. περισσότερες πληροφορίες σε: <www.hkjc.com> (ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

αυτή της (ηπειρωτικής) Κίνας. Πιο συγκεκριμένα, τα δικαστήρια του Χογκ Κονγκ παγίως θεωρούν έγκυρες τέτοιες συμβάσεις, κρίνοντας ότι δεσμεύουν κανονικά τα συμβαλλόμενα μέρη εφόσον, με βάση το δίκαιο με το οποίο συνήφθησαν, θεωρούνται αντίστοιχα έγκυρες. Αυτό φυσικά έχει ως αποτέλεσμα ένας πολύ μεγάλος αριθμός των κατοίκων της εν λόγω χώρας να ενάγονται κάθε χρόνο ενώπιον των εθνικών της δικαστηρίων για χρέη που προέρχονται από τυχηρές συμβάσεις (και συνηθέστερα, από δανειακές συμβάσεις που καταρτίστηκαν με αυτό το σκοπό), τις οποίες οι πρώτοι συνήψαν κατά την παραμονή τους σε αλλοδαπά κράτη, με τα δικαστήρια να δικαιώνουν συχνά τους ενάγοντες, με αρκετές δικαστικές αποφάσεις δικαστηρίων του Χογκ Κονγκ να αντικατοπτρίζουν τη συγκεκριμένη θέση.

Στην υπόθεση *Wynn Las Vegas v. Mong Henry*¹⁰³ (2009), ο εναγόμενος παίκτης έλαβε από την ενάγουσα, επιχείρηση καζίνο με έδρα στην Πολιτεία της Νεβάδα των Η.Π.Α., κατά την παραμονή του εκεί, δάνειο ύψους 3 εκατομμυρίων δολαρίων, χρήματα τα οποία στη συνέχεια στοιχημάτισε και έχασε στα τυχερά παιχνίδια που (νόμιμα) παρείχε η πρώτη στο καζίνο της. Η εταιρεία άσκησε ενώπιον των δικαστηρίων του Χογκ Κονγκ αγωγή, με αίτημα να υποχρεωθεί ο παίκτης να της αποδώσει το οφειλόμενο ποσό. Το δικάσαν δικαστήριο (High Court of Hong Kong - Court Of First Instance), στηριζόμενο στη θέση των Dicey και Morris¹⁰⁴ σχετικά με τις τυχηρές (και δανειακές αντίστοιχα επί αυτών) συμβάσεις που προέβλεπαν ότι μια τέτοια οφειλή θα είναι έγκυρη εφόσον η συγκεκριμένη σύμβαση είναι έγκυρη βάσει του εφαρμοστέου επί αυτής δικαίου, έκανε δεκτή την αγωγή, υποχρεώνοντας τον εναγόμενο να πληρώσει την αμερικανική εταιρεία. Ίδια θέση πήρε δικαστήριο της χώρας και στην υπόθεση *Rambas Marketing LLC v. Yeung Han Shun* (2002), επαναλαμβάνοντας ότι, με βάση τους κείμενους κανόνες σύγκρουσης του συγκεκριμένου ασιατικού κράτους, το δίκαιο του κράτους στο οποίο καταρτίστηκε η σύμβαση τυχερού παιγνίου είναι και αυτό που θα διέπει τη συγκεκριμένη έννομη σχέση, κι ως εκ τούτου, εάν αυτή επομένως δεσμεύει, ως έγκυρη, τα συμβαλλόμενα μέρη, το ίδιο θα πρέπει να ισχύει και όταν η υπόθεση φέρεται ενώπιον των δικαστηρίων του Χογκ Κονγκ¹⁰⁵.

Τέλος, και στην υπόθεση *Wong Hon v. Sheraton Desert Inn Co*¹⁰⁶ (1995), η οποία αφορούσε πάλι αγωγή για είσπραξη οφειλόμενου ποσού από δανειακή σύμβαση που συνήφθη με σκοπό το στοιχηματισμό στο εξωτερικό, το δικαστήριο, απορρίπτοντας τους αντίθετους ισχυρισμούς του εναγομένου ο οποίος προέβαλε ότι η αναγνώριση ως έγκυρης μιας τέτοιας σύμβασης θα αντίκειτο στην δημόσια τάξη του Hong Kong, επεσήμανε ότι η δημόσια τάξη της χώρας δεν ήταν γενικώς κατά των

¹⁰³ *Wynn Las Vegas LLC v. Mong Henry*, HCA190/2009, (δημ. και σε <<https://vlex.hk/vid/wynn-vegas-llc-v-862513889>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 22.10.2023)

¹⁰⁴ Πρόκειται για το βασικό σύγγραμμα-εγχειρίδιο του αγγλοσαξονικού δικαίου για τις συγκρούσεις νόμων, με τίτλο 'The Conflict of Laws', των Dicey, Morris & Collins (πρώτη έκδοση: 1896), το οποίο κατά πολλούς μελετητές θεωρείται ορόσημο στα ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου των αγγλοσαξονικών κρατών και ακόμη και σήμερα αναφορές του βιβλίου παρατίθενται συχνά στο σκεπτικό νομολογίας δικαστηρίων χωρών που ανήκουν στο λεγόμενο Common Law.

¹⁰⁵ Z.S. Tang, ο.π., σελ.6, κεφ. 3.2

¹⁰⁶ *WONG HON v. SHERATON DESERT INN CORP t/a Desert Inn Resort & Casino*, CACV79/1995, (δημ. σε <<https://vlex.hk/vid/wong-hon-v-sheraton-862557423>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 23.10.2023)

τυχερών παιχνιδιών, ούτε ο τζόγος θεωρούνταν εκ φύσεως κάτι ανήθικο ή απρεπές, πολλώ δε μάλλον τη στιγμή που η χώρα είχε επιτρέψει τη διεξαγωγή του, έστω και μέσω αυστηρών προϋποθέσεων και μόνο δια συγκεκριμένου (μονοπωλιακού) παρόχου. Εξάλλου, συνέχισε το δικαστήριο, το γεγονός ότι ο εναγόμενος επέλεξε να χρησιμοποιήσει τα χρήματα που δανείστηκε για να στοιχηματίσει, χάνοντάς τα, δεν αποκλείει το γεγονός ότι θα μπορούσε ούτως ή άλλως να τα έχει σπαταλήσει για οποιοδήποτε άλλο σκοπό, όπως την κατανάλωση ποτών ή σε αγορά προϊόντων, μη έχοντας συνεπώς ο δανειστής υποχρέωση να προστατεύσει τον οφειλέτη από τις επιλογές που ο τελευταίος έκανε¹⁰⁷.

γ) Σιγκαπούρη

Η θέση της έννομης τάξης της Σιγκαπούρης πάνω στο εν λόγω θέμα είναι σίγουρα πιο σύνθετη. Στα πλαίσια της εκδίκασης της υπόθεσης *Star City v. Tan Hong Woon*¹⁰⁸ (2002), η οποία αφορούσε υπόθεση που ήχθη ενώπιον του ανώτατου δικαστηρίου της Σιγκαπούρης (Singaporean Court of Appeal) νομολόγησε ότι γενικά ο τζόγος δεν αντίκειται *per se* στη (διεθνή) δημόσια τάξη της χώρας¹⁰⁹. Παρόλα αυτά, το δικαστήριο εφάρμοσε το άρθρο 5(2) του αντίστοιχου αστικού κώδικα (Civil Law Act of Singapore), το οποίο προβλέπει ότι κανένα ένδικο βοήθημα δεν επιτρέπεται να αχθεί ενώπιον των δικαστηρίων της Σιγκαπούρης για ανάκτηση χρημάτων που κερδήθηκαν από στοιχηματισμό. Στην ουσία, όπως σημείωσε το δικαστήριο, η εν λόγω διάταξη εφαρμόζεται για να αποτρέψει την είσπραξη χρεών που δημιουργήθηκαν από τους κατοίκους της Σιγκαπούρης σε άλλες χώρες. Ωστόσο, η εν λόγω διάταξη, κατά τη θέση των δικαστηρίων της χώρας, παραμένει μια καθαρά εσωτερικού δικαίου διάταξη, χωρίς να υπερισχύει εις βάρος αντίθετων ρυθμίσεων αλλοδαπού εφαρμοστέου δικαίου. Αντιθέτως, η συγκεκριμένη διάταξη χαρακτηρίζεται νομολογιακά ως μια καθαρά δικονομικού δικαίου ρύθμιση, που απλά αποτρέπει την χρήση δικαστικών πόρων και χρόνου για είσπραξη οφειλών από τυχερά παίγνια. Κατά τα δικαστήρια του εν λόγω κράτους λοιπόν, αφ' ης στιγμής η εν λόγω διάταξη είναι διαδικαστική/δικονομικής φύσης, τυγχάνει πάντα εφαρμογής ασχέτως του εφαρμοστέου επί της διαφοράς δικαίου¹¹⁰.

Παρόλα αυτά, σε μία μάλλον διαφοροποιημένη θέση κατέληξε το ίδιο δικαστήριο σε μεταγενέστερη αποφασή του και συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Liao Eng Kiat v. Burswood*¹¹¹ (2004). Ως προς τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς, η εταιρεία Burswood, ούσα διαχειρίστρια αδειοδοτημένου καζίνο στην Αυστραλία, δάνεισε χρήματα στον Liao, με σκοπό ο δεύτερος να τα στοιχηματίσει. Όταν ο παίκτης αρνήθηκε να πληρώσει, η εταιρεία άσκησε αγωγή ενώπιον του αρμοδίου

¹⁰⁷ Βλ. εκτενέστερα και Z.S. Tang, ο.π.

¹⁰⁸ *Star City Pty Limited v. Tan Hong Woon*, [2002] SGHC 36, (δημ. σε: <https://www.elitigation.sg/gdviewer/s/2002_SGHC_36> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 22.10.2023)

¹⁰⁹ *Star City Pty Limited v. Tan Hong Woon*, ο.π., σκεψ. 30

¹¹⁰ βλ. σχετικά και σκεψ. 33 της ανωτέρω απόφασης: «5(2) Civil Law Act is a procedural provision which applies to all causes of action enforced in Singapore irrespective of where the gambling transactions took place...»

¹¹¹ *Liao Eng Kiat v. Burswood Nominees Ltd*, [2004] SGCA 45, (δημ. σε: <https://www.elitigation.sg/gdviewer/s/2004_SGCA_45> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 22.10.2023)

δικαστηρίου της Αυστραλίας (District Court of Western Australia) με αποτέλεσμα να εκδοθεί απόφαση δυνάμει της οποίας ο εναγόμενος καταδικάστηκε να αποδώσει στην εταιρεία το οφειλόμενο ποσό. Η εταιρεία προέβη στη συνέχεια σε ενέργειες αναγνώρισης και εκτέλεσης της απόφασης αυτής ενώπιον των δικαστηρίων της Σιγκαπούρης, καταθέτοντας σχετική αίτηση. Ο καθ' ου η αίτηση προέβαλε στη δίκη που ακολούθησε ως ισχυρισμό ότι η απόφαση δεν μπορούσε να εκτελεστεί, ως προσκρούουσα στην δημόσια τάξη της χώρας, επικαλούμενος φυσικά και την προαναφερθείσα διάταξη του 5(2) του Civil Law Act. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το ανώτατο δικαστήριο της Σιγκαπούρης ανέφερε κατ' αρχάς ότι η αρχή της επιφύλαξης της δημόσιας τάξης του forum σαφώς και αποτελούσε γενικά δυνατότητα άμυνας του κράτους κατά αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων, εφόσον για κάποιο λόγο κρινόταν ότι δεν είναι επιτρεπτή η εκτέλεσή τους στη χώρα. Εντούτοις, ανέφερε ότι η συγκεκριμένη διάταξη του 5(2) αποτελούσε μεν μια αναγκαστικού δικαίου εσωτερική ρύθμιση, η οποία ωστόσο τύγχανε εφαρμογής μόνο όταν το εφαρμοστέο δίκαιο επί της διαφοράς ήταν το δίκαιο της Σιγκαπούρης, και αντίθετα δεν είχε περιβληθεί ως διάταξη με ισχύ υπερέχουσα έναντι κάθε αντίθετης ρύθμισης αλλοδαπού εφαρμοστέου δικαίου (το οποίο εν προκειμένω στην υπόθεση ήταν το δίκαιο της Αυστραλίας)¹¹². Έτσι, το δικαστήριο προέβη στην αναγνώριση της απόφασης της αυστραλιανής εταιρείας, κάνοντας δεκτή την αίτησή της.

Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι παρότι αμφότερες οι δύο ως άνω υποθέσεις είχαν ως εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο και αφορούσαν επίσης και οι δύο οφειλή πηγάζουσα από συμβάσεις σχετιζόμενες με τζόγο, εντούτοις, η βασική τους διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι στην πρώτη περίπτωση το δικαστήριο ήταν και αυτό που έκρινε τη βασιμότητα της αγωγής, ενώ αντίθετα στη δεύτερη περίπτωση κλήθηκε απλά να διαγνώσει εάν η απόφαση του αλλοδαπού δικαστηρίου (επί αντίστοιχης φύσης αγωγή) πληρούσε τις προϋποθέσεις για να αναγνωριστεί και να εκτελεστεί εντός της χώρας.

δ) Γαλλία

Σύμφωνα με το άρθρο 1965 του Γαλλικού Αστικού Κώδικα (Code Civil), το οποίο ορίζει ότι “ο νόμος δεν επιτρέπει καμία ενέργεια για είσπραξη χρέους πηγάζον από τζόγο ή για πληρωμή στοιχήματος”, συνάγεται ότι στη γαλλική έννομη τάξη απαγορεύεται η προσφυγή στη δικαιοσύνη για είσπραξη χρέους που προέκυψε από σύμβαση τυχερού παιγνίου ή από δάνειο που χορηγήθηκε με σκοπό το στοιχηματισμό, σε μια θέση που φαίνεται να ομοιάζει αρκετά με την αντίστοιχη της Σιγκαπούρης πάνω στο ίδιο ζήτημα. Αυτό ωστόσο δεν έχει την έννοια ότι η δημόσια τάξη της Γαλλίας είναι αυτοδικαίως αντίθετη με τον τζόγο εν γένει, αλλά ότι, όπως και στην περίπτωση της Σιγκαπούρης, ο εθνικός νομοθέτης επέλεξε συνειδητά να «προστατεύσει» τρόπον τινά το δικαστικό σύστημα της χώρας από άποψη χρόνου και φόρτου εργασίας, μη επιτρέποντας την δια δικαστικής οδού είσπραξη τέτοιων χρεών. Παρόλα αυτά, κατά την θέση του Γαλλικού Ανωτάτου Δικαστηρίου (Cour de Cassation), εφόσον ένα δάνειο χορηγήθηκε αφού το χρέος από τζόγο είχε ήδη

¹¹² *Liao Eng Kiat v. Burswood Nominees Ltd*, ο.π., σκεψ. 45-46

ανακύψει, ασχέτως εάν τα χρήματα του δανείου χρησιμοποιηθούν προς κάλυψη τους χρέους αυτού, η σύμβαση είναι έγκυρη και δεσμεύει τον δανειολήπτη-οφειλέτη, με τη λογική ότι δεν δίδεται για περαιτέρω στοιχηματισμό¹¹³. Θα πρέπει ωστόσο να αναφερθεί ότι η ως άνω νομοθετική πρόβλεψη εκτείνεται και τυγχάνει εφαρμογής μόνο στις διαφορές που άγονται με κάποιο ένδικο βοήθημα (το πρώτον) ενώπιον της γαλλικής δικαιοσύνης και όχι και στις περιπτώσεις όπου ζητείται η αναγνώριση αλλοδαπής δικαστικής απόφασης που έκανε δεκτή αγωγή με αντίστοιχο αίτημα.

ε) Ηνωμένο Βασίλειο

Στην βρετανική έννομη τάξη, δύο είναι τα βασικά νομοθετήματα που ρύθμισαν τον τομέα των τυχερών παιχνιδιών στη χώρα και την εν γένει νομική αντιμετώπισή τους. Αφενός η Gambling Act του 1845, αφετέρου η Gambling Act του 2005, και η οποία και τροποποίησε τον πρώτο νόμο. Ο αρχικός νόμος του 1845, ο οποίος ίσχυσε για πάνω από 150 χρόνια, προέβλεπε ότι όλες οι συμβάσεις ή συμφωνίες προερχόμενες από τζόγο ή στοιχηματισμό θεωρούνταν άκυρες και ανίσχυρες, χωρίς να επιτρέπεται η είσπραξη των αντίστοιχων χρεών¹¹⁴. Ωστόσο, σειρά νομολογιακών αποφάσεων της βρετανικής έννομης τάξης αποσαφήνισε ότι η εν λόγω απαγόρευση δεν εφαρμόζοταν ως υπερισχύουσα έναντι κάθε αντίθετης διάταξης αλλοδαπού δικαίου (στην περίπτωση φυσικά που το τελευταίο ήταν αυτό που κρινόταν ως εφαρμοστέο από τους οικείους κανόνες συνδέσεως της χώρας), αλλά αντίθετα, είχε ισχύ μόνο όταν η σχετική τυχερή σύμβαση διεπόταν από το αγγλικό δίκαιο. Αυτό έγινε δεκτό στην υπόθεση *Moulis v. Owen*¹¹⁵ (1907), όπου το αγγλικό δικαστήριο αρνήθηκε να κάνει δεκτή αγωγή για είσπραξη χρέους του ενάγοντος από ακάλυπτη επιταγή η οποία είχε δοθεί από τον οφειλέτη εναγόμενο προκειμένου να δανειστεί χρήματα για να στοιχηματίσει, επειδή, αν και ο στοιχηματισμός έλαβε χώρα σε άλλο κράτος, εντούτοις, το δίκαιο που κρίθηκε ότι ήταν εφαρμοστέο ως προς την απαίτηση εκ της επιταγής, ήταν το αγγλικό, κι ως εκ τούτου η ως άνω απαγόρευση του νόμου παρέμενε ισχυρή. Παρόλα αυτά, το δικαστήριο επισήμανε ότι εάν εν προκειμένω το εφαρμοστέο δίκαιο ήταν το αλλοδαπό δίκαιο του τόπου όπου συνήφθη το στοίχημα (*lex loci contractus*), και το οποίο δεν προέβλεπε αντίστοιχη απαγόρευση, η οφειλή του εναγόμενου προς τον ενάγοντα θα ήταν ισχυρή και παράγουσα κανονικά έννομες συνέπειες, καθώς το δικαστήριο δεν θα χρησιμοποιούσε τη δημόσια τάξη ως λόγο για να αρνηθεί την εκτέλεση της σύμβασης¹¹⁶.

¹¹³ βλ. και L.A. Melsheimer, 'Knowing When to Walk Away: Any Analysis of Gaming Debts under Louisiana Law in Light of Telerecovery of Louisiana, Inc. v. Major and Telerecovery of Louisiana, Inc. v. Gaulon' (2001) vol.61 Louisiana Law Review, σελ. 893-894, (διαθέσιμο και σε: <<https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol61/iss4/7/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 22.10.2023)

¹¹⁴ Άρθρο (Section) 18 του "Gaming Act 1845": "All contracts by way of gaming or wagering were null and void and no action could be brought to recover any sum won upon any wager"

¹¹⁵ *Moulis v. Owen*, [1907] 1 KB 746, (βλ. ανάλυση επί της απόφασης και σε: 'Gaming Contracts Governed by Lex Loci Contractus, Not by Lex Fori', University of Pennsylvania Law Review and American Law Register, Vol. 58, No. 2, Volume 49 New Series (Nov., 1909), σελ. 91-95, διαθέσιμο σε ΤΝΠ "JSTOR"

¹¹⁶ Z.S. Tang, ο.π., σελ.7, κεφ. 3.4

Παρόμοια ήταν η θέση του δικαστηρίου και στην απόφαση *Saxby v. Fulton*¹¹⁷, στην οποία νομολογήθηκε ότι εφόσον μια σύμβαση γενικά ήταν έγκυρη δυνάμει της *lex causae*, τότε θα επιτρεπόταν κανονικά και η δικαστική επιδίωξή της ενώπιον των βρετανικών δικαστηρίων, με μόνη εξαίρεση την περίπτωση αντίθεσης στη (διεθνή) δημόσια τάξη της χώρας. Ωστόσο το δικαστήριο επεσήμανε ότι δεν θεωρούσε τον τζόγο που λαμβάνει χώρα στην αλλοδαπή και τις ενοχές που δημιουργούνται από αυτόν ως προσβάλλοντα τη δημόσια τάξη της Βρετανίας, σημειώνοντας μάλιστα χαρακτηριστικά ότι η (διεθνής) δημόσια τάξη, για να φτάσει στο σημείο να απαγορεύσει έννομες συνέπειες που πηγάζουν από κάποια σύμβαση, θα πρέπει να υφίσταται αντίθεση όχι μόνο στο αγγλικό δίκαιο καθαυτό αλλά στην ίδια τη «βάση της ηθικής που, ανεξαρτήτως του νόμου, θεωρείται ότι υπερισχύει σε αυτή τη χώρα»¹¹⁸. Τα δικαστήρια συνέχισε αναφέροντας ότι η εν λόγω εσωτερική νομοθεσία της χώρας που καθιστά άκυρες τις συμβάσεις τυχερών παιχνιδιών υφίσταται για να αντιμετωπίζει απλά με ένα κάπως πειθαρχικό τρόπο (“*to deal in a disciplinary fashion*”) ορισμένες εκδηλώσεις των εκφάνσεων του τζόγου, και αντίθετα, δεν θεμελιώνει (διεθνή) δημόσια τάξη η οποία παραβιάζεται από οποιαδήποτε συναλλαγή που μπορεί να σχετίζεται με στοιχήματα ή τυχερά παιχνίδια. Έτσι, η βρετανική έννομη τάξη παραδοσιακά δέχεται την εγκυρότητα οφειλών προερχόμενες από τζόγο σε άλλες χώρες, εφόσον οι συμβάσεις αυτές είναι έγκυρες κατά το δίκαιο που τις διέπει.

Τελικά, η ως άνω θέση της βρετανικής έννομης τάξης θεμελιώθηκε ρητώς και νομοθετικά με την *Gambling Act 2005*, το άρθρο 335 της οποίας προβλέπει πλέον ότι “το γεγονός ότι μια σύμβαση σχετίζεται με τυχερά παιχνίδια δεν εμποδίζει την εκτελεστότητά της”. Συνεπώς, συμβάσεις σχετιζόμενες με τζόγο οι οποίες συνήφθησαν στην αλλοδαπή νόμιμα, σύμφωνα με βάση το δίκαιο που τις διέπει (*lex causae*), θεωρούνται πλέον απόλυτα έγκυρες κατά τη βρετανική νομοθεσία.

στ) Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Κάθε μία από τις Πολιτείες των Η.Π.Α. έχει προφανώς διαφορετικούς κανόνες και επιμέρους διατάξεις, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ομοιόμορφη και ενιαία αντιμετώπιση ως προς το ζήτημα των ενοχών που σχετίζονται με το τζόγο. Έτσι, σε ορισμένες Πολιτείες οι συμβάσεις αυτές είναι έγκυρες και παράγουν κανονικά έννομα αποτελέσματα για τα συμβαλλόμενα μέρη, ενώ σε άλλες Πολιτείες θεωρούνται άκυρες. Στην Πολιτεία της Νέας Υόρκης, τα δικαστήρια της οποίας έχουν μακρά και ισχυρή παράδοση στην επίλυση εμπορικών και αστικών διαφορών με στοιχεία αλλοδαπότητας, η κρατούσα νομολογιακή θέση θέλει τις συμβάσεις που σχετίζονται με τα (αδειοδοτημένα) τυχερά παίγνια, εφόσον είναι έγκυρες κατά τη *lex causae* που τα διέπει, να μην θεωρείται ότι προσκρούουν στη διεθνή δημόσια τάξη της Πολιτείας¹¹⁹, καθώς ο τζόγος δεν θεωρείται εκ φύσεως ανήθικος ή παράνομος στο αγγλοσαξονικό δίκαιο εν γένει, ασχέτως των περιορισμών στη διεξαγωγή του που

¹¹⁷ *Saxby v. Fulton*, [1909] 2 KB 208, (βλ. σχετικά με την απόφαση και: ‘*Gaming Contracts Governed by Lex Loci Contractus, Not by Lex Fori*’, ο.π., σελ. 91-93)

¹¹⁸ *Z.S. Tang*, ο.π., σελ.7-8, κεφ. 3.4

¹¹⁹ *Z.S. Tang*, ο.π., σελ.8, κεφ. 3.6

μπορεί να επιβάλει ημεδαπή νομοθεσία. Επίσης, αμερικανικές Πολιτείες στις οποίες ο τζόγος δεν επιτρέπεται στην επικράτειά τους, συνήθως δεν κηρύσσουν άκυρες τις αντίστοιχες συμβάσεις οι οποίες νομίμως συνήφθησαν σε κάποια άλλη έννομη τάξη, με βασικό επιχείρημα ότι στα κράτη όπου ο τζόγος είναι αδειοδοτημένος και νόμιμος, υφίσταται εποπτεία αυτού από θεσμικά όργανα του κράτους εκείνου, διεξαγόμενος έτσι ο τζόγος υπό συνθήκες τιμιότητας και δικαιοσύνης για τους παίκτες¹²⁰. Η έννομη τάξη στις εν λόγω Πολιτείες θα φτάσει στο σημείο να χρησιμοποιηθεί για να απαγορεύσει την εκτέλεση τέτοιων συμβάσεων σχετιζόμενων με το τζόγο μόνο όταν η εκτέλεση αυτή καθαυτή θα είναι “εγγενώς ανήθικη και κλονίζουσα το κυρίαρχο αίσθημα δικαίου και ηθικής”¹²¹.

Επιπλέον, ένα ακόμη επιχείρημα που έχει χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς από κάποιους Αμερικανούς δικαστές ως προς την μη απαγόρευση στη δημόσια τάξη στις συμβάσεις τυχερών παιγνίων είναι και ότι με αυτό τον τρόπο θα ωφελούνταν οικονομικά μόνο οι οφειλέτες-παίκτες, έχοντας έτσι τρόπο να απεμπλακούν από τα χρέη που νόμιμα και εν γνώσει τους δημιούργησαν σε ένα άλλο κράτος, γεγονός που θα προκαλούσε ούτως ή άλλως μεγάλη ανισότητα μεταξύ των μερών και θα ήταν καταφανώς άδικο¹²². Στην υπόθεση *Telerecovery of Luisianna v. Major*¹²³ (1999), η οποία δικάστηκε από δικαστήριο της Πολιτείας της Λουισιάνα, και αφορούσε δανεισμό χρημάτων (που δόθηκαν υπό τη μορφή μαρκών) που είχε λάβει από καζίνο άλλης πολιτείας ο εναγόμενος, και τα οποία ο τελευταίος έχασε σε τυχερά παιχνίδια, το δικάσαν δικαστήριο προέβη σε διάκριση μεταξύ των δύο ξεχωριστών συμβάσεων, και ανέφερε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση ο δανεισμός του ποσού έπρεπε να αντιμετωπιστεί αυτοτελώς και ανεξάρτητα από τη σύμβαση στοιχηματισμού, και τούτο διότι ο παίκτης είχε την ευκαιρία να διαθέσει οπουδήποτε τα χρήματα που δανείστηκε, ακόμη και να τα εξαργυρώσει σε μετρητά και να τα δαπανήσει σε άλλες συναλλαγές. Συνεπώς, το δικαστήριο δεν ασχολήθηκε εν προκειμένω καν με την εγκυρότητα ή μη της σύμβασης τυχερού παιγνίου, κάνοντας δεκτή την αγωγή της ενάγουσας εταιρείας, αρκούσης της εγκυρότητας και μόνο της δανειακής σύμβασης, η οποία θεωρήθηκε ότι δεσμεύει κανονικά τον οφειλέτη εναγόμενο.

Αντιθέτως, η Πολιτεία της Καλιφόρνια, μία από τις Πολιτείες των Η.Π.Α. με αρκετά πιο αυστηρή θέση απέναντι στο τζόγο, απαγορεύει δια νόμου¹²⁴ (με κάποιες

¹²⁰ βλ. σχετικώς και ‘Gambling Contract Not Violative of Public Policy’ (1965) vol.11 Catholic Lawyer 155, σελ.155-157 (διαθέσιμο σε: <<https://scholarship.law.stjohns.edu/tcl/vol11/iss2/9/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

¹²¹ βλ. απόφαση *Intercontinental Hotels Corp. v. Golden*, 15 N.Y.2d 9, (N.Y. 1964) σκεψ. 13 (διαθέσιμο σε <<https://casetext.com/case/intercontinental-hotels-corp-v-golden>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

¹²² T. Anagnost, ‘Enforceability of Foreign Gambling Contracts’ (1968), University of Miami Law Review Vol.22, 853, σελ. 855, κεφ. III (διαθέσιμο σε: <<https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2986&context=umlr>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

¹²³ *Telerecovery Of Louisiana, Inc v. Craig A. Major*, 734 So. 2d 947 (La. Ct. App. 1999) (διαθέσιμο σε: <<https://casetext.com/case/telerecovery-v-major-98-1191>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

¹²⁴ Απαγόρευση η οποία μάλιστα πηγάζει από το ίδιο το Σύνταγμα της Πολιτείας (Άρθρο 4, παρ.19)

ελάχιστες εξαιρέσεις)¹²⁵ το στοιχηματισμό στην επικράτειά της, ασχέτως εάν διενεργείται επίγεια ή διαδικτυακά, καθώς επίσης και το δανεισμό επί αυτού. Σε μια παρόμοια θέση με αυτή της Σιγκαπούρης και της Γαλλίας ως προς το ζήτημα αυτό, η εν λόγω Πολιτεία αρνείται συστηματικά (με βασικό μάλιστα επιχείρημα ότι έτσι θα σπαταλούταν άσκοπα μεγάλο μέρος κρατικών χρημάτων) να διαθέσει δικαστικούς πόρους για να επιλυθούν τέτοιες διαφορές από τα δικαστήριά της, ακόμα κι αν δυνάμει της *lex causae* της εκάστοτε σύμβασης τυχερού παιγνίου, η τελευταία είναι έγκυρη και δεσμευτική για τα μέρη. Επίσης, η δημόσια τάξη της Πολιτείας αυτής χρησιμοποιείται ως λόγος για να απαγορευτεί η επιδίκαση απαιτήσεων που προκύπτουν και από δανειακές συμβάσεις με σκοπό το στοιχηματισμό¹²⁶. Παρόλα αυτά, και στην περίπτωση αυτή της Καλιφόρνια, ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι οι αλλοδαπές δικαστικές αποφάσεις που έχουν κάνει δεκτές τέτοιες αγωγές (ήτοι με αίτημα καταβολή χρημάτων από ενοχές πηγάζουσες από συμβάσεις τζόγου), αναγνωρίζονται και εκτελούνται κανονικά από τα δικαστήρια της συγκεκριμένης Πολιτείας, παρόλο που εάν ήθελε έχει έρθει το αντίστοιχο ένδικο βοήθημα του ίδιου ενάγοντος το πρώτον ενώπιον των δικαστηρίων της Καλιφόρνια, θα είχε απορριφθεί. Στην ουσία, και στη συγκεκριμένη έννομη τάξη, η επιφύλαξη της δημόσιας τάξης που υπάρχει στο στάδιο της εκδίκασης της διαφοράς διαφέρει και είναι ευρύτερη αυτής που εφαρμόζεται στο στάδιο της αναγνώρισης και εκτέλεσης αλλοδαπής κρίσης, όπου, δυνάμει της γενικώς αποδεκτής διεθνώς στο χώρο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου αρχής της αμοιβαιότητας μεταξύ των χωρών (*doctrine of comity*), απαιτείται αντίθεση στην “θεμελιώδη”-διεθνή δημόσια τάξη (“*fundamental*” *public policy*) του κράτους, προκειμένου να μπορεί να δικαιολογηθεί άρνηση της αναγνώρισης και εκτέλεσης της αλλοδαπής απόφασης¹²⁷.

ζ) Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Όπως αναδείχθηκε και από την παράθεση των επιμέρους περιπτώσεων που προηγήθηκαν, σχετικά με τις ρυθμίσεις και τη νομική αντιμετώπιση από τα διάφορα κράτη πάνω στις σχετιζόμενες με το τζόγο συμβάσεις, και δη στην παροχή πιστώσεων σχετικά με αυτόν, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι προκύπτει ουσιαστικά η εμφάνιση τριών ξεχωριστών κατηγοριών εννόμων τάξεων ανά τον κόσμο. Ειδικότερα, σε κάθε κατηγορία θα εντάσσεται κάποια χώρα ανάλογα με τη θέση της αντίστοιχα πάνω στο ζήτημα της συσχέτισης της δημόσιας τάξης της με τον τζόγο καθ’ εαυτόν και τις σχετιζόμενες με αυτό συμβάσεις.

Κατ’ αρχάς, η μία κατηγορία θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι περιλαμβάνει τις έννομες τάξεις οι οποίες έχουν γενικώς πιο “φιλελεύθερη” πολιτική απέναντι στα

¹²⁵ Ενδεικτικά, επιτρέπεται ο στοιχηματισμός, υπό προϋποθέσεις, σε συγκεκριμένες μόνο δραστηριότητες όπως στην “Κρατική Λοταρία της Καλιφόρνια”, σε κάποια στοιχήματα ιπποδρομιών και σε κάποια φιλανθρωπικά παιχνίδια, ωστόσο η λειτουργία εμπορικών καζίνο καθώς και του διαδικτυακού τζόγου είναι απαγορευμένη.

¹²⁶ Z.S. Tang, ο.π., σελ.8-9, κεφ. 3.6

¹²⁷ C.B. Brundage, ‘Playing for Free - The Legality and Enforceability of On-Line Gambling Debts’ (2000) *Pace International Law Review*, Vol.12, 153, σελ. 177-178, με παραπομπή σε σχετική νομολογία (διαθέσιμο σε <<https://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol12/iss1/6/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 19.10.2023)

τυχερά παίγνια, όπως είναι η Μεγάλη Βρετανία (ιδίως μετά την αλλαγή του σχετικού νόμου για το τζόγο το 2005), αλλά και το Μακάο, του οποίου μεγαλύτερο μέρος των συνολικών κρατικών εσόδων (σε ποσοστό μάλιστα σχεδόν 50% του ΑΕΠ) προέρχεται από την εγχώρια βιομηχανία του τζόγου και του τουρισμού που αυτός προσελκύει¹²⁸. Τα κράτη τα οποία ανήκουν σε αυτή την ομάδα, σε γενικές γραμμές, - έστω και υπό την προϋπόθεση της μη ύπαρξης παρά μόνο πολύ συγκεκριμένων ιδιαίτερων συνθηκών- κάνουν γενικώς δεκτά αιτήματα εναγόντων που έχουν ως νομική βάση την οφειλή πηγάζουσα από έγκυρη σύμβαση τυχερού παιγνίου ή σχετιζόμενη με αυτή έτερη σύμβαση, όπως κατεξοχήν την παροχή πιστώσεως με σκοπό το στοιχηματισμό. Σε αυτές τις έννομες τάξεις επίσης, δεν νοείται φυσικά καν θέμα πιθανότητας αντίθεσης στη διεθνή δημόσια τάξη του *forum* όταν φέρεται προς αναγνώριση και εκτέλεση ενώπιον των δικαστηρίων της αντίστοιχη αλλοδαπή δικαστική απόφαση, αφού δεν υφίσταται σχετική απαγόρευση ούτε καν στην ημεδαπή δημόσια τάξη των εν λόγω κρατών.

Στη δεύτερη κατηγορία εννόμων τάξεων θα μπορούσαμε να πούμε ότι εντάσσονται οι χώρες στις οποίες οι συμβάσεις τυχερών παιγνίων¹²⁹ είναι κατ' αρχάς άκυρες με βάση το εθνικό τους δίκαιο, ως αντίθετες σε (εσωτερικό) κανόνα αναγκαστικού δικαίου (*ius cogens*) της χώρας, εντούτοις μπορούν να αποδεχτούν την εγκυρότητα τέτοιων συμβάσεων και τις έννομες συνέπειες που παράγονται μέσω αυτών όταν δυνάμει του εφαρμοστέου επί αυτών δικαίου είναι οι εν λόγω συμβάσεις είναι έγκυρες και ισχυρές. Οι χώρες αυτής της κατηγορίας δεν θεωρούν τον τζόγο *per se* αντίθετο στη διεθνή δημόσια τάξη τους. Εδώ ωστόσο κρίνεται ορθό να λάβει χώρα μια περαιτέρω διάκριση, ανάλογα με τη δυνατότητα ή μη δικαστικής επιδίωξης από τους δικαιούχους τέτοιων απαιτήσεων. Στην μία “υπο-ομάδα” αυτής της κατηγορίας κρατών θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι εντάσσονται έννομες τάξεις όπως της Νέας Υόρκης και του Χογκ Κονγκ, των οποίων τα δικαστήρια αφενός κάνουν γενικώς δεκτές αγωγές που στηρίζονται σε τέτοιες αλλοδαπές συμβάσεις, με μόνη προϋπόθεση η σύμβαση τυχερού παιγνίου (ή ο δανεισμός επί αυτού) να ήταν όντως έγκυρη κατά τη *lex causae*. Αφετέρου, δέχονται την αναγνώριση και την εκτέλεση αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων που έχουν εκδοθεί για αντίστοιχες περιπτώσεις συμβάσεων τζόγου, μη θεωρώντας ότι καμία από τις δύο ως άνω περιπτώσεις προσβάλλει τη διεθνή δημόσια τάξη τους (*fundamental public policy*).

Στην δεύτερη “υπο-ομάδα” αυτής της κατηγορίας κρατών εμπίπτουν οι χώρες των οποίων η νομοθεσία απαγορεύει εν γένει στους ενάγοντες την προσφυγή στο δικαστήριο για ικανοποίηση απαιτήσεών τους οι οποίες πηγάζουν από τέτοιου είδους τυχερές συμβάσεις. Αυτές οι χώρες, στις οποίες συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων η Σιγκαπούρη, η Γαλλία αλλά και η Πολιτεία της Καλιφόρνιας (βλ. ανωτέρω αναλυτικότερα), επίσης δεν θεωρούν ότι ο τζόγος καθ' εαυτό και οι συναπτόμενες σχετικά με αυτόν συμβάσεις, προσβάλλουν γενικώς τη διεθνή δημόσια τάξη τους, για αυτό και οι αντίστοιχες διατάξεις τους που εισάγουν τη συγκεκριμένη απαγόρευση δεν χαρακτηρίζονται από τα εθνικά τους δικαστήρια ως διάταξη φέρουσα υπέρτερη

¹²⁸ (βλ. ενδεικτικά: <<https://www.asgam.com/index.php/2023/08/04/macau-government-expects-gaming-industrys-gdp-contribution-to-fall-to-40-by-2028/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 21.10.2023)

¹²⁹ (Όσες εννοείται δεν είναι ρητώς αδειοδοτημένες από το ίδιο το κράτος αυτό)

νομική ισχύ έναντι αντίθετων ρυθμίσεων αλλοδαπών δικαίων¹³⁰, αλλά αντιθέτως, θεωρείται ότι οι ρυθμίσεις αυτές του εσωτερικού δικαίου έχουν πάντα εφαρμογή ακριβώς διότι αποτελούν διατάξεις δικονομικού δικαίου, κι ως εκ τούτου εφαρμόζονται ανεξαρτήτως του ουσιαστικού δικαίου και των επιμέρους προβλέψεών του. Παρόλα αυτά όμως, οι συγκεκριμένες χώρες, τηρώντας την αρχή της διεθνούς αβροφροσύνης (*comitas*), δεν αρνούνται να αναγνωρίσουν και να εκτελέσουν αλλοδαπές δικαστικές αποφάσεις που έκαναν δεκτές αντίστοιχες αγωγές με αυτή τη βάση (ήτοι για ενοχές πηγάζουσες από τυχερές συμβάσεις και πιστώσεις τζόγου), ωστόσο, κατά σαφή δικαιοπολιτική βούληση του εθνικού τους νομοθέτη, αρνούνται να χρησιμοποιήσουν δικαστικούς πόρους για να δικάσουν τα δικαστήριά τους αγωγές με τέτοιο αίτημα, μη επιθυμώντας να δαπανηθεί δικαστικός χρόνος και κρατικό χρήμα για ανάκτηση τέτοιων χρεών από ιδιώτες¹³¹.

Τέλος, στην τρίτη (και μικρότερη αριθμητικά) ομάδα χωρών, στην οποία εντάσσονται κράτη όπως η Κίνα, το Κατάρ και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα¹³², τόσο ο τζόγος καθ'αυτός όσο και οι παρεμφερείς συμβάσεις επί αυτού όπως ο δανεισμός, θεωρούνται άκυρες και απαγορευμένες, αντίθετες όχι μόνο στην εσωτερική νομοθεσία αλλά και στη διεθνή δημόσια των κρατών αυτών (“fundamental” public policy).

¹³⁰ Η αντίθετη άποψη που προβάλλει ότι οι διατάξεις αυτές υπερισχύουν πάντοτε έναντι οποιασδήποτε άλλης ρύθμισης αλλοδαπού δικαίου (ως αντικατοπτρίζουσα τη θέση της διεθνούς δημόσιας τάξης του *forum*), παρότι έχει εκφραστεί κατά καιρούς από τα δικαστήρια των χωρών αυτών, δεν αποτελεί την κρατούσα νομολογιακή θέση στις χώρες αυτές, η οποία θεώρηση κρίνεται ούτως ή άλλως εσφαλμένη και αντιφατική δεδομένου ότι σε μια τέτοια περίπτωση ούτε η αναγνώριση αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων με το ίδιο περιεχόμενο (ήτοι επιδίκαση απαιτήσεων πηγάζουσες από τυχερές συμβάσεις) θα έπρεπε να επιτρέπεται στην εν λόγω έννομη τάξη, πράγμα που ωστόσο δεν ισχύει. (βλ. σχετικώς και Z.S. Tang, ο.π., σελ.9-11, κεφ. 4, με παράθεση σχετικής νομολογίας)

¹³¹ Βλ. εκτενέστερα και σε Y.T.Min ‘Statute and Public Policy in Private International Law: Gambling Contracts and Foreign Judgments’, 2005, Singapore Year Book of International Law and Contributors, 9 Sybil 133–146, σελ. 145-146 (διαθέσιμο σε: <https://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=1759&context=sol_research> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 21.10.2023), καθώς και A.S.Bell, ‘Gambling, the law and the 21st century’, 2021, (παρατηρήσεις σε: LAWASIA 2021 ‘Virtual’ Annual Conference), σελ. 6-7, παρ. 21-25 (διαθέσιμο σε: <https://supremecourt.nsw.gov.au/documents/Publications/Speeches/2021-Speeches/Bell_20211116.pdf> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 23.10.2023)

¹³² Αξίζει παρόλα αυτά να σημειωθεί ότι, σε αντίθεση με το Κατάρ και τα Η.Α.Ε., όπου η απαγόρευση του τζόγου είναι εγγενώς αντίθετη με τις δικαιο-ηθικές αντιλήψεις των κοινωνιών αυτών, προκύπτουσα ευθέως και από την ίδια την κρατούσα εκεί θρησκεία (με αποτέλεσμα να υφίστανται και πολύ αυστηρές κυρώσεις για τους παραβάτες), στην Κίνα παρόλα αυτά ο τζόγος δεν είναι εν γένει απαγορευμένος σε όλες του τις εκφάνσεις, καθώς υφίσταται και λειτουργεί νόμιμα ήδη από το 1987 η κρατική Λοταρία της Κίνας, η οποία φυσικά ελέγχεται και είναι πλήρως ελεγχόμενη από το κράτος, στα τυχερά όμως παιχνίδια τα οποία παρέχει επιτρέπεται κανονικά η συμμετοχή των πολιτών, ενώ λεκτέο τυγχάνει ότι μόνο το 2022, η εν λόγω Λοταρία απέφερε συνολικά έσοδα στο κινεζικό κράτος ανώτερα των 424δισ. Yuan (ήτοι περίπου 62 δισ. δολάρια σε αξία) (βλ. σχετικά και: <<https://hongkongfp.com/2023/08/19/lottery-sales-in-china-soar-as-youth-look-to-scratch-an-economic-itch-amid-faltering-fiscal-forecasts/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

Z) Κριτική αποτίμηση των θέσεων των επιμέρους εννόμων τάξεων

Σαφέστατα κάθε χώρα έχει τη δυνατότητα, ως κυρίαρχο κράτος, να ρυθμίζει κατά την απόλυτη κρίση του νομοθέτη της τον τομέα των τυχερών παιγνίων που θα λαμβάνουν (ή όχι) χώρα στο έδαφός της, όπως φυσικά και να «αμύνεται» από την εφαρμογή και εκτέλεση τέτοιων συμβάσεων με στοιχεία αλλοδαπότητας ή/και αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων αντίστοιχα που μπορούν να κριθούν ως αντίθετες στον πυρήνα των κοινωνικών και δικαιοκτών αξιών της, κάνοντας χρήση της επιφύλαξης της δημόσιας τάξης της. Οι επιμέρους θέσεις που προαναφέρθηκαν ανωτέρω, ανάλογα με τη στάση που τηρούν ως προς τις τυχερές συμβάσεις με στοιχεία αλλοδαπότητας, είναι αναμενόμενο να διαμορφώνουν και να παγιώνουν ένα status quo στα αντίστοιχα κράτη, το οποίο με τη σειρά του ωθεί τα υποκείμενα του δικαίου σε ανάλογες ενέργειες προκειμένου να ικανοποιήσουν βέλτιστα τα ίδια οικονομικά τους συμφέροντα. Κάθε μία υφιστάμενη λύση που ακολουθείται πάνω στο εν λόγω ζήτημα από τις έννομες τάξεις διεθνώς, φυσικό είναι να φέρει ξεχωριστά πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα αλλά και κινδύνους.

Κατ' αρχάς, η γενικευμένη και απόλυτη απαγόρευση πάνω σε οποιαδήποτε αλλοδαπή σύμβαση που σχετίζεται με το τζόγο, ως αντίθετη η τελευταία στη διεθνή δημόσια τάξη του forum, έχει προκαλέσει εδώ και πολλά χρόνια έντονους προβληματισμούς για τις επιπτώσεις που δημιουργεί στις εν λόγω κοινωνίες όπου εφαρμόζεται η θέση αυτή, όπως είναι η Κίνα και τα Η.Α.Ε. Όταν οι κάτοικοι ενός κράτους γνωρίζουν ότι οι οφειλές που θα δημιουργήσουν στοιχηματίζοντας (είτε λαμβάνοντας δάνειο για να στοιχηματίσουν) σε άλλη χώρα, δεν θα είναι με κανένα τρόπο έγκυρες και άρα εκτελεστές στη χώρα τους (η οποία συνήθως θα αποτελεί και τον τόπο όπου θα βρίσκεται και η περιουσία τους), αυτόματα θα έχουν οικονομικό κίνητρο να επιδιώξουν τη σύναψη τέτοιων συμβάσεων. Και τούτο διότι στην πραγματικότητα μόνο κερδισμένοι θα μπορούσαν οι τελευταίοι να είναι, ασχέτως της έκβασης του αποτελέσματος του στοιχηματισμού τους, αφού εάν ο αυτός αποβεί κερδοφόρος για τους ίδιους, θα μπορούν φυσικά να αξιώσουν την ικανοποίησή τους στο συγκεκριμένο κράτος, καθώς η ενοχή τους από το παίγνιο θα είναι πάντα έγκυρη στον τόπο αυτό. Εάν ωστόσο χάσουν στα τυχερά παιχνίδια που θα επιλέξουν να συμμετέχουν, ο παρέχων τις υπηρεσίες τυχερών παιγνίων-δανειστής ουδέν θα μπορεί να αξιώσει από τους πρώτους και να καταφέρει δικαστικά στο κράτος τους για να ικανοποιηθεί δυνάμει της μεταξύ τους σύμβασης, καθώς, επικαλούμενοι οι παίκτες αυτοί την καθολική απαγόρευση της (διεθνούς) δημόσιας τάξης της χώρας τους πάνω στο τζόγο εν γένει, θα καταφέρνουν πάντοτε να απεμπλακούν από τη σχετική απαίτηση του δανειστή τους, ασχέτως μάλιστα εάν ο τελευταίος φρόντισε προηγουμένως να εφοδιαστεί με δικαστική απόφαση των δικαστηρίων της χώρας του (την οποία και επιχειρεί να εκτελέσει στο κράτος του οφειλέτη), ή αν αντίθετα απευθύνθηκε το πρώτον ενώπιον των δικαστηρίων της χώρας του τελευταίου, καταθέτοντας την αντίστοιχη αγωγή. Έτσι, εύλογα συνάγεται ότι -με τη συγκατάθεση της έννομης τάξης των εν λόγω χωρών που ακολουθούν αυτή την προσέγγιση- δημιουργείται μία άδικη και όλως προβληματική κατάσταση για τους ιδιώτες που εμπλέκονται σε αυτές τις δοσοληψίες, η οποία διακρίνεται από μεγάλη ανισότητα και

άδικη αντιμετώπιση απέναντι στις δύο συμβαλλόμενες πλευρές¹³³. Αυτό ακριβώς δε το βασικό επιχείρημα που χρησιμοποιείται από τις χώρες αυτές στις οποίες υπάρχει η εν λόγω απαγόρευση, ήτοι ότι η δημόσια τάξη του κράτους απαγορεύει την εκτέλεση τέτοιων συμβάσεων τυχερών παιγνίων (ή αντίστοιχα την αναγνώριση αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων που εκδόθηκαν από αυτή την αιτία) ακριβώς για να αποτρέψει τους κατοίκους της από την περαιτέρω ενασχόλησή τους με τον –ζημιογόνο και μεμπτό ηθικά και κοινωνικά– τζόγο, φτάνει μάλλον στο σημείο να καταφέρει τελικά ακριβώς το αντίθετο, δηλαδή να ωθήσει τους πολίτες της χώρας εκείνης να επιδιώξουν έτι περισσότερη ενασχόληση με τα τυχερά παίγνια (έστω κι αν αυτά θα λάβουν χώρα στο εξωτερικό), ακριβώς λόγω της προνομιακής αντιμετώπισης που θα έχουν οι τελευταίοι στη χώρα τους έναντι των αλλοδαπών δανειστών τους. Μάλιστα, ενδεικτικά στην περίπτωση της Κίνας και του Μακάο, το φαινόμενο έχει πάρει τόσο μεγάλες διαστάσεις ώστε πολλές επιχειρήσεις καζίνο που είναι εγκατεστημένες στο δεύτερο, μη έχοντας άλλο τρόπο να ικανοποιηθούν νόμιμα για τις απαιτήσεις που έχουν έναντι Κινέζων παικτών τους, καταφεύγουν ακόμα και στην λύση της ανάθεσης της είσπραξης των χρεών αυτών από εγκληματικές οργανώσεις, οι οποίες μάλιστα, προκειμένου να κερδοφορήσουν από αυτό, φτάνουν συνήθως να ζητάνε με εκβιαστικό τρόπο από τους οφειλέτες παίκτες ακόμη και περισσότερα χρήματα από τα αρχικώς οφειλόμενα¹³⁴. Τέλος, φυσικά άξιο αναφοράς είναι και ότι η σχολιαζόμενη εν προκειμένω αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού, δεν παύει, με τα χαρακτηριστικά που φέρει, να είναι έκδηλα αντίθετη και στην γενικώς αποδεκτή αρχή που διέπει το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, ήτοι της διεθνούς αβροφροσύνης (comitas), μη προάγοντας το κλίμα εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων εννόμων τάξεων. Όλοι αυτοί οι λόγοι έχουν ωθήσει μεγάλη μερίδα της νομικής κοινότητας να θέτει το ερώτημα εάν όντως τα κράτη που έχουν τη συγκεκριμένη τόσο αυστηρή θέση απέναντι στο τζόγο εν τέλει πετυχαίνουν τον επιδιωκόμενο σκοπό που δικαιολογεί την αντιμετώπιση αυτή κι αν η διατήρηση του εν λόγω status quo παραμένει τελικά και η βέλτιστη νομική προσέγγιση¹³⁵.

Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε να λεχθεί ότι αντιπατικότητα φαίνεται να υπάρχει έως ένα βαθμό και στη στάση της έτερης ομάδας εννόμων τάξεων, στις οποίες ανήκουν η Γαλλία, η Σιγκαπούρη και η Καλιφόρνια, οι οποίες απαγορεύουν νομικά την εκδίκαση από τα δικαστήριά τους αγωγών για απαιτήσεις σχετιζόμενες με αλλοδαπές συμβάσεις τυχερών παιγνίων, με το επιχείρημα ότι είναι δικαιοπολιτική βούληση του εθνικού τους νομοθέτη να μην δαπανάται δικαστικός χρόνος και κρατικοί οικονομικοί πόροι για αναζήτηση τέτοιων χρεών, παρότι αυτές καθαυτές οι συμβάσεις δεν κρίνονται ως αντίθετες στη διεθνή δημόσια τάξη του forum. Στα

¹³³ Τη στιγμή μάλιστα όπου στον τόπο κατάρτισης της επίμαχης σύμβασης (lex loci actus) η δραστηριότητα του παρόχου υπηρεσιών τυχερών παιγνίων-δανειστή είναι, σχεδόν πάντα, απόλυτα νόμιμη και αποδεκτή από τη συγκεκριμένη έννομη τάξη.

¹³⁴ βλ. ενδεικτικές αναφορές για το φαινόμενο αυτό στο διαδίκτυο: <<https://jamestown.org/program/city-of-vice-macau-gambling-and-organized-crime-in-china/>>, και <<https://www.casino.org/news/triads-dominate-macau-junkets-says-academic-paper/>> (ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 24.10.2023)

¹³⁵ (βλ. ενδεικτικά: I.N. Rose, Macau and China's Gambling Problem, Gambling and the Law, διαθέσιμο σε: <<https://www.uscc.gov/sites/default/files/I%20Nelson%20Rose%20Testimony.pdf>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

κράτη αυτά, οι δικαστικές αποφάσεις που εκδόθηκαν από άλλες χώρες για αυτό το λόγο (ήτοι για επιδίκαση οφειλών πηγάζουσες από αλλοδαπές τυχερές συμβάσεις, ούσες έγκυρες κατά τη *lex cauae*), αναγνωρίζονται και εκτελούνται κανονικά στην επικράτειά τους, ικανοποιώντας κατ' αρχάς έτσι και την αρχή της διεθνούς αβροφροσύνης. Ωστόσο, δεν παύει η εν λόγω θεώρηση να προκαλεί προβληματισμό ως προς το λόγο που εν τέλει δικαιολογεί αυτή τη νομική ρύθμιση και εάν επίσης και εδώ επιτυγχάνεται τελικά ο επιδιωκόμενος σκοπός, αφού το μόνο που καταφέρνει στην πραγματικότητα η εν λόγω στάση αυτής της ομάδας εννόμων τάξεων είναι να αναγκάσει τον εκάστοτε δικαιούχο μιας τέτοιας απαίτησης πηγάζουσας από σύμβαση τυχερού παιγνίου (ή δανεισμό επί αυτού), να κινήσει πρώτα υποχρεωτικά τις διαδικασίες έκδοσης απόφασης σε διαφορετικό κράτος από αυτό στο οποίο ο οφειλέτης του έχει τη μόνιμη κατοικία του και τα περιουσιακά του στοιχεία, και εν συνεχεία να απευθυνθεί, σε μεταγενέστερο χρόνο, ενώπιον των δικαστηρίων της χώρας κατοικίας του αντισυμβαλλόμενου εναγόμενου του, αιτούμενος την αναγνώριση και εκτέλεση της (αλλοδαπής) απόφασης, κινητοποιώντας έτσι ούτως ή άλλως τον δικαστικό μηχανισμό της χώρας αυτής. Με αυτό τον τρόπο, στην ουσία αυτό που πρακτικά επιτυγχάνεται μόνο είναι αφενός η άσκοπη σπατάλη πολύτιμου χρόνου για τον ενάγοντα, αφετέρου η κινητοποίηση ούτως ή άλλως της δικαιοσύνης της εν λόγω χώρας, της οποίας τα δικαστήρια θα επιληφθούν τελικά της υποθέσεως, έστω και στο στάδιο της εξέτασης της αίτησης αναγνώρισης και εκτέλεσης της αλλοδαπής δικαστικής κρίσης.

Παρά ταύτα, θα πρέπει να επισημανθεί ότι όλες οι επιμέρους διαφορετικές προσεγγίσεις πάνω στο εν λόγω ζήτημα της αλληλεπίδρασης του τζόγου εν γένει με τη διεθνή δημόσια τάξη των διαφόρων χωρών διεθνώς έχουν αποτελέσει μια εξαιρετική ευκαιρία νομικού στοχασμού και ταυτόχρονα παράσχει αρκετά εκατέρωθεν επιχειρήματα για έναν πολύ ενδιαφέροντα και γόνιμο διάλογο και για ευρύτερα ζητήματα που απασχολούν το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο παγκοσμίως, όπως ενδεικτικά τα όρια της διεθνούς δημόσιας τάξης των κρατών, τα θέματα εφαρμοστέου δικαίου σε συμβάσεις που καταρτίζονται με σκοπό τη διευκόλυνση άλλων -άκυρων κατά τη *lex fori*- συμβάσεων, την προβληματική της ορθής νομικής αντιμετώπισης συμβάσεων που χαρακτηρίζονται έγκυρες κατά τη *lex causae* αλλά όχι κατά *lex fori*, αλλά και τη διεθνή δικαιοδοσία επί συμβάσεων συναπτόμενων εξ αποστάσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ - ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΩΝ ΤΥΧΕΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Α) Εισαγωγή

Η ιδιαιτερότητα των τυχερών παιγνίων και δη οι διαφορετικές διαχρονικές προκαταλήψεις και ηθικολογικής φύσης πεποιθήσεις που επικρατούν σχετικά με αυτά στο κοινωνικό σύνολο κάθε ενός εκ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είχε ως αποτέλεσμα, παρά την ομολογουμένως αγγύγυστη και εκτεταμένη νομοθετική δραστηριότητα της Ένωσης τις τελευταίες δεκαετίες σχεδόν σε κάθε φάσμα της συναλλακτικής και οικονομικής δραστηριότητας εντός της επικράτειάς της, να παραλείψει να προβεί στη δημιουργία ενός κοινού νομοθετικού πλαισίου που να ρυθμίζει ενιαία την αγορά των τυχερών παιγνίων. Αν αναζητήσει δε κανείς τα ενωσιακά νομοθετήματα που αναφέρονται ρητά στα τυχερά παίγνια, θα διαπιστώσει ότι τα τελευταία είναι ελάχιστα, ενώ πολλώ δε μάλλον, αξιοσημείωτο είναι ότι αντιθέτως, σε αρκετά νομοθετικά κείμενα γίνεται ρητή αναφορά από τον ενωσιακό νομοθέτη για τη μη υπαγωγή των τυχερών παιγνίων στο ρυθμιστικό πεδίο του αντίστοιχου νομοθετήματος¹³⁶. Ως δικαιολογητικός λόγος προς τούτο από τον ίδιο τον ενωσιακό νομοθέτη προβάλλεται ότι οι συγκεκριμένες υπηρεσίες εντάσσονται κατ' αρχήν σε χώρο εφαρμογής εθνικών πολιτικών από τα κράτη-μέλη για την δημόσια τάξη και την προστασία των καταναλωτών¹³⁷.

Η ανυπαρξία ενιαίων νομοθετικών διατάξεων στην Ένωση που να καθορίζουν συγκροτημένα και σφαιρικά τον τομέα του τζόγου και των σχετικών με αυτόν παρεχόμενων υπηρεσιών, αποτελεί φυσικά τροχοπέδη στην εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών, ενώ επίσης έχει με τη σειρά της (έστω και έμμεσα) συντελέσει στην ουκ ολίγες φορές παραβίαση του πρωτογενούς ενωσιακού δίκαιου¹³⁸ και των θεμελιωδών ελευθεριών της ένωσης (συνηθέστερα θα πρόκειται για εναντίωση στην ελευθερία εγκατάστασης και στην παροχή υπηρεσιών), με

¹³⁶ Ενδεικτικά αναφέρονται: η Οδηγία 2000/31/EC του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8ης Ιουνίου 2000 για το ηλεκτρονικό εμπόριο, η Οδηγία 2006/123/EC του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12ης Δεκεμβρίου 2006 για τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά της Ένωσης («Οδηγία Blokenstein»), αλλά και η Οδηγία 2011/83/EE του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Οκτωβρίου 2011 σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών (βλ. και αιτιολογ. σκέψη 31 της ανωτέρω Οδηγίας: «Ο τζόγος θα πρέπει να αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας οδηγίας... Τα κράτη μέλη θα πρέπει να μπορούν να εγκρίνουν άλλα, ακόμη και αυστηρότερα, μέτρα για την προστασία των καταναλωτών σε σχέση με τις δραστηριότητες αυτές»). Βλ. σχετικώς και D. Mac Síthigh, 'When the Dealin's Done? Recent Developments In Online Gambling Law And Policy', SCRIPTed, vol. 11:2, 2014, σελ. 172-173 (διαθέσιμο σε: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2545888> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 23.10.2023)

¹³⁷ Βλ. και αιτιολ. σκέψη 25 της Οδηγίας 2006/123/EK: «Οι δραστηριότητες τυχερών παιγνίων, συμπεριλαμβανομένων των λαχειοφόρων αγορών και των στοιχημάτων, θα πρέπει να αποκλειστούν από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας οδηγίας, λαμβανομένου υπόψη του ειδικού χαρακτήρα των δραστηριοτήτων αυτών που συνεπάγεται την εφαρμογή, από τα κράτη μέλη, πολιτικών σχετικών με τη δημόσια τάξη και την προστασία των καταναλωτών».

¹³⁸ Το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο συναποτελείται από την Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣυνθΕΕ), τη Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής ένωσης και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

αποτέλεσμα το ΔΕΕ να καλείται συχνά να εκφέρει γνώμη ως προς τη νομιμότητα κρατικών πράξεων που φαίνεται να έρχονται σε αντίθεση με ενωσιακή νομοθεσία, έχοντας παράξει πλούσια και εκτενή νομολογία ως προς το εν λόγω ζήτημα¹³⁹.

Β) Νομικό πλαίσιο για τα τυχερά παιχνίδια γενικά στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η επιμέρους νομολογία του ΔΕΕ

α) Το εν γένει νομικό πλαίσιο για τα τυχερά παιχνίδια εντός της Ένωσης

Στη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Εδιμβούργο, η οποία έλαβε χώρα το Δεκέμβριο του 1992¹⁴⁰, συζητήθηκε για πρώτη φορά σε επίπεδο κρατών-μελών της ΕΕ το ζήτημα των τυχερών παιγνίων στην εσωτερική αγορά της Ένωσης. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις και ηθικές και κοινωνικές αντιλήψεις κάθε κράτους πάνω στον ευαίσθητο αυτό τομέα, είχαν ως αποτέλεσμα να συμφωνηθεί τελικά η μη επιδίωξη εναρμόνισης στις δραστηριότητες των τυχερών παιχνιδιών σε ενωσιακό επίπεδο. Έτσι, αναπόφευκτα η περαιτέρω ανάλυση των επιμέρους ζητημάτων σχετικά με τα πάσης φύσεως ζητήματα που θα ανέκυπταν ως προς τα τυχερά παιχνίδια στην Ε.Ε. μεταφέρθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ, πρώην ΔΕΚ - εφεξής «Δικαστήριο»)¹⁴¹, όντας το τελευταίο αρμόδιο για τη συμμόρφωση των εθνικών κανονιστικών πλαισίων με το δίκαιο της Ένωσης.

Ελλείπει εναρμόνιση από πλευράς Ε.Ε. για τις δραστηριότητες σχετικά με τα τυχερά παιχνίδια και σύμφωνα με βάση τις καίριες παραδοχές στις οποίες προέβη το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στην πολυσυζητημένη πλέον υπόθεση “Schindler”¹⁴² (1994), προκύπτει ότι κατ’ αρχάς τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να θέτουν τα ίδια τους στόχους της πολιτικής τους για το τζόγο και τα τυχερά παιχνίδια, σύμφωνα ακριβώς με τη δική τους κλίμακα αξιών και αρχών και, όπου και όταν αυτό ενδείκνυται, να καθορίζουν και το επίπεδο της επιδιωκόμενης προστασίας για αντίστοιχες ομάδες. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει αρνηθεί ρητά την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στον τομέα των τυχερών παιχνιδιών, όπερ μεθερμηνευόμενο εστί ότι κάθε κράτος-μέλος, ειδικά για αυτές τις περιπτώσεις, δεν έχει υποχρέωση να αναγνωρίζει τις διοικητικές πράξεις και τους κανόνες που θέτει ένα άλλο κράτος-μέλος (γεγονός που έχει ιδιαίτερη σημασία και για τα ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που ανακύπτουν σχετικά με τέτοιες υποθέσεις). Παρόλα αυτά, αυτό δεν σημαίνει ότι τα κράτη-μέλη φέρουν απεριόριστη ελευθερία όταν ρυθμίζουν οργανωτικά και λειτουργικά τις αγορές τυχερών παιχνιδιών στην

¹³⁹ Βλ. εκτενέστερα και S. Planzer, *Empirical View on European Gambling Law and Addiction*, Springer, 2014, σελ. 50-52 (διαθέσιμο σε: <<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-02306-9>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 21.10.2023)

¹⁴⁰ Βλ. «Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Εδιμβούργου, 11-12 Δεκεμβρίου 1992» (διαθέσιμο σε <https://www.consilium.europa.eu/media/20488/1992_december_-_edinburgh_gr.pdf> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 21.10.2023)

¹⁴¹ Προς αποφύγη σύγχυσης, στο παρόν κεφάλαιο, το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) αναφέρεται ως Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) ακόμη και όταν πρόκειται για αποφάσεις που εκδόθηκαν πριν από τον Δεκέμβριο του 2009.

¹⁴² *Her Majesty's Customs and Excise v. Gerhart Schindler, Joerg Schindler*, C-275/92, δημοσ. 24.03.1994

επικράτειά τους, ούτε ότι απαλλάσσονται πλήρως από όλους τους περιορισμούς του ενωσιακού δικαίου.

Κατά το ΔΕΕ, οποιοδήποτε μέτρο εθνικής έννομης τάξης δημιουργεί ένα πλαίσιο στο οποίο οι υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών, αν και κατ' αρχήν επιτρεπόμενες με βάση την εθνική νομοθεσία κάποιου κράτους-μέλους, δεν μπορούν να προσφερθούν ελεύθερα στην εσωτερική αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορεί κατ' αρχάς να θεωρηθεί ως περιορισμός της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών του άρθρου 56 ΣΛΕΕ. Όταν ένα κράτος-μέλος θεσπίζει κανόνες που περιορίζουν τις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας εντός της Ένωσης, ιδίως την ελευθερία παροχής υπηρεσιών (εν προκειμένω, των τυχερών παιχνιδιών), τότε, ασχέτως της έλλειψης κοινού νομικού πλαισίου για την ενιαία ρύθμιση σε ενωσιακό επίπεδο του τζόγου, κατ' αρχάς δύναται να θεωρηθεί ότι το εν λόγω κράτος ενδέχεται να έχει παραβεί ενωσιακή νομοθεσία και θα πρέπει να εξετάζεται εάν πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις με βάση τις οποίες μια τέτοια απόκλιση θα μπορεί να χαρακτηριστεί ως δικαιολογημένη.

Με βάση την πάγια νομολογία τους Δικαστηρίου, οι περιορισμοί στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών (ή στην ελευθερία εγκατάστασης) μπορούν να δικαιολογηθούν στις ακόλουθες συνθήκες:

- i) όταν επιβάλλονται για λόγους δημόσιας τάξης, δημόσιας ασφάλειας ή δημόσιας υγείας του κράτους, κατά οριζόμενα στο άρθρο 52 ΣΛΕΕ, ή
- ii) όταν επιβάλλονται για «επιτακτικούς λόγους δημοσίου συμφέροντος», συμπεριλαμβανομένης της προστασίας καταναλωτών, της καταπολέμησης της εγκληματικότητας, αλλά και της καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες.

Μόνο σε αυτές τις περιπτώσεις τα υπό κρίση εθνικά μέτρα ενδέχεται να μην εισάγουν αδικαιολόγητες διακρίσεις, ενώ επίσης τα μέτρα αυτά θα πρέπει να είναι ανάλογα σε σχέση με τους σκοπούς που επιδιώκουν. Αυτή η εξέταση της αναλογικότητας είναι μια πολύ σημαντική πτυχή της νομολογίας του Δικαστηρίου για τους περιορισμούς του εκάστοτε εθνικού νομοθέτη πάνω στα τυχερά παιχνίδια¹⁴³.

Η νομολογία ωστόσο του ΔΕΕ πάνω στον τομέα των τυχερών παιχνιδιών, αν και πλούσια και ιδιαίτερα εκτενής, έχει ασχοληθεί σχεδόν αποκλειστικά με τη συμβατότητα ή μη στην ενωσιακή νομοθεσία νομικών περιορισμών από τα επιμέρους κράτη-μέλη πάνω στην παροχή υπηρεσιών τυχερών παιγνίων και δη εάν αυτοί οι περιορισμοί συνιστούν παραβίαση του ενωσιακού δικαίου. Τις περισσότερες φορές, οι περιορισμοί αυτοί τείνουν στην προστασία-διατήρηση κάποιου ήδη υπάρχοντος μονοπωλίου στο εν λόγω κράτος-μέλος, μέσω ρητής νομικής απαγόρευσης συμμετοχής άλλων ιδιωτών-επιχειρηματιών στη διενέργεια δραστηριοτήτων τυχερών παιγνίων όπου ενυπάρχει το μονοπώλιο, (χωρίς ωστόσο το τελευταίο να επεκτείνεται απαραίτητα σε όλα τα είδη συμβάσεων παροχής τυχερών παιγνίων)¹⁴⁴. Επίσης, συχνά

¹⁴³ P. Vlaeminck, R. Verbeke, Gaming: Gambling activities and EU law, Lexology, 2022 (διαθέσιμο σε: <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=8ec40bfc-1c8c-4c08-a21e-a0701e951e17>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 20.10.2023)

¹⁴⁴ (Παραδείγματος χάριν μπορεί το μονοπώλιο να υφίσταται μόνο για τον επίγειο στοιχηματισμό, μέσω φυσικού καταστήματος, στη συγκεκριμένη χώρα, ενώ την ίδια στιγμή τα τυχερά παίγνια μέσω διαδικτύου να επιτρέπεται να παρέχονται και από άλλους ιδιώτες, περίπτωση που ισχύει και για την Ελλάδα)

οι εν λόγω περιορισμοί αφορούν την άρνηση των κρατικών αρχών του εν λόγω κράτους-μέλους να αναγνωρίσουν ως νόμιμες και να επιτρέψουν τις υπηρεσίες τυχερών παιγνίων (συνηθέστερα των παρεχόμενων μέσω διαδικτύου) που παρέχει κάποιος ιδιώτης (νόμιμα) εγκατεστημένος σε άλλο κράτος-μέλος, στην επικράτεια του πρώτου κράτους¹⁴⁵.

Σαφώς, και στα πλαίσια της θεματικής που αναλύει η παρούσα εργασία σχετικά με τα ζητήματα διεθνούς δικαίου σε τέτοιες συμβάσεις, δεν μπορεί να λάβει χώρα μια εκτενής παράθεση και ανάλυση του συνόλου των νομολογιακών παραδοχών στις οποίες έχει προβεί το Δικαστήριο πάνω σε όλα αυτά τα ζητήματα, καθώς ούτως ή άλλως, η νομολογία του ΔΕΕ επί τέτοιων υποθέσεων σπανίως άπτεται θεμάτων εφαρμοστέου δικαίου και διεθνούς δικαιοδοσίας, χαρακτηριζόμενων στην ουσία των εν λόγω διαφορών ως διαφορών δημοσίου δικαίου¹⁴⁶. Παρόλα αυτά, στη συνέχεια ακολουθεί μια συνοπτική αναφορά των σημαντικότερων θέσεων του Δικαστηρίου της Ένωσης σχετικά με τα εν λόγω ζητήματα της νομοθετικής αντιμετώπισης από τα κράτη-μέλη των ζητημάτων του τζόγου, σε σχέση και σε συνάρτηση με το ενωσιακό δίκαιο.

β) Η επιμέρους νομολογία του ΔΕΕ επί των νομικών περιορισμών των κρατών-μελών στην αγορά τυχερών παιχνιδιών

Στην υπόθεση «Schindler»¹⁴⁷ (1994), η οποία είναι και η πρώτη χρονικά στην οποία το Δικαστήριο ανέλυσε ζητήματα του τομέα των τυχερών παιχνιδιών υπό το πρίσμα του ενωσιακού δικαίου και στην οποία έκανε ρητή αναφορά στην μεγάλη ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης αγοράς, το ΔΕΚ κατέληξε στη σημαντική θέση ότι κατ' αρχάς η παροχή τυχερών παιγνίων και στοιχημάτων στο κοινό, από άποψη πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, αποτελεί «οικονομική δραστηριότητα», όπως επίσης και «παροχή υπηρεσιών»¹⁴⁸. Ωστόσο, αναλύοντας το θέμα της «ιδιάζουσας φύσεως» («*peculiar nature*») των τυχερών παιγνίων, έκρινε ότι αυτή μπορεί να δικαιολογεί τη χορήγηση διακριτικής ευχέρειας στις εθνικές αρχές, έχοντας έτσι οι τελευταίες τη δυνατότητα να θέτουν περιορισμούς, οι οποίοι μπορεί να φτάνουν μέχρι και την ολική απαγόρευση των τυχερών παιχνιδιών στην επικράτειά τους¹⁴⁹. Μοναδική προϋπόθεση για αυτό είναι οι περιορισμοί αυτοί να μην εισάγουν διακρίσεις.

Στην υπόθεση *Zenatti*¹⁵⁰ (1999) το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι εθνική νομοθεσία, η οποία επιφυλάσσει σε ορισμένους μόνο οργανισμούς το δικαίωμα της συλλογής στοιχημάτων επί αθλητικών γεγονότων και παρεμποδίζει την ίδια

¹⁴⁵ Βλ. και *Α. Ανθιμος*, Τυχερά Παιχνίδια και Κοινοτικό Δίκαιο, Αρμενόπουλος 2011, σελ.168 επ.

¹⁴⁶ Για αυτό εξάλλου και στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων τα εθνικά δικαστήρια που υποβάλλουν στο ΔΕΕ προδικαστικά ερωτήματα για τέτοιες υποθέσεις είναι διοικητικά δικαστήρια των κρατών-μελών (βλ. ενδεικτικά αποφάσεις 231/2011 και 232/2011 ΣτΕ, δημ. ΤΝΠ 'Νόμος').

¹⁴⁷ *Her Majesty's Customs and Excise v. Gerhart Schindler and Jörg Schindler*, C-275/92, δημοσ. 24.03.1994, ΔΕΚ

¹⁴⁸ Υπόθεση *Schindler*, C-275/92, ΔΕΚ, σκεψ. 25

¹⁴⁹ *Schindler*, C-275/92, σκεψ. 59 και 61 «... (ενν. στα κράτη-μέλη) εναπόκειται να κρίνουν όχι μόνο αν είναι αναγκαίος ο περιορισμός των δραστηριοτήτων των λαχειοφόρων αγορών, αλλά και η απαγόρευση τους υπό την επιφύλαξη ότι οι περιορισμοί αυτοί δεν συνεπάγονται δυσμενείς διακρίσεις»

¹⁵⁰ *Questore di Verona v. Diego Zenatti*, C-67/98, δημοσ. 21.10.1999, ΔΕΚ

δραστηριότητα για άλλους ιδιώτες-επιχειρηματίες άλλων κρατών-μελών, συνιστά μεν εμπόδιο στην ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών, ωστόσο στο βαθμό που η επίδικη νομοθεσία δεν συνεπάγεται δυσμενείς διακρίσεις λόγω ιθαγενείας, η εν λόγω παρεμπόδιση μπορεί να δικαιολογείται για λόγους που άπτονται της προστασίας των καταναλωτών και της κοινωνικής τάξης¹⁵¹.

Ωστόσο, το Δικαστήριο στην μεταγενέστερη χρονικά απόφαση *Gambelli*¹⁵² (2003), προέβη στην κρίση ότι η άσκηση της διακριτικής ευχέρειας από τα κράτη-μέλη ως προς την επιβολή περιορισμών στον τομέα των τυχερών παιχνιδιών δεν είναι ανέλεγκτη από το Δικαστήριο, καθώς αυτό δύναται να ελέγχει εάν τηρήθηκε η αναλογικότητα σε ρυθμίσεις εσωτερικού δικαίου με τις οποίες απαγορεύθηκε δια νόμου σε ιδιώτες η παροχή υπηρεσιών στοιχηματισμού στο κοινό, πολλώ δε μάλλον, όταν αυτή λαμβάνει χώρα με την απειλή ποινικής κύρωσης για τους παραβάτες. Το ΔΕΕ επανέλαβε και σε αυτή την υπόθεση ότι ο εν λόγω περιορισμός, για να θεωρηθεί δικαιολογημένος, θα πρέπει «να στηρίζεται σε επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, να είναι πρόσφορος για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, να μην βαίνει πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη του σκοπού αυτού ορίου και να εφαρμόζεται κατά τρόπο μη εισάγοντα δυσμενείς διακρίσεις»¹⁵³. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό ότι το Δικαστήριο επίσης πρόσθεσε εν προκειμένω ειδικά για την Ιταλία και την πολιτική επέκτασης που ακολουθούσε μέχρι τότε απέναντι στο τζόγο, ότι στο μέτρο που οι αρχές ενός κράτους-μέλους ενισχύουν και ενθαρρύνουν τους καταναλωτές να μετέχουν σε τυχερά παίγνια, με σκοπό την άντληση οικονομικού οφέλους για το κράτος, οι αρχές του εν λόγω κράτους «δεν δύνανται να επικαλούνται ανησυχίες της δημόσιας τάξης σχετικά με την ανάγκη μείωσης των ευκαιριών για στοιχηματισμό προκειμένου να δικαιολογηθούν μέτρα όπως τα υπό κρίση της εν λόγω δίκης¹⁵⁴». Με άλλα λόγια, το ΔΕΕ, παρότι ακολούθησε τις κατευθυντήριες γραμμές της προηγούμενης νομολογίας του, προσέθεσε επιπλέον ότι για να θεωρηθεί ο όποιος περιορισμός από τις αρχές του κράτους-μέλους σύμφωνος με το ενωσιακό δίκαιο, θα πρέπει οι προβαλλόμενοι λόγοι που τον δικαιολογούν να ανταποκρίνονται όντως στην πραγματικότητα και να μην τίθενται προσχηματικά από τον εθνικό νομοθέτη και σε αναντιστοιχία με την έως τώρα γενικότερη στάση του συγκεκριμένου κράτους πάνω στα τυχερά παιχνίδια.

Τις προηγούμενες ωστόσο πιο αυστηρές προσεγγίσεις του φαίνεται ότι άμβλυνε το Δικαστήριο, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, με την απόφαση *Liga Portuguesa*¹⁵⁵ (2009), το θέμα της οποίας ανάγκασε το ΔΕΕ να εντάξει στο συλλογισμό του και να λάβει δεόντως υπόψιν του ως παράμετρο την ιδιαίτερη φύση του διαδικτυακού στοιχηματισμού (on-line gambling), ο οποίος ως κλάδος φέρει διαφορετικά χαρακτηριστικά από τον παραδοσιακό τζόγο. Στην εν λόγω υπόθεση, το ΔΕΕ κατ' αρχάς απέρριψε την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης μεταξύ των

¹⁵¹ *Zenatti*, C-67/98, σκεψ. 33-34

¹⁵² *Piergiorgio Gambelli* κ.λπ., C-243/01, δημοσ. 06.11.2003, ΔΕΚ

¹⁵³ *Gambelli*, C-243/01, σκεψ. 64-65

¹⁵⁴ *Gambelli*, σκεψ. 69

¹⁵⁵ *Liga Portuguesa de Futebol Profissional, Bwin International Ltd v. Departamento de Jogos da Santa Casa da Misericórdia de Lisboa*, C-42/07, δημοσ. 08.09.2009, ΔΕΕ

κρατών-μελών στον τομέα ειδικά του διαδικτυακού στοιχηματισμού και καθιέρωσε τις βασικές αρχές της διακριτικής εξουσίας των κρατών-μελών ως προς αυτό το ζήτημα. Βασικό στοιχείο στη συλλογιστική του Δικαστηρίου αποτέλεσε ότι τα τυχερά παιχνίδια που παρέχονται μέσω διαδικτύου περιέχουν εκ φύσεως διαφορετικούς και μεγαλύτερους κινδύνους τέλεσης απάτης από τους παρόχους τέτοιων υπηρεσιών εις βάρος των καταναλωτών, σε σύγκριση με τις παραδοσιακές αγορές τέτοιων παιχνιδιών, ακριβώς λόγω της ανυπαρξίας άμεσης επαφής μεταξύ των αντισυμβαλλόμενων μερών¹⁵⁶. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα διαδικτυακά παιχνίδια αυτά είναι αρκετά επικίνδυνα, ακόμη και όταν ρυθμίζονται και ελέγχονται από τις αρμόδιες αρχές ενός άλλου κράτους-μέλους από αυτού της κατοικίας του καταναλωτή¹⁵⁷. Ως εκ τούτου, νομολόγησε το ΔΕΕ, θα πρέπει να επιτρέπεται στα κράτη-μέλη να επιβάλλουν σημαντικούς (αλλά και ταυτόχρονα, σύμφωνους την αρχή της αναλογικότητας) περιορισμούς στην προσφορά υπηρεσιών διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών στην επικράτειά τους.

Παρόμοια αναφορά για τους αυξημένους κινδύνους που εγκυμονεί για το κοινωνικό σύνολο ειδικά ο τομέας των διαδικτυακά παρεχόμενων τυχερών παιχνιδιών έγινε από το Δικαστήριο και στην υπόθεση *Carmen Media*¹⁵⁸ (2010), όπου επίσης τονίστηκε ότι μία καθολική απαγόρευση όλων των διαδικτυακών τυχερών παιγνίων σε ένα κράτος-μέλος μπορούσε να θεωρηθεί κατ' αρχάς δικαιολογημένη και μη αντικείμενη στην ενωσιακή νομοθεσία, ακόμη κι αν άλλες πιο "παραδοσιακές" μορφές τζόγου ήταν επιτρεπτό να παρέχονται από πληθώρα ιδιωτών παρόχων στο κράτος αυτό, με βασικό επιχείρημα προς τούτο ότι η εξουσία εκτιμήσεως για τον καθορισμό του αρμόζοντος επιπέδου προστασίας των καταναλωτών και της κοινωνίας πάνω στα τομέα των τυχερών παιγνίων ανήκει αποκλειστικά –και ελλείψει φυσικά κοινού νομικού πλαισίου για όλη την Ένωση– στα ίδια τα επιμέρους κράτη-μέλη. Αντίστοιχα, σημείωσε το Δικαστήριο, δεν είναι επίσης υποχρεωτικό ο περιορισμός που θέτει ένα κράτος πάνω σε αυτό τον τομέα να αντιστοιχεί ταυτόχρονα και στην κοινή αντίληψη όλων των υπολοίπων κρατών-μελών σχετικά με τις λεπτομέρειες εφαρμογής της σκοπούμενης προστασίας¹⁵⁹. Τέλος, στην υπόθεση *Engelmann*¹⁶⁰ (2010), το ΔΕΕ τόνισε ότι εθνική νομοθεσία κράτους-μέλους σύμφωνα με την οποία τα τυχερά παιχνίδια μπορούν να διεξάγονται σε αντίστοιχες εγκαταστάσεις αποκλειστικά από επιχειρηματίες των οποίων η έδρα βρίσκεται στο έδαφος του εν λόγω κράτους-μέλους, παραβιάζει την ενωσιακή αρχή της ελευθερίας

¹⁵⁶ *Liga Portuguesa*, C-42/07, σκεψ. 63

¹⁵⁷ *Liga Portuguesa*, C-42/07, σκεψ. 69 «Ο τομέας των τυχερών παιγνίων που προσφέρονται μέσω του Διαδικτύου δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο κοινοτικής εναρμόνισης. Ένα κράτος-μέλος έχει, συνεπώς, το δικαίωμα να θεωρήσει ότι το γεγονός απλώς και μόνον ότι ένας επιχειρηματικός φορέας... προτείνει νομίμως υπηρεσίες... μέσω Διαδικτύου εντός άλλου κράτους-μέλους, όπου είναι εγκατεστημένος και όπου, καταρχήν, ήδη τηρεί τις νόμιμες προϋποθέσεις και υπόκειται σε ελέγχους εκ μέρους των αρμόδιων αρχών του δεύτερου αυτού κράτους, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως επαρκής εγγύηση προστασίας των καταναλωτών του πρώτου κράτους έναντι των κινδύνων διάπραξης απατών και εγκλημάτων, λαμβανομένων υπόψη των δυσκολιών που ενδέχεται να αντιμετωπίζουν, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, οι αρχές του κράτους μέλους εγκατάστασης προς αξιολόγηση των επαγγελματικών προσόντων και της επαγγελματικής εντιμότητας των επιχειρηματικών φορέων»

¹⁵⁸ *Carmen Media Group Ltd v. Land Schleswig-Holstein*, C-46/08, δημοσ. 08.09.2010, ΔΕΕ

¹⁵⁹ *Carmen Media*, C-46/08, σκεψ. 103-105

¹⁶⁰ *Staatsanwaltschaft Linz v. Ernst Engelmann*, C-64/08, δημοσ. 09.09.2010, ΔΕΕ

εγκατάστασης, ασχέτως της γενικότερης πολιτικής που ακολουθεί το συγκεκριμένο κράτος απέναντι στα διαδικτυακά παχνίδια¹⁶¹.

γ) Ενωσιακά νομοθετήματα περιέχοντα διατάξεις ρυθμίζουσες (και) τα τυχερά παίγνια που παρέχονται μέσω διαδικτύου

Ως προαναφέρθηκε, αυτή τη στιγμή δεν υφίσταται κάποια ενιαία κοινοτική νομοθεσία σχετικά με τη συνολική ρύθμιση των ζητημάτων των τυχερών παιχνιδιών εντός της Ένωσης. Ωστόσο, αν και δεν άπτεται άμεσα της θεματολογίας που πραγματεύεται η παρούσα εργασία, για την σφαιρικότερη κατανόηση εν γένει του ζητήματος, δέον όπως αναφερθούν, έστω και συνοπτικά, οι βασικότερες Οδηγίες και Κανονισμοί που μέσω των διατάξεών τους ρυθμίζουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό κάθε μία και με τρόπο ουσιαστικό -μεταξύ εννοείται και πληθώρας άλλων συμβάσεων- και τις συμβάσεις τυχερών παιγνίων εντός των κρατών-μελών.

Κατ' αρχάς, κομβικής σημασίας για τα νόμιμα τυχερά παίγνια εν γένει εντός του ενωσιακού χώρου είναι η Οδηγία 98/48/EC για την Κοινωνία της Πληροφορίας (Information Society Directive)¹⁶². Ίσως η σημαντικότερη ρύθμιση της εν λόγω Οδηγίας αποτελεί η υποχρέωση κάθε κράτους μέλους που επιθυμεί να εισάγει νομοθετικούς περιορισμούς στο ελεύθερο εμπόριο, όπως μέσω πρόβλεψης ειδικών τεχνικών προϋποθέσεων για κάποια δραστηριότητα (μεταξύ των οποίων φυσικά είναι και ο τομέας των τυχερών παιχνιδιών), να το γνωστοποιεί προηγουμένως στην Επιτροπή. Στην Οδηγία αυτή χρησιμοποιείται ο όρος «ηλεκτρονικά μέσα», έννοια που τέθηκε με αρκετά ευρύ εννοιολογικό περιεχόμενο, καθώς σε αυτά, βάσει της Οδηγίας, εντάσσονται κατά τον κοινοτικό νομοθέτη και τα τυχερά παίγνια που διενεργούνται και παρέχονται στο κοινό μέσω διαδικτύου, όπως επίσης και τα πάσης φύσεως ηλεκτρονικά μηχανήματα και συσκευές, που έχουν κατασκευαστεί με σκοπό την -δια ζώσης- χρήση τους από το κοινό προς χάριν συμμετοχής του τελευταίου σε τυχερά παίγνια.

Επιπλέον, μια ακόμη σημαντική Οδηγία, η οποία παρέχει ρυθμίσεις για πληθώρα συμβάσεων που συνάπτονται χωρίς την ταυτόχρονη φυσική παρουσία των συμβαλλόμενων μερών, είναι και η Οδηγία 97/7/EC για το εξ αποστάσεως εμπόριο¹⁶³. Η Οδηγία αυτή αποσκοπεί στην εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών σχετικά με τις συμβάσεις που συνάπτονται εξ αποστάσεως και οι διατάξεις της ρυθμίζουν μεταξύ άλλων και τον τρόπο σύναψης συμβάσεων τυχερών παιγνίων μεταξύ προμηθευτών και καταναλωτών, προβλέποντας επίσης και επιμέρους δικαιώματα και υποχρεώσεις για τα μέρη αντίστοιχα. Ειδικά δε για τις συμβάσεις αυτές τυχερών παιγνίων, λεκτέο τυγχάνει ότι η διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 6 προβλέπει ότι, σε αντίθεση με την πλειονότητα των υπολοίπων συμβάσεων, οι συμβάσεις τυχερών παιγνίων εντάσσονται στις εξαιρέσεις εκείνες στις οποίες δεν

¹⁶¹ A. Kaburakis / R.M.Rodenberg «Odds: Gambling, Law and Strategy in the European Union», σε Business Law International, Vol. 13 No. 1, 2012, σελ. 79-80

¹⁶² Οδηγία υπ' αριθμ. 98/48/EC του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20^{ης} Ιουλίου 1998

¹⁶³ Οδηγία υπ' αριθμ. 97/7/EC του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20^{ης} Μαΐου 1998

υφίσταται δικαίωμα του καταναλωτή να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση αυτή άπαξ και η τελευταία συναφθεί.

Η Οδηγία 2015/849 για το ξέπλυμα χρήματος¹⁶⁴ είναι η μοναδική από τις Οδηγίες που έχει εκδώσει η Ένωση ως τώρα σχετικά με την καταπολέμηση του ξέπλυματος μαύρου χρήματος και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας, η οποία κάνει ρητή μνεία πλέον στα τυχερά παίγνια, εισάγοντας ειδική ρύθμιση ως προς τα τελευταία, θέτοντας έτσι συγκεκριμένες υποχρεώσεις προς τους παρόχους τέτοιων υπηρεσιών που δραστηριοποιούνται εντός της Ένωσης. Ειδικότερα, μεταξύ άλλων συναφών ρυθμίσεων, η Οδηγία στο άρθρο 11 περ. δ' προβλέπει ότι κατά την είσπραξη των κερδών, κατά την κατάθεση του στοιχήματος ή και στις δύο περιπτώσεις, όταν πραγματοποιούν συναλλαγές που ανέρχονται σε ποσό ίσο ή μεγαλύτερο των 2.000€, οι πάροχοι υπηρεσιών τυχερών παιχνιδιών οφείλουν να εφαρμόζουν τα λεγόμενα “μέτρα δέουσας επιμέλειας”, τα οποία συνίστανται μεταξύ άλλων και στην ταυτοποίηση και επαλήθευση των προσωπικών στοιχείων των παικτών. Επίσης, άλλα νομοθετήματα που ρυθμίζουν μέσω του περιεχομένου τους και τις συμβάσεις τυχερών παιγνίων στον ενωσιακό χώρο είναι επίσης ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (GDPR)¹⁶⁵ και η Οδηγία 2005/29 για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές¹⁶⁶.

Πέρα από τα νομοθετικά κείμενα, άξιες αναφοράς είναι επίσης αφενός η πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για έκδοση της λεγόμενης «Πράσινης Βίβλου - Τυχερά παιχνίδια σε απευθείας σύνδεση στην Εσωτερική Αγορά», η οποία εκδόθηκε το 2011¹⁶⁷. Το εν λόγω κείμενο είναι ένα γνωμοδοτικής-συμβουλευτικής φύσης κείμενο προς τα κράτη-μέλη, με μη δεσμευτικό ωστόσο χαρακτήρα, στο οποίο αναγράφονται δεδομένα που μέχρι εκείνο το σημείο είχε συλλέξει η Επιτροπή για διάφορα θέματα σχετικά με τα διαδικτυακά τυχερά παίγνια εντός της Ένωσης, αλλά και σκέψεις ως προς τη βέλτιστη μελλοντική ρύθμιση πολλών από αυτών των ζητημάτων σε νομοθετικό επίπεδο. Επίσης σημαντική είναι τέλος και η Σύσταση της Επιτροπής της 14^{ης} Ιουλίου 2014 για «τις αρχές της προστασίας καταναλωτών και παικτών διαδικτυακών τυχερών παιγνίων και την προστασία ανηλίκων από το διαδικτυακό τζόγο»¹⁶⁸, στην οποία δίνεται έμφαση σε κρίσιμα ζητήματα τα οποία θα πρέπει οι εθνικοί νομοθέτες των κρατών-μελών να ρυθμίσουν επαρκώς, όπως τη διασφάλιση της δίκαιης διεξαγωγής των διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών, την απαγόρευση συμμετοχής σε ανήλικους παίκτες και την εμπορική επικοινωνία των παρόχων με τους παίκτες. Και σε αυτή την περίπτωση, η Επιτροπή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ρύθμιση των εσωτερικών αγορών των κρατών-μελών θα ήταν

¹⁶⁴ Οδηγία υπ' αριθμ. 2015/849 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20^{ης} Μαΐου 2015 σχετικά με την πρόληψη της χρησιμοποίησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος για τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες ή για τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας

¹⁶⁵ ΕΕ 2016/679

¹⁶⁶ Οδηγία υπ' αριθμ. 2005/29 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11^{ης} Μαΐου 2005

¹⁶⁷ (διαθέσιμο σε: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0128:FIN:el:PDF> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 19.10.2023)

¹⁶⁸ Recommendation 2014/478/EU on principles for the protection of consumers and players of online gambling services and for the prevention of minors from gambling online, [2014] OJ L 214/38

ευχερέστερη και αποτελεσματικότερη εάν η Ευρωπαϊκή Ένωση κατάφερνε να προχωρήσει στην θέσπιση Κανονισμού ως προς τον τομέα των τυχερών παιγνίων, γεγονός ωστόσο που λόγω πολιτικών αντιπαραθέσεων και διαφορετικών κοινωνικών αντιλήψεων μεταξύ των διαφόρων κρατών πάνω στο τζόγο εν γένει, δεν κατέστη δυνατό.

Από άποψη ενωσιακού δικαίου ωστόσο σχετικά με τα τυχερά παίγνια που παρέχονται μέσω διαδικτύου, στα πλαίσια και της θεματικής της παρούσας εργασίας, θα ασχοληθούμε κυρίως με τους Κανονισμούς Ρώμη I (593/2008) και Ρώμη II (864/2007), οι οποίοι, ως τμήμα της εθνικής νομοθεσίας κάθε κράτους-μέλους, ρυθμίζουν με ενιαίο τρόπο σε όλη την επικράτεια της Ένωσης και τα ζητήματα σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβατικές και εξωσυμβατικές ενοχές αντίστοιχα, καθώς επίσης και με τον Κανονισμό Βρυξέλλες Ia (1215/2012), ο οποίος με τη σειρά του ρυθμίζει τα ζητήματα ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων, σχετικά με τα θέματα αυτά, στα κράτη-μέλη.

Γ) Οι ρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβάσεις τυχερών παιγνίων (Κανονισμοί Ρώμη I και Ρώμη II)

α) Συμβατικές Ενοχές (Κανονισμός Ρώμη I)

ι) Κατά τόπον και καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής

Ως προς το κατά τόπον πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 593/2008 (Ρώμη I), θα πρέπει να αναφερθεί ότι αυτός ισχύει σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με εξαίρεση μόνο τη Δανία¹⁶⁹, ενώ επίσης, ως προς τη Μεγάλη Βρετανία, ακόμη και μετά την αποχώρησή της από την Ένωση, το εθνικό της δίκαιο -αν και δεν υφίσταται κάποια δέσμευση πλέον από πλευράς ενωσιακού δικαίου- εντούτοις συνεχίζει (με πολύ μικρές διαφοροποιήσεις) να αντανακλά και να φέρει περιεχόμενο σχεδόν ταυτόσημο με αυτό του Κανονισμού Ρώμη I (και Ρώμη II αντίστοιχα), συνεπεία της βούλησης του βρετανού νομοθέτη, μέσα σε όλη την κατάσταση που δημιουργήσε το Brexit, να διατηρηθεί σε αυτό τον τομέα μια νομική βεβαιότητα¹⁷⁰.

Ως προς το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού, προβλέπεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 1 ότι αυτός “εφαρμόζεται στις συμβατικές ενοχές αστικού και εμπορικού δικαίου, στις περιπτώσεις που εμπεριέχουν σύγκρουση νόμων”. Η εν λόγω αναφορά ως προς το πεδίο εφαρμογής πάνω στις συγκεκριμένες ενοχές αυτές, υποδεικνύει ότι αυτό δεν είναι απόλυτα προσδιορισμένο, παρέχοντας έτσι ευρύ περιθώριο ως προς την ερμηνεία υπέρ της εφαρμογής του τελευταίου και σε πληθώρα άλλων περιπτώσεων και πέρα από τις συμβατικές ενοχές με στοιχείο αλλοδαπότητας-διεθνικότητας (όπως για παράδειγμα σε περιπτώσεις ομοσπονδίας κρατιδίων, ή σε

¹⁶⁹ Η οποία εξακολουθεί να τηρεί ως προς τα ζητήματα επιλογής εφαρμοστέου δικαίου τις διατάξεις της Σύμβασης της Ρώμης του 1980

¹⁷⁰ Βλ. σχετικά και: ‘Brexit, English Law and The English Courts: Where Are We Now?’ Clifford Chance, 08/2018, σελ. 3-4 (διαθέσιμο σε: <<https://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/briefings/2018/08/brexit-english-law-and-the-english-courts-where-are-we-now.pdf>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 19.10.2023)

πολιτείες ίδιας χώρας, στο μέτρο φυσικά που τίθεται θέμα εφαρμογής, ως προς κάποια συμβατική σχέση, των εσωτερικών κανόνων του ενός κρατιδίου/πολιτείας έναντι του άλλου).

Ωστόσο, το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού προφανώς δεν είναι απεριόριστο. Ο ενωσιακός νομοθέτης, προκειμένου να συγκρατήσει αντικρουόμενες απόψεις για τις οποίες δεν υπήρχε ομοφωνία μεταξύ των κρατών-μελών, αναγκάστηκε να προβεί στην παράγραφο 2 του άρθρου 1 στην (ρητή) απαρίθμηση αρκετών ζητημάτων και περιπτώσεων στα οποία οι διατάξεις του Κανονισμού Ρώμη Ι δεν εμπίπτουν, όπως είναι τα θέματα που άπτονται της προσωπικής κατάστασης κάποιου προσώπου, ζητήματα κληρονομικών και γαμικών διαφορών, συμφωνίες διαιτησίας, ενοχές από αξιόγραφα, ζητήματα εταιρικού δικαίου κ.α., ενώ φυσικά ο Κανονισμός δεν ρυθμίζει εννοείται σε καμία περίπτωση και ζητήματα φορολογικής, τελωνιακής και εν γένει διοικητικής φύσης.

Το ζήτημα ως προς τα αλλοδαπά –σε σχέση με το εθνικό εσωτερικό δίκαιο κάποιου κράτους- στοιχεία σε μια διαφορά πηγάζουσα εκ συμβάσεως, η κατάφαση της ύπαρξης των οποίων μπορεί να οδηγήσει στην εμφάνιση (και διεκδίκηση εφαρμογής) περισσότερων του ενός δικαίου, είχε αποτελέσει επίσης αντικείμενο προβληματισμού ως προς την επιτυχία των διατάξεων του Κανονισμού να επιτύχουν τους σκοπούς της ασφάλειας δικαίου που επιθυμούσε ο ενωσιακός νομοθέτης. Φυσικά δεν είναι δυνατόν όλα τα στοιχεία μιας σύμβασης να φτάσουν να χαρακτηριστούν ως ουσιώδη, καθώς αυτό θα δημιουργούσε μη αναμενόμενες και προβλέψιμες καταστάσεις για τα συμβαλλόμενα μέρη, ενώ θα είχε ως αποτέλεσμα και την πιθανότητα εφαρμογής εθνικού δικαίου κάποιας χώρας που κανένα εν των μερών δεν θέλησε ή έστω περίμενε ότι θα εφαρμοστεί στην υπόθεση¹⁷¹. Ενδεικτικά, αυτά που χαρακτηρίζονται ως τέτοια στοιχεία αλλοδαπότητας είναι η ιθαγένεια και ο τόπος της διαμονής των συμβαλλόμενων μερών, ο τόπος εκπλήρωσης των συμβατικών υποχρεώσεων και ο τόπος κατάρτισης της σύμβασης. Επίσης, λεκτέο τυγχάνει ότι σε κάποια συμβατική σχέση στην οποία όλα τα επιμέρους στοιχεία της εντοπίζονται μεν στον αυτό τόπο, αλλά έχει ωστόσο τεθεί κάποια ρήτρα επιλογής αλλοδαπού δικαίου ή ρήτρα επιλογής αλλοδαπού δικαστηρίου, ο Κανονισμός διεκδικεί και σε αυτή την περίπτωση εφαρμογής.

ii) Οι γενικοί κανόνες συνδέσεως του άρθρου 3 και 4 ως προς την υπόδειξη του εφαρμοστέου δικαίου

Τα άρθρα 3 και 4 του Κανονισμού «Ρώμη Ι» ρυθμίζουν τα θέματα εφαρμοστέου δικαίου προβλέποντας ομοιόμορφους κανόνες δικαίου όπως γίνεται και σχετική αναφορά και στον τίτλο του Κεφαλαίου II. Αρχικά, ήδη στο άρθρο 3 παραγρ. 1, θεσπίζεται νομοθετικά η απόλυτη αρχή της αυτονομίας των συμβαλλόμενων μερών. Έτσι, οι συμβαλλόμενοι έχουν κατ' αρχάς πλήρη ελευθερία ως προς την επιλογή του

¹⁷¹ P. Kaye, The new private international law of contract of the European Community: Implementation of the EEC's Contractual Obligations Convention in England and Wales under the Contracts (Application Law) Act 1990, Aldershot, Hants, England ; Brookfield, Vt., USA : Dartmouth Pub. Co., 1993, σελ. 107 επομ.

δικαίου που θα διέπει τη σύμβασή τους¹⁷², με τη δυνατότητα μάλιστα το επιλεγέν δίκαιο να μην σχετίζεται καν, μέσω κάποιου συνδέσμου, με κάποιο στοιχείο της σύμβασης καθαυτής, αλλά αντίθετα μοναδικός λόγος εμφάνισής του στη συμβατική σχέση να είναι η επιλογή των μερών¹⁷³. Φυσικά, ο εν λόγω κανόνας της αυτονομίας των συμβαλλόμενων ως προς το εφαρμοστέο επιθυμητό δίκαιο ενέχει περιορισμούς, πηγάζοντες οι τελευταίοι από έτερες διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, ανάλογα τη φύση της συμβατικής σχέσης, όπως είναι ειδικά οι περιπτώσεις καταναλωτικών συμβάσεων, η περίπτωση των οποίων αναλύεται κατωτέρω, ή οι εργατικές συμβάσεις. Επίσης σημαντική διάταξη του Κανονισμού είναι και η δυνατότητα «διαμελισμού» της σύμβασης σε διαφορετικά μέρη (αρθρ.3 παρ.1 εδαφ. γ'), περίπτωση που επικράτησε να αποδίδεται διεθνώς με τον όρο "dépeçage", με αποτέλεσμα τη δυνητική υπαγωγή καθενός εκ των μερών-τμημάτων αυτών της σύμβασης σε διαφορετικό δίκαιο, ανάλογα με την επιλογή των συμβαλλόμενων. Επίσης παρέχεται και η δυνατότητα του μεταγενέστερου της καταρτίσεως της εκάστοτε συμβάσεως ορισμού εφαρμοστέου δικαίου ή και της τροποποίησης του επιλεγέντος δικαίου αυτού (άρθρ. 3 παρ.2).

Επίσης, με την παράγραφο 3 του άρθρου 3 τίθεται περιορισμός στο δικαίωμα απόλυτης αυτονομίας των μερών σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο που επιλέγουν, καθώς ακόμη και αν επέλεξαν το δίκαιο κάποιας χώρας ως εφαρμοστέο στη σύμβαση που συνήψαν, εντούτοις δεν δύνανται να αποκλείσουν την εφαρμογή των αναγκαστικών διατάξεων του δικαίου της χώρας στην οποία εντοπίζονται όλα τα (υπόλοιπα, πλην του επιλεγέντος αυτού δικαίου) δεδομένα της εν λόγω σύμβασης.

Εξίσου μεγάλης σημασίας όμως είναι και η παράγραφος 4 του άρθρου 3 του Κανονισμού, με βάση την οποία αναγνωρίζεται η παντί τρόπω εξακολούθηση της ισχύς των αναγκαστικών κανόνων του ενωσιακού δικαίου (κατά την αντίστοιχη περίπτωση της παραγρ. 3 του ίδιου άρθρου) με την διαφοροποίηση ωστόσο ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση, το επιλεγέν ως εφαρμοστέο δίκαιο από τα συμβαλλόμενα μέρη είναι δίκαιο τρίτης χώρας. Οι αναγκαστικοί κανόνες αυτοί του ενωσιακού δικαίου ωστόσο, θα εφαρμόζονται με τον τρόπο έχουν ενσωματωθεί και ισχύουν στο δίκαιο του δικάζοντος δικαστή¹⁷⁴.

Με το άρθρο 4 παράγραφος 1 του Κανονισμού Ρώμη I εισάγονται κάποιοι ειδικοί κανόνες-τεκμήρια που υποδεικνύουν, σε περιπτώσεις μη ύπαρξης σχετικής επιλογής από τα συμβαλλόμενα μέρη, το εφαρμοστέο δίκαιο για συγκεκριμένες κατηγορίες συμβάσεων. Στη θεωρία έχει επικρατήσει ο χαρακτηρισμός αυτών των κανόνων ως «τεκμήρια», επειδή ακριβώς είναι δυνατή η ανατροπή τους κατά την κρίση του εφαρμοστή του δικαίου, εφόσον κριθεί ότι η έννομη σχέση που συνδέει τους συμβαλλόμενους συνδέεται στενότερα με χώρα διαφορετική εκείνης την οποία

¹⁷² Ελευθερία η οποία ωστόσο προβλεπόταν και στη Συνθήκη της Ρώμης αλλά και στο άρθρο 25 ΑΚ.

¹⁷³ Χ. Μειδάνης, "Το εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβατικές ενοχές" σε Χ. Παμπούκη (επιμ.), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2009, υπ. 53, σελ. 235

¹⁷⁴ Α. Γραμματικάκη - Αλεξίου/Ζ. Παπασιώπη - Πασιά/Ε. Βασιλακάκης, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2017, σελ. 310

υποδεικνύουν οι κανόνες αυτοί ή αν το εφαρμοστέο δίκαιο δεν έχει καταστεί δυνατό να προσδιοριστεί σύμφωνα με τα οριζόμενα στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 4.

Συμπερασματικά, οι γενικοί κανόνες των άρθρων 3 και 4 του Κανονισμού εγκαθιδρύουν καταρχάς την ελευθερία επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου, αλλά και τον θεμιτό από τον ενωσιακό νομοθέτη τον περιορισμό της από τους εκάστοτε εθνικούς κανόνες αναγκαστικού δικαίου, εισάγοντας ταυτόχρονα και ειδική διάταξη για τη ρητή διαφύλαξη των αναγκαστικών διατάξεων και του ίδιου του ενωσιακού δικαίου, επί περιπτώσει επιλογής εκ των μερών δικαίου κάποιας τρίτης χώρας. Επίσης όμως, ο Κανονισμός παρέχει σχετική ρύθμιση και για την περίπτωση όπου τα συμβαλλόμενα μέρη δεν προέβησαν σε επιλογή εφαρμοστέου δικαίου στη συμβατική τους σχέση, το οποίο ακριβώς υποδεικνύεται από τις αντίστοιχες διατάξεις, ανάλογα με την επιμέρους φύση της εκάστοτε υπό κρίση σύμβασης.

β) Εξωσυμβατικές ενοχές (Κανονισμός Ρώμη II)

ι) Εισαγωγικά - Οι εξωσυμβατικές ενοχές εν γένει στα πλαίσια τυχερών παιγνίων

Πολύ συχνά, η εγγενής ιδιαιτερότητα που εμφανίζει ο τζόγος σε όλες του τις μορφές και εκφάνσεις, έχει οδηγήσει στο φαινόμενο να εξετάζονται οι σχέσεις των εμπλεκόμενων μερών πέρα από την καθαρά (ενδο)συμβατική τους βάση, και υπό το πρίσμα εξωσυμβατικών νομικών βάσεων, ιδίως δε αυτών της αδικοπραξίας αλλά και του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Αυτό συμβαίνει ιδίως στις περιπτώσεις όπου αφενός ο παίκτης θα ισχυρίζεται ότι ο αντισυμβαλλόμενός του επαγγελματίας/πάροχος τέτοιων υπηρεσιών αμέλησε την υποχρέωσή του να προστατεύσει τον πρώτο από την κατασπατάληση της περιουσίας του συνεπεία κάποιου προβλήματος που εμφάνιζε ο παίκτης (παραδείγματος χάριν, ψυχιατρικής φύσης), υποχρέωση που υπήρχε για τον επαγγελματία/πάροχο ασχέτως της εγκυρότητας ή μη της κείμενης συμβατικής σχέσης με τον (αντισυμβαλλόμενο) παίκτη, αφετέρου, σε περιπτώσεις όπου ο παίκτης υποστηρίζει ότι ο ίδιος ζημιώθηκε συνεπεία κάποιας απατηλής ενέργειας του παρόχου (παραδείγματος χάριν με καταχρηστικά τροποποιηθέν παίγνιο, ώστε οι πιθανότητες να είναι καταφανώς υπέρ της ήττας του παίκτη). Αποτέλεσμα αυτού, είναι ουκ ολίγες φορές στις δικαστικές διενέξεις που ανακύπτουν σε διάφορα δικαστήρια ανά τον κόσμο, ο παίκτης να αναζητά αποζημίωση δυνάμει (και) των διατάξεων σχετικά με την αδικοπραξία. Επιπλέον, συχνές είναι και οι περιπτώσεις όπου η σύμβαση τυχερού παιγνίου/στοιχηματισμού που κατήρτισε ο παίκτης με τον επαγγελματία ήταν για οποιοδήποτε λόγο άκυρη, με αποτέλεσμα ο πρώτος να δύναται να αξιώσει επιστροφή των στοιχηματισθέντων ποσών κατά τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Αμφότερες οι ως άνω νομικές βάσεις, εμφανίζουν, όπως είναι φυσικό, μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, καθώς αρκετές φορές η ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου σε πολλές από αυτές τις περιπτώσεις, και ιδίως στις διαφορές που άπτονται ζητημάτων σχετικά με διαδικτυακά παρεχόμενα τυχερά παίγνια, εμφανίζει ιδιαίτερα μεγάλες δυσκολίες. Κατωτέρω ακολουθεί ανάλυση των εν λόγω θεμάτων, υπό το πρίσμα των ρυθμίσεων που προβλέπει ο Κανονισμός Ρώμη II, καθώς και των επιμέρους στοιχείων της συγκεκριμένης θεματικής που χρήζουν περαιτέρω σχολιασμού.

ii) Πεδίο Εφαρμογής του Κανονισμού Ρώμη II

Τα θέματα εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές ρυθμίζονται από τον Κανονισμό Ρώμη II, ο οποίος ολοκληρώθηκε και τέθηκε σε ισχύ μετά από εννέα χρόνια εργασιών. Ο Κανονισμός έχει εφαρμογή στις εξωσυμβατικές ενοχές αστικού και εμπορικού δικαίου, στην περίπτωση φυσικά που ανακύπτει σύγκρουση δικαίων.

Με βασική στόχευση τη διαμόρφωση ενός ομοιόμορφου νομικού πλαισίου σχετικά με την εφαρμογή του αρμόζοντος (ουσιαστικού) δικαίου επί των αδιοπρακτικών ενοχών, η έννοια της αδιοπραξίας στα πλαίσια του Ρώμη II είναι αυτόνομη και κοινοτική, μη υπαγόμενη απαραίτητα στο εννοιολογικό περιεχόμενο που αποδίδεται στην αδιοπραξία από τα επιμέρους εσωτερικά δίκαια των κρατών. Στην ουσία αποτελεί αστικής φύσης ενοχή, η οποία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως συμβατική. Επίσης, αφ'ης στιγμής ο Κανονισμός έχει εφαρμογή και σε εξωσυμβατικές ενοχές από αντικειμενική ευθύνη, η υπαιτιότητα του οφειλέτη αδιοπρακτήσαντος δεν αποτελεί προϋπόθεση για την κατάφαση περί τελέσεως αδιοπραξίας¹⁷⁵.

Ο συγκεκριμένος Κανονισμός, όπως και στην περίπτωση του Κανονισμού Ρώμη I, δεν εφαρμόζεται, σε φορολογικές, τελωνειακές και διοικητικές υποθέσεις, ούτε και σε υποθέσεις ευθύνης του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις του κατά την άσκηση κρατικής εξουσίας («*acta iure imperii*»). Κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 3 παρ.2 του Κανονισμού, εξαιρούνται επίσης ρητά από το πεδίο εφαρμογής του οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις και περιουσιακές σχέσεις συζύγων, οι (εξωσυμβατικές) ενοχές απορρέουσες από συναλλαγματικές και άλλα αξιόγραφα, από το δίκαιο εταιρειών, καθώς και από προσβολές του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, συμπεριλαμβανομένης σε αυτά και της δυσφήμισης.

iii) Το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές που πηγάζουν από αδιοπραξία κατά τον Κανονισμό Ρώμη II

Ο γενικός κανόνας, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις ενοχές από αδιοπραξία εμπεριέχεται στην ρύθμιση της διάταξης του άρθρου 4 παρ. 1 του Κανονισμού, κατά με το οποίο “το εφαρμοστέο δίκαιο επί εξωσυμβατικής ενοχής η οποία απορρέει από αδιοπραξία είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία επέρχεται η ζημία, ανεξαρτήτως της χώρας στην οποία έλαβε χώρα το ζημιογόνο γεγονός καθώς και της χώρας ή των χωρών στις οποίες το εν λόγω γεγονός παράγει έμμεσα αποτελέσματα”. Σύμφωνα με αυτή τη διάταξη, εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις αδιοπρακτικών ενοχών που εμπίπτουν στο πεδίο του Ρώμη II είναι το δίκαιο του τόπου, στον οποίο επέρχεται (ή απειλείται να επέλθει) η άμεση ζημία (*loci damni*). Η επιλογή από τον ενωσιακό νομοθέτη του κανόνα της *lex loci damni* και όχι αυτού του τόπου τέλεσης της ζημίας (*lex delicti commissi*), ο οποίος ισχύει στα περισσότερα εθνικά δίκαια των κρατών-μελών, δικαιολογήθηκε κυρίως για λόγους ασφάλειας του δικαίου. Η επιλογή της *lex loci damni* φαίνεται να ισορροπεί καλύτερα τα αντίθετα συμφέροντα τόσο του

¹⁷⁵ Α. Γραμματικάκη - Αλεξίου/Ζ. Παπασιώπη - Πασιά/Ε. Βασιλακάκης, ο.π., σελ.. 345-348

αδικοπρακτήσαντος όσο και του ζημιωθέντος, και εδράζεται στη λογική της αντικειμενικής ευθύνης¹⁷⁶. Ο προσδιορισμός του τόπου όπου λαμβάνει χώρα η επέλευση της ζημίας δύναται να προσδιοριστεί σε συνάρτηση με τον Κανονισμό 1215/2012 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις. Σύμφωνα εξάλλου και με την αιτιολογική έκθεση του Κανονισμού Ρώμη II, το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής του πρώτου θα πρέπει να συνάδει με τον Κανονισμό 44/2001 (και νυν Κανονισμό 1215/2012)¹⁷⁷.

Ωστόσο, ο εν λόγω γενικός κανόνας της *lex loci damni* της παραγράφου 1 του άρθρου 4 του Κανονισμού περιορίζεται σημαντικά από τη διάταξη παραγράφου 2 του ίδιου άρθρου, κατά την πρόβλεψη της οποίας «αν ο φερόμενος ως υπαίτιος και ο ζημιωθείς έχουν, κατά τον χρόνο επέλευσης της ζημίας, τη συνήθη διαμονή τους στην ίδια χώρα, εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής» (αρχή της «*lex domicilii communis*»). Η ρύθμιση αυτή της εφαρμογής του δικαίου του τόπου όπου τα μέρη συνδέονται στενότερα, και άρα και με το οποία η ίδια διαφορά παρουσιάζει στενότερους δεσμούς, βοηθά στην ορθότερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή του δικαίου και στην ρύθμιση με συστηματικότερο τρόπο των ζητημάτων κάθε υπόθεσης, ενώ φυσικά ευνοεί και την προβλεψιμότητα και την ασφάλεια δικαίου.

Η παράγραφος 3 του άρθρου 4 του Κανονισμού περιέχει ρήτρα διαφυγής με δυνατότητα αποκλεισμού και της *lex loci damni* και της *lex domicilii communis*, και αντίθετα υποδεικνύοντας, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις που έχουν τεθεί, ως εφαρμοστέο το δίκαιο του κράτους με το οποίο η διαφορά παρουσιάζει στενότερο δεσμό. Ειδικότερα, κατά την εν λόγω διάταξη, «εάν, από το σύνολο των περιστάσεων, συνάγεται ότι η αδικοπραξία εμφανίζει προδήλως στενότερο δεσμό με χώρα άλλη από εκείνη που ορίζεται στις παραγράφους 1 ή 2, εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής». Προδήλως στενότερος δεσμός με άλλη χώρα είναι αυτός που δύναται να βασίζεται κυρίως σε κάποια προϋπάρχουσα σχέση μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, όπως για παράδειγμα κάποια σύμβαση που συνδέεται με (ή στα πλαίσια της εκτέλεσης της οποίας ανέκυψε) η υπό κρίση αδικοπραξία.

Όπως αναφέρεται και στην Πρόταση του Κανονισμού¹⁷⁸, η εν λόγω διάταξη έχει εξαιρετικό χαρακτήρα, ακριβώς λόγω της αδυναμίας ασφαλούς πρόβλεψης, και εφαρμόζεται σε περιπτώσεις ενοχών με προδήλως στενότερο και όχι απλώς στενότερο δεσμό με κάποιο άλλο κράτος.

Στο β' εδάφιο της παραγράφου 3 αναφέρονται ενδείξεις, προκειμένου να κατευθύνουν τον εφαρμοστή του δικαίου σε τέτοιες περιπτώσεις που η ρύθμιση διεκδικεί εφαρμογής, με τη βασικότερη να είναι ιδίως η περίπτωση κατά την οποία τα διάδικα μέρη συνδέονταν ήδη με κάποια προϋφιστάμενη σχέση. Αποτελεί στοιχείο το οποίο δύναται να ληφθεί υπόψη προκειμένου να προσδιοριστεί το εάν και κατά πόσο υπάρχει όντως ο απαιτούμενος έκδηλα στενότερος δεσμός με κάποια έτερη χώρα από αυτόν που ορίζεται από τις άλλες διατάξεις. Ωστόσο, θα πρέπει να

¹⁷⁶ Ι. Δρυλλεράκης, 'Το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές και η δυνατότητα επιλογής από τα μέρη', Τιμητικός Τόμος Σπυρίδωνος Β. Βρέλλη, «Σε αναζήτηση δικαιοσύνης», Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ.253

¹⁷⁷ βλ. αιτιολ. σκέψη 7 Κανονισμού Ρώμη II

¹⁷⁸ COM (2003) 427 τελικό, παρατηρήσεις επί του άρθρου 3.

αναφερθεί ότι το εφαρμοστέο δίκαιο στην εν λόγω προϋφιστάμενη σχέση δεν τυγχάνει ακρίτως και αυτόματα εφαρμογής, καθώς ο εφαρμοστής του δικαίου έχει στη διάθεσή του ένα περιθώριο προκειμένου να αξιολογήσει εάν υφίσταται ουσιαστικός δεσμός ανάμεσα στην εξωσυμβατική ενοχή και στο εφαρμοστέο επί αυτής της προϋπάρχουσας μεταξύ των μερών σχέσης δικαίου.

Η διάταξη προβλέπει ότι η εν λόγω προϋφιστάμενη σχέση δύναται να συνίσταται σε σύμβαση η οποία φαίνεται να έχει στενή σχέση με τη συγκεκριμένη αδικοπραξία. Η ρύθμιση έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ιδίως για τις χώρες των οποίων η έννομη τάξη αναγνωρίζει τη σώρευση συμβατικής και εξωσυμβατικής ευθύνης ανάμεσα στα ίδια διάδικα πρόσωπα. Η ευελιξία που παρέχει η συγκεκριμένη διάταξη, παρά τις αυστηρές προϋποθέσεις για την εφαρμογή της, είναι σημαντική για το δικάζον δικαστήριο, καθώς το τελευταίο έχει τη δυνατότητα να εντάξει στο συλλογισμό του προκειμένου να οδηγηθεί σε ασφαλές συμπέρασμα σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο που αρμόζει σε μια εξωσυμβατικής φύσης διαφορά, μια καθαρά συμβατική σχέση (όπως για παράδειγμα εν προκειμένω την παροχή υπηρεσιών από επαγγελματία σε κάποιον πελάτη) στα πλαίσια της οποίας ανέκυψε η πρώτη. Έτσι, ο ίδιος ο Κανονισμός επιτρέπει (ή ορθότερα μάλλον, υποδεικνύει) στον εφαρμοστή του δικαίου –εφόσον κριθεί ότι όντως υφίσταται σε κάποια υπόθεση ο απαιτούμενος προδήλως στενότερος σύνδεσμος- να εφαρμόσει ενιαίο δίκαιο για το σύνολο των νομικών σχέσεων της υπό κρίση περίπτωσης, με τρόπο που αφενός κάνει σεβαστές τις προσδοκίες των εμπλεκόμενων στη διαφορά μερών, αφετέρου συμβάλλει στην βέλτιστη απονομή της δικαιοσύνης.

Επιπροσθέτως, σχετικά με αδικοπρακτικές συμπεριφορές πολλαπλής τοπικής σύνδεσης λεκτέο είναι ότι ο ενωσιακός νομοθέτης δεν προέβη σε συγκεκριμένη ρύθμιση στον Κανονισμό. Ωστόσο από την αιτιολογικές σκέψεις του Ρώμη II θα μπορούσε να λεχθεί ότι είναι φανερό η πρόθεση του νομοθέτη για επιμεριστική εφαρμογή των κανόνων των δικαίων των χωρών, στην επικράτεια των οποίων συνέβη και το ανάλογο ποσοστό της (συνολικής) ζημίας¹⁷⁹. Παρόλα αυτά βέβαια, προφανής είναι και η δυστοκία που ανακύπτει σε μια τέτοια περίπτωση για τον εφαρμοστή του δικαίου στην εν λόγω περίπτωση επιμεριστικής εφαρμογής διαφόρων δικαίων¹⁸⁰. Σε αυτές τις ειδικές περιπτώσεις διαφορών, η λύση που φαίνεται να προκρίνεται από τη θεωρία ως επικρατέστερη είναι η εφαρμογή είτε του δικαίου του βαρύνοντος τόπου, είτε η *lex fori*¹⁸¹.

iv) Οι λοιπές εξωσυμβατικές ενοχές και ιδίως ο αδικαιολόγητος πλουτισμός

Οι διατάξεις του Κανονισμού Ρώμη II ρυθμίζουν και τα ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου σχετικά με ενοχές, οι οποίες δεν θεμελιώνονται σε σύμβαση και ούτε πηγάζουν από αδικοπραξία, αλλά ωστόσο εμφανίζουν στενή σύνδεση με κάποια προϋπάρχουσα σχέση μεταξύ των διαδίκων. Οι περιπτώσεις αυτές είναι ο

¹⁷⁹ Αιτιολ. σκέψεις 2 και 17 Κανονισμού

¹⁸⁰ βλ. και: COM (2003) 427 τελικό, παρατηρήσεις επί του άρθρου 6

¹⁸¹ Σταματιάδη, «Ο Κανονισμός (ΕΚ) 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II)», Τιμητικός Τόμος Καθηγητή Ιωάννη Βούλγαρη, 2010, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 345.

αδικαιολόγητος πλουτισμός (άρθρο 10 Κανονισμού), η διοίκηση αλλοτρίων, (άρθρο 11) και η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων. (άρθρο 12). Επί των ως άνω εφαρμόζεται το δίκαιο που ρυθμίζει το σύνολο της έννομης σχέσης.

Ειδικά δε ως προς τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, οι ρυθμίσεις του ενωσιακού νομοθέτη επί της συγκεκριμένης περίπτωσης εντοπίζονται στο άρθρο 10 του Κανονισμού. Κατ' αρχάς, στην παράγραφο 1 του εν λόγω άρθρου, προβλέπεται ότι εφόσον η υπό κρίση εξωσυμβατική ενοχή, απορρέουσα εξ αδικαιολογήτου πλουτισμού (στις οποίες ρητά αναφέρεται ότι εντάσσονται και τα αχρεωστήτως καταβληθέντα) συνδέεται με υφιστάμενη σχέση μεταξύ των μερών, όπως για παράδειγμα η εξωσυμβατική ενοχή που πηγάζει από σύμβαση ή αδικοπραξία που εμφανίζει στενό σύνδεσμο με αυτόν τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, εφαρμοστέο βάσει του Κανονισμού θα είναι το δίκαιο το οποίο διέπει τη συγκεκριμένη σχέση. Η εν λόγω ρύθμιση σαφέστατα παρέχει ασφάλεια δικαίου στα εμπλεκόμενα στη διαφορά μέρη και είναι σύμφωνη με την αρχή της προβλεψιμότητας, αφού είναι λογικό και αναμενόμενο η επιστροφή του όποιου υπό κρίση πλουτισμού να πρέπει να γίνεται με βάση την προγενέστερη έννομη σχέση που τον προκάλεσε εξ αρχής, ενώ επίσης, με αυτή την επιλογή, αποφεύγεται σε μεγάλο βαθμό και η πιθανότητα ύπαρξης αντιφατικών λύσεων από την εφαρμογή διαφορετικών δικαίων επί ιδίων πραγματικών περιστατικών όταν (συν)εκδικάζονται διαφορετικά αιτήματα¹⁸². Στις επόμενες παραγράφους του ίδιου άρθρου, θέτονται εναλλακτικοί τρόποι εύρεσης του εφαρμοστέου επί της διαφοράς δικαίου όταν αυτό δεν είναι δυνατόν με βάση την ανωτέρω διάταξη της πρώτης παραγράφου, με την παράγραφο 2 να θεσπίζει ότι, εφόσον τα μέρη έχουν τη συνήθη διαμονή τους στην ίδια χώρα τη στιγμή που έλαβε χώρα το γεγονός το οποίο στοιχειοθετεί τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, τότε εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της εν λόγω χώρας, ενώ και η παράγραφος 3 ορίζει ότι όταν δεν είναι δυνατό να καθορισθεί το εφαρμοστέο δίκαιο με βάση της δύο πρώτες παραγράφους του άρθρου 10, θα πρέπει να εφαρμόζεται το δίκαιο του κράτους στο οποίο επήλθε και συγκεκριμένος κάθε φορά πλουτισμός. Τέλος, και στην περίπτωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού ο ενωσιακός νομοθέτης θέλησε να θέσει ρήτρα διαφυγής, παρέχοντας αντίστοιχη ευελιξία στον εφαρμοστή του δικαίου, η οποία, όπως και στην περίπτωση της αδικοπραξίας, προβλέπει ότι όταν, από το σύνολο των περιστάσεων μιας διαφοράς, συνάγεται σαφώς ότι η εξωσυμβατική ενοχή που απορρέει από αδικαιολόγητο πλουτισμό, συνδέεται προδήλως στενότερα με χώρα άλλη από εκείνη που ορίζεται στις παραγράφους 1, 2 και 3, εφαρμοστέο θα είναι το δίκαιο της άλλης χώρας αυτής.

ν) Ειδικά οι κανόνες ασφάλειας και συμπεριφοράς (άρθρο 17 Κανονισμού)

Ιδιαίτερα σημαντική επίσης ρύθμιση ειδικά για τις περιπτώσεις παροχής υπηρεσιών τυχερών παιγνίων και τις πιθανές εξωσυμβατικές αξιώσεις που μπορεί να ανακύψουν στα πλαίσια αυτών είναι και η διάταξη του άρθρου 17 του Κανονισμού, με τίτλο «Κανόνες ασφάλειας και συμπεριφοράς», η οποία προβλέπει ότι «κατά την

¹⁸² (Όπως για παράδειγμα την κατάφαση αδικοπρακτικής ευθύνης του ζημιώσαντος από το ένα δίκαιο, και παρόλα αυτά, την ταυτόχρονη απόρριψη του αιτήματος επιστροφής του πλουτισμού του εν λόγω ζημιώσαντος που επήλθε συνεπεία αυτής της αδικοπραξίας από το άλλο δίκαιο)

αξιολόγηση της συμπεριφοράς του φερομένου ως υπαιτίου, λαμβάνονται υπόψη, ως πραγματικό στοιχείο και στο μέτρο που είναι αναγκαίο, οι κανόνες ασφάλειας και συμπεριφοράς που ίσχυαν στον τόπο και κατά τον χρόνο επέλευσης του γεγονότος που θεμελιώνει την ευθύνη». Η διάταξη αυτή αναφέρεται σε κανόνες που πολλές φορές είθισται να χαρακτηρίζονται και ως “soft law” από τα εθνικά δίκαια, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται η πιθανότητα να έχουν πράγματι και κανονιστικό περιεχόμενο, όπως χαρακτηριστικά είναι οι κανόνες οδικής ασφάλειας ενός κράτους. Οι κανόνες αυτοί που αναφέρει το εν λόγω άρθρο συχνά υποδεικνύουν στα υποκείμενα του δικαίου τον τρόπο που πρέπει να ενεργούν και να συμπεριφέρονται στα πλαίσια της συγκεκριμένης δραστηριότητάς τους, όπως για παράδειγμα είναι κατεξοχήν οι κανόνες δεοντολογίας κάποιου επαγγελματικού/εμπορικού κλάδου, χωρίς ωστόσο οι εν λόγω κανόνες να έχουν απαραίτητα θεσμοθετηθεί (με ισχύ νόμου) στο εσωτερικό δίκαιο ή πολλώ δε μάλλον να προβλέπουν απαραίτητα κάποια νομική κύρωση ή η παραβίασή τους να συνιστά αυτοδικαίως συμπεριφορά παράνομη, αλλά αντίθετα, περισσότερο υποδεικνύουν το μέτρο της ευθύνης και της δέουσας επιμέλειας που θα πρέπει να τηρείται από τα υποκείμενα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής τους^{183,184}.

Κατά ένα μέρος της νομικής θεωρίας, ο λόγος που η συγκεκριμένη διάταξη περιορίζει τον εφαρμοστή του δικαίου στο να λάβει μεν υπόψιν του τους κανόνες αυτούς, αλλά αφενός μόνο «ως πραγματικό στοιχείο», αφετέρου μόνο «στο μέτρο που είναι αναγκαίο», είναι διότι ο ενωσιακός νομοθέτης θέλησε, και μάλιστα “εμφατικά”, να αποφύγει την άμεση εφαρμογή τέτοιων (αλλοδαπών) κανόνων εις βάρος των αντίστοιχων του εφαρμοστέου κάθε φορά δικαίου¹⁸⁵ (τουλάχιστον όσων τέτοιων κανόνων εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία και έχουν επίσης κανονιστικό περιεχόμενο). Η πιθανή άμεση εφαρμογή τέτοιων κανόνων θεωρήθηκε (ορθώς) ότι θα έπληττε την ασφάλεια του δικαίου ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο σε υποθέσεις αδιοπραξίας, καθώς ο εκάστοτε εφαρμοστής του δικαίου θα είχε πλέον τη διακριτική ευχέρεια να επιλέξει ενδεικτικά ανάμεσα στην εφαρμογή του δικαίου του

¹⁸³ Βλ. ενδεικτικά επί του θέματος: “The Austrian Supreme Court on a Slippery Slope: The FIS Rules of Conduct and Article 17 of the Rome II Regulation”(δημ. σε <<https://eapil.org/2023/04/19/the-austrian-supreme-court-on-a-slippery-slope-the-fis-rules-of-conduct-and-article-17-of-the-rome-ii-regulation/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 17.10.2023), όπου σχολιάζεται πρόσφατη υπόθεση στην οποία το Ανώτατο Δικαστήριο της Αυστρίας κλήθηκε να αξιολογήσει, υπό το πρίσμα του άρθρου 17 του Κανονισμού Ρώμη II, την ισχύ και την εφαρμογή των κανόνων του Κώδικα Δεοντολογίας αθλητών σκι (“FIS Code of Conduct for Skiers and Snowboarders”) που έχει θεσπίσει η διεθνής ομοσπονδία σκι, σε υπόθεση που αφορούσε τραυματισμό Ολλανδών αθλητών μεταξύ τους σε αγώνα που έλαβε χώρα στην Αυστρία.

¹⁸⁴ Ως προς και το ελληνικό δίκαιο, βλ. ενδεικτικά τις 76/2018 ΜΠρΛαμ και 2523/2018 ΜΠρΑθ (με όμοιο σκεπτικό), σχετικά με τις συνέπειες παραβίασης των κανόνων του Κώδικα Δεοντολογίας Τραπεζών: «Συνεπώς, και από το γράμμα του Κώδικα καθίσταται σαφές ότι η μη τήρηση της Διαδικασίας Επίλυσης Καθυστερήσεων (ΔΕΚ) από υπόχρεο ίδρυμα συνιστά αθέτηση εποπτικής υποχρέωσης, παρέχουσα στην ΤτΕ ως ελέγχουσα αρχή τη δυνατότητα να απαιτεί από το μη συμμορφούμενο ίδρυμα τη λήψη των απαραίτητων μέτρων και να του επιβάλλει κυρώσεις, χωρίς να προκύπτει ότι ...ο Κώδικας αποβλέπει και στην επαγωγή ακυρότητας στις περιπτώσεις όπου η καταγγελία έλαβε χώρα χωρίς την τήρηση της ΔΕΚ»

¹⁸⁵ βλ. σχετικά και C.H. Kaminsky, The Rome II Regulation: A Comparative Perspective on Federalizing Choice of Law, 85 Tul. L. Rev. 55 (2010), σελ. 89-91 (διαθέσιμο και σε ΤΝΠ “HeinOnline”)

τόπου όπου επήλθε η ζημία ή του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο συμβάν. Χαρακτηριστική επί αυτού είναι και η αναφορά για το εν λόγω άρθρο στην Πρόταση του Κανονισμού όπου επισημαίνεται ότι η εν λόγω διάταξη «βασίζεται στη διαπίστωση ότι ο δράστης πρέπει να τηρεί τους κανόνες ασφάλειας και συμπεριφοράς που ισχύουν στη χώρα στην οποία δρα, ανεξάρτητα από το δίκαιο που μπορεί να εφαρμοστεί στις αστικές συνέπειες της πράξης του, και ότι αυτοί οι κανόνες πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη κατά τον καθορισμό της ευθύνης. Η συνεκτίμηση του αλλοδαπού δικαίου πρέπει να διακρίνεται από την εφαρμογή του: ο δικαστής θα εφαρμόσει αποκλειστικά το δίκαιο που ορίζεται από τον κανόνα σύγκρουσης, αλλά θα πρέπει να λάβει υπόψη ένα άλλο δίκαιο ως απλό γεγονός, για παράδειγμα, όταν πρόκειται να αξιολογήσει ή να προσδιορίσει το ποσό της αποζημίωσης, τη σοβαρότητα του παραπτώματος ή την καλή ή κακή πίστη του δράστη»¹⁸⁶.

Η συγκεκριμένη ρύθμιση είναι βαρύνουσα σημασίας ειδικά για τις περιπτώσεις των παρεχόμενων μέσω διαδικτύου τυχερών παιγνίων, ειδικά όταν οι συμβαλλόμενοι βρίσκονται σε διαφορετικά κράτη, ακριβώς διότι σε αυτές τις περιπτώσεις είναι σύνηθες σε πολλές χώρες να προβλέπονται τέτοιοι κώδικες συμπεριφοράς/δεοντολογίας για τους παρόχους υπηρεσιών διαδικτυακών τυχερών παιγνίων, που μεταξύ άλλων ρυθμίζουν και τον τρόπο και το βαθμό της πρόληψης που πρέπει να τηρείται από τους τελευταίους απέναντι χρήστες τους (ειδικά στους πιο ευάλωτους). Το άρθρο 17 αποσαφηνίζει ότι οι εν λόγω κανόνες που ίσχυαν στον τόπο όπου έλαβε χώρα η αδικοπρακτική συμπεριφορά του δράστη (και όχι η επέλευση της ζημίας), εφόσον υπάρχει σύγκρουση νόμων και οι διατάξεις του Κανονισμού Ρώμη II έχουν εφαρμογή, ασχέτως του δικαίου με το οποίο θα κριθεί η διαφορά, θα πρέπει υποχρεωτικά να λαμβάνονται υπόψη από το δικαστή, έστω και ως πραγματικό περιστατικό, ακριβώς διότι με αυτό τον τρόπο θα είναι πληρέστερη και ορθότερη η εξέταση της αδικοπρακτικής ευθύνης του ζημιώσαντος¹⁸⁷.

Μία τέτοια περίπτωση θα μπορούσαν να αποτελέσουν για παράδειγμα οι κανόνες συμπεριφοράς-οδηγίες με τίτλο “Οδηγίες αλληλεπίδρασης με πελάτες για κατόχους άδειας τυχερών παιχνιδιών εξ αποστάσεως (Επίσημη καθοδήγηση σύμφωνα με τον Κώδικα Κοινωνικής Υπευθυνότητας 3.4.3)”¹⁸⁸, τους οποίους έχει εκδώσει η αρμόδια εποπτική Αρχή για τα τυχερά παίγνια στο Ηνωμένο Βασίλειο, ήτοι η “Gambling Commission” και οι οποίοι υποδεικνύουν στους (αδειοδοτημένους και νομίμως

¹⁸⁶ “Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (“ΡΩΜΗ II”) COM/2003/0427 τελικό” (αρθρ.13) (διαθέσιμο σε: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52003PC0427>> ημερομ. τελευτ. πρόσβασης: 27.10.2023)

¹⁸⁷ Βλ. σχετικά και αιτιολογική σκέψη 34 Κανονισμού Ρώμη II «Προκειμένου να επιτευχθεί εύλογη ισορροπία μεταξύ των μερών, επιβάλλεται να λαμβάνονται προσηκόντως υπόψη οι κανόνες ασφάλειας και συμπεριφοράς που ισχύουν στη χώρα στην οποία διεπράχθη η ζημιογόνος πράξη, ακόμα και στην περίπτωση που η εξωσυμβατική ενοχή διέπεται από το δίκαιο άλλης χώρας. Ο όρος «κανόνες ασφάλειας και συμπεριφοράς» θα πρέπει να ερμηνεύεται ως αναφερόμενος σε όλες τις ρυθμίσεις που αφορούν θέματα ασφάλειας και συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένων, παραδείγματος χάριν, των κανόνων οδικής ασφάλειας σε περίπτωση ατυχήματος».

¹⁸⁸ “Gambling Commission: Customer interaction guidance - for remote gambling licensees (Formal guidance under SR Code 3.4.3)” (δημοσ. στις 20.06.2022) (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/licensees-and-businesses/guide/customer-interaction-formal-guidance-for-remote-gambling-operators>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 24.10.2023)

λειτουργούντες) παρόχους υπηρεσιών διαδικτυακών τυχερών παιγνίων τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να λειτουργούν και ειδικότερα να αλληλεπιδρούν με τους πελάτες-καταναλωτές τους με σκοπό την προστασία των τελευταίων, ειδικά των πιο ευάλωτων εξ αυτών (ενδεικτικά, μέρος του περιεχομένου των εν λόγω οδηγιών αφορούν για παράδειγμα την υποχρέωση των παρόχων για αναγνώριση προβληματικού/εθισμένου παίκτη, τον τρόπο αλληλεπίδρασης μαζί του, την απαγόρευση δυνατότητας στοιχηματισμού από τον τελευταίο ενόσω παρουσιάζει τέτοια συμπεριφορά κτλ.), αποτελώντας έτσι οι εν λόγω κατευθυντήριες οδηγίες εξειδίκευση αντίστοιχα του άρθρου 3.4.3 (με τίτλο “Remote customer interaction”, ήτοι “Απομακρυσμένη αλληλεπίδραση με τον πελάτη”) των “Προϋποθέσεων Αδείας και Κωδίκων Δεοντολογίας”¹⁸⁹ που έχει επίσης εκδώσει η ως άνω Αρχή. Μάλιστα, η τήρηση των ως άνω οδηγιών σχετικά με την *κοινωνική υπευθυνότητα* (η οποία και αποτελεί τμήμα του ως άνω Κώδικα Δεοντολογίας) δεν αποτελεί απλά παραίνεση της βρετανικής Αρχής προς τους αδειοδοτημένους παρόχους, αλλά αντίθετα είναι υποχρεωτική¹⁹⁰ και η παράλειψη τήρησης των σχετικών υποχρεώσεων από τους επαγγελματίες/στοιχηματικές εταιρείες ενέχει ως συνέπεια την συχνή επιβολή βαρύτατων διοικητικών κυρώσεων από την εν λόγω βρετανική Αρχή (ως ο αρμόδιος διοικητικός φορέας προς τούτο) η οποία και επιβάλει κάθε χρόνο πληθώρα προστίμων για την παραβίαση των σχετικών διατάξεων σχετικά (και) με την κοινωνική υπευθυνότητα των αδειοδοτημένων παρόχων (ως αυτή εξειδικεύεται από τα προαναφερθέντα κείμενα), και τα οποία πρόστιμα συχνά ανέρχονται σε εκατομμύρια λίρες για κάθε παραβίαση¹⁹¹.

Το ερώτημα συνεπώς που ανακύπτει εν προκειμένω και με βάση όσα προηγήθηκαν είναι το ακόλουθο: στην υποθετική περίπτωση όπου για παράδειγμα βρετανική αδειοδοτημένη εταιρεία παροχής υπηρεσιών διαδικτυακών τυχερών

¹⁸⁹ “Licence Conditions and Codes of Practice” (12.09.2022) (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/licensees-and-businesses/lccp>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 24.10.2023)

¹⁹⁰ (βλ. σχετικά και “Licence Conditions and Codes of Practice”, ο.π., κεφ. 2 “Code of practice provisions”: « “Social responsibility code”: *Compliance with these is a condition of licences; therefore any breach of them by an operator may lead the Commission to review the operator’s licence with a view to suspension, revocation or the imposition of a financial penalty and would also expose the operator to the risk of prosecution*»)

¹⁹¹ βλ. ενδεικτικά κάποιες από τις επίσημες ανακοινώσεις της ίδιας της βρετανικής Αρχής τα τελευταία χρόνια, δημοσιευμένες στην ιστοσελίδα της, για επιβολή προστίμων σε αδειοδοτημένες στοιχηματικές εταιρείες παροχής διαδικτυακών τυχερών παιγνίων για τέτοιες παραβάσεις:

-“Gamesys to pay £1.2m for social responsibility and money laundering failures” (11.07.2019) (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/news/article/gamesys-to-pay-gbp1-2m-for-social-responsibility-and-money-laundering>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023),

-“SkyBet to pay £1m penalty package for social responsibility failures” (28.03.2018) (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/news/article/skybet-to-pay-gbp1m-penalty-package-for-social-responsibility-failures>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

-“William Hill Group businesses to pay record £19.2m for failures” (28.03.2023) (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/news/article/william-hill-group-businesses-to-pay-record-gbp19-2m-for-failures>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

-“Mr Green to pay £3m for regulatory failures” (16.01.2023) (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/public-and-players/guide/page/mr-green-to-pay-gbp3m-for-regulatory-failures>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 25.10.2023)

παιγνίων, η οποία λειτουργεί από το έδαφος της Βρετανίας, τόπο όπου βρίσκονται οι εγκαταστάσεις, οι υποδομές αλλά και οι εργαζόμενοί της, επεκτείνοντας ωστόσο την εμπορική της δραστηριότητα (νομίμως) και σε κάποιο κράτος-μέλος της Ένωσης, στο οποίο και συναλλάσσεται/συμβάλλεται εξ αποστάσεως με τους καταναλωτές του εν λόγω αλλοδαπού ευρωπαϊκού κράτους, εναχθεί από κάποιον εκ των εν λόγω αντισυμβαλλόμενων (αλλοδαπών) καταναλωτών της ενόπιον των δικαστηρίων του τελευταίου κράτους, με βάση της αγωγής την αδικοπραξία η οποία έλαβε χώρα επ' αφορμής της ως άνω (καταναλωτικής τους) σύμβασης (παραδείγματος χάριν διότι, κατά τους ισχυρισμούς του ενάγοντος παίκτη, η συγκεκριμένη εταιρεία αμέλησε την υποχρέωσή της να τον προστατεύσει από τον εθισμό του, με αποτέλεσμα ο ίδιος να ζημιωθεί οικονομικώς). Τότε, σε αυτή την περίπτωση (και δεδομένου ότι για παράδειγμα εφαρμοστέο εν προκειμένω δίκαιο έχει επιλεγεί να είναι αυτό της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή), θα κρίνεται ότι έχει (και σε ποιο βαθμό) εφαρμογή το ως άνω άρθρο 17 του Κανονισμού Ρώμη II;

Με βάση το γράμμα του νόμου, κατ' αρχάς φαίνεται ότι οι ως άνω οδηγίες που έχει θεσπίσει η βρετανική εποπτική Αρχή πληρούν τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστούν ως «κανόνες ασφάλειας ή/και συμπεριφοράς», αφού όντως αποτελούν ένα σύνολο επιμέρους διατυπώσεων που υποδεικνύουν σε συγκεκριμένα πρόσωπα τον τρόπο που θα πρέπει να λειτουργούν και να συμπεριφέρονται, ενώ επίσης και ο σκοπός ύπαρξης αυτών των κανόνων είναι ακριβώς η ασφάλεια των καταναλωτών παικτών. Επιπροσθέτως, δεδομένου ότι στο παράδειγμα που αναλύεται όλη η (εξ αποστάσεως) παροχή υπηρεσιών της εναγόμενης εταιρείας λάμβανε χώρα από το έδαφος της Μεγάλης Βρετανίας, όπου και βρίσκονταν οι μηχανολογικές της εγκαταστάσεις, οι υποδομές της και οι εργαζόμενοί της, τεκμαίρεται βάσιμα ότι αυτός αποτελεί και τον τόπο όπου έλαβαν χώρα τα γεγονότα που θεμελιώνουν την όποια υπό εξέταση ευθύνη της εταιρείας. Συνεπώς, θα μπορούσε να υποστηριχθεί βάσιμα ότι το άρθρο 17 τυγχάνει εφαρμογής εν προκειμένω και οι ως άνω οδηγίες της βρετανικής έννομης τάξης θα πρέπει αναμφίβολα να διέλθουν υποχρεωτικώς της κρίσης του δικάζοντος δικαστή. Ωστόσο φαίνεται να είναι, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, αρκετά ασαφής η απάντηση ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα εξεταστούν οι τελευταίες αλλά και θα επηρεάσουν μέσω του περιεχομένου τους την αξιολόγηση της (αδικοπρακτικής) συμπεριφοράς της εναγόμενης από τον δικάζοντα δικαστή. Και τούτο διότι, το ίδιο το άρθρο 17 επιβάλλει να εξεταστούν οι κανόνες αυτοί ως “πραγματικό στοιχείο”, χωρίς αντιστοίχως να έχουν άμεση εφαρμογή επί της υπόθεσης. Το δικάζον δικαστήριο του forum ξεκαθαρίζεται ότι κατ' αρχάς θα εφαρμόσει τους ημεδαπούς κανόνες της έννομης τάξης του που τυγχάνουν εφαρμογής στην υπόθεση προκειμένου να διαγνώσει εάν η εναγόμενη εταιρεία όντως προέβη σε αδικοπρακτική συμπεριφορά. Ωστόσο, κατά τη γνώμη του γράφοντος, στο υπό εξέταση παράδειγμα οι ως άνω οδηγίες της βρετανικής έννομης τάξης θα πρέπει να συνεκτιμηθούν από το δικαστή για να αποσαφηνιστεί μεταξύ άλλων: το μέτρο της επιμέλειας που όφειλε να έχει επιδείξει η εταιρεία, οι διαθέσιμες επιλογές που είχε στη διάθεσή της για τη συγκεκριμένη περίπτωση, ο χρόνος, η συνέπεια ή η αποτελεσματικότητα με τα οποία θα έπρεπε να είχε δράσει, οι ειδικές επιστημονικές ή τεχνικές γνώσεις που η ίδια (και οι προστηθέντες της) όφειλε να κατείχαν, το εάν η

ίδια τελούσε σε καλή ή κακή πίστη, καθώς επίσης και περαιτέρω ζητήματα, όπως η βαρύτητα του πταίσματός της, το ύψος της δέουσας αποζημίωσης για τον ζημιωθέντα αλλά και η ενδεδειγμένη συμπεριφορά στην οποία θα μπορούσε να είχε η εναγόμενη προβεί για επανόρθωση μετά τη ζημιολόγο πράξη (εφόσον φυσικά ήθελε κριθεί ως βάσιμη η αδικοπρακτική ευθύνη της τελευταίας).

vi) Ειδικά η περίπτωση της εφαρμογής της *lex voluntatis* (άρθρο 14 Κανονισμού)

Με το άρθρο 14 παρ. 1 του Κανονισμού Ρώμη II ο ενωσιακός νομοθέτης προέβλεψε ότι τα μέρη της διαφοράς μπορούν με συμφωνία μεταξύ τους να ορίσουν το εφαρμοστέο επί αυτής δίκαιο, σε δύο ωστόσο μόνο περιπτώσεις, ήτοι όταν η συμφωνία αυτή είναι μεταγενέστερη της επέλευσης του ζημιολόγου γεγονότος, είτε εφόσον όλα τα μέρη ασκούν εμπορική δραστηριότητα και η εν λόγω συμφωνία αποτέλεσε αντικείμενο ελεύθερης διαπραγματεύσεως πριν το ζημιολόγο συμβάν, ενώ επίσης φυσικά σε αμφοτέρω τις δύο ανωτέρω περιπτώσεις, η συμφωνία θα πρέπει να είναι ρητή, ή να συνάγεται με βεβαιότητα από τα δεδομένα της υπόθεσης και εφόσον δεν θίγει δικαιώματα τρίτων. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η περίπτωση β' της παραγράφου 1 ως προς τη δυνατότητα προγενέστερης συμφωνίας για το εφαρμοστέο δίκαιο μεταξύ των μερών σαφέστατα, έχει τεθεί με τρόπο που να προστατεύει τα συμφέροντα του ασθενέστερου μέρους, ενώ φυσικά εξαιρεί σε κάθε περίπτωση τις περιπτώσεις όπου η ζημία επέρχεται επ' αφορμής ή στα πλαίσια εκτέλεσης καταναλωτικών συμβάσεων, γεγονός αναμενόμενο, λαμβανομένης υπόψιν της μεγάλης ανισότητας μεταξύ των διαδίκων σε αυτές τις περιπτώσεις αλλά και τον κίνδυνο να αναγκαστούν οι ζημιωθέντες καταναλωτές να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους με βάση ένα δίκαιο το οποίο δεν γνωρίζουν, λόγω ακριβώς της αδυναμίας τους να διαπραγματευτούν ισότιμα με τον αντισυμβαλλόμενο τους¹⁹². Επίσης, και σε αυτή την περίπτωση, η (έγκυρη) επιλογή δικαίου κάποιας χώρας από τα μέρη δεν επιτρέπεται να θίγει τις διατάξεις αναγκαστικού δικαίου της χώρας εκείνης στην οποία εντοπίζονται όλα τα σχετικά με την περίπτωση δεδομένα (άρθρο 14 παρ.2), καθώς επίσης και τις διατάξεις του ενωσιακού δικαίου από τις οποίες δεν επιτρέπεται απόκλιση, όταν το επιλεγέν δίκαιο είναι δίκαιο τρίτης χώρας (άρθρο 14 παρ.3).

Δ) Οι ρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία σε συμβάσεις διαδικτυακών τυχερών παιγνίων (Κανονισμός Βρυξέλλες Ια)

α) Εισαγωγή - Πεδίο εφαρμογής Κανονισμού

Βασικός στόχος αρχικά της Σύμβασης των Βρυξελλών του 1968 για “τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση των αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις”, εν συνεχεία του Κανονισμού 44/2001 (Βρυξέλλες Ι) και του πλέον ισχύοντος Κανονισμού 1215/2012 (Βρυξέλλες Ια) είναι η διευκόλυνση των εμπορικών και εν γένει οικονομικών συναλλαγών και η ασφάλεια δικαίου εντός του χώρου της Ένωσης

¹⁹² Βλ. εκτενέστερα και *Εν. Βασιλακάκη*, ‘Η προστασία του ασθενέστερου διαδίκου κατά τον Κανονισμό 1215/2012’, ΝοΒ 2013, σελ.2671 επομ.

ως προς τα ζητήματα αυτά, μέσω ακριβώς της ενοποίησης των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας, στα πλαίσια εξάλλου των οποίων θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η ελεύθερη βούληση των συμβαλλομένων μερών¹⁹³. Ο κανονισμός Βρυξέλλες Ια εφαρμόζεται σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, όπως αυτές ορίζονται στο άρθρο 1 αυτού, στις οποίες ο εναγόμενος έχει την κατοικία του στο έδαφος ενός κράτους μέλους.

Ο εν λόγω Κανονισμός έχει εφαρμογή μόνο επί ιδιωτικών διεθνών διαφορών, ήτοι διαφορών οι οποίες, ακριβώς λόγω της σύνδεσής τους με περισσότερες έννομες τάξεις, εμφανίζουν κάποιο στοιχείο αλλοδαπότητας σε σχέση με το δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται της υπόθεσης. Κατ' αντιδιαστολή, συνάγεται ότι οι διατάξεις του Κανονισμού δεν έχουν ισχύ και δεν άπτονται διαφορών καθαρά εσωτερικής φύσης, οι οποίες παρουσιάζουν σύνδεση με μία μόνο χώρα.

Σχετικά με το πεδίο εφαρμογής, στο άρθρο 1 παρ. 1 του Κανονισμού, ορίζεται ότι αυτός εφαρμόζεται σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, χωρίς να ασκεί επιρροή το είδος του δικαστηρίου που θα κρίνει τη διαφορά ή ακόμα και η φύση της δικαιοδοσίας καθ' εαυτή, με αποτέλεσμα να είναι αδιάφορο εάν πρόκειται για εκούσια ή αμφισβητούμενη. Ακολούθως, θεωρείται ότι στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια εντάσσεται και η εκδίκαση για παράδειγμα από διοικητικό ή ποινικό δικαστήριο μιας υποθέσεως αστικής ή εμπορικής φύσης¹⁹⁴.

Εκτός του πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού τάσσονται από τις ίδιες τις διατάξεις αυτού οι φορολογικές, τελωνειακές και διοικητικές υποθέσεις (άρθρο 1 παρ.1), όπως επίσης, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, εξαιρούνται ρητώς και οι υποθέσεις που έχουν ως αντικείμενο την προσωπική κατάσταση και την ικανότητα των φυσικών προσώπων, τα περιουσιακά δικαιώματα που προκύπτουν από έγγαμη σχέση, τις κληρονομικές σχέσεις, και υποχρεώσεις διατροφής από οικογενειακές σχέσεις, τις πτωχεύσεις, την κοινωνική ασφάλιση και τη διαιτησία.

Ως προς την ερμηνεία των εννοιών που χρησιμοποιεί ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια, από το ΔΕΕ προκρίνεται παγίως η αυτόνομη ερμηνεία, δηλαδή η ερμηνεία τους με βάση το σύστημα κανόνων και τους επιμέρους σκοπούς του Κανονισμού, ακριβώς για να επιτευχθεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό η ομοιόμορφη εφαρμογή των διατάξεων του εντός των κρατών-μελών. Ειδικά ως προς την έννοια “αστικές και εμπορικές υποθέσεις”, η θέση του ΔΕΕ είναι ότι η τελευταία θα πρέπει να ερμηνεύεται με αυτόνομο τρόπο, ώστε η ερμηνεία να έχει ως βάση τους σκοπούς που προσπάθησε να ικανοποιήσει ο ενωσιακός νομοθέτης μέσω του εν λόγω νομοθετήματος, καθώς επίσης και τις εν γένει δικαιοτικές αρχές που έχουν κοινό έρρισμα στα διάφορα εθνικά δίκαια των κρατών-μελών. Τούτο μεθερμηνευόμενο εστί ότι το δικάζον εθνικό δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψιν του και να εντάξει στο συλλογισμό του και τις ρυθμίσεις που ισχύουν και στα υπόλοιπα κράτη-μέλη αλλά και τον τρόπο που αυτές ερμηνεύονται, προκειμένου να καταλήξει με ασφάλεια ως προς το εάν μια διαφορά θεωρείται “αστική ή εμπορική”¹⁹⁵.

¹⁹³ Ν. Νίκας/Ε. Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία, 2016, εκδ. Σάκουλας, σελ. 2-6).

¹⁹⁴ Α. Γραμματικάκη - Αλεξίου/Ζ. Παπασιώπη - Πασιά/Ε. Βασιλακάκης, ο.π., σελ. 418-421

¹⁹⁵ Α. Γραμματικάκη - Αλεξίου/Ζ. Παπασιώπη - Πασιά/Ε. Βασιλακάκης, ο.π.

β) Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβατικές ενοχές που συνάπτονται μέσω διαδικτύου

ι) Η διεθνής δικαιοδοσία ελλείπει επιλογής των μερών

Εφόσον δεν υφίσταται σχετική έγκυρη συμφωνία των συμβαλλόμενων μερών ως προς το δικαστήριο ποιας χώρας θα έχουν δικαιοδοσία να δικάσουν τις διαφορές που ήθελε προκύψουν από τη μεταξύ τους σύμβαση, εφαρμογής τυγχάνουν οι γενικές διατάξεις του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια. Με βάση αυτές, αρμόδιο δικαστήριο για την επίλυση των διαφορών είναι καταρχήν το δικαστήριο της κατοικίας του εναγομένου (γενική δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου) (άρθρο 4 παρ. 1). Το ζήτημα ωστόσο του εάν η κατοικία κάποιου προσώπου είναι στο έδαφος κράτους-μέλους, στα δικαστήρια του οποίου προσφεύγει ο ενάγων, θα κρίνεται με βάση το εσωτερικό δίκαιο της *lex fori*¹⁹⁶. Βεβαίως, ειδικά στις συμβάσεις που συνάπτονται μέσω διαδικτύου, όπως είναι και οι συμβάσεις διαδικτυακών τυχερών παιγνίων, ενέχουν ιδιαίτερα ζητήματα, ιδίως τεχνικής-τεχνολογικής φύσης, που δεν καθιστούν εύκολη την εφαρμογή του ανωτέρω (γενικού) κανόνα. Τούτο διότι πολλοί χρήστες, κατά τη σύναψη της εκάστοτε συμβάσεως, αφενός δεν φανερώνουν το πραγματικό τους όνομα ή εν γένει τα προσωπικά τους στοιχεία, αλλά συνήθως χρησιμοποιείται αντ' αυτού κάποιο ψευδώνυμο (username), συνοδευόμενο από κάποιο κωδικό, γνωστό μόνο στον χρήστη, με αποτέλεσμα έτσι να μην καθίσταται εφικτό να διακριβωθεί με βεβαιότητα ούτε ο τόπος κατοικίας (ή συνήθους διαμονής) αυτού, εν γένει κάποιο άλλο στοιχείο προσδιοριστικό της ταυτότητάς του. Απόρροια αυτής της πραγματικής κατάστασης είναι η παρουσία του εναγόμενου να δύναται να είναι ταυτόχρονα σε όλες τις χώρες από τις οποίες επιτρέπεται η διασύνδεση με τον παγκόσμιο ιστό. Ακολούθως, διεθνής δικαιοδοσία θα μπορούσαν να έχουν τα δικαστήρια όλων των παραπάνω χωρών¹⁹⁷. Αυτή ήταν εξάλλου και η αιτία που ο κοινοτικός νομοθέτης προέβη στη θέσπιση υποχρέωση όλων των φορέων της κοινωνίας της πληροφορίας να παρέχουν πληροφορίες αναφορικά με την αληθή γεωγραφική τους εγκατάσταση¹⁹⁸.

Ωστόσο, με τα άρθρα 7, 8 και 9 του Κανονισμού, που συνιστούν το 2^ο Τμήμα αυτού και αποκαλούνται “Ειδικές Δικαιοδοσίες”, θεσπίζεται μια σειρά συντρεχουσών δωσιδικιών, οι οποίες ισχύουν παράλληλα με τη γενική δωσιδικία του άρθρου 4.

Έτσι, εάν η διαφορά πηγάζει από σύμβαση, ο εναγόμενος που έχει την κατοικία του σε κράτος-μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος, και ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή. Ειδικότερα, το άρθρο 7 παρ. 1 προβλέπει «Πρόσωπο που έχει την κατοικία του σε κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος: α) ως προς διαφορές εκ συμβάσεως, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή· β) για τους σκοπούς της εφαρμογής της παρούσας διάταξης, και εφόσον δεν συμφωνήθηκε διαφορετικά, ο τόπος εκπλήρωσης της επίδικης

¹⁹⁶ Α. Γραμματικάκη - Αλεξίου/Ζ. Παπασιώπη - Πασιά/Ε. Βασιλακάκης, ο.π., σελ. 422-425

¹⁹⁷ βλ. και Ελ. Αλεξανδρίδου, ‘Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου’, 2010, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 153-155

¹⁹⁸ (άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. β΄ της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο και άρθρο 4 παρ. 1 περ. β του ΠΔ 131/2003 αντίστοιχα)

παροχής είναι: ...εφόσον πρόκειται για παροχή υπηρεσιών, ο τόπος του κράτους μέλους όπου, δυνάμει της σύμβασης, έγινε ή έπρεπε να γίνει η παροχή των υπηρεσιών· γ) το στοιχείο α) εφαρμόζεται, εφόσον δεν εφαρμόζεται το στοιχείο β)».

Δικαιοδοτικός σύνδεσμος και στον Κανονισμό Βρυξέλλες Ια, παραμένει ο τόπος όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή, και θα χαρακτηρίζεται ως τέτοιος κατά τις διατάξεις της *lex causae* που θα υποδεικνύεται αντίστοιχα από τους κανόνες συνδέσεως του *forum*. Ειδικά ωστόσο για τις συμβάσεις πώλησης και παροχής υπηρεσιών, ο ενωσιακός νομοθέτης θέλησε να ξεκαθαρίσει μέσω της περ. β' του άρθρου 7 παρ.1 ότι ο τόπος εκπλήρωσης της παροχής θα ορίζεται αυτόνομα ειδικά προς τις συμβάσεις πώλησης και παροχής υπηρεσιών (χωρίς να σημαίνει ότι δεν επιτρέπεται βέβαια αντίθετη συμφωνία των συμβαλλόμενων μερών), ώστε, ειδικά για τις τελευταίες, κρίσιμος να θεωρείται ο τόπος όπου έγινε ή έπρεπε να γίνει η παροχή των υπηρεσιών αυτών. Ως εκ τούτου, τόπος εκπλήρωσης κατά τις διατάξεις του Κανονισμού θεωρείται αντίστοιχα εκείνος όπου έγινε ή έπρεπε να γίνει η παροχή των υπηρεσιών. Συνεπώς, ως προς τις συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, σχετικά με τη θεμελίωση της (συντρέχουσας) διεθνούς δικαιοδοσίας ερευνάται από το δικαστή ο τόπος της χαρακτηριστικής παροχής της σύμβασης, ασχέτως του τόπου που αφορά η πιθανή επίδικη παροχή του ενάγοντος για την οποία άσκησε το ένδικο βοήθημα¹⁹⁹, στηριζόμενος στην ως άνω σύμβαση.

Σαφέστατα, η εφαρμογή των διατάξεων του Κανονισμού και σε αυτή την περίπτωση δεν είναι πάντα εύκολη, καθώς ανακύπτουν συχνά ερμηνευτικές δυστοκίες. Έτσι είναι και ενδεικτικά η περίπτωση κατά την οποία η παροχή των υπηρεσιών λαμβάνει χώρα σε περισσότερους από έναν τόπους, πράγμα ιδιαίτερα σύνηθες ειδικά στο χώρο των διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών, όπου ο παίκτης πολλές φορές μπορεί και να στοιχηματίζει αλλά και να λαμβάνει τα κέρδη του ευρισκόμενος σε διαφορετικό κράτος κάθε φορά. Εφόσον δεν υφίστανται παράγοντες καθοριστικοί που να προσδιορίζουν με βεβαιότητα τον τόπο της κύριας παροχής, ο ενάγων θα μπορεί βασίμως να επιλέξει να ενάγει τον αντίδικό του ενώπιον του δικαστηρίου μεταξύ των διάφορων τόπων όπου έλαβαν χώρα οι επιμέρους παροχές προς εκείνον²⁰⁰. Θέμα ερμηνείας ανακύπτει όταν ο τόπος παραδόσεως ή παροχής των υπηρεσιών βρίσκεται στο έδαφος διαφορετικών κρατών, ή όταν αμφισβητείται ο νομικός χαρακτηρισμός ή η ίδια η ύπαρξη της συμβάσεως. Ζήτημα επίσης δημιουργείται για την περίπτωση κατά την οποία οι συμβαλλόμενοι συμφωνούν ο τόπος στον οποίο θα παρασχεθεί η υπηρεσία να είναι ένα συγκεκριμένο μέρος, και παρόλα αυτά, η υπηρεσία τελικά παρέχεται σε διαφορετικό τόπο. Σε αυτή την περίπτωση επίσης ανακύπτει ερμηνευτικό θέμα ως προς το ποιος είναι σε αυτή την περίπτωση, κατά τις διατάξεις του Κανονισμού, ο τόπος εκπλήρωσης της σύμβασης, ήτοι ο συμφωνηθείς ή ο πραγματικός. Πάνω στο εν λόγω αυτό ζήτημα, ενδιαφέρουσα είναι η απόφαση του ΔΕΕ *Wood Floor v. Silva Trade*²⁰¹ (2010), όπου το Δικαστήριο ανέφερε σχετικώς ότι σε συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, ο τόπος της κύριας παροχής

¹⁹⁹ Α. Γραμματικάκη - Αλεξίου/Ζ. Παπασιώπη - Πασιά/Ε. Βασιλακάκης, ο.π., σελ. 426-429

²⁰⁰ βλ. και *Color Drack GmbH v. Lexx International Vertriebs GmbH*, C-386/05, δημοσ. 03.05.2007, ΔΕΚ

²⁰¹ *Wood Floor v. Silva Trade*, C-19/09, δημοσ. 11.3.2010, ΔΕΕ

θα συνάγεται κατ' αρχάς από την ίδια τη σύμβαση των συμβαλλόμενων μερών, και ελλείψει σχετικής πρόβλεψης, θα εξετάζεται ο τόπος της πραγματικής εκτέλεσης της συμβάσεως²⁰².

ii) Οι ρήτρες επιλογής δικαστηρίου

Στα πλαίσια του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, γίνεται δεκτό ότι στις ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις, οι συμβαλλόμενοι έχουν τη δυνατότητα να ορίσουν εκ των προτέρων το δικαστήριο το οποίο θα επιληφθεί της επίλυσης των όποιων διαφορών πιθανώς ανακύψουν εκ της μεταξύ τους συμβάσεως. Εξάλλου, τόσο στις περιπτώσεις των παρόχων υπηρεσιών τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτυακών ιστοσελίδων όσο και εν γένει στις περισσότερες ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις μεταξύ παρόχων και αντισυμβαλλόμενων-πελατών, εΐθισται τέτοιες ρήτρες ορίζουσες διεθνή δικαιοδοσία να θέτονται πολύ συχνά στους Γενικούς Όρους Συναλλαγών (ΓΟΣ) και μάλιστα σχεδόν πάντα η κατάρτιση της σύμβασης προϋποθέτει και τελεί υπό την αίρεση αποδοχής από τον πελάτη-αντισυμβαλλόμενο όλων αυτών των όρων, μέσω ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενης αντίστοιχης δήλωσης βούλησης του πελάτη²⁰³. Οι εν λόγω συμφωνίες απονέμουν στα δικαστήρια κάποιου κράτους-μέλους διεθνή δικαιοδοσία να δικάσουν κάποια διαφορά, δυνάμει του άρθρου 25 του Κανονισμού, η παράγραφος 1 του οποίου προβλέπει ότι «Αν τα μέρη, ανεξαρτήτως του τόπου κατοικίας τους, συμφώνησαν ότι ένα δικαστήριο ή τα δικαστήρια κράτους μέλους θα δικάζουν τις διαφορές που έχουν προκύψει ή που θα προκύψουν από συγκεκριμένη έννομη σχέση, το δικαστήριο αυτό ή τα δικαστήρια του κράτους αυτού έχουν διεθνή δικαιοδοσία, εκτός αν η συμφωνία είναι άκυρη ως προς την ουσιαστική της ισχύ της βάσει της νομοθεσίας του οικείου κράτους μέλους. Αυτή η δικαιοδοσία είναι αποκλειστική εκτός αν τα μέρη συμφώνησαν άλλως. Η συμφωνία διεθνούς δικαιοδοσίας καταρτίζεται: α) είτε γραπτά είτε προφορικά με γραπτή επιβεβαίωση· β) είτε υπό μορφή ανταποκρινόμενη στην πρακτική που έχουν καθιερώσει οι συμβαλλόμενοι στις μεταξύ τους σχέσεις· ή γ) είτε, στο διεθνές εμπόριο, υπό μορφή ανταποκρινόμενη στις συνήθειες τις οποίες τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν και οι οποίες είναι ευρέως γνωστές σ' αυτού του είδους την εμπορική δραστηριότητα και τηρούνται τακτικά από τους συμβαλλόμενους σε συμβάσεις του είδους για το οποίο πρόκειται στη συγκεκριμένη εμπορική δραστηριότητα». Επίσης, ο ενωσιακός νομοθέτης θέλησε να αποσαφηνίσει, με την παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, ότι κάθε διαβίβαση με ηλεκτρονικό τρόπο που επιτρέπει σε μεταγενέστερο χρόνο πρόσβαση στο περιεχόμενο της συμφωνίας, θα θεωρείται ότι έχει καταρτισθεί επίσης «γραπτά».

²⁰² Βλ. ειδικότερα: *Wood Floor v. Silva Trade*, C-19/09, σκεψ. 40 «Σε περίπτωση κατά την οποία οι διατάξεις της συμβάσεως δεν καθιστούν δυνατό τον προσδιορισμό του τόπου της κύριας παροχής των υπηρεσιών, είτε διότι προβλέπουν πλείονες τόπους παροχής είτε διότι δεν προβλέπουν ρητώς κανένα τόπο παροχής, πλην όμως ο αντιπρόσωπος παρέσχε ήδη τέτοιες υπηρεσίες, πρέπει να ληφθεί υπόψη, επικουρικώς, ο τόπος όπου πράγματι άσκησε, κυρίως, τις δραστηριότητές του προς εκτέλεση της συμβάσεως, υπό την προϋπόθεση ότι η παροχή των υπηρεσιών στον τόπο αυτόν δεν αντιβαίνει στη βούληση των συμβαλλόμενων όπως προκύπτει από τις διατάξεις της συμβάσεως»

²⁰³ Ελ. Αλεξανδρίδου, «Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου» ο.π. σελ. 154

Οι ρήτρες παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας παρέχουν το πλεονέκτημα της ασφάλειας δικαίου για τα συμβαλλόμενα μέρη και επίσης αποτελούν τροχοπέδη στο φαινόμενο της λεγόμενης “άγρας δικαιοδοσίας” ή αλλιώς “forum shopping”, το οποίο ακριβώς επεδίωκε να καταπολεμήσει ο ενωσιακός νομοθέτης μέσω της θέσπισης του Κανονισμού. Παρόλα αυτά, δεν μπορεί να μην επισημανθεί ότι είναι διαρκής ο κίνδυνος της περίπτωσης επιβολής της θέλησης του ισχυρότερου μέρους έναντι του αντισυμβαλλόμενου του²⁰⁴. Με τις διατάξεις των άρθρων 25, 26 και 31 ο Κανονισμός έχει ως βασική επιδίωξη να γίνει σεβαστή η βούληση των συμβαλλομένων μέρων, και ταυτόχρονα όμως να εξασφαλιστεί ότι πράγματι οι βουλήσεις των συμβαλλόμενων πλευρών όντως συμπίπτουν ως προς το ζήτημα αυτό, ενώ επίσης στόχευση υπάρχει από τον ενωσιακό νομοθέτη και προκειμένου να προστατευθούν τα συμφέροντα του ασθενέστερου συμβαλλόμενου μέρους, για την προάσπιση του οποίου, με ειδικότερες διατάξεις του Κανονισμού, το δικαίωμα στη σύναψη ρήτρας παρέκτασης των αντισυμβαλλόμενων περιορίζεται ή ακόμη και αποκλείεται.

γ) Οι διατάξεις του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια ως προς τις εξωσυμβατικές ενοχές

ι) Η διεθνής δικαιοδοσία σε διαφορές από αδικοπραξία

Το άρθρο 7 παρ.2 του Κανονισμού 1215/2012, προβλέπει ότι «Πρόσωπο που έχει την κατοικία του σε κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος ως προς τις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός». Η εν λόγω ρύθμιση στηρίχθηκε στην άποψη της ύπαρξης ιδιαίτερας στενής σχέσης ανάμεσα στην ίδια τη διαφορά αφενός και του αρμόδιου για την εκδίκασή της δικαστηρίου αφετέρου.

Επιχείρημα υπέρ τη θέσης του ενωσιακού νομοθέτη πάνω στο εν λόγω θέμα είναι και το γεγονός ότι η συγκεκριμένη ειδική δικαιοδοτική βάση του ανωτέρω άρθρου καθιστά ευχερέστερη επίσης τη συλλογή του αποδεικτικού υλικού, ενώ επίσης καθιστά απαγορευμένες επιλογές απόρριψης της αγωγής από το δικάζον δικαστήριο κάποιου κράτους-μέλους κατ’ εφαρμογήν του (αγγλοσαξονικού δικαίου) δικονομικού κανόνα του *forum non conveniens*, ο οποίος κρίνεται εν γένει αντίθετος στο πνεύμα και στους σκοπούς του Κανονισμού²⁰⁵. Μέσω (και) της εν λόγω ρύθμισης, ο ενωσιακός νομοθέτης επιχείρησε να προασπίσει αφενός την ασφάλεια του δικαίου²⁰⁶, αφετέρου την ευχέρεια των διαδικών αλλά και του δικαστή στη συγκέντρωση και πληρέστερη (λόγω της εγγύτητας) αξιολόγηση του αποδεικτικού υλικού.

²⁰⁴ Ε. Σαχπεκίδου, Η παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο, 2000, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 14 επομ.

²⁰⁵ Χ. Μιχαηλίδου, Νομολογιακή επεξεργασία της ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας σε αδικοπρακτικές αξιώσεις από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Δίκη, 31/2000, σελ.196 επ. (βλ. επίσης σχετική ανάλυση και του ΔΕΚ επί του ζητήματος, στην απόφαση «Owusu», C-281/02, δημοσ. 01.03.2005)

²⁰⁶ βλ. σχετικώς και εισαγωγική σκέψη, 15 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια όπου επισημαίνεται ότι «Οι κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας θα πρέπει να παρουσιάζουν υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας»

Φυσικά, και στην περίπτωση της συγκεκριμένης ρύθμισης του άρθρου 5 παρ. 3, ανακύπτουν συχνά ερμηνευτικές δυσκολίες ως προς την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων του Κανονισμού, οι οποίες χρήζουν περαιτέρω ανάλυσης. Ειδικότερα, η δυσκολία εντοπίζεται συνήθως σε σύνθετες περιπτώσεις αδικοπρακτικών γεγονότων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης, στις οποίες η αδικοπραξία λαμβάνει χώρα σε παραπάνω από μία χώρες, ή όταν αντίστοιχα οι συνέπειες της αδικοπραξίας εκδηλώνονται σε περισσότερα μέρη (γεγονός που ισχύει κατά κόρον στις υποθέσεις αδικοπραξιών τελούμενων μέσω διαδικτύου, όπως είναι εξάλλου και οι περιπτώσεις διαδικτυακών τυχερών παιγνίων). Ακριβώς σε αυτές τις περιπτώσεις, η διεθνής δικαιοδοσία αποτελεί διαχρονικά προβληματισμό στον εφαρμοστή του δικαίου πανευρωπαϊκά, με αποτέλεσμα να πρέπει να λάβει χώρα περαιτέρω ανάλυση της έννοιας του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός».

Στην υπόθεση *Marinari v. Lloyd's Bank*²⁰⁷ (1995), το ΔΕΚ, ερμηνεύοντας τις αντίστοιχες διατάξεις της Σύμβασης των Βρυξελλών, υπογράμμισε ότι η έννοια “τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός” «δεν μπορεί να ερμηνευθεί τόσο ευρέως, ώστε να καλύπτει κάθε τόπο στον οποίο θα μπορούσαν να γίνουν αισθητές οι επιζήμιες συνέπειες ενός γεγονότος που έχει ήδη προκαλέσει ζημία, η οποία έχει πράγματι επέλθει σε άλλον τόπο»²⁰⁸. Έτσι, κατά το Δικαστήριο, ο εν λόγω όρος, ήτοι ο τόπος όπου έλαβε χώρα το ζημιογόνο γεγονός, δεν καλύπτει και τον τόπο όπου -σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του ενάγοντος-, επήλθε για τον ίδιο περαιτέρω οικονομική ζημία, ως αποτέλεσμα της αρχικής ζημίας την οποία ο ίδιος υπέστη σε άλλο κράτος (παραδείγματος χάριν τα διαφυγόντα κέρδη στη χώρα του, συνεπεία της περιουσιακής ζημίας που ο ίδιος είχε σε άλλο κράτος).

Και με την απόφαση όμως *Kronhofer v. Marianne*²⁰⁹ (2004), το Δικαστήριο αποφάσισε ότι «ως τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ο τόπος κατοικίας του ενάγοντος, όπου βρίσκεται το επίκεντρο της περιουσίας του, με μόνη την αιτιολογία ότι ο ενάγων υπέστη στον τόπο αυτό οικονομική ζημία» (ένα άτυπο δηλαδή στην ουσία *forum actoris*). Αντιθέτως, κατά τη θέση του Δικαστηρίου, ως τόπος όπου επήλθε το αποτέλεσμα του ζημιογόνου γεγονότος θα πρέπει να θεωρείται ο τόπος όπου έλαβε χώρα η άμεση προσβολή της περιουσίας του ενάγοντος και ανέκυψε η κύρια υλική εκδήλωση της ζημίας. Με αυτό τον τρόπο, το Δικαστήριο προέβη σε στενή ερμηνεία της υπό κρίση έννοιας, ακριβώς προκειμένου να αυξηθεί η ασφάλεια δικαίου αλλά και να περιοριστεί το φαινόμενο του *forum shopping*, το οποίο θα ενισχυόταν υπέρμετρα εάν δινόταν στον εκάστοτε ενάγοντα-ζημιωθέντα εξ αδικοπραξίας το δικαίωμα να μπορεί να προσφύγει παραδεκτως ενώπιον των δικαστηρίων οποιασδήποτε χώρας της Ένωσης, με απλά τον ισχυρισμό ότι κι εκεί έγιναν αισθητά τα (έμμεσα) αποτελέσματα της βλάβης του.

²⁰⁷ *Antonio Marinari v. Lloyds Bank plc and Zubaidi Trading Company*, C-364/93, δημοσ. 19.09.1995, ΔΕΚ

²⁰⁸ *Marinari v. Lloyds Bank*, C-364/93, σκεψ. 14

²⁰⁹ *Rudolf Kronhofer v Marianne Maier and Others*, C-168/02 δημοσ. 10.06.2004, ΔΕΚ

Ωστόσο, με την πολυσχολιασμένη πλέον απόφαση *eDate Advertising και Martinez*²¹⁰ (2011) (συνεκδικαζόμενες υποθέσεις), η οποία όμως δέον λεχθεί ότι αφορούσε συγκεκριμένα υποθέσεις μόνο σχετικά με προσβολή προσωπικότητας μέσω αναρτήσεων στο διαδίκτυο, το ΔΕΕ φαίνεται να αναγκάστηκε να παραλλάξει ως ένα βαθμό την ανωτέρω (αυστηρή) θέση του, λόγω ακριβώς της ιδιαίτερης φύσης του διαδικτύου εν γένει, η οποία το διαχωρίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό από τα λοιπά μέσα (όπως η τηλεόραση, ο έντυπος τύπος και το ραδιόφωνο). Το ΔΕΕ, ως προς το επίμαχο ζήτημα του τόπου όπου λαμβάνει χώρα το ζημιογόνο γεγονός, όταν η προσβολή συντελείται μέσω διαδικτύου, νομολόγησε ειδικότερα ότι “σε περίπτωση φερόμενης προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω πληροφοριών που αναρτήθηκαν στο διαδίκτυο, το πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται έχει την ευχέρεια να ασκήσει αγωγή με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας ζημίας είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους εγκαταστάσεως του φορέα μεταδόσεως των επίμαχων πληροφοριών είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του θιγομένου”²¹¹. Ως προς το κράτος δε που, κατά το Δικαστήριο, αποτελεί το κέντρο των συμφερόντων κάποιου, αυτό θα πρέπει να θεωρείται κατά βάση ο τόπος όπου κατά γενικό κανόνα αποτελεί τον τόπο συνήθους διαμονής του, αλλά παρόλα αυτά, δεν αποκλείεται ένα πρόσωπο να μπορεί να έχει το κέντρο των συμφερόντων του και σε άλλο κράτος-μέλος, στο οποίο δεν διαμένει συνήθως, στο βαθμό ωστόσο που η ύπαρξη ιδιαιτέρως στενού δεσμού με το κράτος-μέλος αυτό μπορεί να θεμελιωθεί αποδεικτικά με τη συνδρομή άλλων στοιχείων, όπως η άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας²¹². Το ΔΕΕ επίσης επεσήμανε όμως επιπλέον ότι το ζημιωθέν πρόσωπο έχει επίσης τη δυνατότητα, αντί να ασκήσει αγωγή για χρηματική ικανοποίησή του για το σύνολο της προκληθείσας σε αυτό βλάβης, να προσφύγει ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους-μέλους στο έδαφος του οποίου υπήρξε πρόσβαση στην επίμαχη διαδικτυακή ανάρτηση. Ωστόσο, σε αυτή την τελευταία περίπτωση, τα συγκεκριμένα δικαστήρια θα έχουν αρμοδιότητα να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση αποκλειστικά και μόνο για τη βλάβη που επήλθε στο έδαφος της δικής τους χώρας²¹³.

Η ανωτέρω θέση του Δικαστηρίου, αν και έχει δεχθεί αρκετά μεγάλη κριτική ως σήμερα από τη νομική θεωρία, εντούτοις, φαίνεται ότι αποτελούσε τη βέλτιστη δυνατή εξισορρόπηση μεταξύ αφενός του κινδύνου να στερούνταν ο ζημιωθείς εντελώς τη δυνατότητα να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου κράτους-μέλους στο οποίο, αν και δεν αποτελεί τον τόπο της έδρας του εναγόμενου ή το κέντρο των συμφερόντων του πρώτου, αφ’ ης στιγμής επιτρέπεται η σύνδεση στο διαδίκτυο και από εκεί, θα υφίστατο και σε εκείνο το (τρίτο) κράτος-μέλος τις άμεσες συνέπειες της προσβολής από τις αδικοπρακτικές πράξεις του ζημιώσαντος εναντίον του. Αφετέρου όμως, ελλόχευε ο κίνδυνος να λάμβανε χώρα μια τέτοια διασταλτική ερμηνεία των

²¹⁰ *eDate Advertising GmbH κ.λπ. v. X και Société MGN LIMITED*, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-509/09 και C-161/10, δημοσ. 25.10.2011, ΔΕΕ

²¹¹ *eDate Advertising*, ΔΕΕ, σκεψ. 52

²¹² *eDate Advertising*, ΔΕΕ, σκεψ. 49

²¹³ *eDate Advertising*, ΔΕΕ, σκεψ. 52

διατάξεων του Κανονισμού (εν προκειμένω η απόφαση ερμήνευσε τις αντίστοιχες διατάξεις υπό το πρίσμα του Κανονισμού 44/2011), που θα έφτανε ο εκάστοτε ενάγων να έχει στη διάθεσή του τα δικαστήρια κυριολεκτικά όλων των κρατών-μελών της Ένωσης ως διαθέσιμες επιλογές για να ασκήσει την αγωγή του (δεδομένης πλέον της ευκολίας στην πρόσβαση στο διαδίκτυο, ειδικά στα ευρωπαϊκά κράτη), κάτι που θα ερχόταν σε αντίθεση με τους σκοπούς του ενωσιακού νομοθέτη και θα έπληττε την ασφάλεια δικαίου.

Αξίζει να σημειωθεί ότι και στο χώρο του διαδικτυακού τζόγου (ασχέτως των λοιπών περιουσιακής φύσης αξιώσεων που δύναται να ανακύψουν από τις συναλλαγές αυτές για τα μέρη) η προσβολή προσωπικότητας μέσω διαδικτύου δεν είναι διόλου απίθανη. Μάλιστα, μια τέτοια περίπτωση προσβολής θα φαντάζει ιδιαίτερα πιθανή, ενδεικτικά σε περιπτώσεις αποστολής διαδικτυακών στοχευμένων/εξατομικευμένων διαφημιστικών μηνυμάτων που προωθούν το τζόγο, σε άτομα τα οποία (για δικούς τους λόγους) έχουν εκδηλώσει τη βούλησή τους στον αντίστοιχο (διαφημιζόμενο) επαγγελματία/πάροχο των σχετικών υπηρεσιών τυχερών παιχνιδιών να απέχει από τέτοιες διαφημιστικές ενέργειες προς τους ίδιους (παραδείγματος χάριν, λόγω προσπάθειας απεξάρτησης του παίκτη από τον τζόγο ή ύπαρξης ψυχολογικού/ψυχιατρικού προβλήματος που τον καθιστά ευάλωτο σε θέματα εθισμού). Και σε αυτή την περίπτωση, θα ανακύπτει εύλογα ο προβληματισμός ως προς τα δικαστήρια του κράτους που θα έχουν δικαιοδοσία επί της διαφοράς, όταν ειδικά ο ζημιωθείς ελάμβανε διαδοχικά γνώση του περιεχομένου των μηνυμάτων αυτών, ευρισκόμενος για παράδειγμα σε διαφορετική χώρα κάθε φορά. Και σε αυτή την περίπτωση, κατά τη γνώμη του γράφοντος, φαίνεται ότι η εφαρμογή της θέσης που εξέφρασε το ΔΕΕ στην ανωτέρω απόφαση *eDate Advertising* να μπορεί να τύχει αντίστοιχης εφαρμογής και εν προκειμένω, κατά την έννοια της δυνατότητας του ζημιωθέντος να ασκήσει αγωγή για επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας ζημίας που υπέστη συνεπεία αυτής της δραστηριότητας του παρόχου ενώπιον των δικαστηρίων του κέντρου συμφερόντων του, ενώ ταυτόχρονα ο πρώτος θα διατηρεί το δικαίωμα να προσφύγει και ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους-μέλους από το έδαφος του οποίου υπήρξε πρόσβαση στην επίμαχη διαδικτυακή επικοινωνία, με τη διαφορά όμως ότι σε αυτή την τελευταία περίπτωση, τα συγκεκριμένα δικαστήρια θα έχουν αρμοδιότητα να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση αποκλειστικά και μόνο για τη βλάβη που επήλθε στο έδαφος της δικής τους χώρας.

Πέραν αυτών, ως προς δε το ζήτημα του εάν η τοποθεσία στην οποία βρίσκεται ο διακομιστής (server) τον οποίο χρησιμοποιεί ο αδικοπρακτήσας και μέσω του οποίου λαμβάνει χώρα η αποστολή δεδομένων στο διαδίκτυο, προκαλώντας έτσι αιτιωδώς στον θιγόμενο ζημία, δύναται να αποτελέσει κατά τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 2 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια τον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, το ΔΕΕ φαίνεται να απαντά αρνητικά, θεωρώντας ότι η τοποθεσία του διακομιστή από μόνη της δεν αποτελεί καθοριστικό για τον προσδιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας στοιχείο. Κι αυτό λόγω της ιδιαίτερης νομικής αβεβαιότητας που θα επέφερε αυτή η λύση, αφού οι εν λόγω διακομιστές αφενός πολλές φορές είναι πολύ δύσκολο να εντοπιστούν γεωγραφικά στις περισσότερες των περιπτώσεων, αφετέρου σε πολλές

περιπτώσεις επίσης είναι περισσότεροι από ένας, όντες ακόμη και σε διαφορετικά κράτη μεταξύ τους²¹⁴. Παρόλα αυτά, λεκτέο τυγχάνει ότι δεν αποκλείεται η ως άνω τοποθεσία του διακομιστή (server) να αποτελέσει στοιχείο αποδεικτικό της κατοικίας-έδρας του αδικοπρακτήσαντος (όταν φυσικά χρησιμοποιείται ως βάση θεμελίωσης της διεθνούς δικαιοδοσίας η γενική δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου, κατ' άρθρον 4 του ΚανΒρυξΙα).

ii) Η διεθνής δικαιοδοσία σε διαφορές αδικαιολόγητου πλουτισμού

Σε αντίθεση με τον Κανονισμό Ρώμη II, ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια δεν προβαίνει σε κάποια ρητή αναφορά επί των περιπτώσεων όπου βάση της αγωγής είναι ο αδικαιολόγητος πλουτισμός. Ο ενωσιακός νομοθέτης στο εν λόγω ζήτημα σχετικά με τον τρόπο προσδιορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας, παραμένει σιωπηλός, με αποτέλεσμα φυσικά το βάρος της επίλυσης και του εν λόγω προβληματισμού να το επωμίζεται το ΔΕΕ. Ουσιαστικά, το βασικότερο ερώτημα που τίθεται είναι εάν ο αδικαιολόγητος πλουτισμός ως έννοια μπορεί να ενταχθεί είτε στην περίπτωση της παραγράφου 1 του άρθρου 7 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, ως ενοχή πηγάζουσα εξ αφορμής και στα πλαίσια κάποιας συμβάσεως, (ασχέτως αν αυτή καθ'εαυτή η ενοχή θεωρείται "εξωσυμβατική", τόσο από τα εθνικά δίκαια των κρατών-μελών όσο και από άλλα ενωσιακά νομοθετήματα), είτε, εάν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο αδικαιολόγητος πλουτισμός ως έννοια εμπίπτει στην περίπτωση των ενοχών «εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας», κατά την έννοια του άρθρου 7 παρ. 2.

Το Δικαστήριο, με τη σχετικά πρόσφατη απόφαση *HRVATSKE ŠUME v. BP Europa SE*²¹⁵ (2021), καλούμενο να απαντήσει στο ως άνω ερώτημα, ερμηνεύοντας ωστόσο εν προκειμένω τις αντίστοιχες διατάξεις του προγενέστερου Κανονισμού 44/2011 (Βρυξέλλες Ι), διέττειν κατ' αρχάς ότι προκειμένου να κριθεί αν μια αγωγή η οποία στηρίζεται στις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού, αφορά ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 3 (και νυν αρθρ. 7 παρ.2) του Κανονισμού, πρέπει να εξακριβωθεί αν πληρούνται δύο προϋποθέσεις, ήτοι, αφενός, ότι η αγωγή αυτή δεν συνδέεται με διαφορά εκ συμβάσεως, αφετέρου, ότι εγείρει ζήτημα ευθύνης του εναγομένου²¹⁶. Το Δικαστήριο, ακολουθώντας και την αντίστοιχη άποψη του Γενικού Εισαγγελέα, επεσήμανε ως προς την πρώτη προϋπόθεση ότι μια αξίωση επιστροφής λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού ενδέχεται, υπό ορισμένες περιστάσεις, να συνδέεται στενά με υφιστάμενη συμβατική σχέση μεταξύ των διαδίκων και, για αυτόν ακριβώς το λόγο, να θεωρηθεί ότι πρόκειται όντως για «διαφορά εκ συμβάσεως», κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 στοιχείο α' του κανονισμού Βρυξέλλες Ι (και νυν άρθρου 7 παρ. 1 ΚανΒρυξΙα). Μεταξύ των περιστάσεων αυτών συγκαταλέγεται και η περίπτωση κατά την οποία η αξίωση επιστροφής λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού συνδέεται με προϋπάρχουσα συμβατική σχέση μεταξύ των διαδίκων. Αυτό θα συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν ο ενάγων προβάλλει αξίωση αδικαιολόγητου

²¹⁴ Βλ. ενδεικτικά *Football Dataco Ltd v. Sportradar GmbH*, C-173/11, ΔΕΕ, σκεψ. 44-45

²¹⁵ *HRVATSKE ŠUME v. BP Europa SE*, C-242/20, δημοσ. 09.12.2021, ΔΕΕ

²¹⁶ *HRVATSKE ŠUME v. BP Europa SE*, ΔΕΕ, σκεψ. 43

πλουτισμού που συνδέεται στενά με την συμβατική υποχρέωση την οποία μπορεί πιθανώς να θεωρεί άκυρη ή η οποία δεν εκπληρώθηκε καθόλου ή δεν εκπληρώθηκε δέοντως από τον εναγόμενο ή την οποία θεωρεί ότι ο ίδιος «εκπλήρωσε πέραν του δέοντος», προκειμένου να δικαιολογήσει το δικαίωμά του για επιστροφή της παροχής²¹⁷. Ιδιαίτερα σημαντική μάλιστα ειδικά για τις περιπτώσεις των τυχερών παιχνιδιών που προσφέρονται μέσω διαδικτύου και πολλές φορές χωρίς την απαιτούμενη άδεια από τους παρόχους τους, είναι η επισήμανση του ΔΕΕ όπου, παραθέτοντας μάλιστα και προγενέστερη νομολογία του, διευκρίνισε ότι η αξίωση επιστροφής παροχών οι οποίες εκπληρώθηκαν βάσει άκυρης σύμβασης εμπίπτει στην ανωτέρω κατηγορία, θεωρούμενης έτσι της τελευταίας, στα πλαίσια του Κανονισμού, ως «διαφορά εκ συμβάσεως», καθώς κάτι τέτοιο συνάδει με τους σκοπούς της εγγύτητας και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, οι οποίοι ακριβώς επιβάλλουν να έχει το *forum* της σύμβασης τη δυνατότητα να αποφανθεί για τις συνέπειες της ακυρότητας, της μη εκτελέσεως ή της πέραν του δέοντος εκτελέσεως της σύμβασης²¹⁸.

Ως προς τη δεύτερη δε προϋπόθεση, ήτοι εάν κάποια αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού μπορεί να θεωρηθεί ως ενοχή εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, το ΔΕΕ τόνισε ότι θα πρέπει να εξακριβωθεί αν αγωγή που στηρίζεται στις διατάξεις αυτές περί αδικαιολόγητου πλουτισμού εγείρει ταυτόχρονα και ζήτημα ευθύνης του εναγομένου. Αυτό θα συμβαίνει όταν ένα ζημιογόνο γεγονός, κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 3 του Κανονισμού 44/2001 (και άρθρου 7 παρ.2 αντίστοιχα του Καν.Βρυξ.Ια), μπορεί να καταλογιστεί στον εναγόμενο, στο μέτρο που του προσάπτεται πράξη ή παράλειψη αντίθετη προς καθήκον ή απαγόρευση που επιβάλλεται από τον νόμο. Συγκεκριμένα, ευθύνη εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας μπορεί να ληφθεί υπόψη μόνον εφόσον είναι δυνατή η θεμελίωση αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ζημίας και του γενεσιουργού αυτής γεγονότος, κι ως εκ τούτου, μια αξίωση δεν μπορεί να περιληφθεί στις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας όταν η εγειρόμενη ευθύνη του εναγομένου δεν στηρίζεται στην ύπαρξη ζημιογόνου γεγονότος. Μάλιστα, κατέληξε το Δικαστήριο, αξίωση επιστροφής ορισμένης παροχής που έλαβε κάποιος, λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού, στηρίζεται σε υποχρέωση η οποία δεν πηγάζει από ζημιογόνο γεγονός, καθώς η υποχρέωση αυτή γεννάται ανεξαρτήτως της συμπεριφοράς του εναγομένου και, επομένως, δεν προκύπτει η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ζημίας και ενδεχόμενης παράνομης πράξης ή παράλειψης του εναγομένου, καταλήγοντας έτσι το ΔΕΕ στη θέση ότι συνεπώς, η αξίωση επιστροφής ορισμένης παροχής λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού δεν μπορεί να περιληφθεί στις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας κατά τις διατάξεις του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι, με ανάλογη απάντηση επομένως να χωρεί και για τις αντίστοιχες διατάξεις του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια²¹⁹.

Συνοψίζοντας τη θέση του Δικαστηρίου ως προς την αντιμετώπιση του ζητήματος, θα μπορούσε να λεχθεί ότι οι αξιώσεις για επιστροφή παροχών, επί τη

²¹⁷ *HRVATSKE ŠUME v. BP Europa SE*, ΔΕΕ, σκεψ. 47-48

²¹⁸ *HRVATSKE ŠUME v. BP Europa SE*, ΔΕΕ, σκεψ. 49-50

²¹⁹ *HRVATSKE ŠUME v. BP Europa SE*, ΔΕΕ, σκεψ. 52-56

βάση του αδικαιολόγητου πλουτισμού, οι οποίες δόθηκαν δυνάμει και στα πλαίσια κάποιας συμβατικής σχέσης μεταξύ των διαδίκων, ακόμα κι αν η σύμβαση αυτή είναι άκυρη, εμπίπτει στην περίπτωση του άρθρου 7 παρ.1 του Κανονισμού, και θα αντιμετωπίζεται ως διαφορά «εκ συμβάσεως». Αντιθέτως, αν και κατ' αρχήν δεν αποκλείεται, αρκετά πιο δύσκολη φαίνεται η περίπτωση της ένταξης αξίωσης εδράζουσας επί αδικαιολόγητου πλουτισμού στην έννοια των «ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας», της παραγράφου 2 του άρθρου 7 του Κανονισμού, καθώς σε αυτή την περίπτωση, ο ενάγων θα πρέπει να επικαλεστεί και να αποδείξει ζημιολόγο γεγονός ευθύνης του εναγόμενου και αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της ζημίας του πρώτου και του ζημιολόγου γεγονότος αυτού, περίπτωση η οποία φαίνεται δύσκολη (ή τουλάχιστον μη συνήθης) στις περιπτώσεις επιστροφής παροχών που δόθηκαν χωρίς να υπάρχει κάποιος λόγος.

Ε) Η προστασία των καταναλωτών

α) Η προστασία των καταναλωτών στα πλαίσια του Κανονισμού Ρώμη I

ι) Ο χαρακτηρισμός μιας σύμβασης ως καταναλωτικής

Στα πλαίσια του ενωσιακού δικαίου, καταναλωτική χαρακτηρίζεται η σύμβαση η οποία συνάπτεται από καταναλωτή ο οποίος ενεργεί εκτός της κύριας επαγγελματικής του δραστηριότητας, με έτερο πρόσωπο το οποίο ενεργεί στα πλαίσια της άσκησης της επαγγελματικής του δραστηριότητας (επαγγελματίας)²²⁰. Έτσι, εάν ένα πρόσωπο ενεργεί κατά ένα μόνο μέρος εντός των πλαισίων της επαγγελματικής του δραστηριότητας, ενώ αντίθετα κατά το υπόλοιπο μέρος ενεργεί εκτός της εν λόγω δραστηριότητάς του, η καταναλωτική σύμβαση αυτή αντίστοιχα θα θεωρείται ότι δεν εντάσσεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 του Κανονισμού Ρώμη I.

Ο ενωσιακός νομοθέτης, μέσω του άρθρου 6 του Κανονισμού, πέρα από το πρόσωπο που φέρει την ιδιότητα του «καταναλωτή», προβαίνει και στον προσδιορισμό του «επαγγελματία», ο οποίος είναι και αυτός ο οποίος συνάπτει συμβάσεις με τον καταναλωτή στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας, και για τον οποίο προβλέπονται διαζευκτικά δύο επιμέρους κριτήρια, και συγκεκριμένα είτε α) να ασκεί τις εμπορικές ή επαγγελματικές του δραστηριότητες στη χώρα όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του, είτε β) με οποιοδήποτε μέσο να κατευθύνει αυτές τις δραστηριότητες σε αυτή τη χώρα ή σε διάφορες χώρες μεταξύ των οποίων και η χώρα της συνήθους διαμονής του καταναλωτή (αρθρ. 6, παρ.1). Ως εκ τούτου, υπό την προϋπόθεση συνδρομής των στοιχείων που εκτέθηκαν ανωτέρω, η οποία και θα καθιστά τη σύμβαση καταναλωτική, και εφόσον οι συμβαλλόμενοι δεν προέβησαν σε επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου για τη σύμβασή τους, τότε, κατά τις επιταγές της παραγράφου 1 του άρθρου 6, εφαρμογή στη σύμβαση θα έχει το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Η εν λόγω ρύθμιση φυσικά είναι απόρροια της βούλησης του ενωσιακού νομοθέτη να προστατεύσει το ασθενέστερο μέρος της σύμβασης και στα πλαίσια των κανόνων του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, μη αναγκάζοντάς το κατ' αρχήν, και μόνο για

²²⁰ Κανονισμός Ρώμη I, άρθρο 6 παρ.1

την περίπτωση που δεν υπήρξε σχετική συμφωνία προς τούτο με τον αντισυμβαλλόμενο του, να υπαχθεί στη ρύθμιση ενός αλλοδαπού δικαίου που πιθανότατα δεν γνωρίζει ή και του οποίου ακόμη την εφαρμογή δεν εδύνατο -δεδομένης της συχνής έλλειψης σχετικών τεχνικών και νομικών γνώσεων στο πρόσωπο των καταναλωτών- να αναμένει ως πιθανή κατά τη σύναψη της σύμβασης.

Επιπλέον, για να θεωρείται ότι εντάσσεται μία συμβατική σχέση στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6, απαιτείται συγκεκριμένη ενέργεια του επιχειρηματία για κατεύθυνση των δραστηριοτήτων του στη χώρα στην οποία βρίσκεται η συνήθης διαμονή του καταναλωτή. Κατά τις διατάξεις του Κανονισμού Ρώμη I, η εν λόγω κατεύθυνση των δραστηριοτήτων μπορεί να λάβει χώρα με κάθε μέσο. Η έννοια του όρου «κατευθύνει τις δραστηριότητες» δύναται να εντάξει και περιπτώσεις όπου ο επιχειρηματίας έχει προβεί σε διαφημιστικές πράξεις στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ασχέτως του τρόπου με τον οποίο αυτές θα πραγματοποιηθούν, όπως για παράδειγμα μέσω τηλεόρασης, ραδιοφώνου, διαδικτύου, μέσω αντιπροσώπων ή αποστολής διαφημιστικών φυλλαδίων στον συγκεκριμένο τόπο. Με άλλα λόγια, όλοι οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να καταστεί γνωστή και διαθέσιμη η προσφορά της παρεχόμενης υπηρεσίας (ή προϊόντων αντίστοιχα) στον καταναλωτή ή που κάνει ξεκάθαρη τη διεξαγωγή ηλεκτρονικού ή εξ αποστάσεως εμπορίου στον τόπο συνήθους διαμονής του τελευταίου²²¹.

Η αναφερόμενη στο άρθρο 6 κατεύθυνση των δραστηριοτήτων του επαγγελματία δύναται να συμβαίνει και σε περισσότερα κράτη ταυτόχρονα, μέσα στα οποία μπορεί να είναι κι αυτό όπου βρίσκεται και η συνήθης διαμονή του καταναλωτή. Ως εκ τούτου, κατ' αρχάς εντάσσονται σε αυτή την περίπτωση και οι περιπτώσεις όπου η διαφήμιση πραγματοποιείται διαδικτυακά. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να εξετάζονται τα επιμέρους πραγματικά στοιχεία της υπόθεσης για να κριθεί εάν και σε ποιο βαθμό υφίσταται όντως κατεύθυνση των δραστηριοτήτων του επαγγελματία στο κράτος συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Κατά τη χαρακτηριστική εξάλλου επισήμανση της σκέψης 24 του Κανονισμού Ρώμη I ως προς το εν λόγω ζήτημα, μόνο το γεγονός ότι είναι προσιτή μια σελίδα του Διαδικτύου δεν αρκεί για να καταστήσει εφαρμοστέο το άρθρο 6, καθώς χρειάζεται επιπλέον η εν λόγω ιστοσελίδα αφενός να καλεί για τη σύναψη συμβάσεων εξ αποστάσεως, αφετέρου να έχει όντως συναφθεί η σύμβαση εξ αποστάσεως με οιοδήποτε μέσο. Μάλιστα, σε αυτή την περίπτωση, η γλώσσα ή/και το νόμισμα που χρησιμοποιούνται από την ιστοσελίδα του Διαδικτύου, κατ' αρχήν, δεν θα πρέπει να συνιστούν στοιχεία που θα λαμβάνονται υπόψη προς τούτο²²². Ως εκ τούτου, δεν μπορεί στα πλαίσια του Κανονισμού Ρώμη I να θεωρηθεί ότι ένας επαγγελματίας

²²¹ Α. Αιμιλιανίδης, Η Έννοια της Σύμβασης Καταναλωτών, σε: Το νέο Ευρωπαϊκό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο των συμβάσεων, 2009, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 192-195

²²² Ωστόσο πρέπει να αναφερθεί ότι η συγκεκριμένη πρόταση τέθηκε κατόπιν πίεσης ειδικά από τη Μεγάλη Βρετανία, η οποία πιθανότατα κινήθηκε με αυτό τον τρόπο φοβούμενη συνέπειες που θα είχε διαφορετική ρύθμιση πάνω στο θέμα, σε μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία του διαδικτύου όπου τα αγγλικά είναι η κατ' εξοχήν γλώσσα των συναλλαγών διεθνώς, με τον κίνδυνο, εφόσον δεν ετίθετο η εν λόγω διευκρίνιση, πολλοί επαγγελματίες να άλλαζαν μαζικά το περιεχόμενο των ιστοσελίδων τους από αγγλικά σε άλλη γλώσσα, ακριβώς για να μη θεωρηθεί ότι απευθύνονται συγκεκριμένα για αυτό το λόγο σε καταναλωτές ειδικά της Βρετανίας. Βλ. και Α. Αιμιλιανίδης, ο.π., καθώς και R. Plender / M. Wilderspin 'The European Contracts Convention', 2001, εκδ. Sweet & Maxwell Ltd, σελ. 143 επομ.

κατευθύνει τις δραστηριότητές του σε χώρα της συνήθους διαμονής του καταναλωτή απλά και μόνο επειδή ο τελευταίος έχει τη δυνατότητα να επισκεφθεί τη συγκεκριμένη ιστοσελίδα (και) από τη χώρα του. Αντίθετα, οι διατάξεις του Κανονισμού απαιτούν επιπλέον να έχει λάβει χώρα συγκεκριμένη ενέργεια από τον επιχειρηματία/επαγγελματία, όπως κατεξοχήν είναι οι πράξεις διαφήμισης μέσω της ως άνω ιστοσελίδας, οι οποίες θα καλούν τους καταναλωτές να προβούν σε σύναψη εξ αποστάσεως συμβάσεως ή θα σχετίζονται με προώθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου. Συνεπώς, στην περίπτωση που η ιστοσελίδα κάποιου επαγγελματία είχε ως λειτουργικό σκοπό την ενημέρωση ατόμων και την προώθηση της δραστηριότητας του πρώτου μόνο εντός της χώρας αυτού, χωρίς να υπήρχε βούλησή του για αναζήτηση και σύναψη συμβάσεων με πιθανούς πελάτες με συνήθη διαμονή σε άλλες χώρες, ασχέτως εάν η πρόσβαση στην ιστοσελίδα αυτή είναι δυνατή από οπουδήποτε στον κόσμο, τότε δεν τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 6 αλλά αντίθετα οι γενικές διατάξεις των άρθρων 3 και 4 του Κανονισμού²²³.

Με βάση τα ανωτέρω, προκύπτει ότι η ρύθμιση του άρθρου 6 δεν έχει εφαρμογή όταν ο επαγγελματίας προσδοκά, καλή τη πίστει, ότι ο υποψήφιος κάθε φορά αντισυμβαλλόμενός του καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του στη χώρα του πρώτου και ταυτόχρονα δεν υπήρχε πρόθεση του επαγγελματία για κατάρτιση συμβάσεων με άτομα με συνήθη διαμονή εκτός της χώρας εκείνης. Αφ'ης στιγμής δε, ως προαναφέρθηκε, ο ενωσιακός νομοθέτης αποφασήθηκε ότι η γλώσσα και το νόμισμα δεν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως κρίσιμα στοιχεία για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με αυτό το θέμα, συνάγεται αντίστοιχα ότι ένας επαγγελματίας δεν μπορεί να επικαλεστεί ως επιχείρημα σχετικά με την ισχυριζόμενη μη παροχή υπηρεσιών του μέσω διαδικτυακής ιστοσελίδας του σε κάποια χώρα απλά και μόνο το γεγονός ότι η γλώσσα και το νόμισμα που χρησιμοποιούνταν σε αυτή την ιστοσελίδα ήταν διαφορετικά από αυτά της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή με τον οποίο συνεβλήθη, όταν ο επαγγελματίας αυτός διαφήμιζε τις υπηρεσίες του στη χώρα του καταναλωτή και καλούσε για σύναψη σχετικής σύμβασης. Ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι, σε αντίθεση με τις διατάξεις της Σύμβασης της Ρώμης, κατά τον Κανονισμό είναι αδιάφορο νομικά ποιος ήταν ο τόπος στον οποίο ο καταναλωτής σύναψε τελικά τη σύμβαση με τον επαγγελματία.

Μία πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση ωστόσο, η οποία ανακύπτει ως προβληματισμός επί της εν λόγω θεματικής, ειδικά ως προς τις συμβάσεις παροχής τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, είναι και η εξής: Έστω ότι καταναλωτής από το κράτος-μέλος Α, ενώ βρίσκεται προσωρινά στο κράτος-μέλος Β, συνάπτει σύμβαση, μέσω ιστοσελίδας, με στοιχηματική εταιρεία, της οποίας η εν λόγω ιστοσελίδα είναι διαμορφωμένη με τρόπο ώστε να απευθύνεται μόνο σε καταναλωτές με συνήθη διαμονή στο κράτος Β, και την ίδια στιγμή, η εν λόγω στοιχηματική εταιρεία δραστηριοποιείται, μέσω διαφορετικής ιστοσελίδας της, και στο κράτος Α (όπου αντίστοιχα η ιστοσελίδα από την οποία παρέχονται οι υπηρεσίες της απευθύνεται μόνο σε καταναλωτές διαμένοντες στο κράτος Α). Σε αυτή την περίπτωση (και εφόσον δεν υφίσταται επιλογή δικαίου από τους συμβαλλόμενους), ανακύπτει το

²²³ R. Plender /M. Wilderspin, ο.π., σελ. 147-148

ερώτημα ποιο θα είναι το δίκαιο το οποίο θα εφαρμοστεί εφόσον ανακύψει διαφορά από την ως άνω σύμβαση. Αφ' ης στιγμής, ως προειπώθηκε, ο τόπος κατάρτισης της σύμβασης είναι αδιάφορος, κατ' αρχάς φαίνεται να πληρούνται τα κριτήρια εφαρμογής της διάταξης 6, σύμφωνα με την οποία εφαρμοστέο εν προκειμένω θα ήταν το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ήτοι το δίκαιο του κράτους Α. Εντούτοις, η θεώρηση αυτή φαίνεται μάλλον λανθασμένη και μη σύμφωνη με το πνεύμα του Κανονισμού, δεδομένου ότι θέτει προ εκπλήξεως και σε μη αναμενόμενη και προβλέψιμη κατάσταση τον επαγγελματία (εν προκειμένω, στοιχηματική εταιρεία), ο οποίος πιθανότατα θα διαμόρφωσε το περιεχόμενο κάθε μίας εκ των δύο ιστοσελίδων με τρόπο που θα θεωρούσε ο ίδιος βέλτιστο για τα δεδομένα και τις ιδιαιτερότητες του αντίστοιχου εθνικού δικαίου έκαστης εκ των δύο ανωτέρω χωρών²²⁴. Στο εν λόγω παράδειγμα, ο καταναλωτής δεν δύναται να υποστηρίξει βάσιμα ότι ανέμενε καλόπιστα την εφαρμογή στην εν λόγω σύμβαση του δικαίου της συνήθους διαμονής του με μόνο το επιχείρημα ότι γνώριζε ότι η εταιρεία αυτή δραστηριοποιούνταν, υπό διαφορετικά δεδομένα και συνθήκες, και στη δική του χώρα. Και τούτο, ακριβώς διότι η εκάστοτε σύμβαση θα πρέπει να καταρτίζεται κατόπιν της κατεύθυνσης των δραστηριοτήτων του επαγγελματία στη συγκεκριμένη χώρα της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ασχέτως πιθανής ύπαρξης έτερης παρεμφερούς ή παρόμοιας δραστηριότητας του πρώτου και στη χώρα του καταναλωτή.

Ωστόσο, και στο ανωτέρω παράδειγμα σαφέστατα χωρεί αντίλογος, με βασικότερο ίσως επιχείρημα ότι μία εταιρεία που παρέχει υπηρεσίες μέσω διαδικτύου και μάλιστα σε περισσότερα από ένα κράτη, θα έπρεπε να αναμένει ότι είναι πολύ πιθανόν να συμβληθούν μαζί της μέσω κάποιας ιστοσελίδας της και άτομα που δεν έχουν τη συνήθη διαμονή τους στη χώρα για την οποία έχει δημιουργηθεί και λειτουργεί η ιστοσελίδα αυτή, ενώ επίσης δεδομένου ότι, έστω και μέσω διαφορετικής ιστοσελίδας, ο εν λόγω επαγγελματίας δραστηριοποιείται και στο κράτος συνήθους διαμονής του καταναλωτή, υποδεικνύει ότι γνώριζε επαρκώς το δίκαιο του κράτους αυτού, μη συντρέχοντος επομένως λόγου να εξαιρεθεί εν προκειμένω η εφαρμογή του άρθρου 6 και οι προστατευτικές του για τον καταναλωτή διατάξεις.

Η προστασία του καταναλωτή ωστόσο δεν επεκτείνεται μέχρι και το σημείο της ολικής απαγόρευσης της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών να ορίσουν το εφαρμοστέο δίκαιο της σύμβασής τους. Τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν έτσι τη δυνατότητα να επιλέξουν κατ' αρχάς ελεύθερα το δίκαιο που επιθυμούν να ρυθμίζει τη συμβατική τους σχέση (όπως αυτή προσδιορίζεται στην παρ. 1 του άρθρου 6), κατά τα οριζόμενα αντίστοιχα στο άρθρο 3 του Κανονισμού. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση είναι εμφανής η προστατευτική βούληση του ενωσιακού νομοθέτη για τον –συνήθως ασθενέστερο διαπραγματευτικά– καταναλωτή. Ειδικότερα, στην εν λόγω περίπτωση κατά την οποία τα μέρη της καταναλωτικής σύμβασης προέβησαν σε επιλογή εφαρμοστέου δικαίου άλλου από αυτού της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, τότε, δεν επιτρέπεται η επιλογή του δικαίου αυτή να στερήσει τον

²²⁴ Δεδομένης μάλιστα και της ανυπαρξίας κοινού ενωσιακού ρυθμιστικού πλαισίου για το διαδικτυακό τζόγο, με ταυτόχρονη αυτονομία και διαφοροποίηση ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα σε κάθε εθνική έννομη τάξη των κρατών-μελών.

καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι διατάξεις από τις οποίες δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία, σύμφωνα με το δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο ελλείψει επιλογής (άρθρο 6 παρ.2). Σε μια τέτοια, όμως, περίπτωση δεν είναι δυνατόν η επιλογή του δικαίου στην οποία προέβησαν να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι διατάξεις από τις οποίες δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία, σύμφωνα με το δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο ελλείψει επιλογής (άρθρο 6 § 2). Η εν λόγω ρύθμιση αφορά τους κανόνες αναγκαστικού δικαίου (*ius cogens*) του κράτους της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, οι οποίοι ισχύουν και εφαρμόζονται, σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, ακόμη και όταν οι συμβαλλόμενοι προέβησαν στην επιλογή διαφορετικού δικαίου ως εφαρμοστέου για τη μεταξύ τους σύμβαση. Σε αυτήν ακριβώς την περίπτωση κατά την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη έθεσαν αφενός εφαρμοστέο δίκαιο στη σύμβασή τους δίκαιο άλλο από αυτό του τόπου συνήθους διαμονής του καταναλωτή, και αφετέρου προκύπτει ταυτόχρονα ύπαρξη αναγκαστικών κανόνων δικαίου της χώρας συνήθους διαμονής του τελευταίου, οι οποίοι και θα εφαρμόζονταν ελλείψει επιλογής δικαίου, τότε ανακύπτει ο διαμελισμός του εφαρμοστέου δικαίου στην εν λόγω υπό κρίση συμβατική σχέση (*dépeçage*). Ακολούθως συνάγεται ότι στο κομμάτι της σύμβασης στο οποίο ακριβώς «δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία» θα εφαρμόζονται οι διατάξεις αναγκαστικού δικαίου του τόπου της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ενώ αντίστοιχα το υπόλοιπο τμήμα της σύμβασης θα συνεχίσει να ρυθμίζεται από το δίκαιο που αποτέλεσε την επιλογή των μερών.

Εφόσον μια καταναλωτική σύμβαση δεν μπορεί να ενταχθεί ούτε στην πρώτη ούτε στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου 6 του Κανονισμού, εξαιτίας ακριβώς της μη συνδρομής των δύο στοιχείων που θέτει ως προϋπόθεση η παράγραφος 1 του εν λόγω άρθρου, το εφαρμοστέο δίκαιο στην καταναλωτική σύμβαση αυτή, όταν δεν θα υπάρχει επιλογή από τα συμβαλλόμενα μέρη, θα προκύπτει σύμφωνα με τη (γενική) διάταξη του άρθρου 4 του Κανονισμού. Αντίστοιχα, εφόσον τα μέρη προέβησαν στον ορισμό του εφαρμοστέου δικαίου αυτό θα προσδιορίζεται με βάση το άρθρο 3.

ii) Ειδικά η περίπτωση των υπηρεσιών που παρέχονται σε χώρα διαφορετική αυτής της συνήθους διαμονής του καταναλωτή

Παρόλα αυτά, ακόμα κι αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις των δύο πρώτων παραγράφων του άρθρου 6, κι επομένως η ρύθμιση της εκάστοτε καταναλωτικής σύμβασης θα έπρεπε να γίνει είτε με βάση το δίκαιο που επέλεξαν τα μέρη (χωρίς ωστόσο να αποκλείεται η εφαρμογή των κανόνων αναγκαστικού δικαίου), είτε με βάση το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή (σε περίπτωση μη ύπαρξης επιλογής από τους συμβαλλόμενους για το εφαρμοστέο δίκαιο), ο Κανονισμός περιέχει αρκετές εξαιρέσεις, οι οποίες ρητώς δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 6. Αντίθετα με τις υπόλοιπες, κοινές, περιπτώσεις, οι εν λόγω καταναλωτικές συμβατικές σχέσεις που εντάσσονται σε αυτές τις εξαιρέσεις ρυθμίζονται σύμφωνα με τους γενικούς κανόνες των άρθρων 3 και 4 του Κανονισμού. Πρόκειται ενδεικτικά για τις συμβάσεις που αφορούν εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτου ή μίσθωση ακινήτου (παραγρ. 4, περ. γ'), τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που συνιστούν χρηματοπιστωτικά μέσα (παραγρ. 4, περ. δ') και τις

συμβάσεις συναφθείσες στο πλαίσιο πολυμερούς συστήματος (παραγρ. 4, περ. ε'). Από αυτές τις εξαιρέσεις που προβλέπει η παράγραφος 4 του άρθρου 6, ίσως αυτή που εμφανίζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον ως προς τις συμβάσεις τυχερών παιγνίων που παρέχονται μέσω διαδικτύου, είναι η περίπτωση α', ήτοι η σύμβαση παροχής υπηρεσιών, όπου οι οφειλόμενες στον καταναλωτή υπηρεσίες πρέπει να παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα άλλη από εκείνη της συνήθους διαμονής του, στις οποίες, επίσης, το εφαρμοστέο δίκαιο θα κριθεί με βάση τις διατάξεις των παραγράφων 3 και 4 του Κανονισμού.

Η εν λόγω εξαίρεση, η οποία προβλεπόταν και στο άρθρο 5 παραγρ. 4 της Σύμβασης της Ρώμης, βρίσκει έρεισμα στο επιχείρημα ότι ο καταναλωτής δεν μπορεί εύλογα να αναμένει ότι το δίκαιο της χώρας συνήθους διαμονής του θα είναι και το εφαρμοστέο στη σύμβαση, όταν οι υπηρεσίες που θα παρέχονται σε αυτόν δυνάμει της σύμβασης αυτής παρέχονται σε άλλη χώρα από εκείνη της συνήθους διαμονής του²²⁵. Η ως άνω αιτιολογία ωστόσο έχει δεχθεί κριτική, αφού φαίνεται να παραβλέπει τον γενικό σκοπό που εξυπηρετεί η διάταξη του άρθρου 6, ήτοι την προστασία του καταναλωτή, ως ασθενέστερο μέρος, ούτε φαίνεται να υπάρχει αρκετά ικανοποιητική επιχειρηματολογία για το λόγο που δικαιολογείται μια τέτοια ειδική εξαίρεση ειδικά για τις υπηρεσίες που παρέχονται εκτός της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή²²⁶. Μάλιστα, αξίζει να αναφερθεί ότι κάποια κράτη-μέλη όπως ενδεικτικά η Ιταλία και η Αυστρία τάχθηκαν κατά της διατήρησης της συγκεκριμένης εξαίρεσης στο τελικό κείμενο του Κανονισμού Ρώμη I.

Τέλος, σημειώνεται ότι η ως άνω εξαίρεση της παραγράφου 4 του άρθρου 6 άπτεται μόνο περιπτώσεων στις οποίες οι υπηρεσίες που πρόκειται να παρασχεθούν στον καταναλωτή θα παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα (ή χώρες) διαφορετική από αυτή της συνήθους διαμονής του. Ως εκ τούτου, δεν εμπίπτουν στην παρούσα εξαίρεση οι περιπτώσεις στις οποίες οι υπηρεσίες που προβλέπονται στη σύμβαση παρέχονται κατά ένα μέρος στη χώρα της συνήθους διαμονής του καταναλωτή και κατά ένα άλλο μέρος, σε διαφορετική χώρα.

iii) Οι επιμέρους ρυθμίσεις για το εφαρμοστέο δίκαιο στις καταναλωτικές συμβάσεις

Κατ' αρχάς, επισημαίνεται ότι, όπως αναλύθηκε και ανωτέρω, εφόσον δεν υφίσταται επιλογή μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών, η καταναλωτική σύμβαση θα διέπεται από το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, μη έχον έτσι το άρθρο 4 του Κανονισμού Ρώμη I εφαρμογής εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις της παραγράφου 1 του άρθρου 6. Μάλιστα, η διάταξη του άρθρου 6 είναι αρκετά σαφής εν προκειμένω, ξεκαθαρίζοντας ότι δεν παρέχεται στο δικαστήριο διακριτική ευχέρεια, μη αφήνοντας στο τελευταίο τη δυνατότητα να παρεκκλίνει από την εφαρμογή του δικαίου της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ακόμα κι αν, με βάση τα επιμέρους πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, εκτιμά ότι έτερη χώρα εμφανίζει μεγαλύτερη σύνδεση με την υπό κρίση σύμβαση. Ο δικαστής είναι

²²⁵ Α. Αιμιλιανίδης, ο.π., σελ. 198-199

²²⁶ βλ. εκτενέστερα και σε C.G.J.Morse, 'Consumer Contracts, Employment Contracts and the Rome Convention', 1992, vol.41, (διαθέσιμο σε TNPI "JSTOR")

υποχρεωμένος να εφαρμόσει επί της διαφοράς το δίκαιο της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή στην περίπτωση που κριθεί ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 6 παρ.1.

Με βάση το άρθρο 6 παρ. 2 του Κανονισμού, προβλέπεται ρητά η δυνατότητα των συμβαλλόμενων να επιλέξουν το δίκαιο που επιθυμούν να ρυθμίζει την (καταναλωτική) σύμβασή τους, ακόμη και δίκαιο το οποίο δεν εμφανίζει κανένα άλλο σύνδεσμο με την εν λόγω σύμβαση. Ωστόσο, η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης διάταξης έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη επιλογή δεν επιτρέπεται να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι διατάξεις του δικαίου της χώρας της συνήθους διαμονής του από τις οποίες δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία. Οι εν λόγω διατάξεις είναι διατάξεις αναγκαστικού δικαίου (*ius cogens*), από τις οποίες, όπως και στην περίπτωση του άρθρου 3 παρ.3, δεν επιτρέπεται να υπάρξει απόκλιση, σε αντίθεση φυσικά με τις διατάξεις ενδοτικού δικαίου (*ius dispositivum*).

Ωστόσο, ο ενωσιακός νομοθέτης ενέταξε ειδικά για την περίπτωση των καταναλωτικών συμβάσεων και ένα αξιολογικό στοιχείο που θα πρέπει να λαμβάνει υπόψιν του ο δικαστής ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο. Ειδικότερα, εφαρμογής θα έχουν οι ως άνω κανόνες αναγκαστικού δικαίου της χώρας συνήθους διαμονής του συμβαλλόμενου καταναλωτή, μόνο όμως στο μέτρο που εξασφαλίζουν στον τελευταίο προστασία υπέρτερη από τις ρυθμίσεις του δικαίου που επέλεξαν τα μέρη για τη σύμβασή τους αυτή. Συνεπώς, η λειτουργική εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2 του Κανονισμού βρίσκει έρεισμα στην αρχή της εφαρμογής του ευνοϊκότερου δικαίου για το ασθενέστερο μέρος της σύμβασης²²⁷ (με ρύθμιση που σε πολύ μεγάλο βαθμό ομοιάζει με την αντίστοιχη προστασία που επεφύλαξε ο ενωσιακός νομοθέτης και για τους εργαζόμενους στον Κανονισμό Ρώμη I, δια του άρθρου 8)²²⁸. Έτσι, υφίσταται σημαντικός περιορισμός στην αυτονομία της ιδιωτικής βούλησης των μερών να προβούν σε επιλογή του εφαρμοστέου επί της συμβατικής τους σχέσης δικαίου, στο βαθμό που το δίκαιο που θα κρινόταν ως εφαρμοστέο εάν εξέλειπε η εν λόγω επιλογή, ήτοι το δίκαιο της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή, προβλέπει για τον τελευταίο πιο ευνοϊκές διατάξεις, αναγκαστικού ωστόσο μόνο δικαίου, από τις οποίες δεν χωρεί παρέκκλιση με αντίθετη συμφωνία.

Η κρίση περί του δικαίου που παρέχει μεγαλύτερη προστασία στον καταναλωτή θα γίνει από το δικάζον δικαστήριο, το οποίο και κατά τη διακριτική ευχέρεια του δικαστή, οφείλει να προβεί σε σύγκριση ανάμεσα στο επιλεγέν από τα μέρη δίκαιο και στις διατάξεις (αναγκαστικού μόνο δικαίου) που ρυθμίζουν σχετικώς το ζήτημα και οι οποίες ανήκουν στο δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο ελλείψει επιλογής²²⁹. Κατά την μάλλον κρατούσα στη θεωρία άποψη, ο δικαστής οφείλει, να χρησιμοποιήσει κατ' αρχάς ως βάση της συλλογιστικής του τους ισχυρισμούς του

²²⁷ Α. Αιμιλιανίδης, ο.π., σελ. 209-210

²²⁸ Στην περίπτωση των ατομικών συμβάσεων εργασίας ωστόσο η απόκλιση δεν επιτρέπεται από αντίστοιχες διατάξεις αναγκαστικού δικαίου όχι της χώρας συνήθους διαμονής του εργαζόμενου αλλά, κατ' αρχήν, της χώρας συνήθους εκτέλεσης της εργασίας του.

²²⁹ Π. Σουσιπούλου, 'Η Προστασία του Καταναλωτή στο Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης', 2004, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλας, σελ. 316, και Χ.Παμπούκης, Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, 2020, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 652

ίδιου του διαδίκου (εννοείται, σχεδόν πάντα του καταναλωτή) που επικαλείται ότι εφαρμοστέες τυγχάνουν, ως ευνοϊκότερες, οι διατάξεις του συγκεκριμένου άλλου εθνικού δικαίου, δηλαδή αυτού της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή, έχων έτσι αντίστοιχα ο διάδικος αυτός και το (άτυπο) “βάρος απόδειξης” ότι οι διατάξεις αυτές είναι όντως διατάξεις από τις οποίες δεν χωρεί παρέκκλιση με αντίθετη συμφωνία των μερών²³⁰ (χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι επηρεάζεται η εφαρμογή της γενικής αρχής *iura novit curia*).

Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σύγκριση ανάμεσα στις σχετικές διατάξεις των δύο αυτών εθνικών δικαίων δεν είναι γενική, αλλά αντίθετα θα πρέπει να επικεντρώνεται ακριβώς στο αποτέλεσμα που κάθε φορά θα διαμορφώνεται και θα προκύπτει στην εκάστοτε υπό κρίση υπόθεση, ανάλογα με την κάθε διαθέσιμη επιλογή που έχει στα χέρια του ο δικαστής. Φυσικά, μια τέτοια σύγκριση τις περισσότερες φορές κάθε άλλο παρά εύκολη είναι, ειδικά όταν το κάθε εξεταζόμενο δίκαιο προβλέπει διαφορετικά είδη παροχής προστασίας στον καταναλωτή (παραδείγματος χάριν αποζημίωση στην μία περίπτωση, δικαίωμα υπαναχώρησης στην άλλη περίπτωση). Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο εφαρμοστής του δικαίου οφείλει να διαλαμβάνει στην κρίση του αναγκαστικά και την βούληση του ίδιου του διάδικου καταναλωτή σχετικά με την λύση που θεωρεί συμφερότερη για τον εαυτό του εν προκειμένω, με αποτέλεσμα η αξιολογική αυτή εκτίμηση του δικαστηρίου να πρέπει να γίνεται πάντα *ad hoc*, ανάλογα τα ειδικότερα πραγματικά περιστατικά που συγκροτούν την υπόθεση.

Εφόσον το δίκαιο που επέλεξαν οι συμβαλλόμενοι ως εφαρμοστέο έρχεται σε αντίθεση με διατάξεις του δικαίου της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, (από τις οποίες εννοείται δεν χωρεί παρέκκλιση με συμφωνία), τότε, σε αυτή την περίπτωση οι διατάξεις αυτές θα έχουν εφαρμογή σε αντίθεση με τις αντίστοιχες διατάξεις του δικαίου που επέλεξαν (νομίμως) τα συμβαλλόμενα μέρη. Φυσικά, η επιλογή των μερών ως προς το εθνικό δίκαιο που θέλουν να διέπει τη σύμβασή τους παράγει έννομες συνέπειες, καθώς το τελευταίο θα συνεχίσει να διέπει τη σύμβαση στο υπόλοιπο τμήμα αυτής²³¹.

Ως εκ τούτου, η πιθανή εφαρμογή διατάξεων από τις οποίες δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία σε καμία περίπτωση δεν έχει την έννοια της ολικής απάλειψης του επιλεγέντος εθνικού δικαίου, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 3 του Κανονισμού. Αντίθετα, η εν λόγω ρύθμιση του άρθρου 6 παρ. 2 έχει ακριβώς την έννοια ότι σε αυτή την περίπτωση θα επέλθει διαμελισμός του εφαρμοστέου δικαίου, κατά την αρχή του *dépeçage*, έτσι ώστε οι διατάξεις του δικαίου που θα εφαρμοζόταν επί περιπτώσει μη επιλογής των συμβαλλόμενων, και από τις οποίες δεν επιτρέπεται παρέκκλιση με συμφωνία, να εφαρμόζονται ταυτόχρονα και παράλληλα προς τις διατάξεις του εφαρμοστέου (κατ’ επιλογήν των μερών) δικαίου²³².

²³⁰ Α. Αιμιλιανίδης, ο.π., σελ. 210-212

²³¹ βλ. εκτενέστερα και Χ.Τσούκα, ‘Η προστασία του ασθενούς μέρους στο πλαίσιο του Κανονισμού 593/2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι)’, Διάλεξη στο πλαίσιο επιστημονικών εκδηλώσεων ΕΙΔΑΔ – 10.05.2010, σελ. 3-6 (διαθέσιμο σε: <<https://www.hiifl.gr/wp-content/uploads/Tsouca-Final.pdf>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 22.10.2023)

²³² Α. Αιμιλιανίδης, ο.π.

Σημαντική ωστόσο διευκρίνιση επί αυτού του ζητήματος είναι ότι ο ως άνω διαμελισμός δεν δίνει στον καταναλωτή τη δυνατότητα να αξιώνει βασίμως αντιφατικές μεταξύ τους παροχές έννομης προστασίας που θα βασίζονταν στη σωρευτική εφαρμογή των σχετικών διατάξεων ενός εκάστου δικαίου, όπως για παράδειγμα τη χρησιμοποίηση των ρυθμίσεων σχετικά με τον τρόπο υπολογισμού εν γένει της αποζημίωσης του ενός δικαίου, όταν το δίκαιο αυτό δεν προβλέπει καν την αποζημίωση του καταναλωτή ως δικαίωμα για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις (και αντίστοιχα η αποζημίωση προβλέπεται από το έτερο εθνικό δίκαιο, με άλλο όμως τρόπο υπολογισμού αυτής).

Με αφορμή επίσης διαφορά μεταξύ καταναλωτή και στοιχηματικής εταιρείας με έδρα σε άλλο κράτος-μέλος, ανέκυψε στην δικαστική πράξη και ένα επίσης αρκετά ενδιαφέρον ζήτημα, για το οποίο έχει κληθεί να δώσει απάντηση το ΔΕΕ. Ειδικότερα, η υπόθεση αφορά Αυστριακό καταναλωτή ο οποίος είχε συμβληθεί με εταιρεία παροχής υπηρεσιών διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών με έδρα στη Μάλτα, παίζοντας ο πρώτος εξ αποστάσεως από τον τόπο κατοικίας του στην Αυστρία. Η συγκεκριμένη εταιρεία παρείχε τις υπηρεσίες της και στο αυστριακό κοινό μέσω της ιστοσελίδας της. Στην ως άνω σύμβαση μεταξύ των μερών δεν είχε τεθεί ρήτρα σχετικά με το εφαρμοστέο επί της διαφοράς δίκαιο. Όταν ο παίκτης βρέθηκε να έχει κερδίσει ένα αρκετά μεγάλο ποσό, περί τις 106.000€ και η αντισυμβαλλόμενη του εταιρεία αρνήθηκε να το καταβάλει, ο πρώτος άσκησε αγωγή ενώπιον του αυστριακών δικαστηρίων, ζητώντας τα ως άνω οφειλόμενα χρήματα. Ο ενάγων μάλιστα επικαλέστηκε ότι εφαρμοστέο στη διαφορά θα έπρεπε να είναι το δίκαιο της Μάλτας. Το αυστριακό Πρωτοδικείο ωστόσο έκρινε ότι εφαρμοστέο εν προκειμένω, -ελλείψει σχετικής επιλογής των μερών αλλά και της ιδιότητας ως καταναλωτή του ενάγοντος- ήταν το αυστριακό δίκαιο, δυνάμει του άρθρου 6 παρ.1 του Κανονισμού Ρώμη I, εφαρμόζοντας έτσι αντίστοιχα και το άρθρο 1271 του Αυστριακού Αστικού Κώδικα (ABGB), το οποίο προβλέπει ότι χρέη από παίγνια και στοιχήματα δεν μπορούν να αναζητηθούν δικαστικά. Ακολούθως, το δικάσαν δικαστήριο απέρριψε λόγω της εφαρμογής του ως άνω άρθρου την αγωγή του παίκτη, αναφέροντας μάλιστα στο σκεπτικό της απόφασής του ότι η ως άνω διάταξη του αυστριακού Αστικού Κώδικα ήταν σε κάθε περίπτωση υπερισχύουσα διάταξη αναγκαστικού δικαίου κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 9 του Κανονισμού Ρώμη I.

Ο ενάγων άσκησε έφεση στην πρωτόδικη απόφαση, με το Εφετείο της Βιέννης (Vienna Higher Regional Court) ωστόσο να επισημαίνει ότι, αν και επίσης αναγνώρισε ότι πληρούνται κατ' αρχάς οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 6 παρ.1 του Κανονισμού, αφού ο ενάγων είναι καταναλωτής και ελλείπει επιλογή δικαίου των μερών, εντούτοις, διατηρούσε επιφυλάξεις ως προς το εάν η προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 1271 του αυστριακού Αστικού Κώδικα αποτελούσε πράγματι υπερισχύουσα διάταξη αναγκαστικού δικαίου κατά το άρθρο 9 του Κανονισμού Ρώμη I. Επίσης ανέφερε ότι εξετάζοντας το δίκαιο της Μάλτας, δεν διέγινωσε την ύπαρξη σε αυτό κάποιας αντίστοιχης διάταξης που να απαγορεύει στον παίκτη να διεκδικήσει δικαστικά την είσπραξη του οφειλόμενου ποσού από τη στοιχηματική εταιρεία, ούτε εισφέρθηκε ενώπιόν του κάποιος σχετικός ισχυρισμός

προς τούτο. Συνεπώς, κατέληξε το Εφετείο, καθίστατο σαφές ότι η εφαρμογή του αυστριακού δικαίου (συνεπεία της ιδιότητάς του ως καταναλωτή) θέτει τελικά τον ενάγοντα σε μειονεκτικότερη θέση, καθώς εάν ο ενάγων δεν έφερε την καταναλωτική ιδιότητα, τότε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 4 παρ.1 περ.β' του κανονισμού Ρώμη Ι, εφαρμοστέο επί της διαφοράς θα ήταν το δίκαιο της Μάλτας. Το δικαστήριο σχολίασε επίσης δε ότι εάν τα μέρη της διαφοράς είχαν επιλέξει εφαρμοστέο δίκαιο, το επιλεγέν δίκαιο αυτό θα ίσχυε εφόσον ο ενάγων απλά δεν στερούνταν της (υπέρτερης) προστασίας που του επιφυλάσσει η ημεδαπή έννομη τάξη (ήτοι εν προκειμένω, η αυστριακή) κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 6 παρ.2 του Κανονισμού Ρώμη Ι. Ωστόσο, κατέληξε το αυστριακό δικαστήριο, κατά τη διατύπωση των σχετικών διατάξεων του Κανονισμού, η έλλειψη επιλογής δικαίου από τα συμβαλλόμενα μέρη φαίνεται αποκλείει από το δικαστή τη δυνατότητα της σχετικής εξέτασης ως προς το ποιο δίκαιο παρέχει μεγαλύτερη προστασία στον καταναλωτή²³³.

Κατόπιν των ανωτέρω, το Εφετείο της Βιέννης υπέβαλε την από 28.06.2022 Αίτηση προδικαστικής αποφάσεως στο ΔΕΕ, ερωτώντας: «Έχει το άρθρο 6, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 593/2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (στο εξής: κανονισμός Ρώμη Ι) την έννοια ότι, δεν εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του όταν ευνοϊκότερο για τον εκκαλούντα είναι το εφαρμοστέο δυνάμει του άρθρου 4 του κανονισμού Ρώμη Ι δίκαιο, του οποίου την εφαρμογή ζητεί ο εκκαλών και το οποίο θα είχε εφαρμογή αν ο εκκαλών δεν είχε την ιδιότητα του καταναλωτή;»²³⁴.

Επί της ουσίας, το αυστριακό δικαστήριο διερωτήθηκε εύλογα εάν είναι σύμφωνο αλλά και σύμφυτο με τους σκοπούς του Κανονισμού Ρώμη Ι, κατά τις επιδιώξεις του ενωσιακού νομοθέτη, ένας καταναλωτής να βρίσκεται σε δυσμενέστερη θέση ακριβώς επειδή ο ίδιος φέρει την ιδιότητα του καταναλωτή, τη στιγμή που εάν εξέλειπε η συγκεκριμένη ιδιότητα, η νομική προστασία που θα απολάμβανε θα ήταν μεγαλύτερη. Αν και αντίστοιχες περιπτώσεις στις οποίες η ύπαρξη της καταναλωτικής ιδιότητας αποβαίνει τελικά εις βάρος του ίδιου του καταναλωτή και των συμφερόντων του είναι νομολογιακά ελάχιστες, παρόλα αυτά, θα έχει μεγάλη σημασία η εκδοθησόμενη απόφαση του Δικαστηρίου της Ένωσης, καθώς θα αποσαφηνίσει εάν στα πλαίσια εφαρμογής του Κανονισμού, ο εφαρμοστής του δικαίου σε ανάλογη περίπτωση στο μέλλον θα δύναται να προβαίνει στη σχετική εξέταση ως προς το ποιο δίκαιο εξασφαλίζει μεγαλύτερη προστασία στον διάδικο καταναλωτή, ακόμα κι αν τα συμβαλλόμενα μέρη δεν προέβησαν καν σε επιλογή δικαίου, γεγονός το οποίο αν και εκ πρώτης όψεως φαντάζει λογική επιλογή και

²³³ (βλ. δημοσίευση απόφασης:

<https://ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?ResultFunctionToken=97e0e3c8-2a98-427f-ad1a-03e1aa8cea40&Position=1&SkipToDocumentPage=True&Abfrage=Justiz&Gericht=olg+wien&Rechtssatznummer=&Rechtssatz=&Fundstelle=&AenderungenSeit=Undefined&SucheNachRechtssatz=False&SucheNachText=True&GZ=%2734r*%27+oder+%27133r*%27+oder+%2733r*%27&VonDatum=&BisDatum=&Norm=&ImRisSeitVonDatum=&ImRisSeitBisDatum=&ImRisSeit=Undefined&ResultPageSize=100&Suchworte=&Dokumentnummer=JJT_20220622_OLG0009_03300R00004_22H0000_000> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 29.10.2023)

²³⁴ VK v. N1 Interactive Ltd, C-429/22, ΔΕΕ (δημοσιευμένο σε: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62022CN0429>>)

εναρμονισμένη με τους σκοπούς του ενωσιακού νομοθέτη για προστασία των διαπραγματευτικά ασθενέστερων μερών, όπως είναι και οι καταναλωτές, εντούτοις πλήττει, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, την ασφάλεια δικαίου, η διαφύλαξη της οποίας επίσης ανάγεται αναμφίβολα σε καίριας σημασίας τόσο για τον νομοθέτη της Ένωσης όσο και για το ίδιο φυσικά το ΔΕΕ²³⁵.

β) Η προστασία των καταναλωτών στα πλαίσια του Κανονισμού Βρυξέλλες

Ia

Ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ia περιλαμβάνει κάποιους ειδικούς κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας σχετικά με διαφορές που αφορούν ασφαλίσεις (άρθρα 10 επ.), τις συμβάσεις καταναλωτών (άρθρα 17 επ.) και ατομικές συμβάσεις εργασίας (άρθρα 20 επ.). Οι εν λόγω υποθέσεις, χρήζουν, κατά την κρίση του ενωσιακού νομοθέτη, ειδικότερων ρυθμίσεων, ακριβώς διότι σε αυτές υφίσταται προφανής ανισότητα στη διαπραγματευτική ισχύ των συμβαλλόμενων μερών, με αποτέλεσμα να πρέπει να υπάρξει σχετική προστασία για το ασθενέστερο μέρος (ήτοι αντίστοιχα, τους ασφαλισμένους, καταναλωτές, εργαζόμενους).

Η θεσμοθέτηση τέτοιων ειδικών κανόνων ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία εντάσσεται στους στόχους του νομοθέτη να υπάρξει η μέγιστη δικονομική εξασφάλιση της προστασίας των ασθενέστερων μερών στις εν λόγω συμβάσεις. Η κατ' εξαίρεση αυτή δικονομική ρύθμιση των συγκεκριμένων βιοτικών σχέσεων πηγάζει από το φόβο των αρνητικών συνεπειών που δύναται να έχει για τον (κατ' εξοχήν) ασθενέστερο συμβαλλόμενο η εκδίκαση της υπόθεσής του ενώπιον δικαστηρίων χώρας με την οποία ο ίδιος δεν έχει σχέση, και στις οποίες συνέπειες ενδεικτικά ανήκουν τα μεγάλα έξοδα μιας τέτοιας δίκης για τον αφενός συμβαλλόμενο, καθώς και η εκδίκαση της υπόθεσης με βάση άγνωστο για αυτόν νομικό σύστημα και κανόνες.

Ειδικότερα, ως προς τις συμβάσεις καταναλωτών, η εν λόγω προστασία με την οποία περιβάλλει ο Κανονισμός τις συγκεκριμένες ειδικές περιπτώσεις είναι αφενός η κατ' εξαίρεση πρόβλεψη (και) του *forum actoris*, όταν ενάγων στην υπόθεση είναι ο καταναλωτής. Έτσι, ο τελευταίος, κατ' άρθρον 18 παρ. 1, έχει το δικαίωμα να ασκήσει την αγωγή του ενώπιον τόσο των δικαστηρίων της χώρας κατοικίας του αντισυμβαλλόμενου επαγγελματία, όσο και ενώπιον των δικαστηρίων της χώρας κατοικίας του πρώτου. Η δυνατότητα άσκησης αγωγής στα δικαστήρια της χώρας του καθιστά αναμφίβολα ευχερέστερη τη βέλτιστη υπεράσπιση των συμφερόντων και δικαιωμάτων του καταναλωτή-ενάγοντα, σε ένα νομικό σύστημα που ο ίδιος κατέχει, και χωρίς ταυτόχρονα να επιβαρυνθεί το κόστος του δικαστικού αγώνα σε αλλοδαπή χώρα, μεταξύ των οποίων θα πρέπει να συνυπολογιστούν και το κόστος μετακίνησης, διαμονής και πιθανότατα και διερμηνείας.

Αφετέρου, μία ακόμα έκφανση της προστατευτικής βούλησης του ενωσιακού νομοθέτη για τα ασθενέστερα μέρη συγκεκριμένων συμβάσεων, όπως είναι εν

²³⁵ (Διευκρινίζεται ότι η απόφαση του ΔΕΕ επί της ως άνω αίτησης προδικαστικής απόφασης δεν έχει εκδοθεί ακόμα έως σήμερα)

προκειμένω και οι καταναλωτές, είναι ότι οι ρήτρες παρέκτασης, οι οποίες κατ' αρχήν επιτρέπονται και στις καταναλωτικές συμβάσεις και είναι έγκυρες, εντούτοις είναι έγκυρες μόνο εφόσον η κατάρτισή τους είναι μεταγενέστερη της δημιουργίας της διαφοράς ή εφόσον με αυτές τις ρήτρες απλά επεκτείνονται τα περιθώρια του καταναλωτή να ασκήσει την αγωγή του ενώπιον και δικαστηρίων περισσότερων χωρών από αυτά που προβλέπονται με τα άρθρα 17 και 18 του Κανονισμού. Η ρύθμιση εξάλλου αυτή είναι αναμενόμενη, λαμβανομένης υπόψιν της διαπραγματευτικής ισχύος του εκάστοτε επαγγελματία, ο οποίος ειδικά στις συμβάσεις που καταρτίζονται μέσω διαδικτύου, συνήθως παραθέτει στον υποψήφιο αντισυμβαλλόμενο του καταναλωτή ένα έτοιμο κείμενο όρων της σύμβασής τους (ΓΟΣ) το περιεχόμενο των οποίων φυσικά δεν αποτελεί σχεδόν ποτέ προϊόν διαπραγμάτευσης μεταξύ τους, και που, πολύ συχνά επίσης, επιμέρους σημαντικοί όροι της εν λόγω σύμβασης όπως είναι και η ρήτρα παρέκτασης, δεν γίνονται καν αντιληπτοί ή πλήρως κατανοητοί από τους καταναλωτές. Θα πρέπει επίσης να διευκρινιστεί ότι κρίσιμη για τα δεδομένα του Κανονισμού είναι η κατοικία αμφοτέρων των διαδίκων κατά την άσκηση της αγωγής και όχι κατά το χρόνο κατάρτισης της επίμαχης σύμβασης²³⁶.

Επίσης, η ανωτέρω προστατευτικές για του καταναλωτές ρυθμίσεις, τυγχάνουν εφαρμογής, κατά την παράγραφο 1 του άρθρου 17 του Κανονισμού, σε τρεις μόνο κατηγορίες συμβάσεων, ήτοι όταν πρόκειται για σύμβαση πώλησης αγαθών με τμηματική καταβολή του τιμήματος (περ. α'), όταν πρόκειται για σύμβαση δανείου με σταδιακή εξόφληση ή παροχή πίστωσης με άλλη μορφή για τη χρηματοδότηση της αγοράς αγαθών (περ. β'), ή σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, όταν η σύμβαση έχει συναφθεί με πρόσωπο το οποίο ασκεί εμπορικές ή επαγγελματικές δραστηριότητες στο έδαφος του κράτους-μέλους κατοικίας του καταναλωτή ή κατευθύνει με οποιοδήποτε τρόπο τέτοιου είδους δραστηριότητες σε αυτό το κράτος μέλος ή σε διάφορα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένου του εν λόγω κράτους μέλους, και η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων (περ. γ'). Από τις προαναφερθείσες περιπτώσεις, σαφέστατα η τρίτη είναι αυτή η οποία εμφανίζει τις περισσότερες ερμηνευτικές δυστοκίες αλλά και απασχολεί την παρούσα θεματική, καθώς αφορά εν γένει τις εξ αποστάσεως συναπτόμενες συμβάσεις, στις οποίες εμπίπτουν και οι ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις, όπως φυσικά είναι και οι συμβάσεις τυχερών παιγνίων που παρέχονται μέσω διαδικτύου. Σημειώνεται ότι η συγκεκριμένη διάταξη θα τύχει εφαρμογής φυσικά και στις καταναλωτικές συμβάσεις που συνάπτονται μέσω διαδικτυακής ιστοσελίδας, την οποία ο καταναλωτής δύναται να επισκεφθεί ηλεκτρονικά και από την χώρα κατοικίας του, ασχέτως του τόπου στον οποίο βρισκόταν όταν όντως κατήρτισε την εν λόγω σύμβαση²³⁷.

Ειδικά δε ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή του άρθρου 17 παρ.1 γ', θα πρέπει να επισημανθεί ότι και το ΔΕΕ έχει προβεί μέσω της νομολογίας του σε κρίσιμες αποφασητικές πάνω σε αρκετά ζητήματα που ανέκυψαν κατά την εφαρμογή του και

²³⁶ Γ. Πανόπουλος, Η Σύμβαση Βρυξελλών και οι Κανονισμοί Βρυξέλλες I & Ia, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 94 επομ.

²³⁷ Βλ. Ελ. Αλεξανδρίδου, Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις ηλεκτρονικού εμπορίου, Αρμ.2001 σελ. 1721

απασχόλησαν τα εθνικά δικαστήρια των κρατών-μελών. Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις *Pammer v. Reederei Karl Schluter* και *Hotel Alpenhof v HellerHeller*²³⁸ (2010), το ΔΕΕ (ερμηνεύοντας την αντίστοιχη προϊσχύουσα διάταξη του άρθρου 15 παρ. 1γ' Κανονισμού 44/2001) επεσήμανε κατ' αρχάς ότι ο ενωσιακός νομοθέτης δεν έφτασε μέχρι του σημείου να δεχθεί ότι η απλή χρήση ιστοσελίδας -η οποία εξάλλου έχει καταστεί στη σημερινή εποχή ιδιαίτερα σύνηθες μέσο ασκήσεως εμπορικών δραστηριοτήτων- ανεξαρτήτως της περιοχής στην οποία πράγματι στοχεύει, συνιστά απαραίτητα και δραστηριότητα «κατευθυνόμενη προς» άλλα κράτη-μέλη, ώστε να τίθεται σε εφαρμογή ο κανόνας διεθνούς δικαιοδοσίας του άρθρου 15, παράγραφος 1 στοιχείο γ', του κανονισμού 44/2001 (και νυν αρθρ. 17 παρ.1 γ' Κανονισμού Βρυξέλλες Ια) που στοχεύει στην προστασία του καταναλωτή²³⁹. Κατά συνέπεια, σημείωσε το Δικαστήριο, προκειμένου να έχει εφαρμογή η εν λόγω διάταξη, ο έμπορος θα πρέπει να έχει προφανώς εκδηλώσει τη βούλησή του να συνάψει εμπορικές σχέσεις με τους καταναλωτές ενός ή περισσότερων άλλων κρατών μελών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και το κράτος στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο καταναλωτής, και άρα θα πρέπει να εξετάζεται αν, πριν την ενδεχόμενη σύναψη της σύμβασης με αυτόν τον καταναλωτή, υπήρχαν ενδείξεις σχετικά με την πρόθεση του εμπόρου να συνάψει εμπορικές σχέσεις με καταναλωτές που κατοικούν σε άλλα κράτη-μέλη (μεταξύ των οποίων θα καταλέγεται και το συγκεκριμένο κράτος στο οποίο κατοικεί ο καταναλωτής αυτός), υπό την έννοια ότι ο έμπορος προτίθετο να συμβληθεί με τους εν λόγω καταναλωτές εκείνων των χωρών²⁴⁰.

Ανάμεσα σε αυτές που αποτελούν κατά το Δικαστήριο “προφανείς εκδηλώσεις” (“*clear expressions*”) τέτοιας βούλησης του εμπόρου καταλέγεται η ένδειξη ότι ο τελευταίος παρέχει τις υπηρεσίες του εντός ενός ή περισσότερων κρατών-μελών τα οποία ο ίδιος κατονομάζει, καθώς κι αντίστοιχα ότι καταβάλει τίμημα σε διαδικτυακή μηχανή αναζήτησης για να είναι ευκολότερη η πρόσβαση των καταναλωτών από διαφορετικά κράτη-μέλη στην ιστοσελίδα του εμπόρου. Επίσης, το Δικαστήριο προέβη και στην (ενδεικτική) παράθεση και άλλων ενδείξεων, οι οποίες, αν και μη ούσες προφανείς, συνδυαζόμενες να μπορούν παρόλα αυτά να οδηγήσουν σε ασφαλές συμπέρασμα. Μεταξύ άλλων, αυτές είναι και ο διεθνής χαρακτήρας της επίμαχης δραστηριότητας του εμπόρου, η χρήση κατάληξης ιστοσελίδας (ήτοι η ονομασία τομέα πρώτου επιπέδου) διαφορετικής από αυτήν που αντιστοιχεί στο κράτος-μέλος στο οποίο είναι εγκατεστημένος ο έμπορος (παραδείγματος χάριν χρήση κατάληξης “.com” ή “.eu” αντί “.gr”, για επιχειρήσεις εγκατεστημένες στην Ελλάδα), καθώς και η μνεία από τον ίδιο τον έμπορο διεθνούς πελατείας του, αποτελούμενης από πελάτες που έχουν την κατοικία τους σε διαφορετικά κράτη-μέλη (ιδίως με την προβολή μαρτυριών-κριτικών τέτοιων πελατών)²⁴¹. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση, επικαλούμενο την αιτιολογική σκέψη 24 του Κανονισμού Ρώμη

²³⁸ *Peter Pammer v. Reederei Karl Schlüter GmbH & Co KG*, C-585/08 και *Hotel Alpenhof GesmbH v. Oliver Heller*, C-144/09, δημοσ. 07.12.2010, ΔΕΕ

²³⁹ *Pammer v Reederei Karl Schluter*, C-585, σκεψ.72

²⁴⁰ *Pammer v Reederei Karl Schluter*, C-585, σκεψ.75-76

²⁴¹ *Pammer v Reederei Karl Schluter*, C-585, σκεψ.81-83

Ι, το Δικαστήριο τόνισε επίσης ότι, κατ' αρχάς, η γλώσσα που χρησιμοποιείται στην ιστοσελίδα ή το νόμισμα που διαλαμβάνεται σ' αυτήν δεν αποτελούν στοιχεία που ασκούν επιρροή για να εκτιμηθεί αν μια δραστηριότητα κατευθύνεται προς ένα ή περισσότερα άλλα κράτη-μέλη. Ωστόσο, επεσήμανε ότι αυτό θα ισχύει μόνο όταν πρόκειται για τις γλώσσες που χρησιμοποιούνται συνήθως στο κράτος-μέλος από το οποίο ο έμπορος ασκεί τη δραστηριότητά του ή αντίστοιχα για νόμισμα που χρησιμοποιείται στο κράτος-μέλος αυτό. Κατ' αντιδιαστολή λοιπόν, εάν ο ιστότοπος καθιστά δυνατή στους καταναλωτές τη χρήση διαφορετικής γλώσσας ή διαφορετικού νομίσματος από τα προηγούμενα, η γλώσσα ή/και το νόμισμα μπορούν σε αυτή την περίπτωση να ληφθούν υπόψη και να αποτελέσουν επίσης ένδειξη ως προς το γεγονός ότι η δραστηριότητα του εμπόρου πράγματι κατευθύνεται και προς άλλα κράτη-μέλη²⁴². Η ανωτέρω πολυσχολιασμένη πλέον στη θεωρία απόφαση του Δικαστηρίου ήταν ιδιαίτερα σημαντική, καθώς έθεσε εν πολλοίς τις βάσεις για τον τρόπο που θα πρέπει να αντιμετωπίζονται οι αντίστοιχες περιπτώσεις, ειδικά στις κατευθυνόμενες μέσω διαδικτυακής ιστοσελίδας δραστηριότητες εμπόρων που οδηγούν στην σύναψη συμβάσεων με καταναλωτές άλλων κρατών-μελών, από πλευράς διεθνούς δικαιοδοσίας, στα πλαίσια του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια.

Ανάμεσα και σε άλλες επίσης σημαντικές αποφάσεις ως προς την εν λόγω θεματική της ερμηνείας του άρθρου 17 παρ.1 γ' του Κανονισμού, άξια αναφοράς είναι επίσης η απόφαση *Mühlleitner v. Yusufi*²⁴³ (2012), όπου το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η εν λόγω διάταξη (ερμηνεύοντας την προϋσχύσασα αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 15 παρ.1 γ' του Κανονισμού 44/2001), έχει την έννοια ότι δεν προϋποθέτει απαραίτητα και την εξ αποστάσεως σύναψη της συμβάσεως μεταξύ του καταναλωτή και του επαγγελματία, καθώς, κατά το σκεπτικό του Δικαστηρίου, "η προσθήκη προϋποθέσεως συνδεόμενης με την κατάρτιση των συμβάσεων καταναλωτών εξ αποστάσεως θα ήταν αντίθετη προς τον επιδιωκόμενο από τη διάταξη αυτή σκοπό"²⁴⁴. Ακόμα δηλαδή κι αν ο καταναλωτής σύναψε τη σύμβαση δια ζώσης κατόπιν επισκέψεώς του στην εγκατάσταση του εμπόρου, μπορεί να τύχει εφαρμογής το άρθρο 17 παρ.1 γ' εφόσον ο τελευταίος προέβαινε σε τηλεφωνική ή διαδικτυακή επικοινωνία στη χώρα κατοικίας του καταναλωτή αυτού, κατευθύνοντας έτσι τη δραστηριότητά του στη χώρα εκείνη. Μάλιστα, και στην υπόθεση *Emrek v. Sabranovic*²⁴⁵ (2013), το ΔΕΕ ξεκαθάρισε ότι η εφαρμογή της ανωτέρω διάταξης δεν απαιτεί καν την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ του μέσου που χρησιμοποιείται προκειμένου η επαγγελματική ή εμπορική δραστηριότητα να κατευθυνθεί στο κράτος-μέλος της κατοικίας του καταναλωτή (όπως κατ' εξοχήν είναι και η διαδικτυακή ιστοσελίδα), και της καθαυτής συνάψεως της σύμβασης με τον καταναλωτή αυτό. Σε κάθε περίπτωση όμως, η ύπαρξη μιας τέτοιας αιτιώδους συνάφειας σαφώς και αποτελεί ένδειξη ότι η οικεία σύμβαση συνδέεται όντως με την ως άνω δραστηριότητα.

²⁴² *Pammer v Reederei Karl Schluter*, C-585, σκεψ.84

²⁴³ *Daniela Mühlleitner v. Ahmad Yusufi, Wadat Yusufi*, C-190/11, δημοσ. 06.09.2012, ΔΕΕ

²⁴⁴ *Mühlleitner v. Ahmad Yusufi*, C-190/11, σκεψ. 42

²⁴⁵ *Lokman Emrek v. Vlado Sabranovic*, C-218/12, δημοσ. 17.10.2013

ι) Ειδικά το ζήτημα του χαρακτηρισμού ενός παίκτη τυχερών παιγνίων που παρέχονται μέσω διαδικτύου ως καταναλωτή ή ως επαγγελματία – Η απόφαση A.B v. Personal Exchange του ΔΕΕ

Ίσως η μοναδική υπόθεση έως σήμερα στην οποία τα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια απασχόλησαν το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όχι υπό το πρίσμα του δημοσίου δικαίου ή του δικαίου του ανταγωνισμού αλλά στα πλαίσια ιδιωτικής διαφοράς πηγάζουσας εκ καταναλωτικής συμβάσεως, αποτελεί η σχετικά πρόσφατη απόφαση A.B v. *Personal Exchange*²⁴⁶ (2020), στην οποία το ΔΕΕ προέβη και στην αποσαφήνιση αρκετών ζητημάτων ως προς την ιδιότητα του καταναλωτή που φέρει ο παίκτης διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών τα οποία προσφέρει, στα πλαίσια της εμπορικής του δραστηριότητας, κάποιος πάροχος υπηρεσιών-έμπορος.

Το ιστορικό της υπόθεσης

Η διαφορά ανέκυψε μεταξύ δύο φυσικών προσώπων που κατοικούσαν στη Σλοβενία (A.B. και B.B.), και της Personal Exchange International Limited (“PEI”), η οποία είναι εμπορική εταιρία με έδρα τη Μάλτα, σχετικά με ποσό το οποίο η τελευταία παρακράτησε στο πλαίσιο συμβάσεως συμμετοχής σε παιχνίδι πόκερ συναφθείσας μέσω διαδικτύου. Συγκεκριμένα, η εν λόγω εταιρεία προσέφερε υπηρεσίες διαδικτυακών τυχερών παιγνίων μέσω της ιστοσελίδας της (η οποία σημειώνεται, έφερε κατάληξη “.com”), κατευθύνοντας την εμπορική της δραστηριότητα, μεταξύ άλλων χωρών, και στη Σλοβενία. Ο ενάγων, B.B., άνοιξε λογαριασμό χρήστη στον ως άνω ιστότοπο, αποδεχόμενος (καθότι αποτελούσε εξάλλου και προϋπόθεση για τη σύναψη της σύμβασης), τους γενικούς όρους που είχε καθορίσει μονομερώς η εταιρεία, χωρίς να μπορεί να επηρεάσει τη σύνταξη ή ενδεχομένως να τροποποιήσει εκ των υστέρων τους όρους αυτούς, οι οποίοι μεταξύ άλλων προέβλεπαν ότι αρμόδια για την επίλυση τυχόν διαφορών από τη σύμβαση θα είναι αποκλειστικά τα δικαστήρια της Μάλτας. Στους μήνες που ακολούθησαν από την αρχική εγγραφή του B.B., ο τελευταίος κατάφερε να κερδίσει περίπου 227.000 ευρώ παίζοντας πόκερ στη συγκεκριμένη ιστοσελίδα. Περίπου ένα χρόνο μετά την εγγραφή του, ο ηλεκτρονικός λογαριασμός του συγκεκριμένου παίκτη δεσμεύθηκε από την στοιχηματική εταιρεία και το ποσό αυτό παρακρατήθηκε από αυτήν, με την αιτιολογία ότι ο B.B. είχε παραβεί τους κανόνες του παιχνιδιού που είχε καταρτίσει η PEI, καθώς ο πρώτος είχε προβεί στη δημιουργία και διαχείριση ενός επιπλέον λογαριασμού χρήστη, για τον οποίο όμως είχε χρησιμοποιήσει το όνομα και τα στοιχεία του A.B. Στη συνέχεια, ο B.B. άσκησε, αγωγή ενώπιον των σλοβενικών δικαστηρίων αγωγή κατά της ως άνω εταιρείας με αίτημα την απόδοση του ανωτέρω ποσού. Ο ενάγων προέβαλε τον ισχυρισμό ότι τα σλοβενικά δικαστήρια είχαν διεθνή δικαιοδοσία να δικάσουν την υπόθεση λόγω ακριβώς της ιδιότητάς του ως καταναλωτή στη σύμβαση, η οποία και του παρείχε ακολούθως (δυνάμει του άρθρου 16 παρ. 1 του Κανονισμού 44/2001 –νυν άρθρο 18 παρ.1 Κανονισμός Βρυξέλλες Ια) τη δυνατότητα να προσφύγει κατά της αντισυμβαλλόμενης του εταιρείας και ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου κατοικίας του. Η εναγόμενη ζήτησε ακολούθως να απορριφθεί η συγκεκριμένη αγωγή ως απαράδεκτη, υποστηρίζοντας αντιθέτως ότι τα

²⁴⁶ A. B., B. B. v. *Personal Exchange International Limited*, C-774/19, δημοσ. 10.12.2020, ΔΕΕ

σλοβενικά δικαστήρια δεν ήταν αρμόδια να επιληφθούν της διαφοράς, αφού ο ενάγων ήταν επαγγελματίας παίκτης πόκερ, γεγονός το οποίο, κατά τους ισχυρισμούς της, του στερούσε επομένως την προστασία που προβλεπόταν για τους καταναλωτές κι ως εκ τούτου μόνο δικαστήρια της Μάλτας είχαν διεθνή δικαιοδοσία εν προκειμένω.

Στην πρωτόδικη δίκη, το σλοβενικό δικαστήριο αναγνώρισε ότι φέρει διεθνή δικαιοδοσία επί της διαφοράς, απορρίπτοντας τους αντίθετους ισχυρισμούς της εναγόμενης εταιρείας, επισημαίνοντας ότι ο ενάγων έφερε την ιδιότητα του καταναλωτή όταν δημιούργησε τον ηλεκτρονικό λογαριασμό του στην ιστοσελίδα της εταιρείας, κάνοντας δεκτή την αγωγή του παίκτη. Όμοια ήταν η κρίση και του εφετείου, με αποτέλεσμα η εναγόμενη εταιρεία να καταθέσει αναίρεση ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Σλοβενίας (Vrhovno sodišče). Κατόπιν των ανωτέρω, το εν λόγω δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, προκειμένου να αποφανιστεί εάν, στα πλαίσια του Κανονισμού Βρυξέλλες I, μπορούσε να χαρακτηριστεί ως καταναλωτική σύμβαση η σύμβαση συμμετοχής σε παιχνίδι πόκερ στο διαδίκτυο, η οποία καταρτίζεται μέσω διαδικτύου από ιδιώτη (παίκτη) με αλλοδαπό φορέα εκμετάλλευσης τέτοιων παιγνίων, στην περίπτωση που ο ιδιώτης αυτός συντηρείται επί χρόνια από τα εισοδήματα που λαμβάνει κατ' αυτόν τον τρόπο ή από τα κέρδη του παιχνιδιού πόκερ, παρότι δεν έχει καταχωρίσει επισήμως αυτού του είδους τη δραστηριότητα (σε κάποιον φορέα), ούτε παρέχει την εν λόγω δραστηριότητα σε τρίτους ως υπηρεσία, έναντι πληρωμής.

Η κρίση του Δικαστηρίου

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καλούμενο να απαντήσει στο ανωτέρω ερώτημα, υπενθύμισε κατ' αρχάς αφενός ότι η διάταξη του άρθρου 15, παραγρ. 1 του Κανονισμού 44/2001 (νυν άρθρ. 17 παρ.1 του Καν.Βρυξ.Ια), πρέπει να ερμηνεύεται αυστηρά, υπό την έννοια ότι δεν χωρεί ερμηνεία βαίνουσα πέραν των περιπτώσεων οι οποίες ρητώς προβλέπονται από τον εν λόγω Κανονισμό, αφετέρου ότι ο όρος «καταναλωτής» θα πρέπει να ερμηνεύεται αυτοτελώς, με γνώμονα ιδίως την οικονομία και τους σκοπούς του εν λόγω κανονισμού, χάριν της διασφάλισης της ομοιόμορφης εφαρμογής του εντός όλων των κρατών-μελών²⁴⁷. Επιπλέον, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η έννοια αυτή του καταναλωτή θα αξιολογείται και θα ερμηνεύεται με βάση τη θέση του αντίστοιχου προσώπου στη συγκεκριμένη σύμβαση, σε σχέση με τη φύση και το σκοπό της σύμβασης αυτής, και όχι με βάση την υποκειμενική κατάσταση του εν λόγω ατόμου, αφού εξάλλου είναι δυνατόν ένα άτομο να θεωρηθεί καταναλωτής στο πλαίσιο ορισμένων πράξεων και ως επιχειρηματίας στο πλαίσιο άλλων πράξεων²⁴⁸.

Ειδικά ως προς την περίπτωση του παίκτη διαδικτυακών τυχερών παιγνίων ο οποίος κερδίζει από τη δραστηριότητά του αυτή μεγάλα χρηματικά ποσά (δίνοντάς του μάλιστα τη δυνατότητα να ζει και μόνο από τα κέρδη αυτά), κατέχει ειδικές γνώσεις πάνω στο εν λόγω τυχερό παίγνιο και συμμετέχει τακτικά σε τέτοιες δραστηριότητες, το Δικαστήριο αρχικώς εξέφρασε τη θέση ότι τα άρθρα του Κανονισμού σχετικά με τους καταναλωτές δεν θέτουν ως περιορισμό για το

²⁴⁷ A.B., B.B. v. *Personal Exchange International*, C-774/19, σκεψ. 24, 28

²⁴⁸ A.B., B.B. v. *Personal Exchange International*, C-774/19, σκεψ. 29

χαρακτηρισμό κάποιου ως καταναλωτή τα χρήματα που μπορεί αυτός να αποκομίσει μέσω της συγκεκριμένης σύμβασης με τον αντισυμβαλλόμενο, ακόμα κι αν τα χρήματα αυτά είναι τόσα πολλά, ώστε επιτρέπουν στον πρώτο να βιοπορίζεται από αυτά. Ως εκ τούτου, το γεγονός ότι ο ενάγων κέρδισε σημαντικά ποσά από τη συμμετοχή του στο τυχερό παίγνιο (εν προκειμένω, στο πόκερ) που παρείχε η εναγόμενη εταιρεία, κατόπιν της συνάψεως σχετικής σύμβασης με την τελευταία, δεν μπορεί να αποτελέσει καθ'αυτό, καθοριστικό στοιχείο για τον χαρακτηρισμό του ως «καταναλωτή» ή μη²⁴⁹. Εξάλλου, δέον λεχθεί ότι μια τέτοια θεώρηση είναι και η πλέον αναμενόμενη, λαμβανομένου υπόψιν και της πάγιας θέσης τόσο του ΔΕΕ όσο και του ίδιου του ενωσιακού νομοθέτη ότι «οι κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας θα πρέπει να παρουσιάζουν πάντα υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας»²⁵⁰. Αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή επί της εν λόγω προβληματικής θα διαρρήγνυε υπερμετρα, κατά την κρίση του γράφοντος, την ασφάλεια δικαίου σε αντίστοιχες συμβάσεις τυχερών παιγνίων, αφού κανένας εκ των δύο συμβαλλομένων, ήτοι παίκτης και φορέας παροχής παιγνίων αντίστοιχα, δεν θα μπορούσε να γνωρίζει μέχρι ποιο χρονικό σημείο ή μέχρι ποιο ποσό κερδών θα κρίνεται ότι ο πρώτος θα διατηρεί την ιδιότητα του καταναλωτή στη σύμβαση και ακολούθως, μετά από ποιο χρονικό σημείο ή μετά από ποιο κερδηθέν ποσό αντίστοιχα θα κρίνεται ότι στερείται την ιδιότητα αυτή, ενώ φυσικά δεν θα ήταν δυνατόν ούτε να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα και ως προς τον τρόπο ή το κριτήριο με το οποίο θα προσδιορίζεται το κρίσιμο σημείο αυτό μεταβολής-απώλειας της καταναλωτικής ιδιότητας για τον ένα συμβαλλόμενο.

Το ανωτέρω πρόβλημα που εμφάνιζε η αντίθετη ερμηνευτική άποψη την οποία επικαλέστηκε η εναγόμενη εταιρεία αναγνώρισε ξεκάθαρα και το ίδιο το Δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση, αναφέροντας σχετικώς ότι «ο ιδιώτης δεν θα ήταν σε θέση, δεδομένου ότι ο Κανονισμός αυτός δεν καθορίζει κατώτατο όριο πέραν του οποίου θεωρείται σημαντικό το ποσό που συνδέεται με σύμβαση παροχής υπηρεσιών, να γνωρίζει αν θα τύχει της προστασίας που παρέχουν οι διατάξεις αυτές, όπερ θα αντέβαινε στη βούληση του νομοθέτη της Ένωσης», ενώ επίσης άξιο προσοχής είναι και ότι το Δικαστήριο επιπλέον σημείωσε ότι η ανάγκη εξασφάλισης της προβλεψιμότητας των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας έχει ιδιαίτερη σημασία ειδικά στην περίπτωση των τυχερών παιγνίων, τα οποία ενέχουν τόσο τον κίνδυνο απώλειας των επενδυθέντων χρημάτων όσο και την πιθανότητα σημαντικών κερδών²⁵¹.

Ως προς τον έτερο επίσης ισχυρισμό της εναγόμενης εταιρείας, ότι ο συγκεκριμένος παίκτης διέθετε ειδικές γνώσεις στο πόκερ, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό του επέτρεψαν να κερδίζει και τα συγκεκριμένα χρήματα παίζοντας, γεγονός που επίσης θα έπρεπε να του στερήσει την ιδιότητα του καταναλωτή, η θέση του Δικαστηρίου της Ένωσης, η οποία ακολούθησε την αντίστοιχη και άλλων αποφάσεων του επί της γενικότερης αυτής προβληματικής στις καταναλωτικές συμβάσεις, ήταν ότι η έννοια του καταναλωτή, κατά τον Κανονισμού 44/2001 (και νυν 2015/2012), έχει αντικειμενικό χαρακτήρα και δεν εξαρτάται από τις γνώσεις και τις πληροφορίες που πράγματι διαθέτει το εν λόγω πρόσωπο. Το Δικαστήριο ανέλυσε την ως άνω

²⁴⁹ A.B., B.B. v. *Personal Exchange International*, C-774/19, σκεψ. 33-34

²⁵⁰ Βλ. και Κανονισμός Βρυξέλλες Ια, αιτιολογική σκεψ.15, εδαφ. α'

²⁵¹ A.B., B.B. v. *Personal Exchange International*, C-774/19, σκεψ. 35-36

θέση του σχολιάζοντας ότι αν η ιδιότητα του καταναλωτή εξαρτιόταν από τις πιθανές γνώσεις και πληροφορίες που διέθετε ένας συμβαλλόμενος σε συγκεκριμένο τομέα, και όχι από το κατά πόσον η σύμβαση που συνήψε έχει ως σκοπό την ικανοποίηση των προσωπικών του αναγκών, τότε θα κατέληγε να λαμβάνεται υπόψη η υποκειμενική κατάσταση του προσώπου αυτού, παρόλο που, όπως προαναφέρθηκε, το εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ένα άτομο σε μια συμβατική σχέση ως «καταναλωτής», θα πρέπει να εξετάζεται αποκλειστικά και μόνο βάσει της θέσεώς του στη σύμβαση αυτή και ιδωμένη από τους σκοπούς αυτής. Ως εκ τούτου, κατέληξε το ΔΕΕ, ούτε οι ειδικές γνώσεις ενός ιδιώτη στον τομέα στον οποίο εντάσσεται η καταρτισθείσα σύμβαση δεν στερούν από αυτόν την ιδιότητα του «καταναλωτή», στα πλαίσια των διατάξεων του Κανονισμού²⁵².

Ωστόσο, το Δικαστήριο ξεκαθάρισε ότι, και στην περίπτωση της παροχής τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, η μεταγενέστερη εξέλιξη της συμβατικής σχέσης μεταξύ του καταναλωτή και του επαγγελματία/εμπόρου, η οποία μπορεί να φτάσει να αποκτήσει χαρακτηριστικά τα οποία θα αφαιρούσαν την ιδιότητα του καταναλωτή από τον πρώτο, δεν αποκλείεται. Κατά την κρίση του ενωσιακού Δικαστηρίου, ο χρήστης τέτοιων υπηρεσιών δεν μπορεί να συνεχίζει να επικαλείται την ιδιότητα του «καταναλωτή» όταν ο σκοπός της χρήσης των υπηρεσιών αυτών έχει πλέον αποκτήσει, για τον ίδιο, επαγγελματικό χαρακτήρα²⁵³. Ταυτόχρονα, με τη συγκεκριμένη ως άνω αναφορά του, το Δικαστήριο αναγνώρισε επίσης έμμεσα μεν αλλά ξεκάθαρα δε, ότι η περίπτωση να είναι κάποιος χρήστης υπηρεσιών διαδικτυακών τυχερών παιγνίων όντως επαγγελματίας, κι ως εκ τούτου να μη τυγχάνει της προστασίας που παρέχουν σχετικά οι διατάξεις του Κανονισμού, δεν μπορεί να αποκλειστεί, ασχέτως βέβαια της δυσκολίας που φαίνεται να έχει η κατάφαση μιας τέτοιας περίπτωσης.

Ένα άλλο επίσης θέμα που διήλθε της κρίσης του Δικαστηρίου στην παρούσα υπόθεση ήταν η τακτικότητα της παικτικής δραστηριότητας του ενάγοντος ο οποίος, με βάση τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς, αφιέρωνε στο διαδικτυακό παιχνίδι του πόκερ κατά μέσον όρο εννέα ώρες ανά εργάσιμη ημέρα, γεγονός που επίσης χρησιμοποιήθηκε από την εναγόμενη εταιρεία ως επιχείρημα προκειμένου να χαρακτηριστεί ο πρώτος ως «επαγγελματίας». Το ΔΕΕ επί του συγκεκριμένου ζητήματος, παραπέμποντας και σε προηγούμενη νομολογία του, επεσήμανε ότι, κατ' αρχάς, η τακτικότητα μιας δραστηριότητας αποτελεί στοιχείο το οποίο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τον χαρακτηρισμό ενός προσώπου ως «εμπορευόμενου/εμπόρου», κατ' αντιδιαστολήν προς την έννοια του «καταναλωτή». Εντούτοις, διευκρίνισε ότι αφενός η τακτικότητα αυτή αποτελεί απλά ένα εκ των στοιχείων που λαμβάνονται υπόψιν, χωρίς να αποτελεί όμως η ίδια καθοριστικό παράγοντα προκειμένου να χαρακτηριστεί ένα φυσικό πρόσωπο ως έμπορος/επαγγελματίας, αφετέρου ότι η υπόθεση της εν λόγω διαφοράς αφορούσε μεν δραστηριότητα που θα μπορούσε γενικά να χαρακτηριστεί ως τακτική, ωστόσο (και σε αντίθεση με άλλες υποθέσεις που είχε κρίνει το Δικαστήριο) ο ενάγων δεν

²⁵² A.B., B.B. v. *Personal Exchange International*, C-774/19, σκεψ. 38-40

²⁵³ A.B., B.B. v. *Personal Exchange International*, C-774/19, σκεψ. 41-42

προσέφερε σε τρίτους υπηρεσίες συνδεδεμένες με τη δραστηριότητα παιχνιδιού πόκερ, ούτε και είχε καταχωρήσει επισήμως τη δραστηριότητα του αυτή²⁵⁴.

Συνοψίζοντας, το Δικαστήριο τόνισε επομένως ότι, στα πλαίσια του Κανονισμού Βρυξέλλες I (νυν Βρυξέλλες Ια), σχετικά με το χαρακτηρισμό ενός προσώπου ως καταναλωτή ή μη στα πλαίσια μιας συμβατικής σχέσης παροχής τυχερών παιγνίων, στοιχεία όπως το ύψος των κερδών του, οι ενδεχόμενες γνώσεις ή εξειδίκευσή του καθώς και η τακτική άσκηση της δραστηριότητας του παίκτη συμμετοχής στα παιχνίδια αυτά, δεν έχουν σε καμία περίπτωση αυτά καθαυτά, ως αποτέλεσμα, την απόλεια της ιδιότητας του «καταναλωτή» από τον τελευταίο.

Σχολιασμός της απόφασης

Η ανωτέρω απόφαση του Δικαστηρίου κρίνεται από πολλές απόψεις αρκετά σημαντική, καθώς κατ' αρχάς αποσαφήνισε ότι (εξ απόψεως ενωσιακού δικαίου) στις συμβάσεις διαδικτυακών τυχερών παιγνίων (τις οποίες μάλιστα οι εθνικοί νομοθέτες των περισσότερων κρατών-μελών τείνουν να χαρακτηρίζουν ως καταναλωτικές²⁵⁵ και το νόμιμο διαδικτυακό τζόγο εν γένει ως αμιγώς ψυχαγωγικού χαρακτήρα και όχι ως μέσο πλουτισμού²⁵⁶), δεν αποκλείεται κατ' αρχάς ο αντισυμβαλλόμενος παίκτης να δύναται να φέρει και την ιδιότητα του επαγγελματία, με αποτέλεσμα να μην τυγχάνουν εφαρμογής οι ειδικότερες διατάξεις επί των καταναλωτικών συμβάσεων. Επίσης, αν και η ένδικη διαφορά επί της οποίας έκρινε το Δικαστήριο αφορούσε το τυχερό παιχνίδι του πόκερ, δεν φαίνεται να υπάρχει ουσιώδης διαφοροποίηση και για περιπτώσεις έτερης μορφής αντίστοιχων τυχερών συμβάσεων, όπως για παράδειγμα στο αθλητικό στοίχημα, στο οποίο επίσης οι ειδικές γνώσεις ή/και η εμπειρία κάποιου παίκτη μπορούν να τον βοηθήσουν να κερδίζει περισσότερες φορές. Έτσι, θα μπορούσε βάσιμα να υποστηριχθεί ότι ο παίκτης που συμμετέχει σε αθλητικά στοίχηματα, θα μπορούσε επίσης να έχει την ιδιότητα του επαγγελματία παίκτη (προς αντιδιαστολή πάντα της ιδιότητας του καταναλωτή εννοείται), εφόσον βέβαια πληρούνται τα κριτήρια που έθεσε με την ως άνω απόφασή του το ΔΕΕ προς τούτο. Επιπλέον, ιδιαίτερα βαρύνουσας σημασίας είναι και το χαρακτηριστικό της εξωτερίκευσης της επαγγελματικής δραστηριότητας που φαίνεται (έστω και έμμεσα) να απαιτήσει το Δικαστήριο να συντρέχει για κάποιον παίκτη προκειμένου να μπορεί να θεωρηθεί βάσιμα ότι ο τελευταίος έχει απολέσει την καταναλωτική ιδιότητα. Ειδικότερα, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι δεν αρκεί απλά ο παίκτης να παίζει με μεγάλη συχνότητα ή να κερδίζει σημαντικά ποσά από την εν λόγω δραστηριότητά του, αλλά αντίθετα θα πρέπει να συντρέχουν και επιπλέον στοιχεία, όπως η

²⁵⁴ A.B., B.B. v. *Personal Exchange International*, C-774/19, σκεψ. 46-48

²⁵⁵ βλ. ενδεικτικά για την ελληνική έννομη τάξη το άρθρ.1 παρ.1 και άρθρ.5 παρ 2 αντίστοιχα της υπ'αριθμ. 93/2/28-1-2014 απόφασης Ε.Ε.Ε.Π (ΦΕΚ Β' 205/04.02.2014), καθώς και αιτιολ. έκθεση του Ν.4002/2011, σελ. 17, κεφ. Θ'-Γενικό μέρος: «Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι, επομένως, η δημιουργία κατάλληλων ρυθμιστικών, εποπτικών και ελεγκτικών μηχανισμών ώστε... δ) να προστατευθούν οι καταναλωτές των σχετικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα δε οι ανήλικοι και άλλες ευαίσθητες ομάδες του πληθυσμού από τον εθισμό που μπορεί να υποστούν»

²⁵⁶ βλ. και άρθρο 8 παρ.3 Υ.Α. 79292 ΕΞ (ΦΕΚ Β' 3260/2020) («Θέσπιση Κανονισμού Παιγνίων περί Εμπορικής Επικοινωνίας Τυχερών Παιγνίων») όπου θεσπίζεται ότι «8.3. Η Εμπορική Επικοινωνία δεν επιτρέπεται: ...8.3.10. Να προβάλλει τη Συμμετοχή στα Παιγνία ως μέσο χρηματοοικονομικής επένδυσης ή ως τρόπο πλουτισμού ...8.3.14. Να υπαινίσσεται ότι τα Παιγνία μπορεί να είναι εναλλακτική λύση ως προς την απασχόληση».

δήλωση/καταγραφή του συγκεκριμένου ατόμου ως επαγγελματία παίκτη σε κάποιο φορέα, ή/και η παροχή εκ μέρους του των υπηρεσιών αυτών σε τρίτα άτομα, έναντι αμοιβής²⁵⁷. Τέλος, σημαντική επίσης θα πρέπει να θεωρείται και η επισήμανση του Δικαστηρίου ότι λόγω της ξεχωριστής φύσης του διαδικτυακού τζόγου (λόγω αφενός του στοιχηματισμού ιδίων κεφαλαίων των παικτών, αφετέρου της πιθανότητας αποκόμισης μεγάλων κερδών), υπάρχει ανάγκη αυξημένης βεβαιότητας ως προς τα ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας σχετικά με τις διαφορές αυτές, αναγνωρίζοντας έτσι ξεκάθαρα το ΔΕΕ την μεγάλη ιδιαιτερότητα των συμβάσεων τυχερών παιγνίων σε σχέση με τις υπόλοιπες συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, και κατά συνέπεια και την προσοχή που θα πρέπει να επιδεικνύεται από τον εφαρμοστή του δικαίου ειδικά σε αυτές τις περιπτώσεις.

²⁵⁷ Διευκρινίζεται ωστόσο ότι ειδικά η συγκεκριμένη περίπτωση φαντάζει μάλλον απίθανη με τα ισχύοντα δεδομένα, καθώς άπασες οι στοιχηματικές εταιρείες ανά την Ευρώπη απαγορεύουν ρητά τη διαχείριση του ηλεκτρονικού λογαριασμού-προφίλ (και αντίστοιχα το στοιχηματισμό ποσών μέσω αυτού) από πρόσωπο άλλο από τον καταχωρησθέντα ως πραγματικό δικαιούχο του λογαριασμού αυτού (βλ. σχετικά για την ελληνική έννομη τάξη και το άρθρο 16 παρ.3 της Υ.Α. 79835/2020 Υποικ για τη “Θέσπιση Κανονισμού Παιγνίων για τη Διοργάνωση και Διεξαγωγή Τυχερών Παιγνίων μέσω Διαδικτύου”, όπου θεσπίζεται και νομοθετικώς ότι «Απαγορεύεται σε οποιονδήποτε να συμμετέχει στα Παιγνία μέσω παρένθετων προσώπων»)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ - ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΩΝ ΤΥΧΕΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΤΑΞΗΣ

Α) Εισαγωγή

Ο Έλληνας νομοθέτης ρύθμισε για πρώτη φορά την αγορά των διαδικτυακών τυχερών παιγνίων που παρέχονται εντός της ελληνικής επικράτειας με το Νόμο 4002/2011, σε μια προσπάθεια να εισρεύσουν άμεσα χρήματα στα κρατικά ταμεία κατά τη διάρκεια της κρίσης. Έτσι, ο διαδικτυακός τζόγος έγινε πλέον νόμιμος και στην Ελλάδα, παρέχοντας το δικαίωμα σε ιδιώτες να αποκτήσουν άδεια διεξαγωγής τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου αίροντας ταυτόχρονα και το επί χρόνια μονοπώλιο της “Ο.Π.Α.Π. Α.Ε.” πάνω σε διάφορα τυχερά παίγνια στη χώρα, όπως ειδικά στο αθλητικό στοίχημα. Διευκρινίζεται ωστόσο ότι οι συγκεκριμένες άδειες αφορούσαν μόνο τα τυχερά παίγνια και το στοίχημα που παρέχονταν μέσω διαδικτύου, αφού ο επίγειος στοιχηματισμός και για τα αθλητικά γεγονότα (μέσω πρακτορείων) διατηρήθηκε ως μονοπώλιο για τον Ο.Π.Α.Π., κατάσταση που δεν έχει μεταβληθεί έως σήμερα.

Αρμόδια αρχή για την έκδοση των ως άνω αδειών, τις πιστοποιήσεις, την εποπτεία και τον έλεγχο διεξαγωγής και εκμετάλλευσης παιγνίων ορίστηκε με το άρθρο 28 του ως άνω νόμου η μέχρι πρότινος Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου Τυχερών Παιχνιδιών του άρθρου 16 του Ν.3229/2004, η οποία και μετονομάστηκε σε "Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου Παιγνίων" (Ε.Ε.Ε.Π.). Από το 2012 η Ε.Ε.Ε.Π. λειτουργεί ως ανεξάρτητη διοικητική Αρχή με διοικητική και οικονομική ανεξαρτησία και αυτοτέλεια, έχουσα επίσης ίδια νομική προσωπικότητα.

Η πρώτη δεκαετία που ακολούθησε τη θέσπιση του ως άνω νόμου ήταν και αυτή που εμφανίζει αναμφίβολα τις περισσότερες νομικές ιδιαιτερότητες αλλά και παραδοξότητες. Κατ' αρχάς, θα πρέπει να αναφερθεί ότι μέχρι και το 2021, άδεια παροχής υπηρεσιών τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου για την ελληνική επικράτεια είχαν λάβει (με εξαίρεση τον ίδιο τον Ο.Π.Α.Π.) συνολικά τουλάχιστον 24 διαφορετικές εταιρείες²⁵⁸. Το πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργούσαν οι εταιρείες αυτές ήταν το προσωρινό φορολογικό καθεστώς (μεταβατική περίοδος) που καθιέρωσε ο Ν.4002/2011 στο άρθρ. 50, παρ.12, το οποίο προέβλεπε ότι οι εταιρείες παροχής υπηρεσιών στοιχημάτων και τυχερών παιγνίων μέσω του διαδικτύου είχαν τη δυνατότητα να παρέχουν τις σχετικές υπηρεσίες στο ελληνικό κοινό, με μόνη προϋπόθεση αφενός ότι οι ίδιες ήταν νόμιμα εγκατεστημένες σε κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Οικονομικού χώρου, αφετέρου ότι κατείχαν ήδη σχετική νόμιμη άδεια λειτουργίας και παροχής τέτοιων υπηρεσιών σε

²⁵⁸βλ. ενδεικτικά: <<https://youbet.gr/stoiximatika-nea/24-nomimes-stoiximatikes-etairies-me-adeia-stin-ellada>> (ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 16.10.2023). Σημειώνεται επίσης ότι σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 46 του Ν.4002/2011, προβλέφθηκε ότι η (νόμιμη) διεξαγωγή τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου στην ελληνική επικράτεια υλοποιείται μόνο δια ιστοτόπων που φέρουν υποχρεωτικά ονομασία χώρου (domain name) με κατάληξη «.gr.», μη επιτρεπόμενης διαφορετικής κατάληξης, όπως παραδείγματος χάριν «.com» ή «.eu» κτλ.

κάποιο εκ των ανωτέρω κρατών²⁵⁹. Επίσης, οι εταιρείες αυτές θα έπρεπε να υπαχθούν οικειοθελώς στο φορολογικό καθεστώς των άρθρων 45 έως 50 του Ν.4002/2011²⁶⁰. Εν συνεχεία, με τα άρθρα 189 έως και 203 του Ν.4635/2019, αναθεωρήθηκε το νομοθετικό πλαίσιο αδειοδότησης της διοργάνωσης και διεξαγωγής τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου και ορίστηκαν το τίμημα των νέων, οριστικών πλέον αδειών και οι βασικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν τα πρόσωπα που τις αιτούνται, με την χορήγηση όμως των νόμιμων αδειών λειτουργίας και παροχής τέτοιων υπηρεσιών να πρέπει να πραγματοποιείται πλέον υποχρεωτικά από την Ε.Ε.Ε.Π.²⁶¹ (μη αρκούσης έκτοτε της κατοχής άδειας που εκδόθηκε για το ενδιαφερόμενο πρόσωπο από διοικητικό φορέα άλλου κράτους-μέλους, όπως γινόταν υπό το προηγούμενο καθεστώς). Έτσι, η ανωτέρω μεταβατική περίοδος, η οποία διήρκεσε περίπου μία δεκαετία, ουσιαστικά έληξε με τη θέσπιση της υπ' αριθμ. 79835/2020 Υ.Α. του Υπουργού Οικονομικών (για τη “Θέσπιση Κανονισμού Παιγνίων για τη Διοργάνωση και Διεξαγωγή Τυχερών Παιγνίων μέσω Διαδικτύου”), και με την εν συνεχεία, κατόπιν αυτής, έκδοση της υπ' αριθμ. 4914/2021 Απόφασης της Ε.Ε.Ε.Π. (με την οποία επίσης καθορίστηκε και το ακριβές περιεχόμενο που επιτρεπόταν να έχει η κάθε σύμβαση προσχώρησης μεταξύ κατόχου άδειας και παίκτη), και με τις οποίες έτσι ρυθμίστηκε πλέον οριστικά και λεπτομερώς το πλαίσιο παροχής υπηρεσιών διαδικτυακών τυχερών παιγνίων στην ελληνική επικράτεια και καθορίστηκαν οι προϋποθέσεις απονομής των νέων αδειών στους παρόχους των εν λόγω υπηρεσιών που επιθυμούσαν να (συνεχίσουν να) δραστηριοποιούνται εντός της ελληνικής επικράτειας.

Β) Το νομικό καθεστώς κατά τη μεταβατική περίοδο

Ως προς τις εταιρείες αυτές που είχαν λάβει τη σχετική άδεια κατά το προσωρινό καθεστώς που αναφέρθηκε ανωτέρω, λειτουργώντας έτσι νομίμως εντός της ελληνικής επικράτειας, θα πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες επισημάνσεις. Κατ' αρχάς,

²⁵⁹ Προκειμένου να μην υπάρξει σύγχυση ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα, διευκρινίζεται ότι η Ελληνική Πολιτεία το διάστημα εκείνο της μεταβατικής περιόδου παραχωρούσε απλά *άδεια διεξαγωγής* διαδικτυακών τυχερών παιγνίων στην ελληνική επικράτεια, σε ήδη όμως αδειοδοτημένη από άλλο κράτος μέλος εταιρεία. Η αρχική *άδεια λειτουργίας*, η οποία εκδιδόταν για τον ενδιαφερόμενο από κάποια αρμόδια διοικητική αρχή άλλου κράτους-μέλους (και η κατοχή της οποίας ήταν και απαραίτητη για να λάβει άδεια διεξαγωγής στην ελληνική επικράτεια), ήταν ξεχωριστή και διαφορετικής φύσης άδεια από αυτήν που παραχωρούσε η Ελλάδα, και δεν θα πρέπει οι δύο αυτές άδειες να συγχέονται μεταξύ τους. Έτσι, το ελληνικό κράτος κατά την περίοδο εκείνη ουσιαστικά “αναγνώριζε”, τρόπον τινά, τη διοικητική άδεια λειτουργίας που εξέδιδε κάποιος άλλος διοικητικός φορέας έτερου κράτους-μέλους, παραχωρώντας το δικαίωμα στον εκάστοτε ενδιαφερόμενο που πληρούσε αυτή την προϋπόθεση (και εντασσόταν εκουσίως και στο προσωρινό φορολογικό καθεστώς του Ν.4002/2011) να προσφέρει, δυνάμει της “αλλοδαπής” αυτής άδειας, τις υπηρεσίες του και στην ελληνική αγορά, χωρίς όμως οι ελληνικές αρχές (κατά τις επιταγές του ημεδαπού νομοθέτη) να μπορούν να υπεισέλθουν σε ζητήματα νομιμότητας ή μεθοδολογικής ορθότητας ως προς τον έλεγχο και τις προϋποθέσεις έκδοσης ή διατήρησης της “αλλοδαπής” αυτής άδειας λειτουργίας.

²⁶⁰ βλ. σχετικά και την ΠΟΛ. 1248/13.12.2011 του Υπουργείου Οικονομικών για την “Υπαγωγή εταιρειών παροχής υπηρεσιών στοιχημάτων και τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου στο φορολογικό καθεστώς της μεταβατικής περιόδου της παρ. 12 του άρθρου 50 του ν.4002/2011”

²⁶¹ βλ. σχετικά και “Εκθεση Πεπραγμένων 2022” της Ε.Ε.Ε.Π., σελ. 25-30 (δημ: <<https://www.gamingcommission.gov.gr/index.php/enimerosi/periodikes-ektheseis>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 20.10.2023)

με εξαίρεση την “Ο.Π.Α.Π. Α.Ε.,” άπασες οι ως άνω εταιρείες ήσαν εμπορικές εταιρείες με έδρα κάποιο άλλο κράτος της Ένωσης, με τη συντριπτική πλειονότητα αυτών να έχουν καταστατική έδρα είτε στη Μάλτα είτε στη Μεγάλη Βρετανία, δύο χώρες οι οποίες κατεξοχήν είχαν διαμορφώσει τέτοιο νομικό πλαίσιο και οικονομική πολιτική ως προς τον τομέα του τζόγου που προσέλκυε (και συνεχίζει να προσελκύει) αντίστοιχους επενδυτές/επιχειρηματίες να δραστηριοποιηθούν στο έδαφός τους και να ιδρύσουν εκεί τις αντίστοιχες επιχειρήσεις τους, ακόμα κι αν η δραστηριότητα των επιχειρήσεων αυτών απευθυνόταν και σε άλλα κράτη. Επιπλέον, η νόμιμη απόκτηση άδειας από τις ως άνω εταιρείες, κατά τα προβλεπόμενα στη σχετική νομοθεσία, δεν προϋπέθετε και ύπαρξη εγκατάστασης εντός της ελληνικής επικράτειας, ούτε τη δημιουργία υποκαταστήματος, αλλά αντίθετα οι εταιρείες μπορούσαν να παρέχουν τις υπηρεσίες τους στην ελληνική αγορά και από την χώρα της έδρας τους.

Ένα ακόμα ωστόσο πιο ενδιαφέρον από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στοιχείο ήταν ότι οι εταιρείες που έλαβαν άδεια να παρέχουν τις υπηρεσίες τους κατά την ανωτέρω μεταβατική περίοδο, ήτοι από το 2011 έως και το 2021 (οπότε και εξεδόθη η υπ’ αριθμ. 4914/2021 Απόφαση της Ε.Ε.Ε.Π., -βλ. αναλυτικότερα επί αυτής στη συνέχεια), ήταν ότι ο Έλληνας νομοθέτης δεν προέβη σε νομοθετική ρύθμιση επιμέρους ζητημάτων ως προς το επιτρεπτό περιεχόμενο των γενικών όρων τους οποίους ήταν υποχρεωμένος ο χρήστης των εν λόγω υπηρεσιών να αποδεχτεί προκειμένου να εγγραφεί στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα των εταιρειών αυτών, δημιουργώντας αντίστοιχα ηλεκτρονικό λογαριασμό (προφίλ), ώστε να μπορεί να στοιχηματίζει στα παιχνίδια και στοιχήματα που έкаστη εταιρεία παρείχε. Αυτό ωστόσο είχε ως αποτέλεσμα να επιτρέψει να δημιουργηθεί μια, αν μη τι άλλο, τουλάχιστον προβληματική για τους καταναλωτές της χώρας κατάσταση, όπου όλες οι συμβάσεις τις οποίες κατήρτιζαν με τις στοιχηματικές εταιρείες διέπονταν, με βάση σχετικό όρων της εκάστοτε σύμβασης, αποκλειστικά από το δίκαιο του τόπου έδρας της κάθε συμβαλλόμενης εταιρείας, το οποίο αντίστοιχα ήταν (σχεδόν αποκλειστικά) είτε το δίκαιο της Αγγλίας είτε το δίκαιο της Μάλτας, όρο φυσικά που σχεδόν όλες οι αλλοδαπές εταιρείες αυτές έθεταν μονομερώς στους ΓΟΣ. Επίσης, σχεδόν όλες οι αδειοδοτημένες κατά το ως άνω προσωρινό καθεστώς εταιρείες αυτές είχαν θέσει μονομερώς στους όρους των συμβάσεών τους και ρήτρες παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας με τις οποίες ως αρμόδια για την εκδίκαση κάθε διαφοράς που ήθελε προκύψει από τη σύμβαση με τους χρήστες τους ορίζονταν αντίστοιχα τα δικαστήρια του τόπου της έδρας τους, ήτοι είτε της Αγγλίας, είτε της Μάλτας. Το πιο παράδοξο ωστόσο στοιχείο πολλών από αυτών των όρων, είναι το γεγονός ότι κάποιες συγκεκριμένες εταιρείες εξ αυτών, έφτασαν στο σημείο να εισάγουν στο κείμενο των (προδιατυπωμένων) συμβάσεών τους με τους χρήστες ακόμη και ρήτρα διαιτησίας (!), με την οποία αρμόδια για κάθε διαφορά που θα ανέκυπτε από τη σύμβαση θα επιλυόταν όχι από κρατικό δικαστήριο, αλλά από διαιτητικό. Μάλιστα, προκαλεί μεγάλη έκπληξη το γεγονός ότι οι εν λόγω ρήτρες διαιτησίας τέθηκαν σε συμβάσεις των οποίων το ορισθέν ως εφαρμοστέο δίκαιο, ήτοι της Μάλτας και της Αγγλίας αντίστοιχα, ήταν δίκαιο ακριβώς κρατών-μελών κατά το χρόνο εκείνο (δεδομένου ότι η Βρετανία δεν είχε ακόμη αποχωρήσει από την Ένωση), στις οποίες ίσχυαν οι ενωσιακές διατάξεις για την προστασία των καταναλωτών. Ειδικά δε οι ρήτρες

παρέκτασης αλλά και διαιτησίας, δεν ετίθεντο απλά στο κείμενο των όρων της σύμβασης που έπρεπε να (προ)αποδεχτούν οι χρήστες-καταναλωτές, αλλά έτι περαιτέρω, γινόταν και επίκληση αυτών (υπό τη μορφή φυσικά ενστάσεων) από τις εν λόγω (αδειοδοτημένες) εταιρείες σε όσες δίκες ασκήθηκαν εναντίον τους από τους καταναλωτές, προκειμένου να επιτύχουν της απόρριψη της εκάστοτε αγωγής ως απαράδεκτης, ελλείψει δικαιοδοσίας.

Ένα ακόμη δε στοιχείο που προκαλεί προβληματισμό ως προς τη γενικότερη πολιτική που ακολούθησε η ελληνική Πολιτεία πάνω στα ζητήματα της ρύθμισης της αγοράς του διαδικτυακού τζόγου στη χώρα εκείνη την περίοδο, ήταν ότι οι εταιρείες που έλαβαν τη σχετική άδεια για να παρέχουν υπηρεσίες στο ελληνικό κοινό, παρότι είχαν συνολικά δεκάδες χιλιάδες αντισυμβαλλόμενους χρήστες, διεκπεραίωναν καθημερινά εκατοντάδες χιλιάδες συναλλαγές, και διαχειρίζονταν αντίστοιχα τεράστια χρηματικά ποσά, εντούτοις, δεν είχαν καν τη νομική υποχρέωση να διορίσουν αντίκλητο στη χώρα (παρά μόνο φορολογικό εκπρόσωπο), καθώς καμία ελληνική διάταξη δεν απαιτούσε κάτι τέτοιο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καταστήσει αν όχι ακατόρθωτη, τουλάχιστον υπερβολικά δυσχερή, χρονοβόρα και κοστοβόρα κάθε πιθανή περίπτωση εναγωγής των εταιρειών αυτών από τους αντισυμβαλλόμενους χρήστες τους, όταν ανέκυπταν διαφορές από τη σύμβαση, ακόμη κι αν τα δικαστήρια της χώρας που θα επέλεγαν οι τελευταίοι να ασκήσουν την αγωγή τους ήταν (ορθώς) αυτά της Ελλάδος (δεδομένης της καταχρηστικότητας της ρήτρας αποκλειστικής παρέκτασης δικαιοδοσίας αλλά και διαιτησίας σε καταναλωτικές συμβάσεις).

Για να γίνουν αντιληπτά τα εμπόδια που είχε να υπερβεί κάποιος καταναλωτής-αντισυμβαλλόμενος των ως άνω εταιρειών προκειμένου να εκδικαστεί η αγωγή του εναντίον τους ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων κατά την ως άνω μεταβατική περίοδο, αξίζει απλά να αναφερθεί ότι ο πρώτος έπρεπε, αφού καταθέσει την αγωγή του ενώπιον του αρμοδίου δικαστηρίου, εν συνεχεία να προλάβει εντός της αποκλειστικής προθεσμίας των 60 ημερών (κατ' άρθρον 215 παρ.2 ΚΠολΔ) και να μεταφράσει το αγωγικό δικόγραφο στην αντίστοιχη γλώσσα της έδρας της αντιδίκου εταιρείας (επιβαρυνόμενος ο ίδιος το κόστος), και να κινήσει τις σχετικές διαδικασίες ώστε η (μεταφρασμένη) αγωγή του να προλάβει να κοινοποιηθεί εμπρόθεσμα στην αλλοδαπή προκειμένου να θεωρηθεί η αγωγή του ασκηθείσα (σημειώνεται ότι η εμπειρία έδειξε ότι πολύ σπάνια οι αρμόδιες για την επίδοση σε κάποιο άλλο κράτος-μέλος υπηρεσίες κατάφερναν να τηρηθεί η ως άνω προθεσμία των 60 ημερών και να λάβει όντως χώρα η -πραγματική- επίδοση εμπρόθεσμα). Λεκτέο φυσικά σε κάθε περίπτωση τυγχάνει ότι καθ' όλη την ως άνω δεκαετία αυτή, η κρατούσα στην ελληνική νομολογία θέση (η οποία άλλαξε μόνο κατόπιν της έκδοσης της υπ' αριθμ. 1181/2022 απόφασης του Αρείου Πάγου²⁶²) ήταν ότι δεν αρκούσε η πλασματική επίδοση του αγωγικού δικογράφου στην αρμόδια υπηρεσία της Εισαγγελίας Πρωτοδικών, αλλά η πραγματική επίδοση αυτού στον εναγόμενο, με αποτέλεσμα η

²⁶² Βλ. ειδικότερα και το σκεπτικό της ΑΠ 1181/2022, δημοσ. ΤΝΠ "Νόμος": «...για τη συντέλεση της επιχειρούμενης επίδοσης, επί προπαρασκευαστικής προθεσμίας απαιτείται πραγματική περιέλευση του επιδοτέου εγγράφου στον παραλήπτη, ενώ, αντίθετα, επί προθεσμίας ενεργείας, αρκεί η πλασματική επίδοσή του στον Εισαγγελέα»

μη (πραγματική) κοινοποίηση/επίδοση της αγωγής στον εναγόμενο εντός της ως άνω προθεσμίας των 60 ημερών, ακόμη κι αν αυτή είχε κατατεθεί νομότυπα και εμπρόθεσμα στην ελληνική Εισαγγελία προς επίδοση, να θεωρείτο από τα ελληνικά δικαστήρια ως μη καν άσκηση της αγωγής²⁶³. Δεδομένων λοιπόν όλων αυτών των προβλημάτων που εμφάνιζε η τήρηση των προθεσμιών ειδικά της τακτικής διαδικασίας κατά τον ΚΠολΔ (κατά την οποία και θα δικάζονταν αυτές οι αγωγές), η μοναδική λύση που φαίνεται να υπήρχε για τον συμβαλλόμενο χρήστη, προκειμένου η αγωγή του να επιδοθεί εμπρόθεσμα στην έδρα της εναγόμενης αλλοδαπής εταιρείας, ήταν η δικαστική παράταση των δικονομικών προθεσμιών, μέσω κατάθεσης από τον πρώτο αυτοτελούς αίτησης (και χωρίς κλήση του αντιδίκου) κατ' άρθρο 148 ΚΠολΔ, στο αρμόδιο δικαστήριο της αγωγής, το οποίο και δικάζοντας κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, μπορούσε να κάνει δεκτό το αίτημα του αιτούντος-ενάγοντος²⁶⁴ (ο οποίος θα έπρεπε φυσικά να επιβαρυνθεί εξ ολοκλήρου και τα έξοδα της εν λόγω δίκης), εάν και εφόσον φυσικά κρίνονταν βάσιμοι οι ισχυρισμοί του, και μάλιστα όλη η ανωτέρω διαδικασία, απλά και μόνο για να επιδοθεί το πρώτον η αγωγή του²⁶⁵.

Όλες οι ανωτέρω δυσκολίες σε συνδυασμό πιθανότατα και με την άγνοια του μέσου καταναλωτή για τα δικαιώματα που του παρείχε ο νόμος, είχαν ως αποτέλεσμα να υπάρχει επί μία και πλέον δεκαετία απόλυτη ανυπαρξία σχετικών αποφάσεων πολιτικών δικαστηρίων πάνω σε διαφορές πηγάζουσες εξ αυτών των συμβάσεων, με την πρώτη απόφαση ελληνικού δικαστηρίου για διαφορά μεταξύ καταναλωτή και στοιχηματικής εταιρείας να εκδίδεται από το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών, μόλις το 2023 (βλ. κατωτέρω αναλυτικότερα). Και μάλιστα, εντύπωση προκαλεί ότι όλα αυτά συνέβαιναν επί μια αρκετά μεγάλη χρονική περίοδο στην οποία οι εν λόγω εταιρείες είχαν ετησίως κέρδη εκατομμυρίων από την ελληνική αγορά (αξίζει να αναφερθεί ότι μόνο το 2017, με βάση τα επίσημα δημοσιευμένα στοιχεία της Ε.Ε.Ε.Π., ο συνολικός κύκλος εργασιών των στοιχηματικών εταιρειών στην Ελλάδα, ξεπέρασε τα 5,51 δισεκατομμύρια ευρώ και απέφερε συνολικά ακαθάριστα έσοδα

²⁶³ Βλ. ενδεικτικά ελληνικές δικαστικές αποφάσεις που υιοθέτησαν την εν λόγω θέση: ΠΠρΘεσσαλ 9536/2021, ΠΠρΚω 21/2020, ΠΠρΘεσσαλ 681/2020, ΜΠρΡοδ 165/2019, ΜΠρΚατερ 303/2019, ΜΠρΘεσσαλ 335/2019, ΜΠρΘεσσαλ 9383/2019, ΜΠρΘεσσαλ 1852/2018, (βλ. ωστόσο και αντίθετη άποψη: ΠΠρΑθ 2565/2020, ΜΕφΑθ 837/2021) –άπασες δημοσιευθείσες στην ΤΝΠ “Νόμος”

²⁶⁴ Βλ. εκτενέστερα επί του ζητήματος: ΜΠρΑθ 2309/2022 (Ασφ), και ΜΠρΣπαρτ 191/2018 (Ασφ), δημοσ. αμφότερες σε ΤΝΠ “Νόμος”

²⁶⁵ Επισημαίνεται βέβαια ότι όλες οι ανωτέρω δικονομικές δυσκολίες που είχε να προσπεράσει ο πιθανός ενάγων-καταναλωτής και αντισυμβαλλόμενος τέτοιων στοιχηματικών εταιρειών δεν είναι διαφορετικές από αυτές που είχε και οποιοσδήποτε άλλος καταναλωτής που επίσης συναλλάσσετο με οποιονδήποτε άλλο έμπορο/επαγγελματία που εδρεύει στην αλλοδαπή και δεν διατηρεί υποκατάστημα στη χώρα ή δεν έχει διορίσει αντίκλητο εδώ. Ωστόσο, ειδικά για την περίπτωση του διαδικτυακού τζόγου, τα ανωτέρω προβλήματα και οι δυσκολίες που ανέκυπταν για τον ενάγοντα καταναλωτή δημιουργούν σαφώς μεγαλύτερη εντύπωση, ακριβώς λόγω της ραγδαίας και προφανούς εξάπλωσης του κλάδου αυτού στην κοινωνία, μέσα σε λίγα μόλις χρόνια από τη νομιμοποίησή του, με αποτέλεσμα οι εταιρείες αυτές να απαριθμούν μόνο στην Ελλάδα εκατομμύρια συμβαλλόμενους καταναλωτές (βλ. σχετικά με το συνολικό αριθμό των χρηστών στη χώρα αλλά και την οικονομική αύξηση των εσόδων του κλάδου από την ελληνική αγορά και: <<https://www.statista.com/outlook/dmo/eservices/online-gambling/greece>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 19.10.2023).

στις εταιρείες αυτές πάνω από 295 εκατομμύρια ευρώ²⁶⁶), με διαρκώς αυξητικές τάσεις στην κερδοφορία τους κάθε επόμενη χρονιά, ιδίως την περίοδο του κορονοϊού, την ίδια μάλιστα στιγμή που οι αδειοδοτημένες αυτές εταιρείες παροχής υπηρεσιών διαδικτυακών παιγνίων και στοιχηματισμού είχαν αποκτήσει (και εξακολουθούν να διατηρούν) ιδιαίτερα δυναμική παρουσία σε πληθώρα αθλητικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων της χώρας, κυρίως μέσα από διαφημίσεις, χορηγίες και εμπορικές συνεργασίες²⁶⁷. Και την ίδια στιγμή που ο μέσος καταναλωτής στην Ελλάδα γινόταν καθημερινά μάρτυρας μιας διαρκώς αυξανόμενης παρουσίας και εμπορικής δραστηριότητας των εν λόγω στοιχηματικών εταιρειών στην ελληνική αγορά και κοινωνία, σε επίπεδο νομικής προστασίας του, έπρεπε να διέλθει όλα αυτά τα εμπόδια που προαναφέρθηκαν ανωτέρω προκειμένου απλά και μόνο να καταφέρει να ασκήσει παραδεκτώς την αγωγή του εναντίον κάποιας εξ αυτών των εταιρειών.

Πέρα εξάλλου από τα ανωτέρω δικονομικής φύσης ζητήματα, θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι έντονο πρόβλημα κατά την ως άνω μεταβατική περίοδο ανέκυψε και ως προς τον διοικητικό φορέα που είχε τελικά την εποπτεία της δραστηριότητας των ως άνω εταιρειών κατά τις συναλλαγές τους με το ελληνικό κοινό. Και τούτο διότι, και σε αυτή την περίπτωση, χωρίς να μπορεί να δικαιολογηθεί η σκοπιμότητα μιας τέτοιας πρόβλεψης, φαίνεται ότι η διοικητική εποπτεία της Ε.Ε.Ε.Π. ως προς τη συναλλακτική δραστηριότητα των ως άνω αδειοδοτημένων (εκ της ίδιας) εταιρειών με τους καταναλωτές τους και στον τρόπο που αυτή η δραστηριότητα ελάμβανε χώρα, περιοριζόταν μόνο στο κομμάτι της εμπορικής επικοινωνίας αυτών των εταιρειών με το κοινό²⁶⁸ (καθώς και στην τήρηση κάποιων ελάχιστων προϋποθέσεων για την επιτρεπτή συμμετοχή παικτών, όπως το κατώτατο ηλικιακό όριο των 21 ετών), χωρίς να επεκτείνεται και σε άλλα, πολύ πιο σημαντικά για την ομαλή εκτέλεση της σύμβασης και την προστασία του καταναλωτικού κοινού ζητήματα, όπως για παράδειγμα την τήρηση της υποχρέωσης απόδοσης από την εταιρεία των κερδών στον παίκτη σε περίπτωση νίκης του ή την παράλειψη αποτροπής και προστασίας μη υγιούς ψυχικά παίκτη από την απώλεια της περιουσίας του όταν υπήρχαν σοβαρές ενδείξεις για την προβληματική του κατάσταση. Μάλιστα, το ανωτέρω νομικό status quo το αναγνώριζε και η ίδια η Ε.Ε.Ε.Π. σε αρκετές περιπτώσεις που καταναλωτές προέβησαν σε καταγγελίες ενώπιόν της για παράβαση από πλευράς των αδειοδοτημένων στοιχηματικών εταιρειών των (συμβατικών και μη) υποχρεώσεών τους, με την Ε.Ε.Ε.Π. να απαντά θεσμικά ότι η ίδια δεν έφερε αρμοδιότητα για τέτοια θέματα ούτε μπορούσε να επιβάλλει κυρώσεις για τέτοιες παραβάσεις των εταιρειών, ενημερώνοντας τους καταγγέλλοντες χρήστες ότι

²⁶⁶ (βλ. επίσημη έκθεση ΕΕΕΠ «Στατιστικά στοιχεία της Ελληνικής αγοράς Τυχερών Παιγνίων έτος 2017, δημοσ. σε <www.gamingcommission.gov.gr>)

²⁶⁷ (Επί αυτού αρκεί να αναφερθούν ενδεικτικά μόνο η μετονομασία του ποδοσφαιρικού πρωταθλήματος της Α' Εθνικής κατηγορίας της χώρας σε "Stoiximan Superleague", του πρωταθλήματος καλαθοσφαίρισης Α1 κατηγορίας της χώρας αρχικά σε "Betshop Basket League" και μετέπειτα σε "Stoiximan Basket League", όπως και του ιστορικού αθλητικού ραδιοφωνικού σταθμού «ΣΠΟΡ FM» σε "Bwin Σπορ FM", κτλ)

²⁶⁸ βλ. σχετικά την προϊσχύουσα υπ' αριθμ. 163/4Γ/2015 Απόφαση της ΕΕΕΠ (ΦΕΚ: Β 1824/2015) για τη "Ρύθμιση θεμάτων εμπορικής επικοινωνίας τυχερών παιγνίων", στην οποία, ειδικώς για αυτό μόνο το θέμα, προβλεπόταν η αρμοδιότητα της ΕΕΕΠ να ελέγχει την τήρηση των κανόνων αυτών και να επιβάλλει διοικητικές κυρώσεις.

αρμόδιες επί όλων αυτών των θεμάτων ήταν οι αντίστοιχες εποπτικές αρχές των κρατών που είχαν παραχωρήσει την άδεια λειτουργίας σε κάθε στοιχηματική εταιρεία!²⁶⁹ Και τούτο προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, η Ε.Ε.Ε.Π. ήταν ο διοικητικός φορέας εκείνος που παραχωρούσε σε κάθε ενδιαφερόμενη εταιρεία κατά τη μεταβατική περίοδο την αντίστοιχη άδεια για να μπορεί να παρέχει νομίμως υπηρεσίες τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου στην ελληνική επικράτεια, (ασχέτως εάν η εν λόγω αδειοδότηση προαπαιτούσε κατοχή έγκυρης άδειας διεξαγωγής διαδικτυακών τυχερών παιγνίων από αρμόδια ρυθμιστική αρχή άλλου κράτους-μέλους, όταν η αιτούσα την άδεια εταιρεία είχε έδρα σε άλλο κράτος-μέλος). Έτσι, συν τοις άλλοις, εμφανίστηκε και το φαινόμενο ο συμβαλλόμενος χρήστης-καταναλωτής των αδειοδοτημένων εταιρειών αυτών να μην μπορεί καν να απευθυνθεί βάσιμα για την πιθανή αντισυμβατική (ή και παράνομη) συμπεριφορά της αντισυμβαλλόμενης του εταιρείας, ούτε καν στην μόνη εποπτική διοικητική αρχή που υφίστατο στη χώρα για τα ζητήματα των τυχερών παιγνίων εν γένει, αλλά αντιθέτως, ήταν αναγκασμένος να υποβάλλει τους όποιους ισχυρισμούς και παράπονά του (και μάλιστα σε ξένη γλώσσα και υπό άγνωστο για τον ίδιο νομικό καθεστώς) στις αντίστοιχες διοικητικές-εποπτικές αρχές άλλων ευρωπαϊκών κρατών, που από ό,τι φαίνεται, είχαν (διοικητικής φύσης) εποπτεία και αρμοδιότητα και επί των καταναλωτικών συμβάσεων που συνάπτονταν με κατοίκους της Ελλάδας, χωρίς ποτέ να γίνει αντιληπτός ο λόγος που επέβαλε μια τέτοια ρύθμιση και ποιο σκοπό ακριβώς εξυπηρετούσε, πολλώ δε μάλλον, τι προσέφερε από άποψης προστασίας του ελληνικού κοινού η συγκεκριμένη κατάσταση²⁷⁰.

Ο λόγος για τον οποίο ο Έλληνας νομοθέτης άφησε επί τόσα χρόνια την ανωτέρω, ιδιαίτερα προβληματική κατάσταση για το καταναλωτικό κοινό σε ένα μάλιστα τόσο ευαίσθητο κλάδο όπως αυτόν του διαδικτυακού τζόγου, παρέχοντας ταυτόχρονα αφενός τεράστια περιθώρια κερδοφορίας για τις εταιρείες παροχής υπηρεσιών διαδικτυακών παιγνίων και στοιχημάτων που δραστηριοποιούνταν νομίμως στη χώρα, αφετέρου ένα πεδίο δράσης το οποίο, με εξαίρεση το κομμάτι της φορολογίας και της εμπορικής επικοινωνίας με το κοινό, έμοιαζε εν πολλοίς να βαίνει χωρίς ουσιαστικό έλεγχο και επαρκή διοικητική εποπτεία, δεν φαίνεται να έχει κάποια λογική απάντηση. Πιθανότατα, όλα τα ανωτέρω ζητήματα και οι αντιφάσεις

²⁶⁹ Ενδεικτικά επί αυτού μπορεί να αναφερθεί η με αριθμ. πρωτ. 2172/25.02.2021 έγγραφη απάντηση (μη δημοσιευμένη στο διαδίκτυο) της Διεύθυνσης Αδειοδότησης της ΕΕΕΠ (Τμήμα Υποστήριξης της Αγοράς και Διευθέτησης Διαφορών) όπου σε καταγγελία χρήστη ο οποίος ανέφερε ότι η αντισυμβαλλόμενη του εταιρεία (η οποία είχε καταστατική έδρα στην Αγγλία) αδικαιολόγητα δεν του απέδιδε τα χρήματα που του όφειλε βάσει της σύμβασής τους, η απάντηση της ΕΕΕΠ ήταν ότι «*Η Ε.Ε.Ε.Π. δεν μπορεί να προβεί σε επαλήθευση της ορθότητας της μεθοδολογίας που η εταιρεία ακολουθεί, προκειμένου να εφαρμόσει τους όρους της σύμβασης προσχώρησης, με την αποδοχή των οποίων αποκτήσατε το δικαίωμα να συμμετέχετε στα προσφερόμενα από την εταιρεία αυτή παίγνια. Βάσει των όρων της σύμβασης προσχώρησης, την οποία έχετε αποδεχθεί, μπορείτε να απευθυνθείτε στην αρμόδια για την αδειοδότηση της συγκεκριμένης εταιρείας, ρυθμιστική Αρχή του Ηνωμένου Βασιλείου (UK GAMBLING COMMISSION)*».

²⁷⁰ Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά τη σχετική έρευνα που έλαβε χώρα από τον γράφοντα, δεν εντοπίστηκε καμία δημοσιευμένη διοικητική πράξη αρμόδιου διοικητικού φορέα άλλου κράτους-μέλους που να επιβάλλει κύρωση σε αδειοδοτημένη και εποπτευόμενη από αυτόν (αλλοδαπή) εταιρεία παροχής υπηρεσιών τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, για παραβίαση των υποχρεώσεων της εταιρείας απέναντι σε χρήστες-καταναλωτές της που να κατοικούν στην Ελλάδα.

που είχαν προκληθεί όλα τα χρόνια της μεταβατικής περιόδου, οδήγησαν την ελληνική Πολιτεία να θεσπίσει πολύ πιο αυστηρούς, και σαφείς κανόνες σχετικά με τη διεξαγωγή των (νόμιμων) τυχερών παιγνίων και του στοιχηματισμού στη χώρα, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό διόρθωσαν και τις ανωτέρω καταφανείς αδικίες και αστοχίες.

Γ) Το νομικό πλαίσιο μετά την Υ.Α.79835/2020 του Υπουργού Οικονομικών

Το ανωτέρω νομικό πλαίσιο άλλαξε σε μεγάλο βαθμό με τη θεσμοθέτηση της Υ.Α. 79835/2020 (ΦΕΚ Β' 3265/2020) του Υπουργού Οικονομικών για τη "Θέσπιση Κανονισμού Παιγνίων για τη Διοργάνωση και Διεξαγωγή Τυχερών Παιγνίων μέσω Διαδικτύου". Με την ως άνω Υπουργική Απόφαση, η Ελληνική Πολιτεία προέβη (επιτέλους) στην λεπτομερή ρύθμιση των περισσότερων ζητημάτων που άπτονταν της παροχής υπηρεσιών τυχερών παιγνίων και στοιχημάτων μέσω διαδικτύου, θέτοντας συγκεκριμένους κανόνες που θα έπρεπε να τηρούν όλοι οι κάτοχοι των (νέων) αδειών²⁷¹. Στα πλαίσια του ως άνω νομοθετήματος επίσης ξεκαθαριζόταν ότι η Ε.Ε.Ε.Π. διατηρούσε ρητά τη δυνατότητα να επιβάλλει κυρώσεις στους κατόχους των σχετικών αδειών για παραβάσεις του νόμου²⁷², αφού όλες οι εταιρείες που επιθυμούσαν να λάβουν νέα άδεια, θα αδειοδοτούνταν και θα επιβλέπονταν πλέον μόνο από την ίδια την Αρχή για τη δραστηριότητά τους εντός της χώρας. Επίσης, κατόπιν της ανωτέρω Υπουργικής Απόφασης και στα πλαίσια αυτής, εξεδόθη κάποιους μήνες αργότερα και η υπ' αριθμ. 4914/18.03.2021 Απόφαση της Ε.Ε.Ε.Π. με τίτλο "Περιεχόμενο της Σύμβασης Προσχώρησης του άρθρου 18 της με αριθμό 79835 ΕΞ 2020/24.07.2020 απόφασης του Υπουργού Οικονομικών «Θέσπιση Κανονισμού Παιγνίων για την Διοργάνωση και Διεξαγωγή Τυχερών Παιγνίων μέσω Διαδικτύου»", εντός της οποίας περιλαμβάνεται αυτούσια η υπ' αριθμ. 1/2021 Οδηγία της ως άνω ανεξάρτητης Αρχής.

Με την εν λόγω Οδηγία ορίστηκε το περιεχόμενο που θα πρέπει να περιέχει κάθε Σύμβαση Προσχώρησης, ήτοι η σύμβαση μεταξύ της κατόχου της άδειας (εταιρείας) και του παίκτη, στην οποία προσχωρεί ο τελευταίος προκειμένου να συμμετέχει νόμιμα στα τυχερά παίγνια που διεξάγονται μέσω διαδικτύου υπό την εκδοθείσα άδεια, και την οποία επίσης σύμβαση θα πρέπει να έχει υποχρεωτικά προ-εγκρίνει η Ε.Ε.Ε.Π. (κατόπιν υποβολής σχετικού σχεδίου από την εκάστοτε κάτοχο κάθε άδειας). Ειδικότερα, με την ως άνω Οδηγία παρέχονται μεν κατευθύνσεις για την

²⁷¹ Διευκρινίζεται ότι δυνάμει της κείμενης νομοθεσίας, την εν λόγω "Άδεια Διοργάνωσης και Διεξαγωγής Τυχερών Παιγνίων μέσω Διαδικτύου" μπορούν να λάβουν, κατόπιν υποβολής ειδικής αίτησης προς την Ε.Ε.Ε.Π., αποκλειστικά νομικά πρόσωπα. Για τη διεξαγωγή τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου προβλέπονται περιοριστικά πλέον μόνο δύο τύποι αδειών, ήτοι: i) η άδεια για διεξαγωγή Διαδικτυακού Στοιχήματος (του β' εδαφίου της περίπτωσης γ' του άρθρου 25 του ν.4002/2011, και ii) η άδεια Λοιπών Διαδικτυακών Παιγνίων (της περίπτωσης κβ' του άρθρου 25 του ίδιου ως άνω νόμου αντίστοιχα). Σε κάθε υπονήφιο κάτοχο δύναται να χορηγηθούν και οι δύο τύποι αδειών, ενώ επίσης προβλέπεται ότι οι άδειες είναι προσωποπαγείς και δεν επιτρέπεται η με οποιονδήποτε τρόπο, μερική ή ολική, μεταβίβαση, παραχώρηση ή εκχώρησή τους, ούτε η εκμίσθωση αυτής (βλ. σχετική ενημέρωση και στην επίσημη ιστοσελίδα της Ε.Ε.Ε.Π.: <<https://www.gamingcommission.gov.gr/index.php/online-licensing>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 18.10.2023).

²⁷² Βλ. άρθρο 27, παρ.5 Υ.Α. 79835/2020

σύνταξη και υποβολή του Σχεδίου της Σύμβασης Προσχώρησης στην Ε.Ε.Ε.Π. (το οποίο Σχέδιο, αφ' ης στιγμής εγκριθεί από την τελευταία, θα αποτελεί και το περιεχόμενο της σύμβασης προσχώρησης της εν λόγω εταιρείας με τους αντισυμβαλλόμενους παίκτες της) και διασαφηνίζεται το επιμέρους περιεχόμενο των όρων που πρέπει να περιλαμβάνονται σε αυτήν. Ωστόσο, προβλέπεται ρητά ότι η Οδηγία απευθύνεται στους κατόχους άδειας, οι οποίοι και υποχρεούνται να εφαρμόζουν τα προβλεπόμενα σε αυτήν κατά τη σύνταξη και υποβολή του ανωτέρω σχεδίου στην Ε.Ε.Ε.Π. για την χορήγηση της απαιτούμενης έγκρισης, με την Ε.Ε.Ε.Π. να ξεκαθαρίζει ότι η Οδηγία έχει δεσμευτικό χαρακτήρα για τον κάτοχο της άδειας (χωρίς να περιορίζει βέβαια τον τελευταίο να συμπεριλάβει στη σύμβασή του με τους αντισυμβαλλόμενους του παίκτες-καταναλωτές και άλλους όρους, υπό την προϋπόθεση όμως ότι οι όροι αυτοί δεν είναι αντίθετοι με τα προβλεπόμενα στην ως άνω Οδηγία και στην υπ' αριθμ. 79835/2020 Υ.Α.)²⁷³. Έτσι, δεδομένου ότι αφενός το περιεχόμενο της ως άνω Οδηγίας είναι αρκετά εκτενές και αναλυτικό, αφετέρου ότι η τήρηση των προβλέψεων της είναι υποχρεωτική για τους κατόχους των εν λόγω αδειών, έχει ως αποτέλεσμα όλες οι επί του παρόντος Συμβάσεις Προσχώρησης που έχει γενικώς διαμορφώσει κάθε μία αδειοδοτημένη από την Ελληνική Πολιτεία εταιρεία (και έχει ακολούθως εγκρίνει η Ε.Ε.Ε.Π., κατά την ανωτέρω διαδικασία), να είναι σχεδόν πανομοιότυπες, και δύσκολα να μπορεί να εντοπίσει κανείς ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στις συμβάσεις αυτές. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι με την ως άνω πρόβλεψή της, η Ελληνική Πολιτεία κατάφερε σε μεγάλο βαθμό, πρώτα από όλα, να ομογενοποιήσει το περιεχόμενο των επιμέρους συμβατικών όρων τις οποίες συνάπτει πλέον κάθε παίκτης με τις αδειοδοτημένες εταιρείες παροχής υπηρεσιών τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου. Τέλος, την ίδια περίπου περίοδο της θέσπισης της ως άνω υπ' αριθμ. 79835/2020 Υ.Α., αξίζει για την πληρότητα της ανάλυσης να αναφερθεί ότι τέθηκαν επίσης σε ισχύ αφενός η υπ' αριθμ. 79841/2020 Υ.Α. του Υπουργού Οικονομικών με θέμα τη «Θέσπιση Κανονισμού Παιγνίων Τεχνικών Προδιαγραφών (ΤΕΠ) Διοργάνωσης και Διεξαγωγής Τυχερών Παιγνίων μέσω Διαδικτύου» (ΦΕΚ Β' 3266/2020), με την οποία και ρυθμίστηκαν τεχνικής φύσης λεπτομέρειες και προδιαγραφές που θα πρέπει να πληρούν οι κάτοχοι των σχετικών αδειών, αφετέρου η υπ' αριθμ. 79305/2020 Υ.Α. επίσης του Υπουργού Οικονομικών, με θέμα τη «Θέσπιση Κανονισμού Παιγνίων περί Καταλληλότητας Προσώπων» (ΦΕΚ Β' 3262/2020), με την οποία και ρυθμίστηκαν οι προϋποθέσεις και τα χαρακτηριστικά με βάση τα οποία συγκεκριμένα πρόσωπα μπορούσαν να δραστηριοποιούνται νόμιμα είτε ως μέτοχοι και μέλη του διοικητικού συμβουλίου είτε ως εργαζόμενοι στις αδειοδοτημένες εταιρείες. Σημειώνεται ωστόσο στο πλαίσιο της εν λόγω θεματικής δεν θα υπάρξει περαιτέρω ανάλυση σχετικά με τις δύο αυτές προαναφερθείσες υπουργικές αποφάσεις, καθώς αμφότερες άπτονται ζητημάτων μόνο ουσιαστικού δικαίου και δη λεπτομερειών τεχνικής φύσης.

²⁷³ βλ. σχετικά διατάξεις 1.2 έως 1.4 της υπ' αριθμ. 1/2021 Οδηγίας Ε.Ε.Ε.Π., η οποία εμπεριέχεται στην προαναφερθείσα υπ' αριθμ. 79835/2020 Υ.Α. Υπ.Οικ.

Από ιδιωτικοδιεθνολογικής ωστόσο πλευράς, δέον επισημανθεί ότι τόσο η ανωτέρω αναφερθείσα υπ' αριθμ. 79835/2020 Υ.Α. (για τη «Θέσπιση Κανονισμού Παιγνίων για τη Διοργάνωση και Διεξαγωγή Τυχρών Παιγνίων μέσω Διαδικτύου») όσο και η επί αυτής εκδοθείσα υπ' αριθμ. 4914/18.03.2021 Απόφαση της Ε.Ε.Ε.Π. (στην οποία, ως σημειώθηκε, ενυπάρχει η υπ' αριθμ. 1/2021 Οδηγία της εν λόγω ανεξάρτητης Αρχής) κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς για πρώτη φορά η Ελληνική Πολιτεία πήρε θέση και προέβη σε σαφή και συγκροτημένη ρύθμιση αφενός του ζητήματος διεθνούς δικαιοδοσίας σχετικά με τις συμβάσεις των αδειοδοτημένων εταιρειών που παρέχουν νόμιμα υπηρεσίες τυχρών παιγνίων μέσω διαδικτύου στη χώρα, αφετέρου του εφαρμοστέου δικαίου το οποίο θα διέπει αυτές τις συμβάσεις, αίροντας έτσι σε μεγάλο βαθμό την ιδιωτική αυτονομία των συμβαλλόμενων μερών ως προς τα θέματα αυτά.

Η ίδια η υπ' αριθμ. 79835/2020 Υ.Α. δεν προβαίνει μεν αυτή καθαυτή σε κάποια συγκεκριμένη ρύθμιση ως προς τα ανωτέρω ζητήματα, με μόνη ίσως αναφορά που θα πρέπει να λάβει χώρα εν προκειμένω να είναι αφενός για το Άρθρο 5, παρ.1., όπου προβλέφθηκε ότι «Για την έκδοση Άδειας υποβάλλεται αίτηση στην Ε.Ε.Ε.Π. από νόμιμο εκπρόσωπο ή αντίκλητο του προσώπου που αιτείται την Άδεια. Με την αίτηση υποβάλλονται τα παρακάτω έγγραφα και δικαιολογητικά: α. Ανάλογα με τη νομική μορφή του αιτούντος και το δίκαιο της χώρας εγκατάστασης, τα έγγραφα σύστασης και νόμιμης εκπροσώπησης του αιτούντος, όπως ιδίως: ...η) Πράξη διορισμού αντικλήτου σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 142 του Κ.Πολ.Δικ., στην περίπτωση εγκατάστασης του αιτούντος στην αλλοδαπή», υποχρεώνοντας έτσι τις αιτούμενες τη σχετική άδεια εταιρείες να διορίσουν αλλά και να διατηρούν καθ' όλη τη διάρκεια ισχύος της άδειας, υποχρεωτικά αντίκλητο στη χώρα, στον οποίο θα μπορούν να γίνουν όλες οι επιδόσεις²⁷⁴. Αφετέρου, επίσης αναφορά θα πρέπει να γίνει και για τη διάταξη του άρθρου 27 της υπ' αριθμ. 79835/2020 Υ.Α., το οποίο έχει τίτλο «Διευθέτηση – Επίλυση διαφορών» και συγκεκριμένα η παράγραφος 6 αυτού, η οποία προβλέπει ότι «Όλες οι διαφορές που απορρέουν ή σχετίζονται με τη Σύμβαση Προσχώρησης, υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα των δικαστηρίων των Αθηνών». Με την ως άνω διάταξη αναγκαστικού δικαίου, ο έλληνας νομοθέτης ρύθμισε κατ' αρχάς το ζήτημα της κατά τόπον αρμοδιότητας των δικαστηρίων, στα πλαίσια της εκδίκασης των διαφορών αυτών κατά τον ΚΠολΔ, μη επιτρέποντας στα μέρη να ορίσουν ως αρμόδιο ελληνικό δικαστήριο άλλης πόλης στην Ελλάδα. Πιθανότατα η επιλογή αυτή εδράζεται στην προσπάθεια επίτευξης καλύτερης οργάνωσης του γενικότερου εποπτικού πλαισίου του διαδικτυακού τζόγου από τους αρμόδιους φορείς και τη Δικαιοσύνη, για αυτό μάλλον κρίθηκε σκόπιμο όλες οι διαφορές να επιλύονται στην πρωτεύουσα της χώρας, τόπο όπου επίσης αποτελεί και την έδρα και της Ε.Ε.Ε.Π. Διευκρινίζεται ότι σε κάθε περίπτωση η ως άνω διάταξη είναι διάταξη αφορώσα μόνο την κατά τόπον αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων

²⁷⁴ Ρύθμιση βαρύνουσας σημασίας για τους καταναλωτές, καθώς έχει ως αποτέλεσμα πλέον ο οποιοσδήποτε αντισυμβαλλόμενος κάθε αδειοδοτημένης στην ελληνική επικράτεια εταιρείας παροχής τυχρών παιγνίων μέσω διαδικτύου να μπορεί να επιδώσει νομικά έγγραφα και δη αγωγικό δικόγραφο κατευθείαν στην Ελλάδα, χωρίς να χρειάζεται όλη η προαναφερθείσα χρονοβόρα και κοστοβόρα διαδικασία της μετάφρασης και επίδοσης της αγωγής στο εξωτερικό.

και δεν μπορεί να θεωρηθεί ως άπτουσα καθ' οιονδήποτε τρόπο ζητημάτων διεθνούς δικαιοδοσίας, τα οποία εξάλλου στο πλαίσιο της Ένωσης ρυθμίζονται από τον Κανονισμό Βρυξέλλες Ια, μη παραχωρώντας φυσικά ο ευρωπαϊκός νομοθέτης περιθώριο στους εθνικούς νομοθέτες των κρατών-μελών τη δυνατότητα να μεταβάλλουν, δυνάμει εθνικής νομοθεσίας, το ρυθμιστικό πλαίσιο του Κανονισμού. Ωστόσο, μέσα από αυτή τη διάταξη, διαφαίνεται ότι ο Έλληνας νομοθέτης εκδήλωσε, έστω και έμμεσα, τη βούλησή του οι συγκεκριμένες διαφορές οι οποίες θα ανακύπτουν ανάμεσα σε ημεδαπούς παίκτες και αδειοδοτημένες εκ του ελληνικού κράτους εταιρείες παροχής υπηρεσιών διαδικτυακών παιγνίων, να δικάζονται, όπως είναι αναμενόμενο, από τα δικαστήρια της χώρας που εξέδωσε και την εν λόγω άδεια και της οποίας οι διοικητικές αρχές επιβλέπουν τη λειτουργία των συγκεκριμένων εταιρειών και την τήρηση της κείμενης νομοθεσίας, και σε κάθε περίπτωση, να μην τίθεται θέμα σύγχυσης των καταναλωτών και αβεβαιότητας ως προς το εάν έχουν ή όχι δικαιοδοσία εν προκειμένω τα ελληνικά δικαστήρια, μέσω μονομερώς τιθέμενων (και άκυρων) ρητρών παρέκτασης από τις στοιχηματικές εταιρείες.

Την ανωτέρω στόχευση του εθνικού νομοθέτη φαίνεται πως έλαβε σοβαρά υπόψιν της εξάλλου και η Ε.Ε.Ε.Π., η οποία, στα πλαίσια της δοθείσας προς την ίδια εξουσιοδότηση από τον τυπικό νομοθέτη, προέβη στην σύνταξη της Οδηγίας 1/2021 (που, ως προαναφέρθηκε, εμπεριέχεται αντίστοιχα στην υπ' αριθμ. 4914/18.03.2021 Απόφασή της), και στην οποία Οδηγία πλέον, για πρώτη φορά, η Πολιτεία επεμβαίνει κυριαρχικώς στην αυτονομία της ιδιωτικής βούλησης των μερών στα ζητήματα των συμβάσεων τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, υποχρεώνοντας τις αδειοδοτημένες εταιρείες να ορίσουν στις προ-διαμορφωμένες συμβάσεις τους με τους αντισυμβαλλόμενους τους παίκτες τα δικαστήρια της χώρας μας (και ειδικότερα της πόλης της Αθήνας) ως αποκλειστικά αρμόδια για την εκδίκαση όλων των διαφορών που ήθελε προκύψουν από τη σύμβαση αυτή, καθώς επίσης και το εφαρμοστέο επί αυτής δίκαιο, το οποίο δεν μπορεί να είναι άλλο από το ελληνικό.

Ειδικότερα, στην ενότητα 6 της ως άνω Οδηγίας, η οποία φέρει τίτλο «Θεματικές Περιοχές-Ενότητες της συμβατικής ύλης» και προβλέπει τις κύριες θεματικές περιοχές/ενότητες, τα στοιχεία και τις πληροφορίες που ο κάτοχος της άδειας οφείλει να συμπεριλάβει, κατ' ελάχιστον, στο Σχέδιο της Σύμβασης που θα υποβάλει στην Ε.Ε.Ε.Π. προς έγκριση, έχουν τεθεί αφενός η υποενότητα 6.12, με τίτλο “Επίλυση διαφορών”, όπου προβλέπεται ότι «Στην ενότητα αυτή ο Κάτοχος ενημερώνει τον ενδιαφερόμενο ότι: α. Όλες οι διαφορές που απορρέουν από ή σχετίζονται με τη Σύμβαση, υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα των δικαστηρίων των Αθηνών». Αφετέρου, και στην υποενότητα 6.16, με τίτλο “Λοιποί Όροι” η Οδηγία προβλέπει ότι «Στην ενότητα αυτή ο Κάτοχος περιλαμβάνει όρους που δεν έχουν περιληφθεί σε προηγούμενες ενότητες ή είναι γενικής εφαρμογής και ενημερώνει, κατ' ελάχιστον, τον ενδιαφερόμενο ότι: ...ε. Η Σύμβαση διέπεται από το Ελληνικό δίκαιο. Οποιαδήποτε διαφορά ή αδικοπραξία προκύψει στο πλαίσιο της Σύμβασης ή εξ αφορμής αυτής, περιλαμβανομένης και οποιασδήποτε δίκης κατά τη διάρκεια αναγκαστικής εκτέλεσης ή λήψης οποιουδήποτε ασφαλιστικού μέτρου, θα υπάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα των Δικαστηρίων των Αθηνών».

Επισημαίνεται ότι οι ανωτέρω προβλέψεις δεν καθιστούν καθαυτές νομική διάταξη με κανονιστική ισχύ, για να τυγχάνουν εφαρμογής, ως διατάξεις αναγκαστικού δικαίου επεμβαίνουσες στην ιδιωτική αυτονομία των συμβαλλόμενων μερών (ήτοι παίκτη και κατόχου άδειας-εταιρείας). Ωστόσο, αυτό πρακτικά μικρή σημασία έχει, αφού για να πληροί πλέον τις προϋποθέσεις της κείμενης νομοθεσίας ο κάτοχος άδειας και να μπορεί να παρέχει νόμιμα υπηρεσίες διαδικτυακών τυχερών παιγνίων στη χώρα, θα πρέπει να έχει υποχρεωτικώς κοινοποιήσει προηγουμένως στην Ε.Ε.Ε.Π. το Σχέδιο της (προδιατυπωμένης) Σύμβασης Προσχώρησης που θα θέτει η αδειοδοτημένη αυτή εταιρεία στην ιστοσελίδα της προς αποδοχή από τον εκάστοτε αντισυμβαλλόμενο παίκτη, και αντίστοιχα η Ε.Ε.Ε.Π. να το εγκρίνει. Και δεδομένου ότι τόσο οι ως άνω όροι που αναφέρθηκαν, όσο και εν γένει το σύνολο των διατάξεων της Οδηγίας θα πρέπει να έχει συμπεριληφθεί υποχρεωτικά και να αποτελεί μέρος σε όλες τις συμβάσεις προσχώρησης όλων των κατόχων άδειας, και μάλιστα με το αυτό περιεχόμενο, συνάγεται ότι καμία τέτοια αδειοδοτημένη από το ελληνικό κράτος εταιρεία δεν δύναται πλέον να παρεκκλίνει από τις διατάξεις αυτές, οι οποίες αποτελούν μέρος σε όλες ανεξαιρέτως τις συμβάσεις που καταρτίζονται στη χώρα μεταξύ αυτών των κατόχων άδειας και των παικτών (για αυτό εξάλλου και το λόγο, ως προαναφέρθηκε, ελάχιστες διαφορές μπορεί να εντοπίσει κανείς επί του παρόντος στο περιεχόμενο των προδιατυπωμένων συμβάσεων αυτών που παρέχει προς έγκριση-σύναψη κάθε λειτουργούσα νομίμως αδειοδοτημένη εταιρεία κατά την εγγραφή του εκάστοτε παίκτη).

Θα πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι ο νομοθέτης φαίνεται να διέγνωσε την προβληματική κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στην Ελλάδα έως εκείνο το σημείο με τις -κατά κόρον- μονομερώς τιθέμενες έως τότε ρήτρες επιλογής δικαστηρίων άλλων χωρών στις συμβάσεις που συνάπτονταν μεταξύ των αδειοδοτημένων αλλοδαπών εταιρειών αυτών και των παικτών, ακόμα κι αν οι ρήτρες αυτές, στα πλαίσια της καταναλωτικής ιδιότητας του αντισυμβαλλόμενου παίκτη, ήταν πλήρως ανίσχυρες²⁷⁵. Η εν λόγω πρόβλεψη της Οδηγίας φαίνεται να κινείται στη σωστή κατεύθυνση από πλευράς προστασίας καταναλωτών, καθώς, στην ουσία αυτό που κάνει από πλευράς δικαιοδοσίας είναι απλά ότι αποσαφηνίζει χωρίς περιθώρια παρερμηνείας την κατάσταση ως προς τα δικαστήρια που θα έχουν τελικά διεθνή δικαιοδοσία να δικάσουν τη διαφορά, ορίζοντας πλέον ρητά και δια νόμου τα δικαστήρια της χώρας τα οποία έχουν ούτως ή άλλως δικαιοδοσία δυνάμει του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, (δεδομένου ότι οι παίκτες-χρήστες τέτοιων ιστοσελίδων που συμβάλλονται με τις αδειοδοτημένες εταιρείες φέρουν κατεξοχήν την ιδιότητα του καταναλωτή). Άξιο επίσης προσοχής είναι και το γεγονός ότι ο εν λόγω συμβατικός όρος που επιβάλει η Οδηγία να συμπεριληφθεί σε όλες τις συμβάσεις προσχώρησης, εφαρμόζεται ανεξαιρέτως για όλες τις συμβάσεις αυτές, ασχέτως της ιδιότητας των συμβαλλόμενων παικτών, το οποίο σημαίνει ότι πλέον, ως προς το εν λόγω ζήτημα της δικαιοδοσίας, είναι αδιάφορο και εάν κάποιος εκ των τελευταίων

²⁷⁵ Γεγονός ωστόσο που πιθανότατα πολλοί καταναλωτές παίκτες δεν θα γνώριζαν, μη έχοντας νομικές γνώσεις, με αποτέλεσμα να αγνοούν τα πλήρη δικαιώματά τους.

φέρει την ιδιότητα του καταναλωτή ή (κατ' αντιδιαστολή με αυτήν) του επαγγελματία παίκτη.

Ως προς το νομικό χαρακτηρισμό της ανωτέρω ρήτρας της σύμβασης προσχώρησης με την οποία ορίζονται αρμόδια τα δικαστήρια των Αθηνών, κατά την κρίση του γράφοντος, θα πρέπει να θεωρείται ότι αποτελεί ταυτόχρονα και ρήτρα επιλογής δικαστηρίου-διεθνούς δικαιοδοσίας, αλλά και ρήτρα επιλογής κατά τόπον αρμόδιου δικαστηρίου (κατά τις σχετικές διατάξεις του ημεδαπού δικονομικού δικαίου). Και τούτο διότι με το να επιλέξουν τα μέρη ως αρμόδια τα δικαστήρια μιας συγκεκριμένης πόλης μιας χώρας για όποια διαφορά ανακύψει από τη σύμβασή τους, αυτόματα συνάγεται ότι έχουν επίσης θελήσει να καταστήσουν εν γένει ως έχουσα διεθνή δικαιοδοσία τα δικαστήρια της χώρας εκείνης (ασχέτως του γεγονότος ότι, στα πλαίσια ειδικά καταναλωτικών διαφορών, τα δικαστήρια αυτά θα είχαν ούτως ή άλλως διεθνή δικαιοδοσία, ως δικαστήρια του κράτους συνήθους διαμονής του καταναλωτή). Αυτή φαίνεται να είναι εξάλλου και η θέση του ΔΕΕ, το οποίο στην υπόθεση *Hőszig Kft. v. Alstom Power*²⁷⁶ (2016), κλήθηκε να δώσει απάντηση κατόπιν υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από δικαστήριο της Ουγγαρίας. Η υπόθεση αφορούσε διαφορά που προέκυψε από την εκτέλεση σύμβασης μεταξύ δύο συμβαλλόμενων εμπορικών εταιρειών, και συγκεκριμένα εταιρειών με έδρα τη Γαλλία και την Ουγγαρία αντίστοιχα, και στην οποία σύμβαση είχε τεθεί ο όρος ότι «τα δικαστήρια του Παρισιού έχουν αποκλειστική και πρώτου και τελευταίου βαθμού αρμοδιότητα», την οποία και όφειλε να ερμηνεύσει το ΔΕΕ υπό το πρίσμα του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι. Η θέση του ενωσιακού Δικαστηρίου ήταν ότι αν και με την ως άνω ρήτρα δεν οριζόταν ρητώς το κράτος-μέλος στου οποίου τα δικαστήρια τα συμβαλλόμενα μέρη συμφώνησαν να αναγνωρισθεί διεθνής δικαιοδοσία, εντούτοις τα μνημονευόμενα με τη ρήτρα δικαστήρια ήταν αυτά της πρωτεύουσας κράτους-μέλους (το οποίο εν προκειμένω, ήταν επίσης εκείνο του οποίου το δίκαιο είχε επιλεγεί από τα συμβαλλόμενα μέρη ως εφαρμοστέο στη σύμβαση), οπότε, κατά την κρίση του ΔΕΕ, δεν χωρούσε αμφιβολία περί του ότι με την ως άνω ρήτρα, τα μέρη είχαν σκοπό να απονεμηθεί αποκλειστική διεθνής δικαιοδοσία στα δικαστήρια που υπάγονται στο δικαιοδοτικό σύστημα του εν λόγω κράτους-μέλους, ήτοι εν προκειμένω της Γαλλίας. Συνεπώς, κατέληξε το Δικαστήριο, προέκυπτε ότι μια ρήτρα παρεκτάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας, όπως η συγκεκριμένη, ήταν αρκούτως σαφής, σημειώνοντας επίσης ότι μια ρήτρα παρεκτάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας υπέρ των δικαστηρίων συγκεκριμένης πόλεως κράτους-μέλους, ουσιαστικά απλά παραπέμπει (σιωπηρώς) ως προς τον καθορισμό του δικαστηρίου ενώπιον του οποίου πρέπει να ασκηθεί η αγωγή, στο σύστημα κανόνων της κατά τόπο αρμοδιότητας που ισχύουν στο εν λόγω κράτος-μέλος²⁷⁷.

Τέλος, αν και μάλλον καθαρά θεωρητικής φύσης, αρκετά ενδιαφέρουσα επίσης είναι και η εξέταση της υποθετικής περίπτωσης κατά την οποία, παρά την ύπαρξη του ανωτέρω συμβατικού όρου ως προς την αρμοδιότητα των δικαστηρίων της Αθήνας, κάποιος καταναλωτής παίκτης θελήσει πάραυτα να ασκήσει αγωγή κατά της

²⁷⁶ *Hőszig Kft. v. Alstom Power Thermal Services*, C-222/15, δημοσ. 07.07.2016, ΔΕΕ

²⁷⁷ *Hőszig Kft. v. Alstom Power*, C-222/15, ΔΕΕ, σκεψ. 46-48

αντισυμβαλλόμενης του εταιρείας παροχής υπηρεσιών διαδικτυακών παιγνίων ενώπιον των δικαστηρίων της χώρας όπου έχει έδρα η τελευταία²⁷⁸, και τα οποία δικαστήρια (δυνάμει της γενικής διάταξης του άρθρου 4 παρ.1 του Κανονισμού), έχουν κατ' αρχάς διεθνή δικαιοδοσία. Απάντηση στο ανωτέρω ερώτημα δίνουν οι ίδιες οι διατάξεις του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, όπου ρητά προβλέπεται ότι οι ρήτρες επιλογής δικαστηρίου είναι έγκυρες μόνο στο μέτρο που επιτρέπουν στον καταναλωτή να προσφύγει και σε άλλα δικαστήρια, πέρα από αυτά που έχουν ούτως ή άλλως διεθνή δικαιοδοσία δυνάμει του Κανονισμού²⁷⁹. Έτσι, η ως άνω (πιθανή) επιλογή ενός συμβαλλόμενου παίκτη θα πρέπει να θεωρηθεί απόλυτα νόμιμη, σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο κι ως εκ τούτου επιτρεπτή²⁸⁰. Εξάλλου, διαφορετική ερμηνευτική εκδοχή θα ερχόταν σε αντίθεση και με τον σκοπό του ενωσιακού νομοθέτη, ο οποίος ήθελε να παρέχει στους καταναλωτές των κρατών-μελών μεγαλύτερο και ευρύτερο πεδίο δικονομικής προστασίας και όχι φυσικά να τους στερήσει το δικαίωμα επιλογής να απευθυνθούν στα δικαστήρια που οι ίδιοι κρίνουν σκόπιμο για την υπόθεσή τους, όταν αυτά έχουν, κατά τις διατάξεις του Κανονισμού, διεθνή δικαιοδοσία.

Ως εκ τούτου, και με βάση τη συνολική ανάλυση που προηγήθηκε, φαίνεται ότι σε μεγάλο βαθμό η Ελληνική Πολιτεία αναγνώρισε την προβληματική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί για τους καταναλωτές του εν λόγω κλάδου την προηγούμενη δεκαετία, στερώντας πλέον με σαφή τρόπο τη δυνατότητα στους κατόχους των (νέων) αδειών να θέτουν (μονομερώς) στις συμβάσεις τους με τους καταναλωτές, ρήτρες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε εφαρμογή στη σύμβαση αλλοδαπού (και πιθανότατα μη γνωστού στον αντισυμβαλλόμενο ημεδαπό παίκτη) δικαίου, καθώς επίσης και ρήτρες που δημιουργούσαν σύγχυση στον τελευταίο σχετικά με το δικαστήριο στο οποίο μπορούσε να φέρει προς εκδίκαση την αγωγή του, σε περίπτωση διαφοράς. Επίσης, μετά και τη θέση σε ισχύ της ως άνω υπ' αριθμ. 4914/18.03.2021 Απόφασης της Ε.Ε.Ε.Π., (στην οποία εμπεριέχεται και η ανωτέρω υπ' αριθμ. 1/2021 Οδηγία αυτής), σε μεγάλο βαθμό φαίνεται πως έχουν εκλείψει αρκετά από τα ζητήματα ιδιωτικοδιεθνολογικής φύσης και διεθνούς δικαιοδοσίας που ανέκυπταν υπό το προϋσχόν (μεταβατικό/προσωρινό) καθεστώς στο χώρο των διαδικτυακών τυχερών παιγνίων που παρέχονταν νόμιμα στη χώρα.

Δ) Η αντιμετώπιση των ζητημάτων διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου στις συμβάσεις παροχής τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου από την ελληνική νομολογία

Η πρώτη φορά που η Ελληνική Δικαιοσύνη απεφάνθη επί ζητημάτων σχετιζόμενων με διαφορές πηγάζουσες από συμβάσεις διαδικτυακών τυχερών

²⁷⁸ Ένας ίσως λόγος που θα μπορούσε να ωθήσει κάποιον καταναλωτή της χώρας σε αυτή την επιλογή θα μπορούσε να είναι για παράδειγμα ο αρκετά μικρότερος αναμενόμενος χρόνος έκδοσης της σχετικής δικαστικής απόφασης από τα δικαστήρια της έδρας της εναγόμενης στοιχηματικής εταιρείας, σε σχέση με τον αναμενόμενο χρόνο έκδοσης αυτής στην Ελλάδα.

²⁷⁹ Άρθρο 19 περ. 2 Κανονισμού Βρυξέλλες Ια

²⁸⁰ Κατ' άρθρον 18 παρ.1 Κανονισμού Βρυξέλλες Ια

παιγνίων μεταξύ κατόχου σχετικής άδειας και παικτών έγινε μόλις το 2023. Πρόκειται αντίστοιχα για τις αποφάσεις υπ'αριθμ. 684/2023 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών (Τακτική Διαδικασία), 1283/2023 Ειρηνοδικείου Αθηνών (διαδικασία Μικροδιαφορών) και 1377/2023 Ειρηνοδικείου Αθηνών (επίσης διαδικασία Μικροδιαφορών)²⁸¹. Σημειώνεται ότι και οι τρεις ως άνω αποφάσεις έκριναν διαφορές οι οποίες προέκυψαν από συμβάσεις παικτών με τις (αδειοδοτημένες και λειτουργούσες νομίμως στη χώρα) εταιρείες παροχής υπηρεσιών τυχερών παιγνίων, οι οποίες καταρτίστηκαν κατά τη μεταβατική περίοδο (ήτοι πριν το 2021), περίοδος όπου, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, ο εθνικός νομοθέτης δεν είχε θέσει ακόμη συγκεκριμένο περιεχόμενο το οποίο έπρεπε να φέρει υποχρεωτικώς η εν λόγω σύμβαση, ούτε απαγόρευε τη δυνατότητα των μερών στις εν λόγω συμβάσεις να επιλέξουν οποιοδήποτε εφαρμοστέο δίκαιο επιθυμούσαν να διέπει τη σύμβασή τους, ή ακόμη και την πρόβλεψη ρητρών επιλογής δικαστηρίων αποκλειστικά αυτών του τόπου καταστατικής έδρας των εταιρειών αυτών ή και ρήτρα διαιτησίας (ασχέτως του γεγονότος ότι οι τελευταίες στα πλαίσια καταναλωτικών συμβάσεων είναι ούτως ή άλλως άκυρες).

Ως εκ τούτου, κοινή συνισταμένη των ως άνω τριών αποφάσεων είναι ότι και στις τρεις αυτές περιπτώσεις, στην αντίστοιχη σύμβαση μεταξύ εταιρείας και καταναλωτή υπήρχε ρήτρα επιλογής αλλοδαπού δικαίου (Αγγλίας και Μάλτας αντίστοιχα), επίσης και στις τρεις περιπτώσεις οι εναγόμενες εταιρείες προέβαλαν αντίστοιχα ένσταση έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας των ελληνικών Δικαστηρίων (λόγω σχετικής ρήτρας που ενυπήρχε στη σύμβαση), ενώ τέλος, στις δύο από τις τρεις ανωτέρω υποθέσεις, η εναγόμενη εταιρεία προέβαλε και την ύπαρξη ρήτρας διαιτησίας, βάσει της οποίας ζήτησε να απορριφθεί η εναντίον της αγωγή ως απαράδεκτη. Κατωτέρω αναπτύσσονται ειδικότερα το κρίσιμο σκεπτικό και οι παραδοχές κάθε μίας εκ των τριών αυτών αποφάσεων πάνω στα ιδιωτικοδιεθνολογικής φύσης ζητήματα αυτά.

α) Η υπ'αριθμ. 684/2023 Απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών

Η συγκεκριμένη απόφαση, η οποία δημοσιεύτηκε στις αρχές του 2023²⁸² φαίνεται να είναι και η πρώτη που εκδόθηκε στη χώρα σχετικά με διαφορά ανακύπτουσα μεταξύ συμβαλλόμενων μερών σε σύμβαση παροχής τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου. Η υπόθεση που έκρινε το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών, αφορούσε διαφορά μεταξύ ημεδαπής συνταξιούχου καταναλωτή και αλλοδαπής εταιρείας με έδρα την Αγγλία, έχουσα η τελευταία άδεια για παροχή τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου από την αντίστοιχη βρετανική διοικητική Αρχή του Ηνωμένου Βασιλείου. Η εναγόμενη εταιρεία ασκούσε νόμιμα τις σχετικές υπηρεσίες της στην ελληνική επικράτεια, κατά τη μεταβατική περίοδο (έχουσα υπαχθεί στο προσωρινό φορολογικό καθεστώς του αρθρ. 50 του Ν.4002/2011), με την υπό κρίση σύμβαση μεταξύ των δύο διαδίκων να καταρτίζεται το 2019. Λεκτέο τυγχάνει ότι η συγκεκριμένη σύμβαση, η οποία ήταν προδιατυπωμένη και υπάρχουσα στην

²⁸¹ Άπασες δημοσιευθείσες στην ΤΝΠ “Νόμος”

²⁸² (συγκεκριμένα στις 28.02.2023)

ιστοσελίδα της εναγόμενης εταιρείας και την οποία η ενάγουσα αποδέχτηκε προκειμένου να εγγραφεί και να δημιουργήσει ηλεκτρονικό λογαριασμό, είχε τεθεί όρος υπαγωγής της διαφοράς σε διαιτησία, επίσης υπήρχε και ρήτρα αποκλειστικής δικαιοδοσίας των δικαστηρίων της Αγγλίας, ενώ ως εφαρμοστέο επί της σύμβασης δίκαιο, είχε οριστεί το αγγλικό.

ι) Το ιστορικό της διαφοράς και τα αιτήματα της αγωγής

Η ενάγουσα με την αγωγή της επικαλέστηκε ότι, συνεπεία σοβαρών ψυχιατρικών της προβλημάτων, τα οποία της στέρησαν τη δυνατότητα να μπορεί να ελέγξει τις πράξεις της και να αντιληφθεί τη βαρύτητα των πράξεών της, απώλεσε, στοιχηματίζοντας και χάνοντάς τα, μέσα σε διάστημα οκτώ μόλις μηνών, πάνω από 62.000€ στα τυχερά παιχνίδια που προσέφερε η εναγόμενη εταιρεία στην ιστοσελίδα της, τα οποία προέρχονταν από ίδια κεφάλαια-οικονομίες της, φτάνοντας στο σημείο να υπάρχουν φορές που κατέθετε στους λογαριασμούς της εναγόμενης εταιρείας μέχρι και 10.000€-20.000€, μέσα στην ίδια ημέρα, τη στιγμή μάλιστα που η μηνιαία σύνταξή της ανέρχεται σε 740€. Επίσης ανέφερε ότι η εναγόμενη, καθ' όλο το διάστημα των οκτώ αυτών μηνών στους οποίους υπήρχε έξαρση των συμπτωμάτων της ψυχικής πάθησής της, ουδέποτε την απέτρεψε από το να συμμετέχει στα τυχερά παιχνίδια που παρείχε μέσω του ιστότοπού της, παρότι κατά τους ισχυρισμούς της ενάγουσας η ίδια εμφάνιζε σημάδια ακραίου εθισμού και ψυχικής ανισορροπίας και ότι η εναγόμενη εταιρεία ουδέποτε παρείχε στην ενάγουσα παραίνεση αποτροπής, ούτε απαγόρευση, ούτε κατέβαλλε έστω προσπάθεια εξακρίβωσης ύπαρξης κάποιου προβλήματος υγείας της ενάγουσας, παρότι οι εκπρόσωποι και εργαζόμενοι της εταιρείας είχαν όλα τα στοιχεία επικοινωνίας της, όπως τηλέφωνο, email και διεύθυνση κατοικίας της. Κατά τους ισχυρισμούς της ενάγουσας που παραθέτει η απόφαση, οι υπάλληλοι της εταιρείας αυτής δεν εξεδήλωσαν ενδιαφέρον για να διαπιστώσουν το λόγο που στοιχηματίζει και χάνει τόσο μεγάλα ποσά, ενώ επίσης ισχυρίστηκε περαιτέρω ότι, η εναγόμενη εταιρεία, αντί να τη σταματήσει ως όφειλε, δεδομένου ότι η ίδια ήταν πασιφανώς ψυχικά διαταραγμένο άτομο, επέτεινε τις συνέπειες του προβλήματος, αποστέλλοντας στην ενάγουσα σε καθημερινή βάση στο κινητό της τηλέφωνο εξατομικευμένες ηλεκτρονικές διαφημίσεις, μέσω εφαρμογής κοινωνικής δικτύωσης. Εν συνεχεία η ενάγουσα απέστειλε εξώδικη διαμαρτυρία, δια δικαστικού επιμελητή, στην αντιδίκου εταιρεία, ζητώντας από την τελευταία να διακόψει την εμπορική της επικοινωνία με την ενάγουσα, να παραλείπει να της αποστέλλει στο μέλλον στην ίδια άλλα διαφημιστικά μηνύματα που στόχευαν στο να επιτύχουν τη συμμετοχή της ενάγουσας στα τυχερά παιχνίδια της αντιδίκου εταιρείας και τέλος ζητούσε από την τελευταία να της καταβάλει το ως άνω απολεσθέν χρηματικό ποσό των 62.500€, ως αποκατάσταση της περιουσιακής της ζημίας. Κατά τους αγωγικούς ισχυρισμούς της ενάγουσας, η εναγόμενη εταιρεία δεν απάντησε στην ανωτέρω εξώδικη δήλωση, αντιθέτως συνέχιζε για μήνες, ακόμη και μέχρι την κατάθεση της αγωγής, να αποστέλλει διαφημιστικά μηνύματα στην πρώτη, μέσω εφαρμογής κοινωνικής δικτύωσης. Τέλος, η ενάγουσα επικαλέστηκε επίσης ότι συνεβλήθη αποδεχόμενη τους προδιατυπωμένους ΓΟΣ που παρείχε η εναγόμενη στην ιστοσελίδα της, χωρίς να έχει η ίδια τη δυνατότητα να διαπραγματευτεί. Με βάση τα

ανωτέρω, η ενάγουσα ζητούσε δια της αγωγής της και επικαλούμενη ως κύρια νομική βάση τις διατάξεις περί αδικοπραξίας και της προσβολής της προσωπικότητας, και επικουρικούς την ενδοσυμβατική ευθύνη και τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, όπως η εναγόμενη εταιρεία: της καταβάλλει το χρηματικό ποσό που η ίδια απώλεσε στα τυχερά παιχνίδια της ιστοσελίδας της εταιρείας, ήτοι 62.500€, όπως η εναγόμενη υποχρεωθεί να της καταβάλλει και το ποσό των 20.000€ προς αποκατάσταση της ηθικής βλάβης την οποία υπέστη από τις πράξεις της αντιδίκου, όπως επίσης η εταιρεία υποχρεωθεί, επ' απειλή χρηματικής ποινής, να παραλείπει να επαναλάβει στο μέλλον εμπορική επικοινωνία με την ενάγουσα καθ' οιονδήποτε τρόπο ή μέσο, όπως η τελευταία υποχρεωθεί να δημοσιεύσει την εκδοθησόμενη απόφαση στην εμπορική ιστοσελίδα της και σε ΜΜΕ και τέλος, όπως να υποχρεωθεί να της αποδώσει βεβαίωση για το σύνολο των κερδών της για το έτος 2019.

ii) Οι προβληθείσες ενστάσεις της εναγόμενης και η κρίση του Δικαστηρίου

Κατά την εκδίκαση της ως άνω αγωγής, η εναγόμενη αλλοδαπή εταιρεία (αν και δεν φαίνεται από το σκεπτικό και τις παραδοχές της απόφασης να αμφισβήτησε την καταναλωτική ιδιότητα της ενάγουσας παίκτριας) προέβαλε αφενός την ένσταση έλλειψης δικαιοδοσίας των ελληνικών δικαστηρίων, λόγω πρόβλεψης στη σύμβαση ρήτρας αποκλειστικής δικαιοδοσίας άλλου κράτους, αφετέρου την ένσταση υποβολής της διαφοράς σε διαιτησία, με έδρα το Λονδίνο της Αγγλίας.

Το δικάσαν Δικαστήριο, απέρριψε χωρίς να προβεί σε εκτενή ανάλυση αμφότερες τις δύο ως άνω ενστάσεις της εναγόμενης εταιρείας, αναφέροντας ότι, ως προς τη ρήτρα δικαιοδοσίας αλλοδαπών δικαστηρίων, είχαν εφαρμογή οι σχετικές διατάξεις του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, ούσες διατάξεις αμέσου εφαρμογής και αποκλειστικής ισχύος, οι οποίες και απαγορεύουν τέτοιες ρήτρες στις καταναλωτικές συμβάσεις. Ως προς τη ρήτρα διαιτησίας, το Δικαστήριο ανέφερε ότι επίσης η συγκεκριμένη ρήτρα, δεδομένης της ιδιότητας του καταναλωτή που έφερε η ενάγουσα, ήταν καταχρηστική κι ως εκ τούτου άκυρη, στηριζόμενη προς τούτο στο εδάφιο λα' του άρθρου 2 της παρ. 7 του Ν.2251/1994 περί προστασίας καταναλωτών, του οποίου οι διατάξεις συνεχίζουν να έχουν εφαρμογή σχετικά με τις ρήτρες διαιτησίας σε συμβάσεις καταναλωτών. Το Δικαστήριο εν προκειμένω ανέφερε ότι η ρήτρα διαιτησίας που περιλαμβάνεται σε ΓΟΣ καταναλωτικής σύμβασης και δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης είναι άκυρη, καθώς αποστερεί, άλλως περιορίζει δραστικά, το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα του καταναλωτή στην παροχή δικαστικής προστασίας, λειτουργώντας αποτρεπτικά στη διεκδίκηση των αξιώσεών του. Με εξαίρεση ωστόσο την κρίση στις δύο ανωτέρω προβληθείσες δικονομικές ενστάσεις της εναγόμενης, το Δικαστήριο δεν έκανε καμία αναφορά σε ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και δη στα θέματα εφαρμοστέου δικαίου, καθώς δεν αναφέρεται καν στην απόφαση κάτι επί τούτου, παρότι ωστόσο υπήρχε ο όρος στη σύμβαση μεταξύ της ενάγουσας και της εναγόμενης εταιρείας ότι η συμβατική τους σχέση θα διέπετο από το αγγλικό δίκαιο. Με βάση τις παραδοχές και το σκεπτικό της αναλυόμενης απόφασης, προκύπτει ότι το μοναδικό ουσιαστικό δίκαιο που φαίνεται να εφήρμοσε το δικάσαν Δικαστήριο κατά την εκδίκαση της

υπόθεσης, ήταν αποκλειστικά το ελληνικό δίκαιο, κι ως εκ τούτου δεν μπορεί να υπάρξει κάποια περαιτέρω ανάλυση επί αυτού του ζητήματος εν προκειμένω.

Τέλος, αν και δεν απασχολεί τη θεματική της παρούσας εργασίας, δέον όπως αναφερθεί ότι προξενεί μεγάλο ενδιαφέρον το γεγονός ότι το Δικαστήριο, αν και θεώρησε μεν την αγωγή παραδεκτή και αρμοδίως φερόμενη ενώπιόν του, προέβη ωστόσο στην εν συνόλω απόρριψή της, ως νομικά αβάσιμης, μη εξετάζοντας κανένα αποδεικτικό μέσο κανενός εκ των διαδικών, και μη λαμβάνοντας υπόψιν ακολούθως ούτε τους πραγματικούς και νομικούς ισχυρισμούς της εναγόμενης εταιρείας (με εξαίρεση εννοείται τις δύο προαναφερθείσες δικονομικές ενστάσεις), θεωρώντας ότι όλα ανεξαιρέτως τα αιτήματα της ενάγουσας δεν στηρίζονται στο νόμο. Μάλιστα, σε μια εποχή που, όπως προαναφέρθηκε, η Ε.Ε.Ε.Π. ασκούσε ακόμη εποπτικά καθήκοντα αποκλειστικά στο κομμάτι μόνο της εμπορικής επικοινωνίας των αδειοδοτημένων εταιρειών παροχής τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου με τους παίκτες (βλ. ανωτέρω αναλυτικότερα), και οι ως άνω εταιρείες μπορούσαν να δραστηριοποιούνται νομίμως στη χώρα, υπαγόμενες στο προσωρινό φορολογικό καθεστώς, με μόνη την προϋπόθεση κατοχής άδειας λειτουργίας-διεξαγωγής διαδικτυακών παιγνίων εκδοθείσας από αρμόδια διοικητική αρχή άλλου κράτους-μέλους (στις οποίες μάλιστα αρμόδιες διοικητικές εποπτικές αρχές παρέπεμπε και η ίδια η Ε.Ε.Ε.Π. τους καταναλωτές που υπέβαλαν –αναρμοδίως- ενώπιόν της καταγγελίες για καταχρηστικές συμπεριφορές των εταιρειών αυτών εναντίον τους και παράβαση των όρων της σύμβασης προσχώρησης), το Δικαστήριο ανέφερε χαρακτηριστικά επί αυτού ότι *«Στην Ελλάδα, τα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια ρυθμίζονται από την ως άνω αρχή (ενν. η Ε.Ε.Ε.Π.), η οποία όχι μόνο αδειοδοτεί ιστότοπους, αλλά διασφαλίζει επίσης ότι οι ιστότοποι έχουν υποβληθεί σε ενδελεχείς ανεξάρτητους ελέγχους για να πιστοποιηθεί η ασφάλεια ενός ιστότοπου»*, και μάλιστα, στηριζόμενο σε αυτή την παραδοχή, το Δικαστήριο συνέχισε επισημαίνοντας ότι *«Επομένως, εκ πρώτης θεωρήσεως, και ένεκα της νόμιμης λειτουργίας της, δεν μπορεί να αποδοθεί στην εναγόμενη παράνομη δραστηριότητα, εκ της οποίας μπορεί αιτιωδώς να προκληθεί ζημία στην ενάγουσα»*. Σε κάθε περίπτωση, δεδομένου ότι η αναλυόμενη απόφαση του Πρωτοδικείου αποτελεί την πρωτόδικη απόφαση, αναμένεται με μεγάλο ενδιαφέρον η εκδίκαση της υπόθεσης από το Εφετείο.

β) Οι υπ' αριθμ. 1283/2023 και 1377/2023 Αποφάσεις του Ειρηνοδικείου Αθηνών

Οι υπ' αριθμ. 1283/2023 κι 1377/2023 Αποφάσεις που εκδόθηκαν, εκδικαζόμενες κατά τη διαδικασία των μικροδιαφορών (κατ' άρθρον 468-469 ΚΠολΔ), κάποιους μήνες αργότερα από την ανωτέρω Απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών²⁸³, έκριναν επίσης ζητήματα διαφορών που ανέκυψαν από συμβάσεις μεταξύ κατόχων άδειας παροχής διαδικτυακών τυχερών παιγνίων και καταναλωτών. Ωστόσο, σε αμφότερες τις περιπτώσεις αυτές, το αίτημα των εναγόντων στηριζόταν στην ενδοσυμβατική ευθύνη κάθε μίας εναγόμενης εταιρείας να αποδώσει στους αντισυμβαλλόμενους

²⁸³ Συγκεκριμένα δημοσιεύτηκαν στις 25.05.2023 και στις 31.05.2023 αντίστοιχα

παίκτης το πιστωτικό υπόλοιπό τους (ποσό το οποίο συναποτελούνταν τόσο από ίδια κεφάλαια που είχαν καταθέσει οι τελευταίοι στην εταιρεία, όσο και από κέρδη από το στοιχηματισμό μέρους αυτών των κεφαλαίων), καθώς επίσης και ένα ποσό ως ηθική βλάβη, την οποία επίσης αιτήθηκε κάθε ενάγων σε αμφότερες τις ως άνω υποθέσεις.

Η υπόθεση επί της οποίας εξεδόθη η υπ' αριθμ. 1283/2023 απόφαση, αφορούσε ενάγοντα ο οποίος είχε συνάψει από το 2019, ως καταναλωτής, σύμβαση (μέσω εγγραφής στην ηλεκτρονική σελίδα), με αλλοδαπή εταιρεία, με έδρα στη Μάλτα (η οποία φυσικά λειτουργούσε νομίμως στη χώρα, ως έχουσα υπαχθεί στο προσωρινό φορολογικό καθεστώς του Ν.4002/2019, δυνάμει ισχύουσας άδειας παροχής διαδικτυακών τυχερών παιγνίων που είχε εκδώσει η αρμόδια προς τούτο διοικητική εποπτική αρχή της Μάλτας). Η σύμβαση προέβλεπε μεταξύ άλλων στους όρους ότι αφενός αρμόδια για εκδίκαση διαφορών σχετιζόμενων με τη σύμβαση θα είναι αποκλειστικά τα δικαστήρια της Μάλτας, αφετέρου ότι εφαρμοστέο επί της σύμβασης θα ήταν αποκλειστικά το μαλτέζικο δίκαιο. Η διαφορά ανέκυψε όταν ο συμβαλλόμενος της ανωτέρω εταιρείας παίκτης αιτήθηκε να του αποδοθεί το ποσό που αποτελούσε το συνολικό πιστωθέν/κερδηθέν χρηματικό υπόλοιπό του, το οποίο, δυνάμει των όρων της σύμβασής του με την εταιρεία, η τελευταία ήταν υποχρεωμένη να του αποδώσει, και η εταιρεία αρνήθηκε. Έτσι, ο παίκτης κατέθεσε αγωγή εναντίον της εταιρείας, ζητώντας, εκτός από το συνολικό πιστωθέν/κερδηθέν ποσό του (ενδοσυμβατική βάση), και ένα ποσό ως αποκατάσταση της ηθικής βλάβης που υποστήριζε ότι υπέστη από τη συμπεριφορά της εναγόμενης, κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξίας (κατ' άρθρ. 914 και 932 ΑΚ), ενώ τέλος, επικουρικά, ως προς το εν λόγω πιστωθέν/κερδηθέν ποσό, αιτήθηκε όπως του καταβληθεί δυνάμει των διατάξεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού (κατ' άρθρον 904 ΑΚ επομ.). Κατά την εκδίκαση της υπόθεσης, και σε αυτή την περίπτωση, η εναγόμενη εταιρεία, παρότι δεν φαίνεται από την ανάλυση της απόφασης να έχει αμφισβητήσει την καταναλωτική ιδιότητα του ενάγοντος, προέβαλε την ένσταση έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας των ελληνικών δικαστηρίων, την οποία στήριζε στην ύπαρξη της σχετικής ρήτρας στη σύμβασή της με τον ενάγοντα με την οποία αποκλειστικά αρμόδια είχαν οριστεί τα μαλτέζικα δικαστήρια, ενώ επίσης, δυνάμει και του αντίστοιχου όρου της σύμβασης, προέβαλε ότι εφαρμοστέο εν προκειμένω ήταν το δίκαιο της Μάλτας.

Το δικάσαν Δικαστήριο απέρριψε αμφότερους τους δύο ανωτέρω ισχυρισμούς της εναγόμενης εταιρείας. Ως προς τη δικαιοδοσία, με μία μάλλον περιττή αιτιολογία η οποία δεν κάνει καν μνεία στους ενωσιακούς κανόνες αμέσου εφαρμογής του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια²⁸⁴ οι οποίοι ρυθμίζουν σαφώς την εν λόγω περίπτωση, ανέφερε ότι ο η συγκεκριμένη ένσταση της εταιρείας θα έπρεπε να απορριφθεί και αντιστοίχως να θεωρηθεί ότι το Δικαστήριο είχε διεθνή δικαιοδοσία να δικάσει την υπόθεση, διότι, όπως αναφέρεται στο σκεπτικό της απόφασης *«οι προδιατυπωμένοι όροι και προϋποθέσεις που βρίσκονται στην ιστοσελίδα της εναγομένης μεταξύ των οποίων και ο όρος περί αποκλειστικής δικαιοδοσίας των δικαστηρίων της Μάλτας, ο οποίος έγινε αποδεκτός από τον ενάγοντα ηλεκτρονικά, δεν αποτέλεσε αντικείμενο*

²⁸⁴ Άρθρα 18 παρ.1 και 19 Κανονισμού Βρυξέλλες Ια

ατομικής διαπραγμάτευσης και ως εκ τούτου είναι άκυρος», στηρίζοντας έτσι το δικάσαν Δικαστήριο την κρίση του αποκλειστικά στην εφαρμογή της (αναγκαστικού δικαίου) διάταξης της περίπτωσης λα' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν.2251/1994 περί προστασίας καταναλωτών²⁸⁵ (την οποία και μνημόνευσε σχετικώς στη μείζονα σκέψη της απόφασης). Αντιστοίχως, δυνάμει των διατάξεων του προαναφερόμενου νόμου απερρίφθη και ο ισχυρισμός της εναγόμενης ότι εφαρμοστέο εν προκειμένω ήταν το δίκαιο της Μάλτας, με το δικάσαν Δικαστήριο να αναφέρει επί αυτού στο σκεπτικό του ότι «Η εκδηλωθείσα στο πλαίσιο του άρθρου 3 ΚανP I ελευθερία επιλογής δικαίου των μερών, με τις ειδικότερες εκφάνσεις που τη χαρακτηρίζουν, δεν είναι απεριορίστη. Η συνήθης στις ηλεκτρονικές συναλλαγές πρακτική επιβολή μονομερώς επαχθών συναλλακτικών όρων μέσω προδιατυπωμένων ΓΟΣ, όπως στην περίπτωση επιβολής ρητρών παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου, εδράζεται, στα αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των συμβαλλομένων, αλλά κυρίως στην συναλλακτική ανισοδυναμία μεταξύ των δύο, η οποία νοθεύει με τη σειρά της ήδη κατά το προσυμβατικό στάδιο της διαμόρφωσης του περιεχομένου των συμβατικών όρων τη συμβατική ελευθερία (βλ. σχετικά και Α. Μπώλος Οι συμβάσεις εμπορικής διαμεσολάβησης στις διεθνείς συναλλαγές, 2012, § 4, σ. 66, αρ. 51 sakkoulas-online). Στην πράξη ο προμηθευτής θα υποβάλλει στον αντισυμβαλλόμενο ένα σύνολο προδιατυπωμένων γενικών όρων συναλλαγών (ΓΟΣ), το οποίο τυγχάνει εφαρμογής και στα υπόλοιπα μέλη του δικτύου, στη λογική του «take it or leave it». Και σε αυτήν την περίπτωση, οι ρήτρες αυτές θα κριθούν με βάση το νόμο περί καταναλωτή». Στην ανωτέρω περίπτωση δηλαδή, το Δικαστήριο δεν εφάρμοσε επί της διαφοράς το δίκαιο που προέκυπτε ως επιλεγέν από τη σύμβαση των μερών, μη προχωρώντας ακολούθως έτσι και στην εξεύρεση των εφαρμοστέων διατάξεων αναγκαστικού δικαίου της ελληνικής έννομης τάξης από τις οποίες δεν θα μπορούσε να υπάρξει απόκλιση (κατ' άρθρον 6 παρ. 2 Κανονισμού Ρώμη Ι), αλλά αντίθετα, θεώρησε την ίδια τη ρήτρα επιλογής δικαίου ως εξ αρχής άκυρη, ως διαταράσσουσα υπερβολικώς την ισορροπία μεταξύ των συμβαλλομένων, δυνάμει της γενικής διάταξης της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, η οποία προβλέπει ότι «Γενικοί όροι συναλλαγών που έχουν ως αποτέλεσμα την σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή απαγορεύονται και είναι άκυροι. Ο καταχρηστικός χαρακτήρας γενικού όρου ενσωματωμένου σε σύμβαση κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, ο σκοπός της, το σύνολο των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψη της και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται». Το δικάσαν Δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση επίσης δεν προέβη και

²⁸⁵ Η διάταξη της περ. λα' της παρ. 7 του άρθρου 2 προβλέπει ότι «Σε κάθε περίπτωση, καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που: ...αποκλείουν την υπαγωγή των διαφορών από σύμβαση στο φυσικό τους δικαστή με την πρόβλεψη αποκλειστικής αλλοδαπής δικαιοδοσίας ή διαιτησίας» Σημειώνεται ωστόσο ότι, ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία, η σημασία πλέον της εν λόγω διάταξης έχει εξαλειφθεί ουσιαστικά, λόγω των σχετικών διατάξεων του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, διατηρώντας ωστόσο η προαναφερόμενη εσωτερικού δικαίου διάταξη ακέραιη την αξία της για τις περιπτώσεις της ρήτρας διαιτησίας στις καταναλωτικές συμβάσεις (βλ. σχετικώς και Γ.Δέλλιος, 'Γενικοί Όροι Συναλλαγών-Ατομική και συλλογική προστασία καταναλωτών από έλλειψη ουσιαστικής διαπραγμάτευσης των όρων της σύμβασης', εκδ. Σάκκουλας, 2013, σελ. 338, 445-446).

σε επιμέρους ανάλυση ως προς το ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου επί των δύο άλλων νομικών βάσεων της αγωγής, ήτοι την αδικοπραξία και τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, ωστόσο, δεδομένου ότι η ρήτρα επιλογής αλλοδαπού δικαίου στη σύμβαση κρίθηκε άκυρη, δεν φαίνεται να υπήρχε πρακτικά και λόγος για παράθεση περαιτέρω ανάλυσης επί τούτου, καθώς αφενός δεν φαίνεται (από τις παραδοχές της ίδιας της απόφασης) να προβλήθηκε από την εναγόμενη αντίθετος ισχυρισμός επί του εφαρμοστέου δικαίου των συγκεκριμένων νομικών βάσεων, αφετέρου από όλα τα στοιχεία της υπόθεσης φαίνεται επίσης να προκύπτει ότι, σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του Κανονισμού Ρώμη II, εφαρμοστέο και επί αυτών των αιτημάτων-βάσεων της αγωγής ήταν, ορθώς, αποκλειστικά το ελληνικό δίκαιο. Με βάση τα ανωτέρω, το Δικαστήριο προχώρησε στην περαιτέρω εξέταση της αγωγής, εφαρμόζοντας αποκλειστικά το ελληνικό δίκαιο για το σύνολο της διαφοράς και για όλα τα αγωγικά αιτήματα.

Αντίστοιχα, και η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η υπ' αριθμ. 1377/2023 Απόφαση του Ειρηνοδικείου Αθηνών, αφορούσε δύο παίκτες οι οποίοι είχαν συμβληθεί το 2020 με αλλοδαπή εταιρεία, εδρεύουσα στην Αγγλία (και ούσα επίσης κατ' αρχάς αδειοδοτημένη από την αντίστοιχη εποπτική αρχή του Ηνωμένου Βασιλείου), η οποία, έχουσα επίσης υπαχθεί στο προσωρινό φορολογικό καθεστώς του Ν.4002/2011, ασκούσε νομίμως υπηρεσίες τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου στην ελληνική επικράτεια. Η διαφορά και σε αυτή την περίπτωση ανέκυψε όταν οι παίκτες ζήτησαν να τους αποδοθεί το σύνολο του πιστωθέντος/κερδηθέντος ποσού που έκαστος δικαιούταν να εισπράξει από την αντισυμβαλλόμενη τους εταιρεία, και η τελευταία αρνήθηκε να τα καταβάλει. Οι παίκτες έτσι προέβησαν στην κατάθεση αγωγής ενώπιον του Ειρηνοδικείου Αθηνών εναντίον της εταιρείας, έχοντας ως αίτημα την απόδοση του πιστωθέντος/κερδηθέντος ποσού έκαστου εξ αυτών δυνάμει της μεταξύ τους σύμβασης, την απόδοση ποσού ως αποκατάστασης της ηθικής βλάβης την οποία υποστήριζαν ότι υπέστησαν από την αδικοπρακτική συμπεριφορά της εναγόμενης εταιρείας, και επικουρικά την απόδοση του ως άνω πιστωθέντος ποσού κατά τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Με βάση τις παραδοχές της απόφασης, δεν διαφαίνεται ποιο ήταν το ορισθέν ως επιλεγμένο δίκαιο στη σύμβαση, καθώς η απόφαση δεν κάνει καμία μνεία σε αυτό²⁸⁶. Επίσης, αναφέρεται ότι η εναγόμενη εταιρεία (ξανά, χωρίς να φαίνεται να έχει αμφισβητηθεί και σε αυτή την περίπτωση η καταναλωτική ιδιότητα των εναγόντων) προέβαλε ένσταση έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας, χωρίς να διευκρινίζεται ωστόσο επί τη βάση ποιού συμβατικού όρου η εναγόμενη επικαλέστηκε έλλειψη δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου. Ως προς τη δικαιοδοσία του, το Δικαστήριο ανέφερε εν προκειμένω τα ακόλουθα: *«Περαιτέρω, το παρόν δικαστήριο έχει δικαιοδοσία προς εκδίκαση της κρινόμενης αγωγής, απορριπτομένης της σχετικής ένστασης που προέβαλε η εναγομένη, καθόσον από την επισκόπηση του δικογράφου της αγωγής, των ισχυρισμών των*

²⁸⁶ Γεγονός αν μη τι άλλο παράδοξο, καθώς όπως προαναφέρθηκε, με εξαίρεση την «Ο.Π.Α.Π. Α.Ε.», καμία άλλη εκ των νομίμως λειτουργούντων στη χώρα κατά τη μεταβατική περίοδο εταιρεία παροχής υπηρεσιών τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου δεν παρέλειπε να θεσπίσει στην προδιατυπωμένη σύμβασή της με τους καταναλωτές της ως εφαρμοστέο, το δίκαιο του τόπου της έδρας της.

διαδίκων, ως αυτοί εκτέθηκαν επ' ακροατηρίω και διαλαμβάνονται και στις προτάσεις τους, αλλά και των εγγράφων που προσκομίσθηκαν από αμφότερα τα διάδικα μέρη, συνάγεται ότι οι προδιατυπωμένοι όροι και προϋποθέσεις που βρίσκονται στην ιστοσελίδα της, μεταξύ των οποίων και οι όροι περί επίλυσης της διαφοράς από ανεξάρτητη αρχή, την Ανεξάρτητη Υπηρεσία Στοιχημάτων Αγγλίας (όρος 10.3 και 15.4 των «όρων και προϋποθέσεων» στην ιστοσελίδα της εναγομένης) έγιναν αποδεκτοί από τους ενάγοντες ηλεκτρονικά και δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, και ως εκ τούτου είναι άκυροι, σύμφωνα με όσα στη μείζονα σκέψη εκτέθηκαν». Αν και το δικάσαν Δικαστήριο απέφυγε να χαρακτηρίσει ρητά τους ανωτέρω συμβατικούς όρους “10.3” και “15.4” οι οποίοι -κατά τις παραδοχές πάντα της ίδιας της απόφασης- προέβλεπαν την «επίλυση της διαφοράς» από κάποιο τρίτο φορέα, που ονομαζόταν «Ανεξάρτητη Υπηρεσία Στοιχημάτων Αγγλίας»²⁸⁷, ως ρήτρα διαιτησίας, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, με βάση το σκεπτικό της Απόφασης, φαίνεται ότι τους ερμήνευσε ως εισάγοντες ακριβώς τέτοια ρήτρα, (δεδομένου ότι και στη μείζονα σκέψη της Απόφασης παρατίθεται, ως μέρος της ανάλυσής του Δικαστηρίου, και η διάταξη ειδικά της περ. λα' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν.2251/1994). Κατόπιν των ανωτέρω, και σε αυτή την υπόθεση το Δικαστήριο προέβη στην εξέταση της υπόθεσης, εφαρμόζοντας επί του συνόλου της διαφοράς και των αγωγικών αιτημάτων αποκλειστικά το ελληνικό δίκαιο.

γ) Συμπεράσματα

Με βάση την ανωτέρω ανάλυση που προηγήθηκε μπορεί να αναφερθεί ότι στις λίγες φορές έως τώρα που τα ελληνικά (πολιτικά) Δικαστήρια κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν διαφορές πηγάζουσες από συμβάσεις καταναλωτών με αλλοδαπές εταιρείες παροχής διαδικτυακών τυχερών παιγνίων που λειτουργούσαν νομίμως στη χώρα υπό τις ιδιαιτερότητες του προσωρινού φορολογικού καθεστώτος του Ν.4002/2011, η ελληνική νομολογία φάνηκε να αντιμετωπίζει με ιδιαίτερη λακωνικότητα τα ζητήματα τόσο της διεθνούς δικαιοδοσίας και της ρήτρας

²⁸⁷ Ως «Ανεξάρτητη Υπηρεσία Στοιχημάτων Αγγλίας» πιθανότατα το Δικαστήριο αναφέρεται στην περίπτωση της “I.B.A.S.” (“Independent Betting Adjudication Service”), μία ιδιωτικού δικαίου εταιρεία με έδρα στη Βρετανία (και ταυτόχρονα τη μόνη γνωστή σε αυτό τον τομέα στη Βρετανία), η οποία (κατόπιν έγκρισης από την αρμόδια διοικητική εποπτική Αρχή της εν λόγω χώρας) παρέχει νόμιμα υπηρεσίες ως φορέας Εναλλακτικής Επίλυσης Διαφορών (ΕΕΔ) για ζητήματα διαφορών επί διαδικτυακών παιγνίων που παρέχουν αδειοδοτημένες στο Ην. Βασίλειο εταιρείες σε καταναλωτές. Ωστόσο, ο ίδιος ο ως άνω βρετανικός αυτός φορέας ΕΕΔ αναφέρει ρητά στην επίσημη ιστοσελίδα του (στην οποία παρέχει πληροφορίες για τη δράση του), ότι αφενός αναλαμβάνει δράση μόνο εφόσον ο ίδιος ο καταναλωτής επιλέξει να απευθυνθεί εκεί για την υπόθεσή του κατά κάποιας στοιχηματικής εταιρείας, αφετέρου ότι οι «αποφάσεις» του («decisions») επί των αιτήσεων/καταγγελιών που υποβάλλουν ενώπιόν του οι καταναλωτές δεν είναι δεσμευτικές για τα συμμετέχοντα μέρη, τα οποία ακολούθως έχουν κανονικά δικαίωμα να προσφύγουν οποτεδήποτε, ακόμη και πριν, μετά ή και κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής, ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων εάν το επιθυμούν (βλ. σχετικά και τον επίσημο ιστότοπο της “IBAS”: <<https://ibas-uk.com/consumer-faq/>> ημερ. τελευτ. πρόσβασης: 20.10.2023). Με βάση τα ανωτέρω, συνάγεται ότι, εφόσον ελλείπει το στοιχείο της δεσμευτικότητας της κρίσης, η όποια συμφωνία για υπαγωγή της διαφοράς των μερών ενώπιον του εν λόγω φορέα ΕΕΔ, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί ρήτρα διαιτησίας (η οποία, ούτως ή άλλως, στα πλαίσια καταναλωτικών συμβάσεων, κρίνεται άκυρη κατά το ελληνικό δίκαιο).

διαιτησίας, όσο ειδικά και του εφαρμοστέου δικαίου, χωρίς να προχωρά σε εις βάθος ανάλυση στην προβληματική που τα ζητήματα αυτά εμφανίζουν.

Επίσης, δεν μπορεί να μην σχολιαστεί αρνητικά το γεγονός ότι, στη μία από τις τρεις ανωτέρω υποθέσεις (και συγκεκριμένα στην 1283/2023 ΕιρΑθ), το Δικαστήριο προέβη στην (εσφαλμένη) εφαρμογή της περίπτωσης λα' της παρ. 7 του αρθρ. 2 του Ν.2251/1994 προκειμένου να κρίνει την εγκυρότητα ή μη της ρήτρας αποκλειστικής δικαιοδοσίας αλλοδαπών δικαστηρίων σε καταναλωτική σύμβαση, και όχι στην εφαρμογή του (μόνου) εφαρμοστέου εν προκειμένω ενωσιακού κανόνα αμέσου εφαρμογής, ήτοι της διάταξης του άρθρου 18 παρ. 2 σε συνδυασμό με το άρθρο 19 του Κανονισμού 1215/2012, όπου ρητά απαγορεύουν τέτοιες ρήτρες σε συμβάσεις καταναλωτών, ακόμα κι αν με την εφαρμογή της ανωτέρω διάταξης της εσωτερικής νομοθεσίας, το Δικαστήριο κατέληξε ουσιαστικά στο ίδιο συμπέρασμα-έννομο αποτέλεσμα που θα κατέληγε κι αν εφάρμοζε το σωστό κανόνα δικαίου, ήτοι την κήρυξη της ακυρότητας της εν λόγω ρήτρας.

Τέλος, επίσης ούτε το πλήρες νομικό πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργούσαν οι συγκεκριμένες εταιρείες παροχής τυχερών διαδικτυακών παιγνίων στη χώρα κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου φαίνεται ότι είχε γίνει πλήρως κατανοητό από την ελληνική νομολογία. Για παράδειγμα στην ανωτέρω αναφερόμενη Απόφαση 684/2023 ΠΠρΑθ, το Δικαστήριο επεσήμανε στο σκεπτικό του επί της υπόθεσης ότι “στην Ελλάδα, τα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια ρυθμίζονται από την Αρχή (Ε.Ε.Ε.Π.), η οποία όχι μόνο αδειοδοτεί ιστότοπους, αλλά διασφαλίζει επίσης ότι οι ιστότοποι έχουν υποβληθεί σε ενδελεχείς ανεξάρτητους ελέγχους για να πιστοποιηθεί η ασφάλεια ενός ιστότοπου”. Ωστόσο η ανωτέρω κρίση, όπως έχει ήδη αναλυθεί έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα ισχύοντα εκείνη την περίοδο στην ελληνική νομοθεσία, όπου η εκάστοτε αλλοδαπή εταιρεία παροχής διαδικτυακών τυχερών παιγνίων μπορούσε να παρέχει νομίμως τέτοιες υπηρεσίες εντός της ελληνικής επικράτειας ουσιαστικά απλά και μόνο με την κατοχή άδειας λειτουργίας απονεμηθείσας από διοικητική αρχή άλλου κράτους-μέλους, η οποία ωστόσο αλλοδαπή διοικητική αρχή παρέμενε, καθ' όλη τη διάρκεια αυτή της μεταβατικής περιόδου, και η μόνη αρμόδια για να ελέγχει την τήρηση της νομοθεσίας σε όλα τα ζητήματα που άπτονταν της λειτουργίας και εμπορικής δραστηριότητας των εταιρειών αυτών κατά την παροχή των υπηρεσιών αυτών (με μοναδική εξαίρεση το κομμάτι της εμπορικής επικοινωνίας με τους παίκτες της ημεδαπής, για το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, είχε αποκλειστικά αρμοδιότητα η Ε.Ε.Ε.Π., κατά τα προβλεπόμενα στην ελληνική νομοθεσία). Οι επιμέρους νομικές υποχρεώσεις δε τις οποίες έπρεπε να τηρεί κατά τη λειτουργική και εμπορική δραστηριότητα παροχής τυχερών παιγνίων προς τους αντισυμβαλλόμενους της καταναλωτές η εκάστοτε ανωτέρω εταιρεία που είχε υπαχθεί στο ιδιότυπο προσωρινό φορολογικό καθεστώς του Ν.4002/2011, και για την τήρηση της οποίας αντίστοιχα ελεγχόταν από την αρμόδια εποπτεύουσα διοικητική αρχή του έτερου κράτους-μέλους που της είχε παραχωρήσει εξ αρχής και την απαιτούμενη σχετική άδεια²⁸⁸, δεν ήταν νομικές

²⁸⁸ (Δυνάμει κατοχής της οποίας της επετράπη από τον Έλληνα νομοθέτη η δραστηριότητα και στην ελληνική αγορά)

υποχρεώσεις που προέβλεπε η ελληνική νομοθεσία²⁸⁹ αλλά φυσικά η νομοθεσία του (αρχικώς) αδειοδοτούντος άλλου κράτους-μέλους²⁹⁰. Το ανωτέρω προφανώς και δημιούργησε σημαντικά ιδιωτικοδιεθνολογικής φύσης ζητήματα στις συμβάσεις των ημεδαπών καταναλωτών με τις ανωτέρω εταιρείες που συνήφθησαν εκείνη την περίοδο (ήτοι μέχρι και το 2021, οπότε τέθηκε σε εφαρμογή η Οδηγία 1/2021 της Ε.Ε.Ε.Π.). Και τούτο, διότι ακριβώς το πλαίσιο νόμιμης λειτουργίας της εκάστοτε τέτοιας αλλοδαπής εταιρείας, δεν καθοριζόταν μόνο από το ελληνικό δίκαιο, αλλά κυρίως από τους αλλοδαπούς κανόνες αναγκαστικού δικαίου του κράτους αδειοδότησης, οι οποίοι εισήγαγαν και προέβλεπαν υποχρεώσεις για τους κατόχους των σχετικών αδειών, οι οποίες, -ειδικά εφόσον υπάρχει αδικοπρακτική αξίωση του ενάγοντος καταναλωτή, και άρα ισχυρισμός περί παράνομης συμπεριφοράς από πλευράς του εναγόμενου, ή/και παραβίαση των παρεπόμενων υποχρεώσεων της σύμβασης, ήτοι των λεγόμενων υποχρεώσεων προνοίας από τον εναγόμενο αντισυμβαλλόμενο²⁹¹-, έπρεπε, κατά την προσωπική άποψη του γράφοντος, να έχουν υποχρεωτικά ληφθεί υπόψη από το Δικαστήριο κατά τη διαμόρφωση της κρίσης του, τουλάχιστον στο βαθμό που οι εν λόγω αλλοδαποί κανόνες αναγκαστικού δικαίου εισήγαγαν αντίστοιχα μεγαλύτερες ή περισσότερες υποχρεώσεις του κατόχου της εν λόγω άδειας-αλλοδαπής εταιρείας, για την προστασία και την ασφάλεια των καταναλωτών της²⁹², κατά την ειδική πρόβλεψη του άρθρου 17 του Κανονισμού 854/2007 (Ρώμη II), το οποίο εν προκειμένω, φαίνεται να διεκδικεί εφαρμογής.

Η αντιμετώπιση των γενικότερων ιδιωτικοδιεθνολογικής φύσης ζητημάτων που ανακύπτουν από συμβάσεις τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, είναι σίγουρο ότι θα απασχολήσει αρκετά την ελληνική νομολογία στα επόμενα χρόνια, δεδομένης της διαρκούς αυξητικής τάσης που εμφανίζει ο κλάδος τόσο πανευρωπαϊκά όσο και ειδικά στη χώρα μας αλλά και του (ελπιδοφόρου) γεγονότος ότι, έστω και ισχνά, οι ημεδαποί καταναλωτές έχουν ξεκινήσει να απευθύνονται στην ελληνική Δικαιοσύνη για αντίστοιχες υποθέσεις τους διεκδικώντας τα δικαιώματά τους, με αποτέλεσμα ήδη να έχουμε ένα πρώτο δείγμα της νομολογιακής αντιμετώπισης αρκετών τέτοιων

²⁸⁹ Η οποία νομοθεσία, ούτως ή άλλως, ούτε προέβλεπε καν την εξ αρχής παραχώρηση από το ίδιο το ελληνικό κράτος άδειας σε κάποιον ενδιαφερόμενο, ούτε είχε θεσπίσει συγκεκριμένο ρυθμιστικό πλαίσιο για τις προϋποθέσεις λειτουργίας των παρόχων υπηρεσιών διαδικτυακού τζόγου μέχρι και το 2021, οπότε και εξεδόθησαν οι αντίστοιχες Υ.Α. και Αποφάσεις της Ε.Ε.Ε.Π. που ρύθμιζαν όλα τα σχετικά ζητήματα για την παροχή τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου.

²⁹⁰ Του οποίου αντίστοιχα η αρμόδια εποπτική διοικητική αρχή θα μπορούσε οποτεδήποτε και να ανακαλέσει την δοθείσα άδεια λειτουργίας, εάν έκρινε ότι ο κάτοχος της άδειας παραβίαζε τις νομικές υποχρεώσεις, που απαιτούσε η διατήρηση της άδειας αυτής, οι οποίες δεν μπορούσαν να είναι φυσικά άλλες από τις υποχρεώσεις που προέβλεπε η νομοθεσία του ίδιου του αδειοδοτούντος κράτους-μέλους.

²⁹¹ βλ. σχετικά και ΟΛΑΠ 18/2004, ΑΠ 140/2023 και ΑΠ 874/2022 «*Η παράνομη συμπεριφορά, ως όρος της αδικοπραξίας μπορεί να συνίσταται όχι μόνο σε θετική πράξη, αλλά και σε παράλειψη, εφόσον στην τελευταία αυτή περίπτωση εκείνος που υπέπεσε στην παράλειψη, ήταν υποχρεωμένος σε πράξη από το νόμο ή τη δικαιοπραξία, είτε από την καλή πίστη, κατά την κρατούσα κοινωνική αντίληψη. Έτσι, παρανομία συνιστά και η παράβαση της γενικής υποχρέωσης πρόνοιας και ασφάλειας στο πλαίσιο της συναλλακτικής και γενικότερα της κοινωνικής δραστηριότητας των ατόμων, δηλαδή η παράβαση της κοινωνικά επιβεβλημένης, απορρέουσας από τις διατάξεις των άρθρων 281 και 288 ΑΚ και εκ της θεμελιώδους δικαιοσύνης αρχής της συνεπούς συμπεριφοράς υποχρέωσης λήψης ορισμένων μέτρων επιμέλειας για την αποφυγή πρόκλησης ζημίας σε έννομα αγαθά τρίτων προσώπων*»

²⁹² Παραδείγματος χάριν, ρητή νομική υποχρέωση εντοπισμού αλλά και αποτροπής συμβαλλόμενων παικτών των οποίων η στοιχηματική συμπεριφορά εμφανίζει καταφανώς σοβαρά σημάδια ψυχικής ανισορροπίας/παθολογικού εθισμού, από το να στοιχηματίσουν περαιτέρω ποσά.

θεμάτων, ακόμα κι αν τα περισσότερα από τα ειδικότερα ζητήματα που κλήθηκαν να ερμηνεύσουν και να επιλύσουν οι αποφάσεις αυτές (ήτοι θέματα εφαρμοστέου δικαίου και ρητρών επιλογής δικαστηρίου και διαιτησίας), μετά το νέο νομικό πλαίσιο της χώρας στον τομέα των διαδικτυακών τυχερών παιγνίων, φαίνεται ότι δεν θα απασχολήσουν έντονα τους καταναλωτές της χώρας στο μέλλον. Σαφέστατα όμως, αποφάσεις όπως οι ανωτέρω θα αποτελέσουν μετά βεβαιότητας σημαντική αφετηρία για κριτική επισκόπηση και γόνιμο στοχασμό για τις επόμενες υποθέσεις που θα κληθούν να επιλύσουν τα ελληνικά Δικαστήρια, κάποιες εκ των οποίων θα εμφανίζουν σίγουρα, δεδομένης και της ιδιαίτερης φύσης αλλά και της διεθνικότητας πλέον του διαδικτυακού τζόγου καθ' εαυτού, πολύ πιο σύνθετα και δυσερμήνευτα νομικά ζητήματα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία αρχικώς κατέστησε σαφές ότι ειδικά στο σύγχρονο διεθνοποιημένο και συνεχώς τεχνολογικά και οικονομικά μεταβαλλόμενο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον ο χαρακτηρισμός πληθώρας συμβάσεων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως σύμβαση τυχερού παιγνίου, θα εμφανίζει συνήθως εγγενείς δυσκολίες για τον εφαρμοστή του δικαίου, είτε αυτό αφορά στοιχεία όπως τον παράγοντα της τύχης και τη μορφή του τιμήματος συμμετοχής και κέρδους, είτε και την εφαρμογή έτερων κριτηρίων προς τούτο.

Επιπροσθέτως, η έκθεση των επιμέρους θέσεων που τηρούν αρκετές χώρες ως προς την αντιμετώπιση υποθέσεων αφορώσες συμβάσεις τυχερών παιγνίων με στοιχεία αλλοδαπότητας σε συνάρτηση ιδίως με τη δημόσια τάξη τους απέναντι σε αυτές, είναι ενδεικτική της πολυδιάστατης φύσης του φαινομένου αυτού, ενώ διαρκώς θέτονται εξ αυτών των υποθέσεων και νέες προκλήσεις στους εφαρμοστές του δικαίου, καλώντας συχνά για αναθεώρηση του υπάρχοντος status quo και επανεξέτασης των λόγων που δικαιολογούν (ή μη) τη διατήρησή του.

Σε ενωσιακό επίπεδο, αφενός κατέστη σαφές ότι ο τζόγος είναι από τις δραστηριότητες εκείνες που έχουν -σκόπιμα- αφηθεί στις δικαιοπολιτικές επιλογές του κάθε κράτους μέλους μεμονωμένα χωρίς ύπαρξη εναρμονισμένου κοινοτικού νομικού πλαισίου, αφετέρου αναδείχθηκε ότι αν και το θέμα των τυχερών παιγνίων δεν απασχόλησε έως τώρα λίγες φορές το Δικαστήριο της Ένωσης, εντούτοις είναι ελάχιστες οι φορές που το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει σε υποθέσεις απόμεινες διαφοράς μεταξύ καταναλωτών και παρόχων τέτοιων υπηρεσιών μέσω διαδικτύου, προβαίνοντας ωστόσο το τελευταίο σε καίριες και χρήσιμες παραδοχές στις ως άνω περιπτώσεις, διευκρινίζοντας ζητήματα όπως αυτά αφενός της σοβαρότητας που θα πρέπει να επιδεικνύεται από τους εφαρμοστές του δικαίου σχετικά με τις διαφορές αυτές λόγω ακριβώς της ιδιαίτερης φύσης τους, αφετέρου της αναγνώρισης της καταναλωτικής ιδιότητας των παικτών και των προϋποθέσεων με βάση τις οποίες αυτή θα θεωρείται ότι υφίσταται στο πρόσωπο των τελευταίων.

Τέλος, και από πλευράς ελληνικού δικαίου, επισημάνθηκαν πολλές από τις νομικές παραδοξότητες που διακατείχαν το συγκεκριμένο κλάδο, απόρροια της μη ορθολογικής νομοθετικής ρύθμισης αρκετών ζητημάτων σχετικά με τα διαδικτυακά τυχερά παίγνια κατά την πρώτη δεκαετία της νομιμοποίησής τους στη χώρα, παραδοξότητες οι οποίες φάνηκε τελικά να βάρουν εις βάρος των συμφερόντων των καταναλωτών. Ωστόσο, θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι αυτό εν πολλοίς μετεβλήθη με την τροποποίηση αρκετών εκ των σχετικών διατάξεων και την παύση του προσωρινού φορολογικού καθεστώτος για τις αδειοδοτημένες στοιχηματικές εταιρείες, με αποτέλεσμα να διορθωθούν αρκετές νομικές αστοχίες της προηγούμενης περιόδου. Η αντιμετώπιση των υπό ανάλυση θεμάτων από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στις εν λόγω ιδιωτικές διαφορές από την ελληνική νομολογία προσφάτως, σαφέστατα μπορεί να δεχθεί έως ένα βαθμό κριτική για τον τρόπο που ερμήνευσε ορισμένα εκ των τιθέμενων ζητημάτων, ωστόσο δεν θα πρέπει να αμελείται ότι οι αποφάσεις αυτές αποτελούν μόλις τις πρώτες στη χώρα σχετικά με τέτοιου είδους διαφορές, ενώ θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι οι συγκεκριμένες

δικαστικές αποφάσεις μετά βεβαιότητας θα αποτελέσουν αφετηρία ενός γόνιμου διαλόγου στο μέλλον και θα συμβάλλουν στη συνδιαμόρφωση της νομικής σκέψης και αξιολόγησης από τη νομική κοινότητα και για τις επερχόμενες αντίστοιχες διαφορές από συμβάσεις διαδικτυακών τυχερών παιγνίων με στοιχεία αλλοδαπότητας που θα κληθεί να αντιμετωπίσει η Ελληνική Δικαιοσύνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αιμιλιανίδης Α., Το νέο Ευρωπαϊκό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο των συμβάσεων, 2009, εκδ. Σάκκουλας
- Αλεξανδρίδου Ε., 'Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου', 2010, εκδ. Σάκκουλας,
- Αλεξανδρίδου Ε., Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις ηλεκτρονικού εμπορίου, Αρμ.2001, 1721
- Άνθιμος Α., Τυχρά Παιχνίδια και Κοινοτικό Δίκαιο, Αρμενόπουλος 2011,
- Βασιλακάκη Ευ, 'Η προστασία του ασθενέστερου διαδίκου κατά τον Κανονισμό 1215/2012', ΝοΒ 2013
- Γραμματικάκη-Αλεξίου Α./Παπασιώπη-Πασιά Ζ./Βασιλακάκης Ε, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2017
- Δέλλιος Γ., 'Γενικοί Όροι Συναλλαγών-Ατομική και συλλογική προστασία καταναλωτών από έλλειψη ουσιαστικής διαπραγμάτευσης των όρων της σύμβασης', εκδ. Σάκκουλας, 2013
- Δρυλλεράκης Ι., 'Το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές και η δυνατότητα επιλογής από τα μέρη', Τιμητικός Τόμος Σπυρίδωνος Β. Βρέλλη, «Σε αναζήτηση δικαιοσύνης», Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
- Μεϊδάνης Χ., "Το εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβατικές ενοχές" σε Παμπούκη Χ. (επιμ.), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2009,
- Μιχαηλίδου Χ., Νομολογιακή επεξεργασία της ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας σε αδικοπρακτικές αξιώσεις από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Δίκη, 31/2000
- Μουσταΐρα Ε., Forum non Conveniens: Η επιείκεια στο πλαίσιο της νομιμότητας, 1995, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας
- Μουσταΐρα Ε., Πρόσφατη νομολογία στον αγγλοσαξωνικό χώρο αναφορικά με την εφαρμογή του κανόνα forum non conveniens, ΔΕΕ, 5/2011
- Νίκας Ν/Σαχπεκίδου Ε., Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία, 2016, εκδ. Σάκκουλας
- Παμπούκης Χ., Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, 2020, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη
- Πανόπουλος Γ., Η Σύμβαση Βρυξελλών και οι Κανονισμοί Βρυξέλλες I & Ια, 2018, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη

- Σαχπεκίδου Ε., Η παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο, 2000, εκδ. Σάκκουλας
- Σουσιοπούλου Π., 'Η Προστασία του Καταναλωτή στο Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης', 2004, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλας
- Σπυρίδωνος Α., Έξυπνα συμβόλαια (smart contracts) και ελευθερία των συμβάσεων, σε: Πανεπιστήμιο Πειραιώς/Ελεγκτικό Συνέδριο, Δίκαιο και Τεχνολογία, 2019, δημ. σε TNΠ Sakkoulas-Online.gr
- Σταματιάδης Δ., «Ο Κανονισμός (ΕΚ) 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II)», Τιμητικός Τόμος Καθηγητή Ιωάννη Βούλγαρη, 2010, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας,
- Τσούκα Χ., Η προστασία του ασθενούς μέρους στο πλαίσιο του Κανονισμού 593/2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη I), Διάλεξη στο πλαίσιο επιστημονικών εκδηλώσεων ΕΙΔΑΔ – 10.05.2010, (διαθέσιμο σε: <<https://www.hiifl.gr/wp-content/uploads/Tsouca-Final.pdf>>)
- Χατζηνικολάου-Αγγελίδου Ρ., Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο, 4^η έκδοση., 2014, εκδ. Σάκκουλας
- Φύλιος Π., Ενοχικό δίκαιο - Ειδικό μέρος, τόμ. 2, 7^η έκδοση., 2011, εκδόσεις Σάκκουλας

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anagnost T., 'Enforceability of Foreign Gambling Contracts' (1968), University of Miami Law Review Vol.22, 853, (διαθέσιμο και σε: <<https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2986&context=umlr>>)
- Barker K., Introduction: Torts and Tort Law, Oxford University Press, (διαθέσιμο και σε <https://www.oup.com.au/_data/assets/pdf_file/0021/140880/BARKER_9780195572391_SC.pdf>)
- Bell A.S., 'Gambling, the law and the 21st century', 2021, (παρατηρήσεις σε: LAWASIA 2021 'Virtual' Annual Conference), (διαθέσιμο και σε: <https://supremecourt.nsw.gov.au/documents/Publications/Speeches/2021-Speeches/Bell_20211116.pdf>)
- Benjamin G., 'When does a Gambling Prohibition not Prohibit Gambling?', 75 Albany Law Review (2011)

- Brown VII S.H., ‘Gambling on the Blockchain: How the Unlawful Internet Gambling Enforcement Act Has Opened the Door for Offshore Crypto Casinos’, 24 Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law 535 (2022), (διαθέσιμο και σε: <<https://scholarship.law.vanderbilt.edu/jetlaw/vol24/iss3/3/>>)
- Brundage C.B., ‘Playing for Free - The Legality and Enforceability of On-Line Gambling Debts’ (2000) Pace International Law Review, Vol.12, 153, (διαθέσιμο και σε <<https://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol12/iss1/6/>>)
- Bunting W., A Better Legal Definition of Gambling: With Applications to Synthetic Financial Instruments and Cryptocurrency (2022), 86 Albany Law Review 257 (2023) (διαθέσιμο και σε: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4137847>)
- Cabot A.N./Light G.J./Rutledge K.F., ‘Alex Rodriguez, a Monkey, and the Game of Scrabble: The Hazard of Using Illogic to Define the Legality of Games of Mixed Skill and Chance’, 2009, vol. 57, Drake Law Review, 383 (διαθέσιμο και σε: <https://lawreviewdrake.files.wordpress.com/2015/06/irvol57-2_cabot-7-1.pdf >)
- Demchenko O. ‘Electronic Commerce in the Gaming Industry. Legal Challenges and European Perspective on Contracts through Electronic Means in Video Games and Decentralized Applications’, Pécs Journal of International and European Law - 2019/I-II, 58, (διαθέσιμο και σε: <<https://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2019/12/pjiel-2019-1-2-olena-demchenko.pdf>>)
- ‘Gambling Contract Not Violative of Public Policy’ (άγνωστου αρθρογράφου) (1965) vol.11 Catholic Lawyer 155 (διαθέσιμο σε: <<https://scholarship.law.stjohns.edu/tcl/vol11/iss2/9/>>)
- ‘Gaming Contracts Governed by Lex Loci Contractus, Not by Lex Fori’, (άγνωστου αρθρογράφου) University of Pennsylvania Law Review and American Law Register, Vol. 58, No. 2, Volume 49 New Series (Nov., 1909), , διαθέσιμο σε TNΠ “JSTOR”
- Gong S., The Chinese Court’s Enforcement of a U.S. Civil Judgement, Transnational Notes, 2018 (διαθέσιμο σε: <<https://blogs.law.nyu.edu/transnational/2018/04/the-chinese-courts-enforcement-of-a-u-s-civil-judgement/>>)
- Gottfried J., ‘The Federal Framework for Internet Gambling’, 2004, Richmond Journal of Law and Technology, Vol. 10, Issue 3 Article 4, (διαθέσιμο και σε: <<https://scholarship.richmond.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1197&context=jolt>>)

- Gür B.A., ‘Structural Comparative Analysis of the Legal Definition of Gambling’, 2015 (διαθέσιμο και σε: <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1278891>>)
- Hajian M.M./Tafreshi M.I., ‘Gambling and Futures Contracts; Comparative Study between English and Islamic Law’, 2011, (διαθέσιμο και σε: <https://www.academia.edu/978006/Gambling_and_Futures_Contracts_Comparative_Study_between_English_and_Islamic_Law>)
- Hilton J., ‘Refusing to Fold: How Lawrence DiCristina Went Bust Fighting for a Novel Interpretation of the Illegal Gambling Business Act’, 2015, vol. 83, University of Cincinnati Law Review, 1467, (διαθέσιμο και σε: <<https://scholarship.law.uc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=uclr>>)
- Huang J., Reciprocal Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in China: Promising Developments, Prospective Challenges and Proposed Solutions, Nordic Journal of International Law, Vol. 88, 2019
- Kaburakis A./Rodenberg R.M., «Odds: Gambling, Law and Strategy in the European Union», σε Business Law International, Vol. 13 No. 1, 2012
- Kaminsky C.H., The Rome II Regulation: A Comparative Perspective on Federalizing Choice of Law, 85 Tul. L. Rev. 55 (2010), (διαθέσιμο και σε: ΤΝΠ “HeinOnline”)
- Kaye P., The new private international law of contract of the European Community: Implementation of the EEC’s Contractual Obligations Convention in England and Wales under the Contracts (Application Law) Act 1990, Aldershot, Hants, England ; Brookfield, Vt., USA : Dartmouth Pub. Co., 1993, 107
- Mac Síthigh D., ‘When the Dealin’s Done? Recent Developments In Online Gambling Law And Policy’, SCRIPTed, vol. 11:2, 2014, (διαθέσιμο και σε: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2545888>)
- Martinek M., ‘The Principle of Reciprocity in the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments - History, Presence and ...No Future’, (διαθέσιμο σε ΤΝΠ “HeinOnline”)
- Melsheimer L.A., ‘Knowing When to Walk Away: Any Analysis of Gaming Debts under Louisiana Law in Light of Telerecovery of Louisiana, Inc. v. Major and Telerecovery of Louisiana, Inc. v. Gaulon’ (2001) vol.61 Louisiana Law Review, (διαθέσιμο και σε: <<https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol61/iss4/7/>>)

- McClenaghan F., “The Temporal Scope Of The Rome II Regulation: When Does It Apply?”, σε Travel Law Quarterly, 2011 (διαθέσιμο και σε <https://www.travellawquarterly.co.uk/wp-content/uploads/journals/2011_tlq_issue_3_mcclenaghan_o.pdf>)
- Min Y.T., ‘Statute and Public Policy in Private International Law: Gambling Contracts and Foreign Judgments’, 2005, Singapore Year Book of International Law and Contributors, 9 Sybil 133–146, (διαθέσιμο και σε: <https://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=1759&context=sol_research_ch>)
- Morse C.G.J., ‘Consumer Contracts, Employment Contracts and the Rome Convention’, 1992, vol.41, (διαθέσιμο σε TNΠ “JSTOR”)
- Nettleton J./Chong K., ‘e-Commerce: Enforceability of Website Terms and Conditions. Centrebet v. Baasland – Australia v. Norway: Which Courts Have Jurisdiction in Respect of Cross-Border Online Gambling Consumer Claims?’, 2013, (διαθέσιμο και σε: <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=c0308d24-db98-4532-ac3d-dfa4d1be6b40>>)
- Planzer S., Empirical View on European Gambling Law and Addiction, Springer, 2014, (διαθέσιμο και σε: <<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-02306-9>>)
- Plender R./Wilderspin M. ‘The European Contracts Convention’, 2001, εκδ. Sweet & Maxwell Ltd
- Rose I.N., Macau and China's Gambling Problem, Gambling and the Law, διαθέσιμο και σε: <<https://www.uscc.gov/sites/default/files/I%20Nelson%20Rose%20Testimony.pdf>>)
- Samuels J., ‘When is an Alternative Forum Available? Rethinking the Forum non Conveniens Analysis’, Indiana Law Journal, (2010) vol. 85, 1059, (διαθέσιμο και σε: <http://ilj.law.indiana.edu/articles/85/85_3_Samuels.pdf9>)
- Shapiro A., ‘Hold ‘Em or Fold ‘Em: Gambling Laws in Asia’, (2010) 29 Penn St International Law Review 385, (διαθέσιμο και σε: <<https://elibrary.law.psu.edu/psilr/vol29/iss2/7/>>)
- Speidel R.E./Ayres I., Studies In Contract Law, εκδ. Foundation Press, 6^η έκδοση (2003)
- Tang Z.S., Cross-Border Enforcement of Gambling Contracts: A Comparative Study, International Journal of Private Law, No.1, 2014, (διαθέσιμο και σε:

<https://www.researchgate.net/publication/256044232_Cross-Border_Enforcement_of_Gambling_Contracts_A_Comparative_Study>)

- Vlaemminck P./Verbeke R., Gaming: Gambling activities and EU law, Lexology, 2022 (διαθέσιμο και σε:

<<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=8ec40bfc-1c8c-4c08-a21e-a0701e951e17>>)

- Xiao L., 'Loot Box State of Play 2023: Law, Regulation, Policy, and Enforcement Around the World' (2023), (διαθέσιμο και σε: <<https://osf.io/q2yv6/download>>)

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

- ΜΠρΑγρ 193/2018 (δημοσ. σε ΤΝΠ sakkoulas-online)
- ΜΕφΔυτΣτερΕλλ 88/2021 (δημοσ. σε ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΕφΔωδ 397/2005 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΕφΑθ 1667/2006 (δημ, ΤΝΠ “sakkoulas-online”)
- 76/2018 ΜΠρΛαμ (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- 2523/2018 ΜΠρΑθ (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΑΠ 1181/2022 (δημοσ. σε ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΠΠρΘεσσαλ 9536/2021 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΠΠρΚω 21/2020 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΠΠρΘεσσαλ 681/2020 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΜΠρΡοδ 165/2019 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΜΠρΘεσσαλ 335/2019 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΜΠρΚατερ 303/2019 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΜΠρΘεσσαλ 9383/2019 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΜΠρΘεσσαλ 1852/2018 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΠΠρΑθ 2565/2020 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΜΕφΑθ 837/2021 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΜΠρΑθ 2309/2022 (Ασφ) (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΜΠρΣπαρτ 191/2018 (Ασφ) (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΠΠρΑθ 684/2023 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΕιρΑθ 1283/2023 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΕιρΑθ 1377/2023 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)

- ΟΛΑΠ 18/2004 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΑΠ 140/2023 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)
- ΑΠ 874/2022 (δημοσ. ΤΝΠ “Νόμος”)

ΕΝΩΣΙΑΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

(άπασες οι αποφάσεις δημοσιευθείσες και στον ιστότοπο: <<https://curia.europa.eu>>)

- C-275/92, Her Majesty' s Customs and Excise v. Gerhart Schindler, Joerg Schindler (δημοσ. 24.03.1994), ECLI:EU:C:1994:119, ΔΕΚ
- C-67/98, Questore di Verona v. Diego Zenatti, (δημοσ. 21.10.1999), ECLI:EU:C:1999:514, ΔΕΚ
- C-243/01, Piergiorgio Gambelli κ.λπ., (δημοσ. 06.11.2003), ECLI:EU:C:2003:597, ΔΕΚ
- C-42/07, Liga Portuguesa de Futebol Profissional, Bwin International Ltd v. Departamento de Jogos da Santa Casa da Misericórdia de Lisboa, (δημοσ. 08.09.2009), ECLI:EU:C:2009:519, ΔΕΕ
- C-46/08, Carmen Media Group Ltd v. Land Schleswig-Holstein, (δημοσ. 08.09.2010), ECLI:EU:C:2010:505, ΔΕΕ
- C-64/08, Staatsanwaltschaft Linz v. Ernst Engelmann, (δημοσ. 09.09.2010), ECLI:EU:C:2010:506, ΔΕΕ
- C-386/05, Color Drack GmbH v. Lexx International Vertriebs GmbH, (δημοσ. 03.05.2007), ECLI:EU:C:2007:262, ΔΕΚ
- C-19/09, Wood Floor v. Silva Trade, (δημοσ. 11.3.2010), ECLI:EU:C:2010:137, ΔΕΕ
- C-281/02, Andrew Owusu v. N. B. Jackson κλπ, (δημοσ. 01.03.2005), ECLI:EU:C:2005:120, ΔΕΚ
- C-364/93, Antonio Marinari v. Lloyds Bank plc & Zubaidi Trading Company, (δημοσ. 19.09.1995), ECLI:EU:C:1995:289, ΔΕΚ
- C-168/02, Rudolf Kronhofer v Marianne Maier and Others, (δημοσ.10.06.2004), ECLI:EU:C:2004:364, ΔΕΚ
- C-509/09 και C-161/10 (συνεκδικασθείσες υποθέσεις), eDate Advertising GmbH κ.λπ. v. X και Société MGN LIMITED, (δημοσ. 25.10.2011), ECLI:EU:C:2011:685, ΔΕΕ

- C-173/11, Football Dataco Ltd v. Sportradar GmbH κλπ, (δημοσ. 18.10.2012)
ECLI:EU:C:2012:642, ΔΕΕ
- C-242/20, HRVATSKE ŠUME v. BP Europa SE, (δημοσ. 09.12.2021),
ECLI:EU:C:2021:985, ΔΕΕ
- C-585/08, Peter Pammer v. Reederei Karl Schlüter GmbH & Co KG, (δημοσ. 07.12.2010), ECLI:EU:C:2010:740, ΔΕΚ
- C-144/09, Hotel Alpenhof GesmbH v. Oliver Heller, δημοσ. 07.12.2010,
ECLI:EU:C:2010:740, ΔΕΕ
- C-190/11, Daniela Mühleitner v. Ahmad Yusufi, Wadat Yusufi, (δημοσ. 06.09.2012), ECLI:EU:C:2012:542, ΔΕΕ
- C-218/12, Lokman Emrek v. Vlado Sabranovic, (δημοσ. 17.10.2013),
ECLI:EU:C:2013:666, ΔΕΕ
- C-774/19, A. B., B. B. v. Personal Exchange International Limited, (δημοσ. 10.12.2020), ECLI:EU:C:2020:1015, ΔΕΕ
- C-222/15, Hőszig Kft. v. Alstom Power Thermal Services, (δημοσ. 07.07.2016),
ECLI:EU:C:2016:525, ΔΕΕ

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Νομολογία Αμερικανικών Δικαστηρίων

- FCC v. American Broadcasting Co., Inc. (1954) Απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου της Αμερικής (Supreme Court) (διαθέσιμη σε: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/284/>>)
- Marty Schwartz, et al, v. The Upper Deck Company, 967 F. Supp. 405 (1997) United States District Court, S.D. California (διαθέσιμη σε: <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/967/405/1467622/>>)
- Telerecovery Of Louisiana, Inc v. Craig A. Major, 734 So. 2d 947 (La. Ct. App. 1999) (διαθέσιμη σε: <<https://casetext.com/case/telerecovery-v-major-98-1191>>)
- Intercontinental Hotels Corp. v. Golden, 15 N.Y.2d 9, (N.Y. 1964) (διαθέσιμη σε: <<https://casetext.com/case/intercontinental-hotels-corp-v-golden>>)

Νομολογία Βρετανικών Δικαστηρίων

- Hardy Exploration & Production (India) Inc v. Government Of India Defendant & India Infrastructure Finance Company (Uk) Ltd, [2018] EWHC 1916 (Comm), σκεψ. 73-74, (διαθέσιμη σε:

<https://www.oecclaw.co.uk/images/uploads/judgments/Hardy_Judgment.pdf>)

- Hillside (New Media) Ltd v Baasland & Ors, [2010] EWHC 3336 (Comm), (διαθέσιμη σε:

<<https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff7cc60d03e7f57eb232d>>)

Νομολογία Δικαστηρίων Χονγκ Κονγκ

- MGM Grand Paradise Limited v. Wong Sing Wa, HCA2140/2011, (διαθέσιμη σε: <https://vlex.hk/vid/mgm-grand-paradise-ltd-862498845>)

- Wynn Las Vegas LLC v. Mong Henry, HCA190/2009, (διαθέσιμη σε: <<https://vlex.hk/vid/wynn-vegas-llc-v-862513889>>)

- Wong Hon V. Sheraton Desert Inn Corp t/a Desert Inn Resort & Casino, CACV79/1995, (διαθέσιμη σε: <<https://vlex.hk/vid/wong-hon-v-sheraton-862557423>>)

Νομολογία Δικαστηρίων Σιγκαπούρης

- Star City Pty Limited v. Tan Hong Woon, [2002] SGHC 36, (διαθέσιμη σε: <https://www.elitigation.sg/gdviewer/s/2002_SGHC_36>)

- Liao Eng Kiat v. Burswood Nominees Ltd, [2004] SGCA 45, (διαθέσιμη σε: <https://www.elitigation.sg/gdviewer/s/2004_SGCA_45>)

Νομολογία Αυστραλιανών Δικαστηρίων

- Centrebet Pty Ltd v. Baasland, [2013] NTSC 59, δημοσ. 19.09.2013, (διαθέσιμη σε: <https://supremecourt.nt.gov.au/_data/assets/pdf_file/0008/777266/NTSC-59-Centrebet-Pty-Ltd-v-Baasland-19-Sept-2013-Hiley-J.pdf>)

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

- <<https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2016-01-28/saudi-arabia-religious-decree-forbids-chess/>>
- 2022 Nevada Revised Statutes Chapter 463 - Licensing and Control of Gaming NRS 463.0152 - "Game" and "gambling game" defined (δημοσ. σε: <<https://law.justia.com/codes/nevada/2022/chapter-463/statute-463-0152/>>)
- <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/public-and-players/guide/page/free-offers-and-bonuses>>
- ‘Dutch court rules FIFA loot boxes not a game of chance, revokes EA penalty’ (διαθέσιμο σε: <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=b7336333-71ac-47d4-b33d-77f5bf54ebfe>>)
- Virtual Currency Regulation, Washington State Department of Financial Institutions (2014), (διαθέσιμο σε: <<http://www.dfi.wa.gov/documents/money-transmitters/virtual-currency-regulation.pdf>>)
- ‘Τράπεζα της Ελλάδος - Νομισματική Πολιτική 2018-2019’, Ιούλιος 2019, (διαθέσιμο σε: <<https://www.bankofgreece.gr/Publications/NomPol20182019.pdf>>)
- <<https://el.wikipedia.org/wiki/Blockchain>>
- ‘Regulation of Cryptocurrency Around the World’, Law Library of Congress, Ιούνιος 2018, LL File No. 2018-016036 (διαθέσιμο σε: <<https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lglrd/2018298387/2018298387.pdf>>)
- “Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές ("ΡΩΜΗ II") COM/2003/0427 τελικό” (διαθέσιμο σε: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52003PC0427>>)
- <<https://b2binpay.com/en/countries-which-allow-cryptocurrency-as-legal-payment-method/>>
- <<https://www.investopedia.com/articles/forex/041515/countries-where-bitcoin-legal-illegal.asp>>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Legality_of_cryptocurrency_by_country_or_territory>
- <<https://curia.europa.eu>>
- <<https://www.law.cornell.edu/wex/negligence>>

- <<https://www.chinajusticeobserver.com/a/list-of-chinas-bilateral-treaties-on-judicial-assistance-in-civil-and-commercial-matters>>
- <www.hkjc.com>
- <<https://www.asgam.com/index.php/2023/08/04/macau-government-expects-gaming-industrys-gdp-contribution-to-fall-to-40-by-2028/>>
- <<https://hongkongfp.com/2023/08/19/lottery-sales-in-china-soar-as-youth-seek-to-scratch-an-economic-itch-amid-faltering-fiscal-forecasts/>>
- <<https://jamestown.org/program/city-of-vice-macau-gambling-and-organized-crime-in-china/>> ,
- <<https://www.casino.org/news/triads-dominate-macau-junkets-says-academic-paper/>>
- ‘Brexit, English Law and The English Courts: Where Are We Now?’ Clifford Chance, 08/2018, (διαθέσιμο σε: <<https://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/briefings/2018/08/brexit-english-law-and-the-english-courts-where-are-we-now.pdf>>)
- “The Austrian Supreme Court on a Slippery Slope: The FIS Rules of Conduct and Article 17 of the Rome II Regulation” (δημ. σε <<https://eapil.org/2023/04/19/the-austrian-supreme-court-on-a-slippery-slope-the-fis-rules-of-conduct-and-article-17-of-the-rome-ii-regulation/>>)
- “Gamesys to pay £1.2m for social responsibility and money laundering failures” (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/news/article/gamesys-to-pay-gbp1-2m-for-social-responsibility-and-money-laundering>>)
- “SkyBet to pay £1m penalty package for social responsibility failures” (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/news/article/skybet-to-pay-gbp1m-penalty-package-for-social-responsibility-failures>>)
- “William Hill Group businesses to pay record £19.2m for failures” (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/news/article/william-hill-group-businesses-to-pay-record-gbp19-2m-for-failures>>)
- “Mr Green to pay £3m for regulatory failures” (διαθέσιμο σε: <<https://www.gamblingcommission.gov.uk/public-and-players/guide/page/mr-green-to-pay-gbp3m-for-regulatory-failures>>)
- <<https://youbet.gr/stoiximatika-nea/24-nomimes-stoiximatikes-etairies-me-adeia-stin-ellada>>
- <<https://www.statista.com/outlook/dmo/eservices/online-gambling/greece>>

- <www.gamingcommission.gov.gr>
- <<https://www.gamingcommission.gov.gr/index.php/online-licensing>>
- <<https://ibas-uk.com/consumer-faq/>>
- <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0128:FIN:el:PDF>>
- <https://www.consilium.europa.eu/media/20488/1992_december_-_edinburgh_gr_.pdf>
- <https://ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?ResultFunctionToken=97e0e3c8-2a98-427f-ad1a-03e1aa8cea40&Position=1&SkipToDocumentPage=True&Abfrage=Justiz&Gericht=olg+wien&Rechtssatznummer=&Rechtssatz=&Fundstelle=&AenderungenSeit=Undefined&SucheNachRechtssatz=False&SucheNachText=True&GZ=%2734r*%27+oder+%27133r*%27+oder+%2733r*%27&VonDatum=&BisDatum=&Norm=&ImRisSeitVonDatum=&ImRisSeitBisDatum=&ImRisSeit=Undefined&ResultPageSize=100&Suchworte=&Dokumentnummer=JJT_20220622_OLG0009_03300R00004_22H0000_000>
- VK v. N1 Interactive Ltd, C-429/22, ΔΕΕ (διαθέσιμο σε: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62022CN0429>>)